

Enternasyonal Sosyalizm

Kasım 2020

Sayı 7

10 TL

**TRUMP
KAYBETTİ**

**MÜCADELE
KAZANDI**

**Çanlar
otoriter
liderler için
çalıyor**

Demirtaş'a bir öneri: Güçlendirilmiş işçi demokrasisi | Şenol Karakaş
ABD'yi bölen seçimler ve yeni siyasi dinamikler | F. Levent Şensever
ABD'de ırkçılık, sınıf ve direniş | Ozan Tekin
Krizler derinleşiyor | Joseph Choonara
Covid-19'un kapitalizm teşhiri | Melike Işık
Göçmenler ve işçi sınıfı | Faruk Sevim
Marx ve ekoloji | Sinan Özbek
Metabolik yarılmanın yeniden keşfi ve gecikmeli takdiri | Ian Angus

Türkiye'de iklim politikası | Erkin Erdoğan
200. doğum gününde Engels'in mirası
Karl Marx ve ideoloji: Çatışmayı sonuna kadar götürmek | Can Irmak Özinanır
"En büyük derdimiz TC'nin kendisidir" - AKP ve CHP karşısında sol | Roni Margulies
Askeri darbeler ve darbelere karşı mücadele | Çağla Oflas
İkinci Hayat üzerine bir deneme | Figen Dayıkcık Fırat
İklim-çevre krizine devrimci bir yanıt | Nuran Yüce

İKLİMİ DEĞİL SİSTEMİ DEĞİŞTİR

Çevre Krizine Devrimci Bir Yanıt

“İnsanlığın iklim hareketi, İklimi Değil Sistemi Değıştir hareketine dönüşmediğı müddetçe kifayetsiz kalacaktır. Elinizdeki kitap, neden öyle olması gerektiğini açıklıyor. Hareketin içindeki her bir aktivistin, hatta bu harekete dâhil olmayı düşünen herkesin mutlaka okuması gerek.”

John Bellamy Foster, Marx'ın Ekolojisi kitabının yazarı.

“Ziyadesiyle ilgi çekici, mutlaka okunması gereken makalelerden derlenmiş olan bu kitap, çevresel yıkımın sistemsal nedenlerini açıklığa kavuşturup, hem insanlığın hem de tüm diğer türlerin geleceğı adına ihtiyaç duyduğumuz yeni ekonomik/toplumsal sistemin artık bir zorunluluk haline geldiğini gösteriyor.

Ekososyalist literatüre eklenen en mühim çalışmalardan biri.”

Fred Magdoff, What Every Environmentalist Needs to Know About Capitalism and Creating an Ecological Society kitabının eş-yazarı.

İçindekiler

Demirtaş'a bir öneri: Güçlendirilmiş işçi demokrasisi Şenol Karakaş	5
ABD'yi bölen seçimler ve yeni siyasi dinamikler F. Levent Şensever	19
ABD'de ırkçılık, sınıf ve direniş Ozan Tekin	32
Krizler derinleşiyor Joseph Choonara	39
Covid-19'un kapitalizm teşhiri Melike Işık	47
Göçmenler ve işçi sınıfı Faruk Sevim	53
Marx ve ekoloji Sinan Özbek	59
Metabolik yarılmanın yeniden keşfi ve gecikmeli takdiri Ian Angus	63
Türkiye'de iklim politikası Erkin Erdoğan	71
200. doğum gününde Engels'in mirası	84
Karl Marx ve ideoloji: Çatışmayı sonuna kadar götürmek Can Irmak Özinanır	90
"En büyük derdimiz TC'nin kendisidir" - AKP ve CHP karşısında sol Roni Margulies	96
Askeri darbeler ve darbelere karşı mücadele Çağla Oflas	104
İkinci Hayat üzerine bir deneme Figen Dayıcık Fırat	113
İklim-çevre krizine devrimci bir yanıt Nuran Yüce	119

“...savaşlar kapitalizmin doğasına içkindir; sadece kapitalist ekonominin ilga edildiği, ya da savaş tekniklerinin gelişmesinin zorunlu kıldığı insan ve para fedasının yol açtığı büyük kayıp ve halkın silahlanmaya karşı nefretinin bu sistemin ilgasıyla sonuçlandığı bir çağda ortadan kal-kabilirler. Bunun için, öncelikli asker kaynağı olan ve en büyük maddi fedakârlıkları yapan işçi sınıfları, amaçları olan ulusların dayanışmasına gerçeklik kazandıracak sosyalist temellere dayalı bir ekonomik sistemin yaratılmasına aykırı düşen savaşın doğal düşmanlarıdır.”¹

Savaşlar gerçekten de kapitalizmin doğasına içkin. Geçtiğimiz aylarda Türkiye, askeri olarak Libya’da, Doğu Akdeniz’de Yunanistan’la ve Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında aktif rol aldı. Suriye’de ise uzun süredir askeri hareketlilik içinde bulunuyor. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, Mavi Vatan teziyle desteklenerek Türkiye’nin bölgesel güç olma girişimlerinin yoğunlaşmasıyla tanımlanmaya başladı. Fakat gelişmelerin her bir evresinde Türkiye’nin ekonomik ve askeri gücüyle bölgesel güç olma arzusu arasında kapanması pek de mümkün olmayan bir mesafe olduğu açığa çıkıyor.

Türkiye sadece bölgesel askeri güç olma yönündeki hamlelerinde değil, iç politikada da derin bir kriz yaşıyor. Bu kriz tıpkı küresel düzeyde olduğu gibi üç alanda kendisini gösteriyor. Ekonomik krizin büyüklüğü ve siyasi iktidarın bir dediği bir dediğini tutmayan yaklaşımı, faiz artırdığı için kovulan Merkez Bankası başkanlarının yerine gelen yeni başkanın da faizi artırarak işe başlaması ve doları baskılamak için Merkez Bankası rezervlerinin eksiye düşürülmesi gibi sorunlar, enflasyon, işsizlik ve yoksulluğun derinleşmesi gibi sorunlarla el ele ilerliyor.

Covid-19 salgınında ise iktidar bütünüyle sınıfta kaldı. “Evde kal” kampanyası yapıp işçilerin evde kalmasının koşullarını sağlamayarak, tüm kaynakları sermaye sınıfına aktararak, hasta sayılarını gizleyip insanların hastalığın yayılma hızını görmesini engelleyerek, hastalığa karşı en önde mücadele eden sağlık çalışanlarını tehdit ederek, sağlık çalışanlarının haklarını kısıtlayarak, yaz aylarında salgın sona ermiş gibi tutum

1 1907 yılında Stuttgart’ta gerçekleşen İkinci Enternasyonal Kongresi’nde Rosa Luxemburg ve Lenin’in ısrarıyla alınan savaş karşıtı karar metninden.

alın, ardından hemen hiçbir tedbir almadan okulları açarak hastalığın yayılma hızını artırarak, yoksul, emekçi ve engelli olanların koşullarını düşünmeden çelişkili kısıtlamalar önererek salgınla mücadeleyi tek tek vatandaşların sırtına yükleyerek başarısız oldu. Şimdilerde kriz derinleşiyor.

İktidar “çevrecinin daniskası” olduğunu iddia etmesine rağmen, tüm canlı yaşamını zora sokan karbon salım hızını yavaşlatma konusunda frene basmadığı gibi, ekosistemin çıkarları yerine inşaat sermayesinin, müteahhitlerin ve çimentocu-betoncuların çıkarlarını koruyarak kelimenin en geniş anlamında bir çevre felaketine neden oluyor.

Bu alanlardaki her gelişme, iktidarın seçmen temelinde tahminlerin ötesinde bir erimeye neden oldu. Siyasal gücün tek bir kişinin elinde bu derece yoğunlaşmasının yarattığı ekonomik-pandemik ve ekolojik krize, giderek büyüyen bir siyasal kriz eşlik ediyor. Türkiye’de son günlerde bir mafya liderinin ana muhalefet partisi liderine ettiği küfürler konuşuluyor. Organize suç işlemekten ceza yemiş bir adam siyasal alana müdahale ediyor. İktidarın küçük ortağı MHP’nin liderliği, organize suçtan hapis yatmış ve MHP affi sayesinde salıverilmiş adamı savunuyor. Cumhurbaşkanıya yakın isimler bu gelişmeden rahatsızlık duyulduğunu ifade ediyor. MHP siyasal alanı domine etmeye çalıştıkça siyasal krizin şiddeti artıyor.

Bu gelişmeleri, ABD’de tarihi katılımı gerçekleştiren seçimleri Trump’ın kaybetmesinin yarattığı koşullarda yaşıyoruz. Trump’ın başına gelenler tüm otoriter liderlerin kâbusu oldu çoktan. Türkiye’de derinleşen krizler, ABD’deki başkanlık değişimiyle şiddetlenecek gibi görünüyor. Üstelik yenilen sadece Trump değil. Bir başka otoriter lider olan Bolsonaro da zor durumda. 15 Kasım günü yapılan seçimlerde Brezilya’nın önemli şehirlerinde Bolsonaro’nun adayları yenildi. Merkez sağ ve sol adaylar ise yükselişe geçti. Altı eyaletin başkentinde Bolsonaro’nun destek verdiği sağcı adayların dördü yenildi.

Çanlar gerçekten de otoriter liderler için çalıyor.

Kapitalizm, kâr için ölümcül rekabetle gezegeni ve yoksulları zaten yaşanmaz ve yaşayamaz hale getirirken, otoriter liderler kapitalizmi biraz olsun dizginleme şansı olan tüm kurum ve kazanımları yıkıma uğrattı, kapıyı daha sağlarında olan faşist örgütlenmelere aralıyorlar. Özellikle pandemi döneminde hem tek tek tüm kapitalist devletlerin, hayatı değil şirketlerin kârını savunan uygulamaları hem de otoriter liderlerin tıpkı iklim inkarcılığında olduğu gibi salgını da inkar eden yaklaşımları... Covid-19’u küçümsemeleri nedeniyle yüz binlerce insan yaşamını yitirdi, 50 milyonu aşkın insan hastalığa yakalandı. Kapitalizm tüm boyutlarıyla küresel düzeyde teşhir

oluyor. 2019 yılında tüm dünyada esen intifada rüzgarı sağlam bir direniş hafızası yarattı.

Salgınla kesintiye uğrayan hafıza, George Floyd’un öldürülmesiyle kendisine yeni kanallar açtı. Polonya’da kadınların mücadelesi, Tayland’da monarşiye ve cuntaya karşı mücadele, birçok yerde sağlık emekçilerinin pandemi ekseninde şekillenen grevleri ve mücadeleleri, Kolombiya’da yerli halklar, Macaristan’da özelleştirmeye direnen öğrenciler, Belarus’ta hileli seçimleri kabul etmeyen kitleler, başka bir dünyanın mümkün olduğuna dair umudumuzu tazeliyor.

Henüz sokakta, işyerlerinde, mahallelerde ve kampüslerde merkezi bir şekilde ifadesini bulamamış olsa da benzer bir öfke Türkiye’de de mayalanıyor. 2019 Mart’ında yapılan yerel seçimlerden beri, AKP-MHP iktidarının oyları düzenli olarak geriliyor. Koalisyonun liderleri dahil, toplumun çoğunluğu, bu iki partinin yüzde 50’yi geçebileceğine dair inancını kaybetti.

Enternasyonal Sosyalizm önümüzdeki günlerin, haftaların ve ayların mücadelesinin örgütlenmesine ve mücadele edenlerin güçlü tartışmalar yapmalarına yardımcı olmak için kaleme alınan makalelerle dolu 7. sayısıyla karşınızda.

Derginin ilk yazısı “Demirtaş’ın önerisi üzerine: ‘Güçlendirilmiş işçi demokrasisi’ başlığını taşıyor ve yazıda **Şenol Karakaş**, demokrasinin kısıntısına dahi göz diken yerli-millî yönetimden kurtulmak yönünde bir çalışma programı öneren Selahattin Demirtaş’ın “Güçlendirilmiş parlamenter sistem” önerisini tartışıyor.

F. Levent Şensever, “ABD’yi bölen seçimler ve yeni siyasi dinamikler” başlıklı yazısında 4 Kasım’da yaşanan ve Trump’ın kaybettiği seçimleri ayrıntılı bir şekilde ele alıyor, önümüzdeki dönemde mücadelenin hangi hedeflere odaklanabileceğini tartışıyor.

“ABD’de ırkçılık, sınıf ve direniş” başlıklı makalesinde **Ozan Tekin**, 2020 yılında George Floyd’un ırkçı bir polis tarafından öldürülmesinin ardından başlayan sosyal patlamayı ayrıntılı bir şekilde incelerken bir yandan da, hem ABD’de kurumsallaşmış ırkçılığın arka planlarını hem de Trump’ın kaybettiği seçimleri ırkçılık karşıtı hareketin nasıl etkilediğini mercek altına alıyor.

“Krizler derinleşiyor” başlıklı makalesinde **Joseph Choonara**, ABD ve İngiltere gibi ülkelerden yola çıkarak küresel kapitalizmin çok yönlü krizlerinin daha da büyüdüğünü ve özellikle başta ABD olmak üzere, yöneticilerin Covid-19 salgınına yaklaşımının bir dizi ülkeyi nasıl cehenneme çevirdiğini anlatıyor.

“Covid-19’un kapitalizm teşhiri” başlıklı makalesinde **Melike Işık** salgının gelişmesine yakından ve bir dizi ayrıntıyı gözeterek bakıyor, salgının sınıfsal eşitsizlikleri nasıl açığa çıkarttığını ve derinleştirdiğini anlatıyor.

Faruk Sevim, “Göçmenler ve işçi sınıfı” başlıklı makalesinde göç olgusunun tarihsel seyrinin yanı sıra göçmen işçilerin sermayenin ilk birikim dönemlerinde oynadığı rolü ele alıyor. Göçmenlerin sınıfsal hareketliliği ve göçmenlerin göç edilen ülkelerdeki işçi sınıfıyla ilişkisi de yazının önemle değindiği başlıklar arasında.

Sinan Özbek, “Marx ve ekoloji” başlıklı makalesinde Karl Marx’ın eserlerinde kapitalizmin doğayı yıkıma uğrattığını ele aldığı çok sayıda bölüm olmasına rağmen, Marx ve Marksizm’in ekolojik mücadeleyi geri plana attığı, önemsizleştirdiği iddiasına sahip eleştiriler ile, bunların arka planına dikkat çekerek tartışıyor ve Marksizm’i savunuyor.

“Metabolik yarılmanın yeniden keşfi ve gecikmeli takdiri” başlıklı kapsamlı makalesinde **Ian Angus** ise Marx’ın en başından beri gösterdiği gibi kapitalizmin, tabiatı gereği karşı koyamadığı kâr ve varlık birikimi dürtüsünü, insani temel ihtiyaçların karşılanmasından daha önemli saydığını savunuyor ve Marx’ın ekoloji tartışmalarını kavramayı kolaylaştıracak bir dizi açıklayıcı kavramının altını çiziyor.

“Türkiye’de iklim politikası” başlıklı ayrıntılı yazısında **Erkin Erdoğan** “iklim politikalarının üzerindeki sır perdesini aralamak” için sermaye birikim sürecinin dinamiklerine bakmak gerektiğini savunuyor ve iklim hareketinin içine sızan piyasacı yaklaşımlarla tartışıyor.

Friedrich Engels, Karl Marx’ın yoldaşı, arkadaşı ve Marksist teoriden o olmadan söz edemeyeceğimiz müthiş bir araştırmacıdır. Kuşkusuz sadece bir teorisyen değil, Engels aynı zamanda bir işçi sınıfı devrimcisiydi. 28 Kasım 1820’de doğan Engels’in fikirlerinin ve mücadelesinin bugünün genç işçi ve aktivistlerine katkılarının dökümünü yapmaya sayfalar yetmez. 200. doğum gününde *Enternasyonal Sosyalizm* olarak kısa bir anma yazısının yanı sıra, 1917’de gerçekleşen Rus devriminin liderlerinden **Lenin**’in Engels’in ölümü üzerine 1895 yılında kaleme aldığı makaleyi de yayınlıyoruz.

Can İrmak Özınanır ise “Karl Marx ve ideoloji: Çatışmayı sonuna kadar götürmek” başlıklı makalesinde ideoloji kavramının tarihini ve Marx ile Engels’in kavramı ele alış tarzlarını inceliyor. Yazı, materyalist tarih anlayışının gelişme sürecinde “ideoloji” kavramının evrimini de tartışıyor.

Roni Margulies, “En büyük derdimiz TC’nin kendisidir: AKP ve CHP karşısında sol” başlıklı yazısında Türkiye’nin darbeler tarihine sol açısından ve CHP’nin yaklaşımına yoğunlaşarak bakıyor. Makalede aynı zamanda son yıllarda yaşanan gelişmelerin bir dökümü ve analizi de yapılıyor.

Çağla Oflas, “Askeri darbeler ve darbelere karşı mücadele” başlıklı yazısında Türkiye, Almanya, Rusya, Şili ve Mısır gibi ülkelerde tarihin çeşitli dönemlerinde yaşanan darbeleri, egemen sınıfların darbelere neden ihtiyaç duyduğunu ve solun darbeler karşısındaki tutumunu inceliyor.

Figen Dayıcık Fırat, Nurdan Gürbilek’in *İkinci Hayat: Kaçmak, Kovulmak, Dönmek Üzerine Denemeler* kitabını inceliyor. Kitabın yazarı gibi makalenin yazarı da “göç”, “ev”, “yurt” gibi kavramlara yakından bakıyor. Özellikle Nurdan Gürbilek’in vardığı sonuçların aktarıldığı bölümler *İkinci Hayat*’ın niçin mutlaka okunması gerektiğini gösteriyor.

“İklim-çevre krizine devrimci bir yanıt” başlıklı yazısında ise **Nuran Yüce**, Martin Empson editörlüğünde hazırlanan, Z Yayınları’ndan çıkan *İklimi Değil Sistemi Değiştir-Çevre Krizine Devrimci Bir Yanıt* başlıklı kitabı oldukça ayrıntılı bir şekilde ele alıyor. Kitap da tanıtım makalesi de iklim aktivistlerinin tartışması için çok önemli bir kılavuz işlevi görüyor.

Nisan ayında yayınlanacak 8. sayımızda buluşmak dileğiyle.

Demirtaş'a bir öneri: Güçlendirilmiş işçi demokrasisi

Şenol Karakaş

Cezaevindeki arkadaşlarımızla, yoldaşlarımızla tartışmak çok zor. Hele Selahattin Demirtaş gibi, önce “hukuksal numaralarla”, sonra bu numaraların yetersiz kaldığı yerde, doğrudan baskıcı-hukuk dışı taktiklerle uzun bir süredir tutuklu bir arkadaşımızla tartışırken çok daha dikkatli olmak gerekiyor. Ama söz konusu olan Demirtaş. Benim de aralarında olduğum birçok antikapitalistin 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, seçilmesi için kampanya yaptığımız (“Oyumuz umuda-oyumuz Demirtaş’a kampanyası”) ve milyonlarca insanı etkileme, harekete geçirebilme gücü olan bir sosyalistten söz ediyorsak, bu tartışma kaçınılmaz oluyor. Sadece Demirtaş değil, bu makalenin kaleme alınma sürecinde yine birçok arkadaşımız ve eski-yeni HDP üyesi, 2014 yılındaki Kobanê eylemleri nedeniyle gözaltına alınıp, tutuklandılar.

Demirtaş cezaevinden yazdığı bir yazıda “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” önerisini dile getirdi ve bu önerinin alt başlıklarını ayrıntılandırdı.¹

Yazıda tüm muhalif partilerin Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem’i savduğunu ama bu konuda bir açılım yapmadığını dile getiren Demirtaş, biraz da “iş başa düştü” mesajı vererek, bu öneriyi şöyle formüle ediyor: “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem, adı üstünde, bir yönetim sistemidir ve doğal olarak bu sistem sadece parlamentodan ibaret değildir. Bu tanımlama, kamunun bütün karar alma, uygulama ve denetleme çalışmaları ile toplumun ve bireyin bu çalışmalara katılmasının en demokratik şekilde düzenlenmesini ifade eder.”²

Özetle sadece meclis ve hükümetten ibaret olmayıp, toplumun da aktif katılacağı bir sistemden söz ediliyor:

Bu sistemin meclis (yasama) ayağı kadar yürütme (hükümet), yargı, bürokrasi, medya, sivil toplum, yerel yönetimler ve ekonomik model ayakları da son derece önemlidir. Zaten bu alanların tümü Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem’e göre düzenlenmeden yeni bir sistemden söz edilemeyeceği

1 Demirtaş, 2020.

2 a.g.y.

gibi, bu alanların tamamı demokrasiyle buluşturulmadan da sistemin demokratikliğinden söz edilemez.³

Daha sonra yazının bütününde, meclisten sivil toplum örgütlerine kadar yaşanması gereken düzenlemeleri başlıklar halinde sunuyor. Siyasi partiler, seçim sistemi, medya bağımsızlığı ve özgürlüğü, sivil toplum, yerel yönetimler, TBMM ve hükümet, yargı, ekonomi ve bürokrasi başlıklarında kısaca önerilerini toparlayan Demirtaş, bu gelişmelerin yaşanması için bir anlayış devrimi gerektiğini de vurguluyor:

Fakat her modelde olduğu gibi Güçlendirilmiş Parlamento Sistem’de de gerçek ve kurumsal bir demokrasinin gelişmesi, öncelikli olarak anlayış devrimine bağlıdır. Halkın demokratik çıkarları dışında hiçbir amacı, hedefi, hırısı ve gündemi olmayan siyasi aktörlerin öncülüğünde ve tüm toplumsal kesimlerin el ele vererek oluşturacakları demokrasi ittifakının gücüyle başarılı olunabilir.⁴

Yazının bütünü okunup önerilere yakından bakılınca, geçen yıllarda gündemi bir ölçüde meşgul eden “radikal demokrasi” tartışmasında dile getirilen önerilerin, mevcut “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”ni aşmak için somut bir biçime kavuşturulması çabası olduğu görülüyor. Öte yandan önerilerin ruhu, HDP’nin son birkaç seçimde içinde olduğu⁵ eğilimi de daha anlaşılır kıyor.

Buraya yazının sonunda tekrar değinmek üzere, bu “radikal demokrasi” zemininde geliştiği düşünülen önerilerin en temel sorununa değinmeye çalışacağım. Bu öneri, “devrimi” elimizden alıyor. Denilebilir ki, siz devrim yaptınız da Demirtaş mı “yapmayın!” dedi? Bu öneriler, milyonlarca genç aktivisti etkileme potansiyeline sahip. Aktivistler, bir sosyal devrimi, sosyal devrim için bir hazırlığı tartışacağı yerde, mevcut küresel kapitalist üretim ilişkileri ve dünya pazarıyla organik ilişkiler bağlamında şekillenen Türkiye kapitalizmini radikal demokratik tedbirler zinciriyle dizginlemek gibi, ilk bakışta daha mümkün görünen ve böyle görüldüğü ölçüde de daha cazip gelen bir yaklaşımı tartışıyor..

Bu değişiklikler için ise bir “anlayış devrimi” gerektiği söyleniyor.

Oysa bize “anlayış devrimi” değil, kitlesel eylemlerin doğrudan bir ürünü olan devrimci bir anlayış, devrim anlayışı gerekiyor. Bunu, retorik olsun diye söylemiyor, bize gerçekten de lazım olanın “radikal demokrasi” anlayışına sahip bilinçli siyasi aktörlerin öncülüğünde kurulacak demokrasi ittifakları olmadığını göstermek

için altını çizmeye çalışıyorum. Demirtaş’ın şu sözlerinde öne çıkan öge de değil ihtiyacımız: “Halkın demokratik çıkarları dışında hiçbir amacı, hedefi, hırısı ve gündemi olmayan siyasi aktörlerin öncülüğünde ve tüm toplumsal kesimlerin el ele vererek oluşturacakları demokrasi ittifakının gücüyle başarılı olunabilir.”

Bu cümleyle, biraz zorlayarak da olsa cebelleşince, “siyasi aktörlerin öncülüğünde” tüm toplumsal kesimlerin katılımının öngörüldüğünü anlıyoruz. Galiba “radikal demokrasiyle” bizim aramızdaki ilk büyük ayrım burada. “Halkın demokratik ihtiyaçları dışında hiçbir hırısı sahip olmayan” siyasi aktörlerin değil, bizzat halkın en örgütlü, en mücadeleci, en kolektif kesimi olan işçi sınıfının doğrudan demokrasi mekanizmaları bizim ihtiyacımız olan. Çünkü öncülük yapan siyasi aktörlerin nasıl hırsılara sahip olduğu konusu sübjektif bir meseledir. Bu türden hırsıları devre dışına itecek olan, karmaşık devlet makinesinin reforme edilmesini amaçlayan karmaşık bir başka mekanizma değil, işçi sınıfının doğrudan, aşağıdan yukarıya işleyen, kadın erkek işçilerin kendi eyleminin ürünü olan bir devrimci anlayışın sürekliliğinin sağlanmasıdır.

Bu ise demokrasinin değil, bir adım daha geriye çekilip toplumsal sınıfların, tartışma ve önerilerin merkezine alınmasını gerektiriyor. Yani tartışılması gereken demokrasinin radikal mi uzlaşmacı mı olacağı değil, hangi sınıfın demokrasisi olacağı.

Üst kattakiler, alt kattakiler

Kuşkusuz bu ne yerel ne de sadece Demirtaş’ın yapığı bir tartışma. Daha önce de tartışmaya çalıştığım gibi⁶ son 20 yılda küresel hareketin her bir evresinde aktivistlerin karşılaştığı ve tartıştığı bir sorun olmaya devam ediyor. Bunu, “mevcut devleti ne yapacağımız sorunu” olarak ele alabiliriz. Sadece Türkiye gibi, sadece tuhaf olarak nitelenebilecek Türk tipi başkanlık rejimi gibi rejimlerin⁷ hüküm sürdüğü ülkelerde değil düpedüz demokratik diye bildiğimiz ülkelerde de mücadele eden aktivistlerin özellikle eylemleri yaygınlaştığında ve devletin şiddet uygulayan ve suç işlemeye meyilli yüzüyle karşılaştıklarında sorduğu bir soru bu.

Demirtaş’ın yaptığı tartışmayı daha güçlü bir zeminde ele alabilmek için Lenin’in devlet tartışmasına yaptığı katkıya bakmakta fayda var. Örneğin bürokraside yaşanan çürümeden çıkış yolu Demirtaş’ın önerdiği

6 Karakaş, 2019.

7 Macaristan’dan Rusya’ya, Belarus’tan eğer Trump başarabilirse ABD’ye kadar, bu tuhaflık giderek koca koca ülkelerin yönetim sistemi olmaya doğru gidiyor. Putin neredeyse ölene kadar başkan olarak kalmayı garantilediği anayasal değişikliği geçirdi sandıktan. Orban ağır bir baskı rejimini kurdu, Lukaşenko ise elde tüfek, söylediği “seçimi kazandım” yalanını korumaya devam ediyor.

3 a.g.y.

4 a.g.y.

5 Bu arada ayda bir kez gündeme getirilen “Demirtaş HDP’den ayrılacak/ayrı parti kuracak” dedikodusu sıkıcı bir hal aldı.

gibi “üst düzey bürokratik atamalarda liyakat dışında hiçbir kritere yer vermemek” ve “bunu sağlayacak düzenlemeler” yapmak mı, yoksa bürokratik aygıtın çözülmesini mi sağlamak gerek tartışması, kitabî, saf teorik değil, güncel bir tartışma.

Geçtiğimiz aylar boyunca Demirtaş'ın da elinden geldiğince yakından ve heyecanlanarak izlediğinden emin olduğum ABD'de “Siyahların Hayatı Önemlidir” (BLM) hareketi aktivistleri, bir dizi eyalette polis teşkilatlarının ırkçı-rüşvetçi-katliamcı yapısı nedeniyle tam da böyle bir tartışmayı sığağı sığağına yaptı.

Bir devletin, dolayısıyla bir devlet yönetim sisteminin ne ölçüde reforme edilip edilemeyeceği Lenin'in geçen yüzyılın başında yaptığı tartışmayı çok anlamlı kılıyor.

Neil Faulkner *Marksist Dünya Tarihi* isimli kitabında MÖ 3000 yılında Irak'ın Fırat-Dicle deltasında bataklıkların ve çölün ıslah edilmesi ve sulanmasıyla giderek bir kent devrimine evrilen gelişmenin ilk yönetici sınıfın doğuşuna nasıl temel oluşturduğunu özetliyor.⁸

Sınıf, hem zenginle yoksul arasında toplumsal bir ilişkidir, hem de iktisadi sömürü ve artık biriktirme sürecidir. Sürekli olarak yeniden üretilmesi gerekir. Çekişmelere açık olduğundan sınıf mücadelesini içerir. Hükümdarların servet ve güç sahibi olma çabası, yoksulluk ile mülkiyet bileşiminden beslenir -sanayi öncesi toplumların hepsini bir mengene gibi sıkıştıran bir bileşimdir bu.

Yoksulluk, genel bir koşuldur. Geleneksel tarım ekonomilerinde, herkese bolluk sağlayacak kadar üretim yapılmaz. Üretim kimi zaman zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına bile yetmez. Mülkiyet, kıt kaynaklar üzerindeki ayrıcalıklı, önsel [apriori] bir haktır. Zenginliği belirli bireyler, aileler, toprak sahipleri, tapınaklar, kabileler ya da şehir devletleri arasında pay eder. Mülkiyet özel veya kolektif [ortaklaşa] olabilir ama asla genel olamaz.

Bu çelişkili ikilik (yoksulluk ve mülkiyet), sınıfsal eşitsizliği, devlet iktidarını ve savaş halini ortaya çıkarır. Sümer'de askeri ve dini uzmanlara, görevlerini bir bütün olarak toplum adına yerine getirebilsinler diye artık ürünü kontrol etme gücü verilmişti. Konumları ilk başlarda halkın onayına bağlıydı. Ama artık üzerindeki kontrolleri onları güçlendirdi ve otoriteleri pekiştikçe, bunu kullanarak halkın onayı olmaksızın servetlerine servet katabileceklerini ve konumlarını koruyabileceklerini anladılar. Bu yolla, şehirli Sümer'in yüce rahipleri, savaş ağaları, şehir yöneticileri ve küçük kralları, artığı kendi çıkarına biriktiren ve tüketen sömürücü bir yönetici sınıfa dönüştü: Artık topluma ait bir güç olmaktan çıkıp, toplum üzerinde bir güç oldu.⁹

8 Faulkner, 2012, s. 39. Engels bu tartışmayı başucu eseri *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* kitabında Atina şehir devletinin oluşumunu ele aldığı bölümde yapıyor. Engels, 1987, s. 113-124.

9 a.g.e s. 42.

Doğrudan üretim sürecinden kopuk bir profesyonel yöneticiler fikri ve hem üretim sürecinde kullanılan üretim aletlerini hem de üretilen artık ürünü korumak üzere örgütlenen silahlı birliklerin varlığı, yönetim sürecinin ayrıcalıklı bir iş hâline gelmesine yol açtı. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet nüfusun ne kadar küçük ve üretimden kopuk bir kesiminin elinde birikiyorsa, siyaset alanındaki karmaşa, profesyonelleşme, uzmanlaşma ve yoğunlaşma da o kadar şiddetle artıyordu. Kapitalizm bu yoğunlaşmanın zirvesini temsil ediyor. Kapitalist devlet, işte bu zirvenin örgütsel ifadesi.

Engels bir mektubunda devletin toplumsal işbölümüyle ilişkisini devlet ve ekonomi arasındaki etkileşimi analiz ederek gösteriyor:

Toplum vazgeçemeyeceği bazı ortak işlevler yaratır. Bu işlevleri yerine getirmek için atanmış kişiler toplum içinde işbölümünün yeni bir dalını oluştururlar. Böyle yaparken, kendilerini atayanların çıkarlarından farklı, hatta onların çıkarlarına karşıt çıkarlar sağlarlar, onların karşısında bağımsız hale gelirler -ve devlet yerindedir. Ve şimdi... kesin olarak yeni güç genellikle üretim hareketini izlemek zorundadır. Ama başlangıçta kendisine verilen ve giderek gelişen görelî iç bağımsızlık sayesinde, üretimin koşulları ve cereyan tarzı üzerinde etkide bulunur. Eşit olmayan iki gücün etkileşimi söz konusudur: bir yanda, ekonomik hareket; öte yanda, ortaya çıkar çıkmaz kendi öz hareketine kavuşan ve en üst derecede bağımsızlık için çabalayan yeni siyasal güç. Genellikle, ekonomik hareket üstün gelir. Bununla birlikte, bir yandan kendisinin kurduğu ve görelî bağımsızlık verdiği siyasal hareketten, devlet gücünden ve öte yandan ona anında beliren muhalefetten gelen tepkilere katlanmak zorundadır.¹⁰

Lenin, toplumsal işbölümünün, toplumsal artığın korunması için örgütlenen gelişiminden, bu artığın özel mülkiyete dönüştürülmesi ve korunması için örgütlenen karmaşık bir işbölümü halini aldıkça, devletin nasıl geliştiğini, Marx'ın devlet üzerine yaptığı tartışmalardan yola çıkarak güncellemiştir:

Marks'ın devlet öğretisinin özünü, bir sınıfın diktatörlüğünün, yalnızca genel olarak bütün sınıflı toplumlar için, yalnızca burjuvaziye devirecek olan proletarya için değil, ama kapitalizmi “sınıfsız toplum” dan, komünizmden ayıran tüm bir tarihsel dönem için de zorunlu olduğunu anlayanlar, yalnız onlar, iyice kavramışlardır. Burjuva devlet biçimleri son derece çeşitlidirler, ama özleri birdir: Bütün bu devletler, son çözümlemede, şu ya da bu biçimde, ama zorunlu olarak, bir burjuvazi diktatörlüğüdür.¹¹

Bu diktatörlüğün işlevi şudur: Üretim ve hizmet üretimi kitlesel ve kolektif bir karakter kazandıkça,

10 Moore, 1989, s. 45.

11 Lenin, 2012, s. 50

farklı sermayelerin organik bileşimi anlamına gelen küresel piyasalarda oluşan karmaşa, tek tek her sermaye grubunun ulusal ölçekte korunması için güçlü bir itki yarattı. Devlet bu yüzden var, tepede, sermayelerin korunması için politik iktidarın merkezileşmesi ve hızlı kararlar alan örgütlerle gelişmelere egemen sınıfların 'genel çıkarları' açısından müdahale edilebilmesi için.

Sermayeler arası ilişkinin garantörü olmak değil kuşkusuz devletin tek işlevi. Egemen sınıfların saflarında korunma güdüsü sadece sermayeler arası rekabetten korunmak değil, ezilenlerin tepkisinden de korunmayı içeriyor.

Öte yandan, aşağıda, kitlesel olarak üretim sürecinde yer alan mülksüzler arasında kendi sınıf çıkarlarını, yaşam standardını ve güvenliğini sağlama almak için iktidarı etkilemek yönünde bir başka basınç hissedilir. Bu basınç, sadece toprak ve mülk sahiplerinin oy vermediği seçimlerden, önce erkek mülksüzlerin, sonra bütün kadınların oy verme hakkının garanti altına alındığı "genel oy" hakkı için mücadeleye dönüştü. Bu mücadele sürecinin her bir evresi mülksüz çoğunluğun siyasi iktidara etki etme düzeyinde belirleyici oldu.

Tartışmamıza gelirse, bu etkinin en güçlü olduğu parlamenter demokrasi, aynı zamanda sınıf hiyerarşisinde en alt katta duran mülksüz büyük çoğunluğun politik iktidarı etkileme yeteneğinin sınırlarını da kesin çizgilerle tayin etti. Genel oy hakkının kazanıldığı her ülkede, demokrasi seçim dönemlerinde seçim kampanyası yapmak ve oy vermek özgürlüğüne indirgendir. Kapitalist demokrasinin en gelişkin biçimlerinde bile, politik iktidarın işleyişinde görev almak ayrıcalıklara sahip profesyonel bir yönetici olmak demektir. Üstelik devlet örgütlenmesi, seçimle tayin edilen hükümetlerden daha farklı bir sürekliliğe sahip olduğu için, seçimler, sürekli faaliyet halinde olan bir profesyonel yöneticiler ordusuyla uyumlu çalışacak bir profesyonel seçilmişler grubunun belirlendiği anlara indirgenmiş oluyordu.

Üretim süreciyle siyasal alanın birbirinden kopması, siyasal alanın kendi içinde karmaşıklaşması, sayısız ve farklı örgütlerin toplamından oluşan devlet örgütlenmesinin sürekliliğinin sağlanması, politik iktidarı sıradan fanilerin erişiminin imkânsız olduğu bir zirveye dönüştürdü.

Devlet, bürokratik uzmanlıkların üzerinde yükselen bir aygıttır. Polis kolejleri, meclis iç tüzüğü, hapishaneler, yüz binlerce askerin yönetilmesi, mavi bereliler, özel timler, yüksek yargı, danıştaylar, sayıştaylar, meclis grupları, bakanlıklar, müsteşarlar, milletvekilleri ve milletvekili danışmanlar ağları, önergeler, valiler, kaymakamlar, hâkimler, savcılar ve başsavcılar. Devlet, her biri nesnel olarak egemen sınıfın egemenliğinin yeniden üretimini garanti altına almak için çalışan bir

komite gibi hareket eden bu bölümlerin oluşturduğu karmaşık bir organizma. Sahip olduğu bu karmaşıklık, demokrasinin düzeyini de belirleyen temel nedeni ise toplumun küçük bir azınlığını oluşturan bir sınıfın iktidar aracı olması.

O yüzden, bir rejime, "güçlendirilmiş parlamenter sistem" adını vermeden önce sorulması gereken soru şudur: Bu devlet, hangi sınıfın devleti? Sınıfsız bir devlet kavramı kendi içinde çelişkili olacağına göre, "devlet egemen sınıfın bir komitesidir" sözünü ister çok indirgemeci bulalım isterse gerçeğin merkezini işaret ettiğini düşünelim, "güçlendirilmiş parlamenter sistem"de devlet hangi sınıfa hizmet edecek, egemen sınıflara mı yoksa işçi sınıfına mı? Yoksa bu sınıfların aynı anda ortaklaşa denetlediği, bir uzlaşma üzerinde her toplumsal kesimin çıkarlarını garanti altına alan bir devlet mi olacak? Ya da toplumsal kesimler yerine hukuk karşısında bireysel hakları koruyarak insanları birey olarak mı eşitlemeye çalışacak? Böyle yaptığında, gerçek hayatta eşit olmayan, yani birisi zengin milyonlarcası fakir olan insanlar nasıl eşitlenmiş olacak? Ordu, polis, istihbarat faaliyetleri, silahlanma yatırımları ve tüm bu alanlardaki uzmanlığın hizmet ettiği unsur, hukuk karşısında eşitliği garanti altına alınmış bireyler mi olacak?

Bu sorular, Demirtaş'ın yaptığı önerinin bu sistemi veri aldığını ve bu verinin bir demokratik terbiyeden geçmesi için önerildiğini gösterme umuduyla dile getiriliyor. Devlet, her şeyi kabul edebilir ama sınıfsal belirsizliği asla kabul edemez. Devletin doğası için geçerli olan, demokrasi için de kaçınılmaz olarak geçerli olmak zorunda. Demokrasi ne devlet örgütlenmesinin niteliğinden ne de sınıflardan ayrı düşünülebilir.

Özel mülkiyet ve demokrasi

Geçtiğimiz aylarda Erzincan Kemaliye'de maden şirketi yöneticisi maden çıkartılmasına ve doğanın katledilmesine direnen yöre köylülerini "Buraya 200 asker yığarım" diye tehdit etmişti.¹² Bunun boş bir tehdit olmadığını biliyoruz. AKP iktidarlarının tarihi, bir açıdan maden ve inşaat patronlarının doğanın canına kastettikleri her yerdeki direnişleri bastırmak için istedikleri gibi jandarma ve polis "yığabilmelerinin" de tarihidir. Türkiye'de demokrasi mücadelesinin bir yönü, patronların bu "yığabilme" yeteneğini dizginleme mücadelesidir. Bu mücadele hiçbir zaman dengeye ulaşamayacak. Patronlar, devlet-medya-alışkanlıklar gibi ellerinin altındaki tüm olanaklarla yukarıda aşağıya, demokrasinin alanının sürekli olarak daralması için basınç uygulayacaklar. Bu dev sermaye gruplarının dışında kalan toplumsal sınıflar ise aşağıdan yukarı,

12 <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202009101042821849---maden-sirketi-yetkilisi-halki-boyle-tehdit-etti-buraya-200-ta-ne-asker-yigarim/>

hemen hemen bir ölüm kalım savaşıyla, temel haklarının korunması ve genişlemesi için elinin altında birleşik örgütlenme dışında hiçbir olanak olmaksızın basınç yapmaya çalışacak. Bu güçlerden hangisi baskın gelirse, demokratik standartlar ona göre belirlenecek.

Ama burada, “elinin altındaki olanakların” ima ettiği öğeler, üretim araçları üzerinde özel mülkiyete sahip toplumsal sınıfın, radikal demokrasi koşulları altında da olsa sınıfsal iktidarının sürekliliğini sağlamak için avantajlı olduğunu gösterir. Bu yüzden tartışmayı ilerletirken, Lenin’in devletin doğası hakkında Kaustky ile yaptığı tartışmayı hatırlamak ve üzerinde bir kez daha düşünmek bir zorunluluktur:

Burjuva demokrasisi, ortaçağla karşılaştırıldığında büyük bir tarihsel gelişmeye karşılık düşse de, her zaman için sınırlı, güdük, sahte ve ikiyüzlü, zenginler için bir cennet, sömürülenler ve yoksullar için bir tuzak, bir aldatmaca olarak kalır ve kapitalizm altında bu şekilde kalmaya yazgılıdır. Hilekârlık, şiddet, çürümüşlük, yalancılık, ikiyüzlülük ve yoksulların ezilmesi: Modern burjuva demokrasisinin, uygar bir görünüm verilmiş, cilalanıp parlatılmış dış görünüşünün ardında gizlenen şeyler bunlardır.¹³

Bu, “demokratik kapitalizm” açısından bir istisnaya değil, bir genel kurala tekabül ediyor. Her an her yerden rüşvet, yolsuzluk haberinin gelmesi, dünyada yolsuzluk yapan siyasilerin bitmek bilmez hikâyeleri, Avrupa’da mafya tipi örgütlenmelerle içli dışlı olan parlamenterler, demokratik mekanizmalar engel oluşturduğunda egemen sınıfın ekonomik çıkarları için siyasal alana müdahale etme yeteneğini gösteriyor. Bu sonu gelmez, denetim altına alınmaya çalışılsa da sürekli olarak hukuksal sistemin gediklerini değerlendirerek hayat bulan ya da hukuk dışı alanda varlığını sürdüren egemen sınıfın hâkimiyet kurma tarzıdır. Kuşkusuz ‘hukuk dışı’ndan söz etmişken ‘hukuki olan’a, hatta bizzat ‘hukuka’ değinmeden olmaz.

Stanley W. Moore’un aktardığı gibi, konut sorunu hakkında Proudhon’la yaptığı tartışmada Engels hukuksal işleyişin dinamiklerini uzun uzadıya ele alıyordu:

‘İnsanlar,’ der Engels, tıpkı kökenlerinin hayvanlar âleminde geldiğini unuttukları gibi, hukuk sisteminin yaşamın ekonomik koşullarından geldiğini de unuturlar. Yasal mevzuatın karmaşık ve geniş kapsamlı bir bütün haline gelmesiyle, yeni bir toplumsal işbölümü zorunlu doğar: profesyonel hukukçular zümresi meydana gelir ve bunlarla birlikte hukuk kuramı ortaya çıkar. Bu kuram, daha sonraki gelişmesinde, değişik hakların ve farklı zamanların hukuk sistemlerini, egemen ekonomik ilişkilerin yansımaları olarak değil, varoluş nedenlerini ve doğrulanmalarını kendilerinde bulan sistemler olarak karşılaştırır. Bu karşılaştırma ortak bir etmenin bulunduğunu

varsayar; bu da hukukçuların bütün bu hukuk sistemlerinde az, ya da çok ortak olanı doğal hukuk altında toplayarak bulduklarıdır. Bununla birlikte, neyin doğal hukuk olup, neyin olmadığını ölçütü hukukun en soyut ifadesi olan adalettir. Bu noktadan sonra hukukçulara ve onlara gözü kapalı inananlara göre, hukukun gelişmesi insan ilişkilerini, yasal biçim aldıkları sürece, adalet ülküsüne, ebedi adalete, giderek daha fazla yaklaştırma çabasından başka bir şey değildir. Ve bu adalet her zaman sadece, var olan ekonomik ilişkilerin, bazen tutucu bazen devrimci yönden, ideoloji haline getirilmiş ve kutsallaştırılmış yansımasıdır.¹⁴

Kuşkusuz burada bir yanlış anlamanın açığa çıkması ihtimali var. Örneğin, yolsuzluk, ‘hukukun dışına çıkmak’ egemen sınıfın davranış kalıbıysa, bu gayri hukuki pratiklere karşı tedbirsiz mi olmalıyız? Olmalıyız kuşkusuz ve kuşkusuz tüm tedbirleri almaya çalışmalıyız, ama bu sınıfın üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti yok edilmeden, hukuk-siyaset-devlet alanlarına doğrudan ya da dolaylı müdahaleleri engellenemez. Bu yerçekimi yasası gibidir; havaya atılan taş, yerçekimi yasasına uygun bir biçimde yere düşer, burjuva sınıfı ne kadar denetlenmeye çalışırsa çalışsın, toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmeye çalışır ve bunun önündeki engelleri aşmak için yaşamsal bir mücadele verir.

Bu, burjuvazinin doğasında olan bir özellik. Tek tek patronlar, kötülük yapmak üzere var olan bir sınıfın üyesidir. Her burjuva, başka patronlarda, kâr için ölüm kalım mücadelesi verdiği rakiplerini görür ve işçilerden bu rekabetten zarar görmeden çıkmak için uslu uslu çalışmasını bekler. Devletten ise hem başka patronlara hem de işçilere karşı kendisini korumasını, kendisi için yasalar çıkartmasını, kendi ayrıcalıklarını devletin ayrıcalıkları olarak görmesini bekler. Özel mülkiyet, bu açıdan, doğası gereği siyasal demokrasiyi düşmanıdır. Siyasal demokrasi, özel mülkiyete sahip olan sınıfa karşı verilen haklar mücadelesinin toplamıdır. Yazılı tarih sadece sınıf mücadelesi tarihi değil, aynı zamanda uzlaşmaz sınıflar arasındaki mücadelenin de tarihi. Burjuvazi mafyayla, otoriter rejimlerle, diktatörlüklerle, Nazizmle, faşizmle, askeri rejimlerle uzlaşabilir, fakat siyasal demokrasiyle uzlaşmasının süresi, bir sonraki ekonomik ve siyasal krizde sermayenin kâr oranlarının düşüp düşmemesi, demokrasiyi maliyetinin karşılayabileceğinden fazla olup olmaması tarafından belirlenir.

Bu sınıfın partileriyle, işçi sınıfının partileri ve örgütleri, adına ne denirse densin on dakikadan fazla uzlaşamazlar. Bu 10 dakika da hemen kalkılacak olan uzlaşma masasına oturma süresinden ibarettir. Bir koltukta iki karpuz belki taşınabilir ama bir devlet iki uzlaşmaz sınıf tarafından yönetilemez. Demokrasi, ezilen sınıfların mücadelesinin bağrında şekillenir,

13 Cliff, 1994, s. 387-388.

14 Moore, 1989, a.g.e s. 33.

giderek ulusal ve küresel bir karakter kazandığı ölçüde de toplumun mücadele eden ezilen kesimlerinin devletten sökü� koparttığı haklar kadar gelişme şansıyla kalıcılığa ihtimali taşır. Ama demokrasi nihai olarak, egemen sınıfın, üretim araçları üzerindeki mülkiyetine bağlı olarak devlet iktidarı üzerindeki belirleyici konumunu yitirdikçe, özetle sınıf olarak anlamsız bir hale geldikçe, adını hak eden canlı bir organizma olduğu anlaşılır.

Bu yüzden, egemen sınıf partilerinin Demirtaş'ın dile getirdiği başlıklar etrafında denetlenmesi neredeyse mümkün değildir, mümkün görüldüğü yerde ise neden ezilenlerin, bu denetleme işiyle uğraşmak zorunda oldukları, neden iktidarı kendi ellerine almak için devlet denilen aygıtı dağıtmak yerine denetleme işiyle yetinmek zorunda kaldıkları net değildir. Para sahipleri bütün denetim mekanizmalarına rağmen mutlaka gedikler yaratıp satın alabilecekleri siyasetçiyi, yargıcı, polis şefini bulmayı başaracaklardır ve bir para sahibinin rekabette “avantaj elde ettiği” bu yöntemi uyguladığını gören diğer para sahipleri, tüm denetim mekanizmalarına rağmen, satın alma süreçlerine yönelik yoğun bir talep oluşturacaklardır.

Bizler radikal demokratik işleyiş içinde olduğumuz rahatlığıyla hareket ederken, radikal demokrasi para babalarının yarattığı toplumsal çürümenin zemini olmaya başlamıştır bile.

Bir dünya sahnesinde siyaset yapmak

Demirtaş'ın önerisinin barındırdığı çelişkileri, Türkiye'nin 180 küsur ülke tarafından oluşturulan dünya pazarı ve dünya dış politikası içerisinde ele alınca, durum daha vahim görünür. Bu dünya pazarının sınırları, siyasal olarak emperyalistlerin keskin kılıcıyla sürekli olarak belirlenmeye çalışılırken, hükümet nasıl kararlar alacaktır. Örneğin, sermaye sınıflarının bazı kesimleri emperyalist hegemonya sorununu keşfedip bölgesel güç olmak için hamle yapma zamanı olduğunu düşünüp Mavi Vatan gibi bir tezi gündeme getirdiğinde, nasıl bir karar alınacaktır?

Sermayenin çıkarları, en azından bazı sermaye gruplarının çıkarları küresel ekonomik rekabete askeri rekabetin eşlik etmesini zorunlu kıldığında, tarihin hiçbir anında bu zorunluluk kendi sınıf çıkarlarına tekabül etmeyen işçi sınıfı ve Demirtaş'ın önerdiği sivil toplumun denetleme rolü yeterli olmayacaktır. Ordu ve polis teşkilatlarını ne kadar denetime açık hale getirsek de devletin devamlılığını sağlayan asli yapı, hali hazırda gücünü bu denetime karşı bağımsızlık kazanmasında bulur. Silahlı güçler içeride nasıl sermayenin üretim ve yeniden üretim süreçlerini garanti altına almak gibi asli bir göreve sahipse, dış politikada da aynı görevi yerine getirmek, Türkiye örneğinde, Türkiye devleti tarafından güvence altında olan sermaye gruplarının

bölgesel ya da küresel kâr mekanizmasını korumak, bu mekanizmanın sürekliliğini sağlamak için çalışır. Buna tüm “ulusu” birleştirmek üzere milli kılıflar bulmaya çalışılması, gerçeği değiştiriyor.

Yüzyılın başında, sanayinin yoğunlaşması, devletin bağımsız ekonomik faaliyetlerle askeri ekonomik faaliyetleri birleştirmesine, bir askeri sanayi kompleksin ortaya çıkmasına neden oldu. Küresel hegemonya piramidindeki yerine göre her ülke, dış politikayı ordularının gücüyle sınırlanır bir şekilde sürdürüyor. Bu, sürekli barışçıl politikaların işçi sınıfı, kadınlar ve tüm ezilenler için daima savunulabilir olsa da neden bir ülkenin sermaye sınıfları için savunulamaz olduğunu gösteriyor. Dış politikada gerginlik, insanlar gerginlik sevdiği için değil her ülkenin sermayesinin boyuna posuna bakmadan tüm dünyayı fethetmek istemesinden, sermayenin artı-değeri fethetmesiyle küresel artı-değeri fethetme güdüsünün sermaye denilen ilişkiye mündemiç olmasından kaynaklanır. Radikal demokratik bir siyasal yapı, bir süre kendi egemen sınıfını denetleyebilse de, bir başka devlet sizin demokratik devletinizin alanına bir grup ittifakla birlikte müdahalede bulunabilir.

Bir dünya sahnesinde siyasal mücadele verdiğimizizi bilmek, sorunlar, tek bir ülkede ortaya konulabilse bile çözümlerin ancak dünya sahnesinde tamamlanabileceği anlamına gelir. Sadece askeri tehditlerin güncelliği değil, hükümetlerin günlük ekonomi politikalarına “küresel piyasaların” doğrudan etkide bulunması da bileşik gelişme dinamiği hakkında yeterince fikir veriyor.

Buraya kadar hem devlet aygıtının uzlaşmaz sınıf çelişkilerini bir sınıf adına idare etme örgütü olduğunu hem de kapitalizmin bir açıdan her biri bir diğerinin hareket sınırlarını etkileyen bir devletler sistemi içinde yaşamak anlamına geldiğini anlatmaya çalıştım. Troçki, ‘tek ülkede sosyalizm’ uyduruk teorisini eleştirdiği bir makalesinde “Uluslararası işbölümünden, farklı ülkelerin gelişimlerinin eşitsizliğinden, karşılıklı ekonomik bağımlılıklarından, farklı ülkelerde kültürün farklı yönlerinin eşitsizliğinden, günümüzün üretici güçlerinin dinamiğinden çıkan odur ki” diyerek, bir işçi hükümetinin ancak ve “ancak bir ekonomik spiral sistemiyle, ancak tek bir ülkenin iç dengesizliklerini bütün bir ülkeler grubuna mal etmekle, ancak farklı ülkeler arasında karşılıklı yardımlaşmayla ve sanayi ve kültürün farklı dallarının karşılıklı olarak birbirini tamamlamasıyla” ayakta kalabileceğini anlatıyor. Bu açıdan, Troçki'nin sanayisi daha geç gelişen ülkelerde bir devrimin izleyeceği seyri ele aldığı ‘sürekli devrim teorisi’ni açıklarken kullandığı bazı kavramlar, güçlendirilmiş parlamenter sistem gibi önerilerin işçi sınıfı açısından taşıdığı zaafa da işaret ediyor: “Demokratik devrimin önderi olarak iktidara yükselen işçi sınıfının diktatörlüğü, hızla ve kaçınılmaz bir biçimde öyle görevlerle karşı karşıya kalır ki, bunların yerine

getirilmeleri ancak burjuva mülkiyet haklarında derin gedikler açılmasına bağlıdır.”¹⁵ Bu sadece bir doğrudan işçi hükümeti için değil, içinde sosyalistlerin olduğu herhangi bir hükümet ya da herhangi bir yönetim rejimi için de geçerlidir. “Güçlendirilmiş parlamenter sistem” içinde hangi partiler ya da partiler koalisyonu iktidara gelirse gelsin, işe başlamasının birinci dakikasında siyasetin özü itibarıyla burjuva mülkiyet haklarını korumak ya da bu haklarda ‘gedikler açmak’ zorunda olduğunu görür. Doğrudan işçi sınıfına dayanmadığı açık olan partiler ise gediği burjuvazinin mülkiyet hakkında değil, çok açık ki işçi sınıfının kazanımlarında açmak üzere arka arkaya kararlar alacaktır.

İklim krizi şiddetlenirken

“Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” tartışması, küresel bir facia tüm gezegeni tehdit ederken yaşanıyor. İklim krizi yakarak ve yıkarak geliyor. Naomi Klein, kapsamlı kitabı *İşte Bu Her Şeyi Değiştirir*'de, iklim krizini bir savaş olarak tarif ediyor:

Bizim ekonomik sistemimiz ile gezegen sistemimiz şu anda savaş halindedir. Ya da daha doğru ifadeyle, bizim ekonomimiz, insan hayatı dahil olmak üzere yeryüzündeki birçok hayat biçimiyle savaş halindedir. İklimin çökmesini engellemek için gerekli olan, insanlığın kaynak kullanımını daraltmasıdır; bizim ekonomik modelimizin çöküşten kurtulması için talep ettiği şey ise dizginlenmemiş bir büyüüp genişlemedir. Bu kural kümelerinin yalnızca biri değiştirilebilir ve değiştirilebilecek olan da doğanın yasaları değildir.¹⁶

İklim krizinin bir felaket olarak yansıyan her bir darbesi, bu savaşta canlı yaşamının aldığı bir yenilgi olarak görülmeli. Bu yılın Mayıs ayında Hindistan ve Bangladeş'te Amphan kasırgası 3 milyon kişinin tahliye edilmesine neden oldu. Ardından Ağustos-Eylül aylarında California yangını yüz binlerce insanı etkiledi. Yazıyı iklim krizinin şiddeti konusunda veriye boğmanın gereği yok ama ekonomik kriz-salgın krizi-siyasal kriz ve iklim krizinin, özellikle artık tam anlamıyla bir ekolojik felaket boyutunu alan veçhesi, yaşamın, kapitalizme uyum sağlamakdan yorulduğunu gösteriyor.

Burada, Troçki'nin ilk kez 1930 yılında kullanmaya başladığı ama hem devrimlerin tarihini hem de toplumların tarihsel ve siyasal analizlerini yaparken yol gösterici olarak devreye soktuğu eşitsiz ve bileşik gelişim analizinin, iklim değişikliğini kavramak açısından da etkili olduğunu düşünebiliriz. Bu yasa, öncelikle ‘yolculuğun farklı aşamalarının bir araya getirilmesi, farklı adımların birleştirilmesi, eski ve çağdaş biçimlerin

karışımı”¹⁷ olarak ele alınsa ve işçi sınıfının sayısal açıdan küçük bir azınlığı oluşturduğu toplumlarda, yine de devrimin işçi sınıfının toparlayıcılığında süreklilik kazanmak zorunda olduğunun altını çizse de tek tek her ülkeyi, dünya ekonomisinin organik bir parçası olarak kavrayan daha derinlikli bir arka plana sahip.

1917 Rus işçi sınıfının devriminden sonra, bu arka plan, “geri kalmış ülkelerde burjuvazinin devrimci bir rol üstlenmesi olanaksızdır”¹⁸ teziyle güçlendi. Nihayet, “Marksizm çıkış noktasını dünya ekonomisinden alır: Ulusal bölgelerin basit toplamı olmayan, dünya pazarı ve uluslararası iş bölümü tarafından yaratılmış güçlü ve bağımsız bir gerçeklik olan ve çağımızda ulusal pazarları kayıtsız şartsız bir şekilde egemenliği altına alan dünya ekonomisinden”¹⁹ hiçbir ülkenin iç işleyişinin kendisinden kaçınmayacağı dünya ekonomisi vurgusuyla, Troçki, ‘eşitsiz ve bileşik gelişim’ yasaının en genel şeklini dile getiriyor. Bu, kuşkusuz, sadece dünya ekonomisi tarafından belirlenen tek tek ülke ekonomileri anlamına gelmiyor, hem her ülke küresel kapitalizmin basıncını kendi özgün tarihsel şekillenmesine bağlı olarak yaşıyor hem de her ülkenin dünya pazarına, dünya siyasetine müdahalesi bütünü etkileyen parça işlevi görüyor. Her ülke, daha gelişmiş olanda geleceğinin bir yansımasını gördüğü bir gelişim arzusu içine girerken, daha geriden gelen ülkeler, bazı yönlerden de daha ileri öğeleri sekillendirebiliyorlar.

İklim krizi tek tek her ülkeyi doğrudan etkileyen küresel etken olma özelliğiyle ve tek tek her ülkenin sanayi ve siyasal rejimlerince belirlenmesi nedeniyle eşitsiz ve bileşik gelişim yasaının işlerliğini gösteriyor. https://www.youtube.com/watch?v=cBujiKpHF94&ab_channel=DataIsBeautiful adresinde, ülkelerin 1850'den beri gerçekleştirdiği karbon emisyonlarının görselleştirilmiş hali bulunabilir. 1850'den 1888'e kadar, dört ülke, en başta ve açık ara önde: İngiltere ve onun arkasından ABD, Almanya ve Fransa, arkalarından gelen ülkelere çok daha aşırı bir şekilde karbon salımı gerçekleştiriyorlar. ABD, 1888 yılında İngiltere'yi yakalayıp geçiyor ve kendisinden hemen sonra gelen üç ülkenin toplamı kadar açık bir farkla karbon salımı gerçekleştiriyor.²⁰

17 Callinicos, 1991, s.16

18 A.g.e, s. 17.

19 Troçki'den aktaran Callinicos, age, s. 21.

20 Bu simülasyonun ilginç yanı, örneğin 1917 yılında Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesiyle Rusya'nın karbon salımında hızla gerilemesini gösterirken, Stalinizm'in yükselişiyle beraber SSCB'nin karbon salımında ilk dörde girmesi. Daha da ilginç olanı, İkinci Dünya Savaşı yaklaştıkça, ABD, Almanya ve Rusya'nın karbon salımlarında geri kalan ülkelere acı bir fark atmış olmaları. Bu açıdan savaş öncesi askeri sanayiye yapılan yatırımın, ABD'deki yönetim, Naziler ve Stalinizm eliyle ne kadar yoğunlaştığı da

15 Troçki, 1976, s. 191-192

16 Klein, 2015, s. 31.

Bu videoda, sanayi devriminden 1990 yılına kadar olan dönemde 784 milyar ton karbondioksitin atmosfere salındığı ve 1990'dan sonra bu miktara 831 milyar ton daha eklendiği görülüyor. Eşitsiz ve bileşik gelişim yasası, iklim krizi sorununda, iklimi zehirleyen ülkeler en gelişkin ekonomilere sahip olanlarken, iklim krizine katkısı önemsenmeyecek derecede olan ülkelerin ise yaşanan iklim felaketlerinden ağır bir şekilde etkilenmeleri sorununda açıklayıcı oluyor.

İklim krizi, fosil yakıt şirketleri ve devlet demektir. Küresel karbon emisyonlarının üçte birinden sorumlu 20 şirket var. İklim kriziyle mücadelede, bu şirketlerin kapısına hemen kilit vurmamak zorunludur. Tıpkı Türkiye'de gözümüzün önünde yaşanan çevre katliamının sorumlusu bir dizi şirketin kapısına vakit kaybetmeden kilit vurmanın zorunluluk olması gibi.

İklim kriziyle mücadele iki net siyasal gelişmeye aynı anda ihtiyaç duyuyor: Birisi küresel bir mücadele. Her devletin uymak zorunda olduğu ve uymayanların cezalandırılacağı sert anlaşmalar. Diğeri ise her devletin hızla yenilenebilir enerji alanlarına yönelmesi ve ulusal bir seferberlikle üretim alışkanlıklarının ve tarzının bütünüyle değiştirilmesi. Fakat burada bir sorun var: Erkin Erdoğan'ın *Enternasyonal Sosyalizm* dergisinin 6. sayısında yazdıkları, bu soruna çok iyi bir arka plan sunuyor:

Fosil yakıtların enerji sektörü içinde geleneksel olarak belirleyici bir ağırlığı var. Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2012 yılı verilerine göre dünya çapındaki birincil enerji arzının yüzde 33,1'i petrolden, yüzde 29,9'u kömürden, yüzde 23,9'u doğal gazdan, yüzde 6,7'si hidroelektrikten, yüzde 4,5'i nükleerden, yüzde 1,9'u ise yenilenebilir kaynaklardan elde ediliyor. Yani toplamda enerji arzının yüzde 87'si petrol, kömür ve doğal gazdan oluşan fosil yakıtlar ile sağlanıyor. Bu oranlar 1990 yılından günümüze kadar hemen hiç değişmeden geldi. Sadece kömürün oranının kısmen artışından, petrolün oranının ise biraz azalışından bahsetmek mümkün. Ancak küçük değişimler trendi etkileyecek bir fark yaratmıyor. 1990-2017 dönemi içinde dünyadaki enerji arzı ise yaklaşık yüzde 65 artışla 8 milyar ton eşdeğer petrolden 14 milyar ton eşdeğer petrol seviyesine kadar yükseldi.

Peki üretilen bu enerjiyi kim kullanıyor? Yine Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine bakarsak 2015 yılında dünya çapında üretilen enerjinin yüzde 29,6'sı endüstri, yüzde 28,5'i ulaşım, yüzde 21,3'i evsel, yüzde 8,1'i ticari hizmetler ve kamu hizmetleri, yüzde 2,1'i tarım ve ormancılık, yüzde 0,1'i balıkçılık alanlarında kullanılıyordu. Evsel kullanımı ve petrolün enerji dışı alanlardaki kullanımını hariç tuttuğumuzda, enerjiye, büyük oranda üretim yapan sektörlerin ihtiyaç duyduğunu görüyoruz.

Sektörlerin 1990 yılından bugüne kadarki enerji kullanım oranlarının trendleri, üretimde olduğu gibi büyük ölçüde sabit. Tüketim ise 1990 yılından bugüne yüzde 50 oranında artmış. Bu büyük resim bize, son 30 yılı temel alırsak, enerji üretim ve tüketim kalıplarının esnek bir yapıda olmadığını, hanelerin enerji talebinin toplam tüketim içerisinde nispeten küçük bir oranı temsil ettiğini ve kapitalizmin büyük oranda fosil yakıtlara bağımlı olduğunu gösteriyor.²¹

Sorun, kapitalizmin, üç aşağı beş yukarı fosil yakıt şirketleri anlamına gelmesinde. Kapitalizmi yönetmek, diğer bir deyişle, kapitalist hâkim üretim tarzı altında, sistemin köküne dinamit koymaksızın güçlendirilmiş de olsa bir parlamenter rejim hayal etmek demek, bu şirketlerin hâkim olduğu ekonomiyi yönetmek demektir. Bu genel küresel eğilim Türkiye'de de benzer bir şekilde yaşanıyor. 2020 verilerine göre, Türkiye'de en çok satış geliri elde eden 10 şirketin 6'sı enerji, ulaşım ve otomotiv sektöründen. Bu ekosisteme yönelik katliamın bir de inşaat ayağı var ki bu konuda CHP yöneticilerinden birisinin dile getirdiği ilginç bir tartışma yaşandı. Bu tartışma, anlatmak istediğimi çok iyi özetlediği için kısaca değinmekte fayda var.

CHP Genel Sekreteri Selin Sayek Böke, katıldığı bir TV programında iktidara gelmeleri durumunda, kamunun sırtına özelleştirmeler ve Hazine'nin verdiği garantilerle bindirilen büyük yüke son verileceğini söyledi ve CHP iktidarında bunların hepsinin kamulaştırılacağını söyledi. Bunu nasıl yapacakları sorusuna, "Özel sektör dediğiniz Türkiye'deki bütün kaynakları rantla yemiş olan 5 şirketten bahsediyorum. Ne müzakeresi yapacağız? Müzakere falan yok. Buraya yazacağız, 'Bunlar artık kamundur' diyeceğiz ve devam edeceğiz" yanıtını verdi.²²

Kuşkusuz Böke, dünyada devletten en çok ihale alan ilk 10 şirket arasında yer alan Limak, Cengiz, Kolin, Kalyon ve MNG Holding gibi şirketleri kastediyor. CHP'liler kamulaştırılacak şirketlerde bir yandaşlık "koşulu" arıyorlar ve elbette akıllarına, cumhuriyet değerleriyle şekillendiğini düşündükleri TÜPRAŞ gibi şirketler, TÜSİAD gibi en büyük patron örgütleri gelmiyor. Oysa iklim krizi, gıda, su, tarım, göç, sel felaketleri, kuraklık gibi sayısız sorunla birlikte geliyor ve sadece Böke'nin saydığı şirketleri, sadece Böke'nin söylediği gerekçelerle değil, kapitalizmin damarlarında akan kan anlamına gelen fosil yakıtla bağlı enerji ve otomotiv sektörünün bütününe kamulaştırmak ve hızla tasfiye etmek de bir zorunluluk. Peki bu kamulaştırmayı kim yapacak? Kamu

21 Erdoğan, 2020.

22 <https://www.yenisafak.com/gundem/-iktidara-yakin-sirketlere-el-koyacagiz-chpli-selik-sayek-boke-ozel-sektore-tehditler-savurdu-3566847>

görülmüş oluyor. Bir açıdan karbon salımı sıralaması ve yoğunluğu, emperyalist piramidi ve 20. yüzyıl tarihini, özellikle de bu tarihin en kanlı sayfalarını açıklayıcı bir yana sahip.

adına davranan ve aslında hiçbir konuda anlaşması mümkün olmayan, anlaşıkaları tek konu “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” olan siyasi partiler mi?

İklim krizi ve kirli, tehlikeli enerji konusunda işçi sınıfı, genç aktivistler ve ekosistem savunucularıyla sermaye gruplarını aynı anda rahat ettirecek, aslında giderek, hemen her siyasal başlıkta, uzlaşmaz sınıfları aynı anda mutlu edecek ortak kararlar alabilecek bir ortak siyasal iradenin çıkması mümkün değildir. Tsipras'ın Naomi Klein'a anlattıkları bunu acıklı bir şekilde kanıtıyor. Klein, 2013'te henüz muhalefette olan Syriza'nın iktidar koalisyonunun yeni petrol ve doğalgaz çıkarımına onay vermesine çok şaşırıldığını söylüyor. Syriza her ne kadar madenden elde edilecek paraların emeklilere aktarılmasını savunduklarını söylese de temelde maden ve petrol çıkartılmasına bir alternatif önermiyordu. Naomi Klein hikâyesinin gerisini şöyle anlatıyor:

Syriza, muhafazakâr iklim değişikliği inkarcılarının korktukları gibi, iklim değişikliğini sosyalist ütopyalarını ortaya koymanın bir fırsatı olarak koymak yerine, küresel ısınmadan konuşmaktan tamamen vazgeçmişti.

Bu partinin lider Alexis Tsipras'ın bir röportajda bana açık açık söylediği şey: Biz çevreyi ve iklim değişikliğini görüşlerimizin merkezine yerleştirmiş bir partiydik. Fakat Yunanistan'ın geçirdiği ekonomik buhran yıllarından sonra küresel ısınmayı unuttuk.²³

Syriza daha muhalefetteyken iklim kriziyle ilgili prensiplerini unutmakla yetinmedi, kendisini iktidara taşıyan radikal talepleri de unutmak zorunda kaldı. Syriza, borçların kısmen silinmesi, bedava elektrik, gıda ve kira desteği, sağlık hakkında ve emeklilik maaşlarında iyileştirme, ulaşım reformu, zenginlerin vergilendirilmesi, asgari ücretin artırılması ve demokrasinin geliştirilmesi gibi taleplerle Yunanistan'da emekçilerin desteğini aldı. Ama iktidara geldiği anda hem uluslararası sermaye hem de Yunanistan egemen sınıfı ve devletinin varlığı ve talepleriyle yüzleşti.²⁴ Yunanistan'da mücadele eden Sosyalist İşçi Partisi'nin (SEK) üyelerinden Panos Gargaras, bir röportajında iktidara gelmesini değerlendirdiği Syriza hakkında şunları söylüyordu:

Syriza medya tarafından radikal solun partisi olarak sunuluyor. Gerçekte ise Yunanistan'daki sosyal demokrat partilerin çöküşüyle oluşan boşluğu dolduran bir merkez sol partisi. Bu durum yeni hükümetin bileşiminden de görülebilir. Savunma Bakanlığı, muhafazakâr bir parti olan Bağımsız Yunanlar Partisi'nin (ANEL) liderine verildi. Dışişleri Bakanı ulusalcı eski bir PASOK üyesi. Ekonomi Bakanı ise yakın geçmişe kadar Syriza liderliğinden kişilerce dahi neoliberalizme karşı uzlaşmacı bir tutum

almakla eleştirilen bir ekonomi profesörü. Sol reformist bir parti olarak Syriza'yı tanımlamanın doğru yolu, tabanı işçi sınıfından oluşan ama liderliği egemen sınıfla uzlaşan bir parti olması (...) İşçi sınıfı aktivistlerinin çok geniş bir kesimi, Syriza'nın solunda duruyor. Dolayısıyla işçi sınıfının beklentileriyle Syriza'nın yapabilecekleri arasında çelişki olduğunu düşünüyoruz.²⁵

Kısa süre sonra Yunanistan, kreditorlerin nakit akışının yeniden sağlanması karşılığında öne sürdüğü koşulları hükümetin kabul edip etmemesi konusunda karar vermek üzere sandığa gitti. Referandum sonucunda Yunanistan halkı yüzde 61'lik bir oy oranıyla anlaşmaya “Hayır!” demiş olsa da Çıpras hükümeti, IMF, Avrupa bankaları ve doğrudan Avrupa Birliği heyetlerinin taleplerine boyun eğdi.

İklim krizi ise kreditorlerin nakit akışı gibi önlemlerle, sistem içi reformlarla çözülebilecek bir sorun olmaktan çoktandır çıkmış vaziyette. Üstelik, bildiğimiz kapitalizm, bugünün kapitalizmi, her bir ulus devletin yardımıyla her reform önerisini püskürtmek üzere örgütlü bir şekilde hareket ediyor. Sorun, bırakalım bir tek ülkede “güçlendirilmiş parlamentoya” enerji patronlarının komitesi gibi çalışan devletleri reform adımlarına ikna ederek çözülmeyi, tek bir ülkenin cansiperane çabalarıyla çözülebileceğinin bütünüyle ötesinde büyümeyi sürdürüyor. “Uluslararası toplum” denilen şey, kolektif, bilinçli bir çabayla bu sorunu eş zamanlı bir şekilde çözmek için adım atmak zorunda. İrlanda'da ve Güney Afrika'da aktivistler fosil yakıt kullanımını radikal bir şekilde azaltırken bu sektörlerde çalışan işçilerin mağdur olmasını engellemek ve yeni iş alanlarının oluşmasını da sağlamayı merkezi bir planlama dahilinde bir iktidar politikası haline getirebilmek için “1 milyon iş” kampanyası gibi kampanyalar örgütlüyorlar. Büyük kitlelerin günlük yaşamsal ihtiyaçlarına odaklanan ve sendikalar tarafından dile getirildiği oranda daha da büyük bir anlam kazanan bu türden kampanyalar çok önemlidir. Yine de görülmesi gereken, bu önerilerin hızla milyonları kapsayacak radikal eylemlere ilham vermek üzere değerlendirilmesidir. Kitlelerin doğrudan kapitalizmi hedefleyen uluslararası eylemleri olmaksızın reform elde etmenin bile imkân dahilinde olmadığı bir küresel sorunla, hem dünyanın en büyük petrol, doğalgaz ve silah şirketlerinin baskısını hem de tek tek ülkelerde egemen sınıfların baskısını göğüsleyecek bir “güçlendirilmiş parlamenter sistem” henüz icat edilmedi. Bu baskıyı göğüsleyebilecek tek siyasal güç, ancak işçi sınıfının doğrudan eyleminin ifadesi olan siyasal örgütlenmeler olabilir.

Çıkış noktası

Demirtaş'ın çıkış noktası *Financial Times*'in sorularına verdiği yanıtlardan çok net bir şekilde anlaşılıyor. Gazetecinin bir sorusuna yanıt verirken “Türkiye’de demokrasinin

23 Klein, 2015, a.g.e, s. 257.

24 <https://marksist.org/icerik/Dunya/534/Syrizanin-temel-vaatleri-neler?>

25 Garganas, 2015.

kırıntısının bile kalmadığını”²⁶ söylüyor. Türkiye’de aşırı sağ bir şovla karşı karşıyayız ve biraz vicdan, biraz sağduyu, biraz sıcaklık ve iyimserlik taşıyan herkesi öfkeliendiren gelişmeler yaşanıyor. Sadece Demirtaş gibi siyasilerin rehin olarak tutuklanması değil söz konusu olan, tecavüzcülerin, kadın katillerinin, hayvan katillerinin serbest bırakılması, mafyavari tiplere af çıkarken düşüncelerinden dolayı hapis yatanların af kapsamından çıkartılması, mahkemeler tarafından hakkında beraat verilen insanların cezaevinin kapısından çıkmadan bu sefer başka bir suçtan tutuklanması gibi uygulamalar birikiyor. Sık sık “millet iradesi” vurgusu yapanların halkın oylarıyla seçilen siyasileri tutuklaması ve özellikle HDP’nin seçimlerle kazandığı tüm belediyelerine kayyum atanması, belediye başkanlarının tutuklanması gibi uygulamalar birikiyor. Demokratik haklar teker teker ayaklar altına alınıyor. Siyasal gücün aşırı merkezileşmesiyle “olduğu kadarıyla demokrasi” den ışık hızıyla uzaklaşılması arasında doğrudan bir ilişki var.

Devlet yetkilileri bu olguyu hangi gerekçeyle açıklamaya çalışırsa çalışsınlar, gerçek ortada külçe gibi duruyor: Milyonlarca insan için oy vermek giderek anlamsızlaştı. Demokrasinin en temel işleyiş mekanizması, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgede yok sayılıyor. Seçme hakkı, seçilme hakkı, devletin istediği zaman kayyum atama hakkının yanında anlamsızlaşıyor.

Demokrasinin bu en kolay hayata geçebilen ve egemen sınıf ve devlet açısından da kabullenmesi kolay olan özelliği, kayyum yöntemiyle kitlelerin bir hakkı olmaktan çıkartılınca, genel olarak demokrasiden geriye pek bir öge kalmıyor. Diyarbakır belediyesine kayyum atayan, işçilerin grev hakkını da yasaklayabilir. HDP’li belediye başkanlarının haklarının ve seçilme hakkının gasp edilmesiyle defalarca “milli güvenliğe aykırı” olduğu söylenerek işçilerin grev haklarının ya da çeşitli işçi kesimlerinin haklarını almak için başlattıkları yürüyüşlerin jandarma tarafından kesilmesi arasında sanıldığından çok daha büyük bir bağlantı var. Demokratik olan en sıradan hakkın bile gasp edilmesi, gasp edene “yapabiliyorum” duygusunu yükler. Antidemokratik uygulamalar alışkanlık haline geldikçe bu alışkanlık yeni sahalara ihtiyaç duyar. Seçme hakkı elimizden alınınca, gösteri hakkının alanı da işgal edilmiş olur. Gösteri alanı işgal edilince, düşünce özgürlüğü alanı da daraltılır. Her daralan alan örgütlenme alanını daha da sınırlar. Hakların kullanımının doğruluğu-yanlışlığı seçmen iradesinden ve eşit hukuksal uygulamalar açısından değerlendirilmek yerine güç sahibinin tasarruf yapma keyfiyetine bağlı olduğunda, geriye kalan haklar elimizden hızla uçup gidebilir.²⁷

26 <https://bianet.org/bianet/siyaset/230902-demokrasinin-kirintisi-kalmadi>

27 Karakaş, 2019b.

Demirtaş’ın bu açıklamasından yaklaşık iki ay sonra, hükümet yetkilileri, önce Adalet Bakanı ve ardından Cumhurbaşkanı hukuk vurgusu yapmaya başladılar. Hazine ve Maliye Bakanı Albayrak’ın istifa ettirilmesinin ardından, özellikle hukuki alanda yaşanan anti demokratik ve hukuk dışı gelişmelere, Adalet Bakanı’nın sanki bakan başkasıymış gibi yaklaşması, iktidarın demokrasi aşkından değil, ekonomik krizin siyasal sonuçlarından sakınma isteğinden kaynaklanıyor.

Zira, en AKP yanlısı gazeteciler bile, AKP-MHP ittifakının oylarını yüzde 50’nin biraz üzerinde gösteriyor. Üstelik bunu, AKP’ye tepki gösterdiği, baskıcı politikarlardan ve ekonomik krizin yükünü taşımaktan bezdiği için iktidar partisinden kopan kitlelerin ve kararsızların oylarını dengeli bir şekilde iktidara yeniden dağıtarak yapmalarına rağmen böyle. İktidar ittifakının seçimlerden başarıyla çıkması çok zor. Zorluklara her geçen gün yeni zorluklar ekleniyor. Açlık sınırı ve yoksulluk sınırı verileri milyonlarca insanın derin bir ekonomik krizin pençesinde olduğunu gösteriyor.

Türkiye kapitalizminin, tarihinin en ağır buhranlarından birisinin içinden geçmeye başlaması ve milyonlarca insanın sadece bugünü değil geleceğini de kaybettiği duygusunu daha derinden hissetmesi, önemli bir gerilim alanıdır. Bir ekonomi anlayışının doları 7 TL civarında baskılamak için 120 milyar doları piyasaya akıtması, bir hesaplama göre düşük faiz eşittir düşük enflasyon teorisinin ekonomik maliyetinin 2 trilyon lirayı bulması ve bu maliyetin bütün yükünün bu buhranın ortaya çıkmasında hiçbir sorumluluğu olmayanlara yüklenmesi de bir diğer gerilim alanı. Gerilimin bu alanda ışık hızıyla ve her an tırmanmasının nedeni ise iktidarın ekonomik tercihlerinin görülmemiş bir netlik, açıklık ve cüretle sermayeden yana olması. Kaynaklar, fakirden alınıp zenginlere aktarılıyor. Bu süreklilik kazanmış bir ekonomik davranış tarzı haline geldi.

Burada, Erdoğan’ın Türk usulü başkanlık rejimini savunurken dile getirdiği sözler şimdi ayak bağı olmaya başladı. Erdoğan rejim değişikliği referandumu kampanyası kapsamında Adana’da yaptığı konuşmada, “24’ünde siz bu kardeşinize yetkiyi verin, ondan sonra bu faizle, şunla bunla nasıl uğraşılır göreceksiniz”²⁸ demişti. Referandumu kazandıktan sonra ise kurmaylarına, dikkatli olmaları gerektiğini, artık tüm sorunların hesabının kendilerinden sorulacağını söylemişti. Gazeteci İbrahim Kiras, ekonomik verilerin iktidar tarafından ele alınışını şöyle tartışıyor:

Cumhurbaşkanı Merkez Bankasında 90 milyar dolar rezervimiz olduğunu söylüyor(du). Ekonomistler ise söz

28 <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-24-unde-siz-bu-kardesinde-10965214-haberi/>

konusu rezervin kur artışını baskılamak amacıyla tüketilmiş olduğunu, şu anda aynı harcamaların borçlanarak sürdürüldüğü için rezervlerin “ekside” olduğunu söylüyorlar. Türk ekonomisini yakından takip eden Timothy Ash kendi hesaplamasına göre bu miktarın “eksi elli milyar dolar” olduğunu açıkladı.

Peki bu nasıl olabiliyor? Ülkenin Cumhurbaşkanının açıkladığı rakamla uzmanların dile getirdikleri miktar niye bu kadar farklı? Tamam, olur da bu kadar fark olur mu? Aradaki fark [(-50)-(+90)] 140 milyar dolar. Gözden kaçacak, fark edilmeyecek, varlığı-yokluğu anlaşılacak bir tutar mı bu Allah aşkına?²⁹

Cumhurbaşkanı'nın bu kadar büyük bir farkı bilmezden gelmesinin nedeni, 'Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle birlikte, olumsuzlukların faturasının kendisine kesileceğini iki yıl önce kendisinin itiraf etmiş olması. Üstelik, ekonomik olumsuzluklar daha yeni başlıyor. Türkiye'nin dolarla yapması gereken acil ödemeleri var. Merkez Bankası kasasında ise “eksi elli milyar dolar” bulunuyor!

Buna, ABD'de Trump'ın seçim kaybedip Türkiye'ye yönelik yaptırımları geciktirmeden uygulayacağı iddia edilen Biden'ın başkanlık seçimini kazanması ve Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin birliğe alınması bir yana Gümrük Birliği'nden çıkartılmasını tartışmaya başlaması eklenince, “hukuk” çığlıklarının bakan ve cumhurbaşkanlığı merkezlerinden yükselmesi daha iyi anlaşılıyor.³⁰

Berat Albayrak'ın istifasından daha önemli olan, istifanın tarzıydı. Bakan sosyal medya üzerinden istifa etti ve 27 saat boyunca bu istifanın gerçekleşip gerçekleşmediği öğrenilemedi.

Erdoğan, 2016 yılında Can Dündar-MİT Tırları davasıyla ilgili gelişmeler üzerine, alt mahkemelerin Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına direnebilmesi gerektiğini savunurken, “Anayasa Mahkemesi bu kararı vermiştir ama ben AYM'nin verdiği karara sessiz kalırım ama bu kararı kabul etmek zorunda değilim. Bu karara

29 <https://www.karar.com/yazarlar/ibrahim-kiras/rasyonel-yoneti-me-donusun-tek-sarti-1587687>

30 <https://www.karar.com/erdogan-sanilmasin-ki-milletin-bi-ze-verdigi-kredi-sonsuzdur-1593888> Erdoğan, “Ülkemizde ekonomide ve hukukta yeni bir reform dönemi başlatıyoruz” derken, Adalet Bakanı Gül, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğunun altını çizerek şöyle diyordu: “Tüm kişileri, kurumları bağlar ve kararlarının gereği yapılır. Yürüyen bir dava sürecinde, hele Adalet Bakanı olarak söz ve telkinde bulunmak benim inandığım hukuka aykırı. Ancak elbette mahkeme kararlarına uyulması Anayasa'nın amir hükmüdür ve mahkemelerden beklenen de budur. Dolayısıyla bu konuda, bunun aksi yönde bir değerlendirmemiz söz konusu değildir.” <https://www.aa.com.tr/tr/politika/adalet-bakani-gul-anayasa-mahkemesi-kararlari-baglayicidir/2039450>

uyumuyorum saygı da duymuyorum. Bu bir beraat kararı değildir, tahliye kararıdır”³¹ demişti.

İktidarın yaptığı, şimşeklerin Erdoğan'a odaklanmasını engellemek. “Üst akıl”, “dış güçler”, “muhalfeft”-ten sonra sıra iktidarın bakanları ve iktidarın dileğini yerine getirdiğini düşünen mahkeme heyetlerine geldi. Bu adımlar, 23 Haziran seçimlerinden beri her geçen gün daha hızlı çözülen AKP'nin düşüşünü yavaşlatma ve küresel politik adımları ve ekonomideki buhranın derecesinin artmasıyla oluşacak daha sert bir krizi savuşturmak için yaptığı hamleler. Hamlenin özünü, yaşananların sorumluluğunu Erdoğan'dan uzak tutmak oluşturuyor. Bu yüzden hiç kimse, iktidar sözcülerinin sanki yıllardır muhalefetteymiş gibi dillendirdikleri “reform ve hukuk” çağrılarını önemsemiyor. MHP'yle koalisyon halinde olan ve 15 Temmuz darbesinin ardından keyfi-tek kişilik yönetim tarzının yarattığı alışkanlıklarla ilerleyen AKP liderliğinin pragmatist bir iki manevra dışında reformcu hamlelere girişmesi mümkün değildir. Yaşananlar, siyasi olarak Erdoğan'ı korumak ve ekonomik olarak da doların girmesi için yeterli bir “güven zemini oluşturma” girişimi olarak görülmelidir.

Bu da bizi yeniden Demirtaş'ın tespitinin doğruluğuna getiriyor. İktidarın her aşamada yaptığı siyasal tercihler, keyfi bir iktidar tarzını, demokrasinin kısıntısına bile tahammülsüzlüğü, politika yapmasının temeli, bir siyasal davranış kalıbı haline getirdi.³²

Fakat bu davranış kalıbına karşı mücadelenin yoğunlaşması gereken odak, düşünüldüğü gibi “güçlendirilmiş parlamenter sistem” değil, başka bir mücadele dalgası olmak zorundadır.

Trump'ın gidişinin dersleri

25 Mayıs 2020'de ırkçı polis memuru Derek Chauvin, George Floyd isimli siyahı kelepçeli şekilde yere yüstü yatırdı ve boynuna 8 dakika 46 saniye boyunca diziyi bastırarak öldürdü. Bu ırkçı cinayet tam bir öfke

31 <http://www.diken.com.tr/erdogan-dundar-ve-gulun-tahliyesi-ne-ates-puskurdu-saygi-duymuyorum/>

32 Makalenin yazılmasından sonra, dergi yayına hazırlanırken, organize suç örgütü liderliği yapmaktan hapis yatıp MHP affi sayesinde hapisten çıkan Alaattin Çakıcı'nın Kılıçdaroğlu'na hakaretler ettiği mektup gündeme gelmişti. Aynı gün Kemal Kurkut'un herkesin gözü önünde öldürülmesi davasında yargılanan polis beraat etti. Otoriter iktidarların dünyada yaptığı gibi, Erdoğan iktidarının da daha sağındaki, en sağdaki güçlere nasıl kapı araladığını gösteren bir örnekle karşı karşıya değil sadece, iktidardan gelen reform çığlıklarının içinin boş olduğunu gösteren gelişmeler bunlar aynı zamanda. Otoriter rejimlerin kendi sağlarında yer alan tüm kötülüklerle kapıyı aralamalarına dair tartışma için bkz. Enternasyonal Sosyalizm'in 5. Sayısındaki yazım: <https://www.enternasyonalsosyalizm.org/otoriterizm-tehlikesi-akp-ve-fasizm.html>

patlamasına yol açtı. Zaman zaman isyan dalgası halini alan gösterilere 15 ila 26 milyon kişi katıldı.

Bu eylemler beyazların siyahlarla birlikte örgütlediği, işçilerin grev çağrılarıyla katıldığı, kadınların militan bir örgütleyicisi olduğu bir dalgaya dönüştükçe, Trump'ın seçimlerde işinin zorlaşacağı belli oldu. Covid-19'a sorumsuzca yaklaşması dünya devi ABD'nin salgına teslim olmasında ve on binlerce Amerikalının ölmesinde belirleyici rol oynadı.

Trump, Floyd'un öldürülmesini, siyasal alanı lümpen tarzıyla daha da kutuplaştırmak için işaret fişegi olarak değerlendirdi. Kutuplaşma siyaseti bir açıdan Trump'ın işine yaramış gibi görünebilir çünkü 2016 seçimlerine göre oyunu 10 milyondan fazla artırdı. Trump kutuplaşmayı tırmandırırken Biden gibi bir merkezcinin bu çatışmalı ortamda sönük kalacağını da hesapladı. Üstelik seçmenler, ekonominin dümenini Biden'dan daha çok Trump'ın idare etmesini istiyordu. Kutuplaştırıcı, ırkçı ve faşistlere kapı aralayan politikaların Trump açısından şok edici bir başka sonucu oldu ama. Milyonlarca insan mücadeleye atıldı ve Trump'ı sandıkta da yenmeyi bu mücadelenin bir halkası olarak gördüler.

Trump kendi kazdığı kuyuya düştü. Kutuplaşmış siyaset, kutuplaştırıcının siyasal iflasına neden oldu.

Eğer Trump seçim zaferi kazansaydı, bu, birbirleriyle yaşadıkları sert çatışmalarından bağımsız olarak tüm otoriter liderlerin, küresel sağıın bir zaferi olacaktı.

Trump'ın yenilgisi ise otoriter siyasetçilerin, başbakanlık koltuğuna oturmalarını sağlayan kuralları o koltuktan sonsuza kadar kalkmamak için bozan, değiştiren ya da yok etmek isteyen siyasal figürlerin yenilgisi anlamına geliyor.

Trump'ın yenilgisi her şeyden önce küresel anti-kapitalist hareketin, küresel savaş karşıtı eylemlerin, küresel kadın direnişinin, küresel iklim aktivizminin bir zaferi.³³ Kuşkusuz, bu, bir an, bir seçim anı. Asıl mücadele Trump'ın defolup gitmesinden sonra başlayacak. Trump'ın yarısı kadar radikal fikri dile getiremeyen, tersine, tüm kampanyasını alışageldik ABD Başkanı olacağı üzerine kuran Biden, seçimi kaybetmek için elinden geleni yaptı. ABD'li sosyalistlerin dediği gibi, Florida'dan gelen sonuçlar, bu fırsatı kullanmadığının açık bir göstergeseydi. Trump'a oy verdiler ama aynı zamanda saat başı asgari ücretin 15 dolara yükseltilmesine de onay verdiler. Bu, işçi sınıfının, yaşam kalitesini iyileştiren politikalar istediğini gösteriyor –fakat seçmenler tamamen zıt olan iki yöne birden savrulmuşlar. Biden'ın

onlarca yıldır tadını çıkardığı “düzenin ayrıcalıklı adamı” duruşu kabak tadı verirken, bazılarının umut verici bulduğu başkan yardımcısı adayı Kamala Harris'in de esasen neoliberal savaş çığırtkanlarının ve otoriter düzenin destekçisi olduğunu görebiliriz.³⁴

Biden George Floyd'un polis tarafından öldürülmesine cevaben, polislerin “ortalığı sakinleştirmek için, onları bacaklarından vurmasını” önerdi. Ardından hemen sağ argümanlara yönelip, ırkçılık karşıtı başkaldırılarıyla mesafelendi; “Bir düşünün – Oradan bakınca, isyancılara kucak açacak radikal bir sosyalist gibi mi görünüyorum? Ciddi misiniz?” diyebildi.

Bu yüzden seçimleri Biden'ın merkezci sakinliği değil ABD'de kıran kırana bir mücadeleyi örgütleyen sosyal hareketlerin aktivistleri kazandı. Yine ABD'li sosyalistlerin vurguladığı gibi Joe Biden, sicilleri işçi sınıfını ezmek, emperyalist savaşırlara atılmak ve bankaları destekleyen politikalar yürütmekle dolu olan üst düzey Demokratlardan geliyor. Bu insanlar iktidara gelmeyi başardıklarında, işçilerin öfkelerini yatıştırmak için sınırları net olarak çizilmiş kısıtlı reformlara başvurmaktan fazlasını yapmazlar. Barack Obama bunun en güzel örneğiydi; ne olursa olsun büyük sermayeye destek vereceği ortadaydı. Ve öyle yaptı.

Güçlendirilmiş parlamenter sistem değil antikapitalist alternatif

Bizim tartışmamız açısından, tüm otoriter liderlerin ABD seçimlerini izlerken Trump'ın kaybedişinde kendilerini bekleyen sonun hızlandırılmış bir çekimini gördüklerini kavramak çok önemli. Tüm dünyada ezilenler, aşırı sağcılığa, işkencecilere, yalanlara, lümpenleşmeye ve özellikle ırkçılara ve faşistlere verilen desteği görüyor ve sağcılığın bu halinden kurtulmaya çalışıyor. Önce Yunanistan'da Altın Şafak adlı Nazi örgütlenmesinin dağıtılması, ardından Trump'ın ağlaya ağlaya gitmesi, otoriter liderler için kötü haberdir.

ABD seçimleri bir konuyu netleştirdi. Otoriter liderlerden kurtulmanın yolu, omurgasız seçim ittifakları kurmak değildir. Aşağıdan, ezilenlerin öfkesine köprü olabilecek yığınsal ve birleşik mücadele olanaklarını inşa etmektir. “Bize milyonların hareketi lazım.” İnsanların yaşamsal talepleri için sürdürdükleri dış ve kitlesel mücadelenin vereceği güven ve politik temel olmadan kurulacak seçim ittifakı, demiryollarını inşa etmeden tren inşa etmeye benzer. Atı alanın Üsküdar'ı geçmesinin nedeni de budur. Trump'ın ise bu türden adımları atmasını engelleyen, sokaklardaki mücadeleydi. 17 Ekim Cumartesi günü ABD'de, başta Washington olmak üzere çok sayıda şehirde on binlerce

33 Özdeş Özbay'ın Trump döneminde ABD'de gerçekleşen ve Trump'ın sonunu hazırlayan eylemler ve sosyal hareketlerin dokümünü yaptığı yazısı iyi bir kaynak. Bkz: Özbay, 2020.

34 <https://socialistworker.co.uk/images1412/pdfs/issue2729.pdf> içinde ABD seçimlerinin ilk değerlendirilmesiyle ilgili yazılar Demokratların sınıfsal karakterini çok iyi özetliyor.

kadın sokaklara indi. Kadınlar cinsiyetçi ABD Başkanı Trump'ı 3 Kasım'da sandığa gömeceklerini söylediler. Ve gömdüler. Çünkü 21 Ocak 2017 tarihinde Trump'ın başkanlık yemin töreni sırasında eylem çağrısı yapan Women's March platformu ABD tarihinin bir günde gerçekleşen en kitlesel gösterisi gösterisini gerçekleştirdi. Sadece Washington'da 500 bin kadın, ABD genelinde ise 5 milyondan fazla kadın sokaklarda Trump'ı mücadeleyle karşıladı.

Böyle mücadeleler otoriter siyasetçilerin yenilgisi için toplumun tüm hücrelerine yayılan bir teşhir dinamizmini inşa etmekle kalmaz. Otoriter liderin yerine gelecek olanların kulağını da daha ilk günden bükmeye başlar. Kaldı ki bu hareketlerin ve mücadelelerin, sadece otoriter liderler yerine demokrasinin kurallarına daha çok uyan figürleri, partileri ya da koalisyonları iktidara taşınması bir zorunluluk değildir. Mücadele içinde işçi sınıfının örgütlenme ve bilinçlenme süreçleri hiç kimsenin tahmin edemeyeceği ölçüde hızlanabilir. Değişim isteği, işçi sınıfının farklı sektörlerde, farklı coğrafyalarda, farklı koşullarda yaşayan ve çalışan kesimlerini kapsamaya başladığında açığa çıkacak eylem enerjisi sadece otoriter liderin gitmesiyle frenlenemeyebilir.

Sosyalistler bugünden bu hareketin frenlenme ihtimallerine karşı mücadeleler, ittifaklar ya da bloklar önermeli ve bu önerilerin örgütlenmesi için kolları sıvmalıdır. Olmayan bir hareketin frenlenme ihtimalleri, başlangıçta bir spekülasyon gibi görünebilir. Ama değil. Türkiye'de, hangi alana dokunulsa ses geliyor. Bu öfkeli bir ses üstelik. KHK'yla işinden gücünden olanlar, seçimle kazandığı belediyeye kayyum atanalar, HDP'nin tutuklu binlerce üyesinin olması, örgütlenmesi önlenen işçiler, hakları verilmeyen maden işçileri, Covid-19'a karşı işçileri ve yoksulları koruyup hemen hiçbir önlem almayan siyasi iktidar yüzünden hastalığa yakalanan yoksullar, sokağa çıkması engellenen insanlar, salgın sırasında tüm kaynakların sermayeye aktarıldığını görenler, grev hakkı engellenen örgütlü işçiler, neredeyse her gün bir kadının cinayete gitmesine öfke duyan kadınlar, aylardır iktidar tarafından düşmanlaştırılan LGBTİ+'lar, yaşadıkları yerler maden şirketlerine peşkeş çekilen köylüler, iklim değişimine, ormansızlaşmaya, kömürlü termik santral projelerine öfke duyan insanlar, şehirlerin tarihi dokusunun betonlaşma hırsına kurban verilmesine kızgın olanlar, yargıda yaşanan akıl almaz uygulamalara öfkeli olanlar, gelir adaletsizliğinden yorgun düşen, açlık ve yoksulluk sınırında yaşayan insanlar, düşünce-ifade-gösteri ve örgütlenme özgürlüğü üzerinde artan baskılardan boğulanlar, evine ekmek götüremez durumda olan kadın ve erkek emekçiler, Covid-19'a karşı en ön safta mücadele edip ölümler verirken iktidar ve ortakları tarafından örgütlenmeleri düşmanlaştırılan sağlıkçılar... Bugün, iktidar ittifakının dışında kalan ve hatta iktidar ittifakının tabanındaki yüz binlerce yoksulu da kapsayan milyonlarca insan kızgın. Değişimden

yanı. Türkiye'de yoksullar vergi gelirlerinin yüzde 70'ini omuzlamış vaziyetteyken, nüfusun en yoksul yüzde 40'ı toplam gelirden sadece yüzde 17'sini alıyor. En yoksul yüzde 20'nin ise, toplam gelirden aldığı pay sadece yüzde 6. Bu arada Türkiye'de milyarder sayısı, 2019'a göre 3 kişi daha arttı. Bu koşullar olumlu yönde değişmeyecek. Öfke artmaya devam edecek.

Ezilenlerin öfkесinin ne zaman sosyal bir harekete ya da patlamaya, bu patlamanın ise ne zaman sosyal bir devrime dönüşeceğini bilemeyiz kuşkusuz ama bugünden, işçi sınıfının saflarında böyle bir sürecin inşa edilmesi için mücadele örgütlemek zorundayız. Önerilerimiz, işçi sınıfını harekete geçmeye teşvik eden, hareket halindeki kitlelerin mücadelelerini birleştirmeyi hedefleyen bir öze sahip olmalı. Trump'ın büyük bir mücadele dalgasının ürünü olarak yenilmesi tüm dünyada otoriter liderlerin, sağcıların yarattığı politik iklimden kurtulmak isteyen insanlara umut verdi. Bu umut, işçi sınıfının eylem kapasitesini güçlendirmek üzere, ses çıkartan her toplumsal kesimle dayanışma ağlarını örgütlemek üzere işlev görmeli. AKP iktidarını yenecek olan, "güçlendirilmiş parlamenter sistem" ilkeleri etrafında bir araya gelen siyasal partiler değil. AKP iktidarı, sistem içi bu tür düzenlemelere adapte olabilir. Siyasal gelişmeler matematiksel denklemlere indirgenildiğinde, bu alanın uzmanı olan AKP liderliği, çeşitli kurnazlıklarla gelişmeleri zorlayabilir. Yapılması gereken, eylem kapasitesini artırmış ve toplumun tüm ezilenlerine, tüm öfkелilerine kendi mücadelesiyle platform yaratacak olan işçi sınıfının kitlesel hareketini inşa etmektir. İşte AKP böyle bir hareketin karşısında duramaz. Böyle bir hareket, AKP liderliğinin siyasal kurnazlığını işlevsiz hale getirecek bir dalga halini alma potansiyeli taşıyacaktır. Gezi direnişi hem devletin hem AKP'nin kimyasını bozdu³⁵, 15 Temmuz darbe girişimine karşı direnişin ise hızla sönümlenmesi, kitlesel enerjinin Yenikapı ruhuna havale edilmesi gerekti. Şimdi, iktidar milyonları içine çeken bir direnişle karşı karşıya kaldığında, mevcut yıpranmışlığıyla 'karşı-algı' oluşturabileceği tüm cephaneleri yitirmiş vaziyette.

Örgütlenme çabaları, ittifak girişimleri, hareketin umut veren yanı gözetilerek, bu hareketi inşa etmek üzere odaklanmak zorunda. İttifak çalışmaları, eski parlamenter yapının nasıl daha demokratik olacağına ya da seçimlere değil, önüne geçilemez bir eylem zincirinin nasıl inşa edileceğine yoğunlaşmalı. İşçi sınıfı hareketinin geri düzeyi, sınıf içinde öfke kadar karamsarlığın

35 Osman Kavala'nın en son röportajında Gezi eylemleriyle ilgili şu söylediklerinin kayda geçmesinde fayda var: "Gezi ile ilgili iddialar bu iddianamede de canlandırıldığı için ben baskın olan amacın kitlesel protesto eylemlerini itibarsızlaştırmak, kriminalize etmek olduğunu düşünüyorum." <https://t24.com.tr/yazarlar/sirin-payzin/osman-kavala-hayatinizdan-alinan-bu-zaman-dilimi-telifisi-immkansiz-bir-kayip-iddianame-degil-iftiraname-yazilmis,28713>

da var olmasından, “artık yeter!” duygusu kadar, “ne yapabiliriz ki?” sorusuna cevap verilemiyor olmasından da kaynaklanıyor. 23 Haziran seçimlerinde net bir şekilde görülen AKP tabanının çözülme eğilimi sürerken, bu eğilimi, eski dönemin siyasal figürleri ve her biri egemen sınıfın bir programını savunan partilerin ittifakı etrafında kurulacak parlamenter düzenlemelerle değil, kendi yanına çekebilecek doğrudan üreticilerin doğrudan eylemlerinin örgütlenmesine yardımcı olacak ittifaklar lazım.³⁶

“Güçlendirilmiş parlamenter sistem” Erdoğan etrafında inşa edilen rejimi geriletecek, yenebilecek, harekete geçirici bir öneri değil, tersine Erdoğan’ı geriletebilecek, yenebilecek gerçek hareketin karşısında duracak olan egemen sınıf partilerinin bir koalisyonu. Bize, bir egemen sınıf düzeninin ve düzenlemesinin güçlendirilmesi değil, işçi sınıfının eylem kapasitesinin güçlendirilmesi, “güçlendirilmiş bir işçi demokrasisi” lazım.

Kaynakça

- Demirtaş, Selahattin, 2020, “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem nedir?”, *T24*, <https://t24.com.tr/yazarlar/selahattin-demirtas/guclendirilmis-parlamenter-sistem-nedir,27709>
- Karakaş, Şenol, 2019a, “Lenin’den kaçmak mı?”, *Enternasyonal Sosyalizm*, 6. sayı.
- Karakaş, Şenol, 2019b, “Demokrasiden geriye kalanlar”, *Marksist.org*, <https://marksist.org/icerik/Yazar/13162/Demokrasiden-geriye-kalanlar%E2%80%A6>
- Faulkner, Neil, 2012, *Marksist Dünya Tarihi*, Çev. Tuncel Öncel, Yordam Yayınları, İstanbul
- Engels, Friedrich, 1987, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, Erkin, 2020, “Kapitalizmin Enerji İhtiyacı ve İklim Krizi”, *Enternasyonal Sosyalizm*, 6. Sayı.
- Moore, Stanley W., 1989, *Marx, Engels, Lenin’de Devlet Kuramı: Kapitalist Demokrasi’nin Eleştirisine Giriş*, Çev. Ahmet Cumhuri Aytulun, Simge Yayınevi, İstanbul.
- Lenin, 1978, *Devlet ve Devrim*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, İstanbul.
- Cliff, Tony, 1994, *Lenin II*, Çev. Tarık Kaya, Bernar Kutluğ, Z Yayınları, İstanbul.
- Troçki, 1976, *Sürekli Devrim*, Çev. A. Muhittin, Kız Yayınları.
- Klein, Naomi, 2015, *İşte Bu Her Şeyi Değiştirir*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Callincos, Alex, 1991, *Troçkizmin Tarihi*, Çev. Mahmud Kurdoğlu, Z Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Erkin, 2020, “Kapitalizmin Enerji İhtiyacı ve İklim Krizi”, *Enternasyonal Sosyalizm*, 6. Sayı.
- Garganas, Panos, 2015, “İşçi Sınıfı Aktivistlerinin Çoğu Syriza’nın Solunda Duruyor”, *Marksist.org*, <https://marksist.org/icerik/Dunya/700/Panos-Garganas-Isçi-sinifi-aktivistlerinin-cogu-syrizanin-solunda-duruyor>
- Özbay, Özdeş, 2020, “Biden Değil Mücadele edenler Trump’ı Yendi”, *Marksist.org*, <https://marksist.org/icerik/Dunya/14840/Biden-degil-mucadele-edenler-Trumpi-yendi>

36 Şu çağrını yapan Antikapitalist Blok gibi girişimlerin faaliyetinin yığınsallaşması ve mücadeleye hazırlanması çok önemli:

“Bize gerekli olan geniş kitleleri içine çeken sosyal hareketlerin inşa edilmesi. Bu hareketlerin birleşmesi, AKP-MHP ittifakının antidemokratik uygulamalarına karşı; merkezi, aşağıdan ve kitle-sel bir odağın inşa edilmesi.

Adalet, özgürlük ve eşitlik arayan farklı dinamiklerin birlikteliğini inşa etmek için el ele vermeliyiz. Egemenlerin parası, polisi, hukuku varsa ezilenlerin de birleşme potansiyeli, dayanışması ve mücadele gücü var.

Patronlardan çok patronları düşünenlere,

İrkçı ve milliyetçi söylemleri günlük siyaset yapma tarzı olarak kullananlara,

Göçmenlere yönelik pazarlıkçı uygulamalara,

İklimi ve gezegeni mahveden ekoloji politikalarına,

Cinsiyetçi bakış açısına,

LGBTİ+ fobisine ve tüm sağcı uygulamalara,

Öfke duyan herkesi birlikte antikapitalist bir alternatifi tartışmaya, inşa etmeye davet ediyoruz.

İşçi sınıfının her düzeyde birliğini savunan, Kürtleri ve göçmenleri savunan, kadın ve LGBTİ+ haklarını savunan, iklim krizine karşı mücadele eden bir antikapitalist blokta birlikte mücadele edelim.” <https://marksist.org/icerik/Yazar/14330/mobileRedirect>

ABD’yi bölen seçimler ve yeni siyasi dinamikler

F. Levent Şensever

Trump’ın 2016 yılında ABD Başkanı seçilmesinin ardından geçen dört yıllık süre içinde gerek Amerika gerekse dünyada dengeleri değiştiren, zaman zaman derin krizlerin kapısını aralayan gelişmeler yaşandı. Kasım ayının başına kadar süren ABD’deki seçim kampanyaları, bu sorunların yoğun olarak tartışıldığı ve etkilediği siyasi çekişmelerin eşliğinde gerçekleşti.

Demagog, zalim devlet liderleriyle dost olmakla övünen, hukukun üstünlüğünü hiçe sayan, pandemi sırasında yaşamını yitirenlere yönelik bir kez bile empati göstermeyen, iklim değişikliği veya ekonomik kriz gibi gerçek dünya sorunlarıyla ilgilenmek yerine, attığı Twitter mesajlarının beğeni toplaması ve televizyon reytingleriyle övünen Trump’ın, 2016 yılında ‘sürpriz’ bir şekilde seçilmiş olmasını birçok yorumcu ve dünya kamuoyu, “demokratik değerlerin beşiği” olarak gördükleri bu ülkede gerçekleşen bir sapma, talihsiz bir rastlantı olarak yorumlamıştı. Ancak 2020 seçimleri bunun aksini kanıtladı.

Trump, iktidarı boyunca kendisinden önce dengeleri gözeten ve ABD siyaset sahnesinde teamüllere uygun yürütülen politikaların çoğunu sarstı, güçler dengesini gözeten sistemin sınırlarını oldukça zorlayan ve kırmızı çizgileri aşan adımlar attı. Bunların birçoğu ABD emekçilerinin bedel ödediği ve özellikle emekçi ve orta sınıflar açısından ülkenin geleceğini olumsuz etkileyecek politik adımlar oldu.

Atılan bu bilinçli ve sistematik adımlar, demokrasinin ve katılımın sınırlarını oldukça sınırlayan iki partili bir politik sisteme sahip ülkede seçmenlerin ciddi bir şekilde kutuplaşmasına yol açtı. Trump’ın sistemi sarsan ve sağ politikaları güçlendiren bu adımları, birçok politik yorumcu, entelektüel ve sosyal bilimci tarafından “Trumpizm” olarak adlandırılıyor. Trump seçimi kaybetmiş olsa da Trumpizmin uzun bir süre daha etkisini sürdüreceğini öngörmek yanlış olmayacak.

Beklentilerin tersine oldukça çekişmeli geçen başkanlık seçimini Biden’ın kazanmasına rağmen, bu seçimlerde Trump’ın elde ettiği oyların sayısı ve dağılımı oldukça ürkütücü. Kamuoyu araştırmalarının öngörülleri ve liberal kesimlerin beklentilerinin

aksine, Biden'in ezici bir oy çokluğu ile kazanamamış olması,¹ ABD iç politikası açısından önümüzde çalkantılı ve zorlu bir dönem bulunduğuna işaret ediyor. Zira, seçimleri kaybetmiş olsa da elde ettiği seçim sonuçlarıyla Trump'ın Cumhuriyetçi Parti içindeki konumu daha da güçlendi. Bazı Cumhuriyetçi liderler, üzerlerindeki siyasi baskının hafiflemesiyle birlikte Trump'ın parti içindeki hakimiyetine karşı daha açık tavır alıyor. Bununla birlikte, aktif siyaseti bırakması güçlü bir olasılık olmasına karşın, şayet Trump siyasetten elini çekmezse, parti içinde önceki döneme göre çok daha güçlü ve rakipsiz bir konumda olacak.

Öte yandan Cumhuriyetçiler hâlâ Temsilciler Meclisi ve Senato'da güçlü bir şekilde temsil ediliyor. Beklentilerin aksine, Demokratlar umdukları ölçüde temsilci sayılarını artırmayı başaramadı. Yani Cumhuriyetçiler Biden'in başkanlığı döneminde atacağı birçok adımı zora sokabilecek güce sahipler ve güçlerini kullanmak konusunda çekinmeyeceklerdir.

Seçim sonuçları ve siyasi dinamikler

ABD siyaset tarihinde Nixon gibi, ırkçılığını gizlemeyen başkanlar olmuş olsa da göçmenlere, siyahlara ve azınlıklara karşı Trump kadar böylesine açıktan ve küstahça düşmanlık besleyen ve ırkçılık yapmanı olmadı.

Öte yandan Trump ABD'nin 45'inci başkanı olup, görevini kötüye kullanmaktan dolayı "nitelikli suç ve kabahat işlemekle" suçlanan ve suçu sabit görülen 3'üncü devlet başkanı olarak tarihe geçti.²

Buna rağmen seçmenlerin neredeyse yarısının oylarını almış olması ürkütücü, ancak çok da şaşırtıcı değil. Gelin birlikte seçmen oylarının dağılımına bir göz atalım:

Trump'ın seçmen tabanının çoğunu, bütünü olmasa da beyazların üstünlüğüne inanan, ırkçı, göçmen ve yabancı düşmanı beyaz seçmenler oluşturuyor. 2020 seçimlerinde ABD seçmenlerinin yüzde 65'ini oluşturan beyaz seçmenlerin yaklaşık beşte üçü Trump'a oy verdi. Trump'a oy veren, beyaz olmayan seçmenlerin oyları ise toplam beyaz olmayan seçmen oylarının yüzde 26'sını oluşturuyor.³

1 Kamuoyu araştırmaları uzun bir süre 8-12 puanlık bir araya işaret ediyordu, ancak seçim tarihinden önceki son birkaç haftada bu ara hızla erdi.

2 ABD anayasasına göre görevdeki başkanı suçlama, Temsilciler Meclisi'nde gerçekleşiyor ve bu aşamada Trump'a atfedilen suçlar sabit görüldü. Ancak görevdeki bir başkanın görevinden uzaklaştırılabilmesi için Senato'da yargılanması ve suçlamaların senatörlerin üçte iki oyuyla onaylanması gerekiyor. Sürecin sonunda Trump, Cumhuriyetçilerin oylarıyla görevden alınmaktan kurtuldu.

3 NBC News, "Exit Polls 2020," <https://www.nbcnews.com/>

Asıl ürkütücü olan ise seçim sonuçlarının, Amerikan vatandaşlarının yaklaşık yarısının beyaz, milliyetçi, ırkçı, cinsiyetçi, bilim düşmanı, seri yalancı, yolsuzluklarının sayısının akılda tutulması bile zor olan, dünyayı tehdit eden en büyük felaketlerden biri olan iklim değişikliğini inkar eden, ABD (ve dünya) yakın tarihinin en büyük felaketlerinden biri olan pandemiyle mücadele konusunda olağanüstü beceriksiz (veya isteksiz) bir başkan adayını desteklediği anlamına geliyor olması.

Bir o kadar ürkütücü olan da 2016'da aldığı oylarla karşılaştırıldığında, bu seçimlerde hemen hemen tüm etnik ve inanç gruplarına mensup seçmenler ve özellikle siyahlar ve LGBTİ+ bireylerinden aldığı oylarını ciddi oranda artırmış olması.

Trump, bir önceki seçimlere göre siyah seçmenlerden aldığı oyları önemli oranda artırmayı başardı. Siyah kadınların oylarını ikiye katladı (yüzde 8) ve siyah erkek seçmenlerin oylarını ise 5 puan artırarak, yüzde 18'e yükseltmeyi başardı.

Siyahların büyük çoğunluğu seçimlerde geleneksel olarak Demokratlara oy veriyor. 2008, 2012 ve 2016 seçimlerinde Cumhuriyetçi adaylar, siyah kadın seçmenlerin ortalama yüzde 3-4'ünün oylarını alabilmişti. Siyah erkek seçmenler ise sırasıyla 2008'de yüzde 5, 2012'de yüzde 11 ve 2016'da yüzde 13 oranında Cumhuriyetçileri destekledi. Bu oranlara bakıldığında, özellikle siyah erkek seçmenlerin düzenli bir şekilde Cumhuriyetçilere kaydığı görülüyor.

Öte yandan LGBTİ+ oylarını da ikiye katlamayı başardı. 2016 seçimlerinde yüzde 14 olan LGBTİ+ oyları, bu seçimlerde yüzde 28'e yükseldi. Georgia eyaletinde bu oran yüzde 33'e kadar çıktı. Eylül ayında 10 bin eşcinselle yapılan bir kamuoyu araştırması ise erkek eşcinsel seçmenlerin yüzde 45'inin Trump'a oy vermeyi planladığını ortaya çıkarmıştı.

Seçmenlerin dağılımına ilişkin yukarıdaki verileri aktaran The New York Times yazarı Charles M. Blow bu durumla ilgili hayal kırıklığını, "Tarihsel olarak ezilen bazı gruplar, kendilerini tahakküm altına alanların yanında yer alıyor" şeklinde ifade ediyor.⁴

Trump, azılı bir ırkçı ve antisemit olmasına karşın, 6 milyondan fazla bir nüfusa sahip Amerikalı Yahudiler arasında da oylarını artırdı.⁵ 2016'da Yahudi

politics/2020-elections/exit-polls (Erişim tarihi: 8.11.2020)

4 Blow, Charles M., "Exit polls point to the power of white patriarchy," New York Times, <https://www.nytimes.com/2020/11/04/opinion/election-2020-exit-polls.html> (Erişim tarihi: 5.11.2020)

5 İsrail'in toplam nüfusu 6,6 milyon iken, Amerikan Yahudilerinin sayısı, ihtiyatlı tahminlere göre 5,7 milyon düzeyinde. "Amerikan Yahudileri Yılı 2019 ise ABD'de yaşayan Yahudi nüfusunu, İsrail

seçmenlerin yüzde 24'ünün oyunu almış olan Trump, bu seçimlerde oylarını yaklaşık 6 puan artırarak, yüzde 30 düzeyine yükseltmeyi başardı.⁶ Yahudi seçmenler arasında oylarını artırmış olmasına karşın, kendisini 'Ortadoğu Barışı'nın mimarı olarak lanse eden ve Yahudi seçmenlere yönelik çok daha yüksek beklentisi olan Trump'ın bu konuda hayal kırıklığı yaşadığını tahmin etmek güç değil.

Trump, özellikle Latin Amerika ülkelerinden gelen göçmen ve mültecilere karşı aleni ırkçı tutumuna rağmen, toplam nüfusu 60 milyonu aşan Latin Amerikalılar arasında da oylarını artırmayı başardı. Latin Amerikalı erkek seçmenler arasında yüzde 36 düzeyinde oy alırken, Latin Amerikalı kadın seçmenlerin yüzde 28'i Trump'a oy verdi. Geleneksel olarak muhafazakâr olan İspanyolca konuşan seçmenlerin yaklaşık üçte ikisi Demokratları destekledi. Demokratları destekleyen bu seçmenlerin çoğunluğu da partinin muhafazakâr kesimlerini oluşturuyor.⁷

Amerikan-İslam İlişkileri Konseyi'nin gerçekleştirdiği seçim sonrası seçmen eğilimleri araştırmasına göre, toplam nüfusu 3,5 milyon civarında olan Amerikalı Müslümanların yaklaşık yüzde 69'u Biden'a oy verirken, Trump'a oy verenlerin oranı yüzde 17 düzeyinde kaldı. Bu sonuçlarla Trump, 2016 seçimlerine göre Müslüman seçmenler arasında da oylarını 4 puan artırmış oldu.⁸

Seçmenlerin tercihleri açısından Trump lehine gerçekleşen bu rahatsız edici sonuçlara rağmen, olumlu gelişmeler de oldu. Bu seçimlerde genç seçmenlerin seçime katılma oranı yüzde 10 düzeyinde artarken, 18-29 yaş arası seçmenlerin yüzde 61'i Biden'a oy verdi. Genç seçmenlerin özellikle kilit eyaletlerdeki katılım oranlarının artışı, Biden'ın seçimleri kazanmasında önemli bir rol oynadı. Araştırmalara göre genç

seçmenler bu seçimlerde toplam seçmenlerin yüzde 17'sini oluşturdu.⁹

Oy dağılımındaki bu veriler her ne kadar bize Trump'ın siyasi başarısı hakkında bir bilgi veriyor olsa da, ABD'deki seçimler ve siyasi dengeleri anlamak için seçmen eğilimlerinin yanı sıra, ülkedeki siyasi kurumsal yapılar ve politikaları etkileyebilecek diğer etmenleri de göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Bu bakımdan dikkate alınması gereken önemli unsurlardan biri, özellikle Reagan-Thatcher iktidarları döneminden bu yana neoliberalizmin artan hakimiyetinin, Amerikan siyaset arenasında çözüm arayışlarının piyasa ekonomisi sınırları içinde sıkışmasına yol açmış olması. Günümüzde yaşanan küresel sorunların ve krizlerin başlıca sorumlusu olmasına karşın, piyasa ekonomisi ve bunun dayattığı kâr dürtüsü Demokrat Parti ve Cumhuriyetçilerin politikalarının sınırlarını belirledi ve belirlemeye devam ediyor.

Dolayısıyla Biden'ın yeni dönem yönetimi ve Amerika'nın geleceğe yönelik siyaset ufku tartışılırken, bu çerçevede içinde ele alınmalı.

Taban hareketleri ve kitlesel eylemler seçime damga vurdu

Dört yıl boyunca sürdürdüğü bağnazlık, ırkçılık, iklim değişikliği inkârı ve göçmenlerle siyahlar başta olmak üzere tüm azınlıklara ve emekçilere yönelik saldırılarının ardından, seçimi kaybetse de farklı etnik ve dini gruplar arasında oylarını artırmış, toplam oyların yarıya yakını (yüzde 47,3) almış olan Trump'ın yenilgisini tam olarak kavrayabilmek için ülkedeki siyasi kutuplaşmanın dinamiklerini görmek gerekiyor.

Konuya bu perspektifle yaklaştığımızda, Trump ve Biden'a oy veren seçmenlerin sınıf farklılıklarını ve seçmenler arasındaki kutuplaşmanın ekonomik arka planını tespit etmemiz daha olanaklı olacak.

Brookings Enstitüsü'nün gerçekleştirdiği, oy dağılımlarıyla seçmenlerin ekonomik arka planlarının ilişkisini gözler önüne seren bir araştırmanın sonuçlarına göre, ağırlıklı olarak Trump'a oy veren 2497 kentin ulusal ekonomiye (GSMH) katkısı yüzde 29 iken, Biden'a oy veren 477 kentin katkısı yüzde 70 düzeyinde. Bu sonuçlar, özellikle son 20 yılda eğitilmiş kentel nüfusun Amerikan ekonomisi içindeki etkisini artırdığı bir eğilimle doğrudan ilişkili. Bununla birlikte, ekonomik olarak sorun yaşayan küçük kasabalar ve kırsal kesimlerden kentlere doğru bir göç dalgası söz konusu. Sonuçta bu dinamikler, New York ve Silikon Vadisi gibi yoğun nüfuslu kentel

nüfusunun üstünde, 6,97 milyon olarak belirtiyor. Maltz, Judy, "How Many American Jews Are There? Depends Which Jewish Expert You Ask," 22.7.2020, <https://www.haaretz.com/us-news/premium-how-many-american-jews-are-there-depends-which-jewish-expert-you-ask-1.9012592>, (Erişim tarihi: 6.11.2020)

6 Magid, Jacob, "Exit polls point to Trump gains among Jewish voters," 4.11.2020, <https://www.timesofisrael.com/exit-polls-point-to-trump-gains-among-jewish-voters/> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

7 Navarrette Jr., Ruben, "Why did so many Latinos vote for Donald Trump?" 4.11.2020, <https://www.usatoday.com/story/opinion/2020/11/04/latino-vote-understanding-what-issues-important-column/6148066002/> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

8 Da Silva, Chantal, "Muslim US voters cast ballots in 'record numbers', with exit poll showing nearly 70% voting for Biden," 5.11.2020, <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-election-2020/us-election-muslim-voters-biden-b1587825.html> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

9 Noor, Poppy, "Surge in youth voter turnout may have helped propel Biden to victor," The Guardian, 9.11.2020, <https://www.theguardian.com/us-news/2020/nov/09/youth-turnout-us-election-biden-victory-young-voters> (Erişim tarihi: 15.11.2020)

alanların ekonomideki ağırlıklarını artırmasına yol açan başlıca etmenleri oluşturdu.

Seçim haritaları, bu ekonomik dinamikleri yansıtan bir oy dağılımını gözler önüne seriyor. Farklılıkları barındıran, yüksek eğitilmiş kesimler metropollere yerleşmeye ve Demokratlara oy vermeye eğilimliken, Cumhuriyetçilere oy verme eğilimindeki daha düşük eğitim düzeyli, beyaz etnik kesimlerden işçiler, ülkenin küçük kasabaları ve kırsal kesim topluluklarını oluşturuyor. Bu tespitler, Demokrat ve Cumhuriyetçi partili seçmenlerin ekonomik çıkarları arasındaki makasın giderek daha fazla açıldığına işaret ediyor¹⁰ ve söz konusu bu bulgular, ABD'de yeni dönemde siyasi gerginliklerin uzun bir süre daha süreceğinin önemli bir işareti.

Trump'ın körüklediği siyasi kutuplaşmanın ve ekonomik süreçlerin yanı sıra, küresel krizler de sağ ve solda radikalleşmeyi tetikleyen etmenler arasında yer alıyor.

Araştırma şirketi Gallup'un yaptığı bir kamuoyu araştırmasına göre, 'genç yetişkinler' arasında sosyalizm konusunda pozitif görüş sahibi olanların oranı, 2010 yılından bu yana pek değişmeden yüzde 50 civarında seyrediyor. Bu oran, 1965-1980 yılları arasında doğmuş olan kuşağa mensup olanlar arasında yüzde 34 ve 1946-1964 yılları arasında doğmuş olan kuşak mensupları arasında yüzde 30 düzeyinde.¹¹

Öte yandan, ABD'de radikal sol ve sağ hareketlere olan destek, üç yıl önce yüzde 8 düzeyindeyken, günümüzde bu oran yüzde 14-18 aralığına yükseldi ve yükselmeye devam ediyor. Bir yandan da bu hareketler eskisine göre daha çok mobilize oluyor ve bu doğrultuda siyasi gerilimler de artıyor. Bu gelişmelere paralel olarak ABD'de 2020 yılında silah ve mühimmat satışlarında rekor kırıldı. Ateşli silah satışları¹² Eylül ayı itibarıyla bir önceki yıla göre yüzde 66 artarak, 16,7 milyonu buldu.¹³

10 Haensel, Brett, "Why the counties Joe Biden won represent 70% of U.S. GDP," *Fortune*, 12.11.2020, <https://fortune.com/2020/11/12/joe-biden-voters-election-results-by-county-us-gdp-democrats/> (Erişim tarihi: 13.11.2020)

11 Saad, Lydia, "Socialism as Popular as Capitalism Among Young Adults in U.S.," *Gallup*, 25.11.2019, <https://news.gallup.com/poll/268766/socialism-popular-capitalism-among-young-adults.aspx> (Erişim tarihi: 5.11.2020)

12 ABD'de 44 eyalet, Amerikan anayasasındaki ifade özgürlüğünün güvence altına alınmasına benzer bir şekilde, silahlara sahip olma ve silah taşıma haklarını koruma altına alan eyalet anayasa hükümlerine sahip. Sadece 6 eyalet ve başkent Washington'da taarruz ve yüksek mühimmat kapasiteli silahların satışı yasak. Bazı eyaletler ise satışlara ve silahlara sahip olunmasına izin verseler de silahların açık bir şekilde taşınmasını kısıtlıyor. Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Gun_laws_in_the_United_States_by_state

13 *The Economist*, "Making the world glow," 17.10.2020, s. 25

Nitekim bu radikalleşme bir şekilde seçimlere de yansdı. Kendisini "demokratik sosyalist" olarak tanımlayan ve 3 dönem senatör seçilmiş olan Bernie Sanders, bu dönem Demokrat Parti'nin aday adaylığı yarışında önemli başarılarla imza attı ve sol politikaların parlayan yıldızı olarak bir aktivist ordusunun desteğini kazandı. Bazı eyaletlerde, aralarında Biden'ın da bulunduğu rakiplerinin önüne geçti, ancak buna rağmen Biden yarışı önde bitirerek partinin Başkan adayı oldu.

Biden, rakibi Sanders hakkında "sadece siyasi bir kampanya yürütmekle kalmadı, aynı zamanda bir hareket yarattı," diyerek rakibinin başarısının altını çiziyordu. Sanders'in elde ettiği geniş aktivist taban desteğine Demokratlar arasında başka hiçbir politikacı sahip değil. Aday adaylığını kazanamayarak Başkanlık adaylığından çekildiğinde, Sanders'in arkasında duran aktivistler, Demokrat Parti'nin sol kanadındaki adayları desteklemeye devam etti. Sanders, seçim kampanyası boyunca taban hareketine dayalı bu enerjiyi partinin sol kanadında yer alan Ilhan Omar, Alexandria Ocasio-Cortez, Ayanna Pressley ve Rashida Tlaib gibi adayların desteklenmesine kanalize etti. Nitekim bu dört isim de yeniden seçilmeyi başardı. Bu seçimlerde dörtlüye taban aktivistlerinin desteklediği yeni isimler de katıldı.

Özellikle son iki yıldır kitlesel destek kazanan ve büyük eylemler düzenleyen küresel iklim değişikliği hareketi, ABD seçimlerini etkileyen taban hareketlerinden bir diğeri oldu. Nitekim, Sanders başkan aday adaylığı yarışında "Yeşil Yeni Düzen" programı önerirken, Biden da iklim değişikliğine dair politikaları kampanya gündemine almak zorunda kaldı.

İklim değişikliği hareketi 2019 yılında Berlin, Melbourne ve Londra'da 100'er bin, New York'ta 250 bin kişilik katılımlarla eylemler düzenledi. Aynı yıl Eylül ayında gerçekleştirilen küresel eylemlere toplam 6 milyon kişi katıldı.¹⁴ Amerikalı organizatörler, ABD'nin 50 eyaletinde de eylemler gerçekleştirildiğini açıkladı.

2020'de yıl boyunca gerçekleştirilen çok sayıda eylemlerin ardından, 25 Eylül'de öğrenciler tarafından düzenlenen ve "okul grevleri" olarak adlandırılan eylemler, pandeminin olumsuz etkisine rağmen, dünyanın 3500 farklı yerinde eşzamanlı olarak gerçekleşti.

Tüm bu kitlesel eylemliliklere ve özellikle gençler arasında öne çıkan bir sorun olarak görülmesine rağmen, iklim değişikliği Amerikalı seçmenlerin öncelikleri arasında gerilerde kalıyor. Pew Araştırma Merkezi'nin Ekim ayının başında gerçekleştirdiği bir kamuoyu

14 Taylor, Matthew, Watts, Jonathan ve Bartlett, John, "Climate crisis: 6 million people join latest wave of global protests," *Guardian*, 27.9.2019, <https://www.theguardian.com/environment/2019/sep/27/climate-crisis-6-million-people-join-latest-wave-of-worldwide-protests> (Erişim tarihi: 9.11.2020)

araştırmasına göre, Amerikalı seçmenlerin verecekleri oylara ilişkin kararlarında ekonomi yüzde 79, sağlık hizmetleri yüzde 68 ve pandemi yüzde 62 oranında ağırlığa sahipken, iklim değişikliği önemli sorunlar arasında yüzde 42 ağırlıkla geride kaldı. Biden'ın seçmenleri arasında iklim değişikliğinin çok önemli olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 68 iken, Trump'ın seçmenleri arasında bu oran 11'de.¹⁵

Ülkenin son yıllardaki en önemli taban hareketlerinden biri olan Siyahların Hayatı Önemlidir (Black Lives Matter – BLM) hareketinin başını çektiği eylemler de seçimlere damga vurdu. ABD'de tahmini 15-26 milyon arasında insanın katıldığı¹⁶ eylemlerin sayısı, sonbaharın başlarına gelindiğinde 2 binin üzerine çıkmıştı. BLM hareketinin başlattığı mücadele sadece Amerika ile sınırlı kalmadı. Dünyada 60'tan fazla ülkeye yayılarak, milyonlarca insanın katıldığı binlerce dayanışma eylemini de tetikledi.

Tüm bu dinamikleri içeren bir perspektifle seçim sonuçlarına göz attığımızda, seçimler sırasında ve sonrasında oyunun kurallarını değiştiren ve Trump'ın ikinci dönem başkanlık umutlarını yok eden etmenler arasında, Biden ve Demokratların seçim kampanyalarının bürokratlarından ziyade, son dönemde radikalleşen ve kitlesel boyutlar kazanan taban örgütlenmelerinin eylemlerinin ve bu hareketlerin dayattığı gündemlerin başı çektiğini görüyoruz.

Siyahların Hayatı Önemlidir hareketinin kazanımları

ABD'de 2020 yılı polis şiddetinin doruğa çıktığı yıl oldu. Özellikle polisler tarafından siyahlara karşı uygulanan ırkçı şiddet, 25 Mayıs'ta siyah bir sivil olan George Floyd'un direniş göstermemesine, defalarca “nefes alamıyorum” diyerek uyarmasına karşın yere yatırılarak, polislerden birinin dizini boynuna dakikalarca bastırarak ölümüne yol açmasıyla doruğa ulaştı. Bu olayın ardından tüm Amerika'da ırkçılık karşıtı kitlesel eylemler *yeniden* başladı. BLM hareketinin başını çektiği bu eylemler, milyonlarca ırkçılık karşıtının günlerce süren protestolarına ve yer yer çatışmalara yol açtı.

ABD tarihinin en büyük eylemliliklerini örgütleyen BLM hareketinin başını çektiği bu kitlesel protestolar,

bir yandan da siyahlar ve yerlilerin köleleştirilmesi ve topraklarının sömürgeleştirilmesini yansıtan ırkçı mirasa karşı somut mücadelelere dönüştü.

Yaz aylarında eylemler devam ederken, binlerce yıldır kıta topraklarında yaşamakta olan yerlilere rağmen, “Amerika kıtasının kâşifi” olduğu iddia edilen Kristof Kolomb'un çeşitli eyaletlerdeki 33 heykeli kamusal alanlardan kaldırıldı. BLM hareketinin Kolomb'u hedef almasının başlıca nedeni, Amerika kıtasının yerlilerine karşı soykırım gerçekleştirdiği iddialarından kaynaklanıyor. 2019 yılında Quaternary Science Review dergisi tarafından yapılan bir araştırmanın sonucuna göre, 1492 ile 1600 yılları arasında Amerika kıtasında 55 milyon yerli, Avrupalı işgalciler tarafından öldürüldü.

The Other Slavery: The Uncovered Story of Indian Enslavement in America adlı kitabın yazarı, Andrés Reséndez'e göre ise 1492 yılından 19'uncu yüzyıla kadar 2,5 ile 5 milyon arası yerli işgalciler tarafından köleleştirildi.¹⁷

Amerika kıtasındaki bu ırkçı ve köleci mirası sahiplenen, 154 yıl önce kanlı bir iç savaş sonunda yenilgiye uğratan, köleciliği savunan “plantasyon” sahiplerinin önderliğini yaptığı zamanın güney eyaletlerinden oluşan Konfederasyon'un önde gelen üyeleri ve liderlerinin heykelleri ve o döneme ait bayrak gibi semboller, günümüzde hâlâ ABD'nin kamusal alanlarında sergileniyor; bu ırkçı ve köleci liderlerin adları askeri garnizonlar gibi kamusal yerlere veriliyor. Bu anıtlar, bayraklar ve verilen isimlerin çoğu eski Konfederasyon üyesi eyaletlerde yasalarla korunuyor.

Southern Poverty Law Merkezi'nin Ağustos 2020'de yayınladığı bir rapora göre, ABD'de halen 725'i anıt olmak üzere, kamusal alanda yer alan Konfederasyonla ilgili toplam 1800 sembol var.¹⁸

BLM hareketinin önemli kazanımlarından biri de bu eski Konfederasyon üyesi eyaletlerde halen izleri kalmış olan köleci ve ırkçı mirasın kamuoyunda yaygın tartışılmasını sağlamak oldu. Bunun sonucu, söz konusu eyaletlerden beşi, kölecilik dönemini ve siyahlara yönelik sistematik baskıları anımsatan ve kamusal alanlarda yer alan bu semboller, kullanılan kelimeler ve terimleri temizleme kararı aldı.

Rhode Island Üniversitesi'nde siyaset bilimi dersi veren Skip Mark, bu gelişmelerde Minnesota eyaletinde

15 Tyson, Alec, “How important is climate change to voters in the 2020 election?” 6.10.2020, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/10/06/how-important-is-climate-change-to-voters-in-the-2020-election/> (Erişim tarihi: 5.11.2020)

16 Buchanan, Larry, Bui, Quoc Trung ve Patel, Jugal K., “Black Lives Matter May Be the Largest Movement in U.S. History,” *The New York Times*, 3.7.2020, <https://www.nytimes.com/interactive/2020/07/03/us/george-floyd-protests-crowd-size.html> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

17 Brito, Christopher, “Dozens of Christopher Columbus statues have been removed since June,” 25.9.2020, <https://www.cbsnews.com/news/christopher-columbus-statue-removed-cities/> (Erişim tarihi: 8.11.2020)

18 “Whose Heritage?” Report, Southern Poverty Law Center, 11.8.2020, <https://www.splcenter.org/20190201/whose-heritage-public-symbols-confederacy> (Erişim tarihi: 7.11.2020)

polisin George Floyd'u öldürmesinin ardından başlayan ve hızla yayılan protesto gösterilerinin etkisi olduğuna inanıyor. Mark, bu gösterilerin birçok yönden ülke çapında ırkçılık tartışmalarını tetiklediğini ve bunun birçok kişinin eskisine göre ırkçılık sorununun çözümüne yönelik somut adımların atılmasını desteklemesine yol açtığını belirtiyor.

Alabama eyaleti seçmenleri birkaç yıl önce, eyalet anayasasında yer alan ırkçı ve ayrımcı uygulamaların olduğu, 1960'lar öncesi dönemden kalan bu maddelerin kaldırılmasına karşı çıkmıştı. 3 Kasım seçimlerinde ise seçmenler bu kez söz konusu maddelerin kaldırılması yönünde oy kullandı. Rhode Island da eyaletin resmi adında yer alan, eskiden siyah kölelerin çalıştırıldığı "plantasyon" terimini kaldırdı.

Bunun yanı sıra, Utah ve Nebraska da eyalet anayasalarında yer alan, hükümlülere yönelik ırkçı ceza uygulamalarına ilişkin hükümleri kaldırmaya karar verdi. Mississippi eyaleti ise eyalet bayrağında Konfederasyon'un bayrağından alınan X-şeklindeki tasarımı kaldırıma kararı aldı.¹⁹

BLM hareketinin başarısı bununla da sınırlı kalmadı. BLM aktivistleri, geleneksel olarak beyaz seçmenlere göre çok daha az katılım sağlayan siyah seçmenleri, Trump'a ve Cumhuriyetçilere karşı seçmen kütüklerine yazılmaya ve oy vermeye teşvik etti. Biden'ın kazanmasında, BLM hareketinin bu girişimleri sayesinde geçmiş yıllara göre çok daha fazla siyah seçmenin oy vermesi önemli rol oynadı.

Nitekim, BLM hareketinin liderlerinden Patrisse Cullors, seçimi kazanmaları kesinleştiğinde Biden'a ve Başkan Yardımcısı Harris'e bir mektup yazarak, seçim başarılarını kutlayıp, "[ikilinin] yönetiminden beklentilerini görüşmek ve siyahlar için verilecek taahhütleri tartışmak üzere" görüşme talebinde bulundu. Cullors mektubunda ayrıca şu görüşünü paylaştı:

Siyahların desteği olmadan çok farklı bir seçim sonucu ile karşı karşıya kalacaktık. Kısacası, bu seçimi siyahlar kazandı... Tüm ülkede siyahların önderlik ettiği örgütlerin yanı sıra, Siyah Yaşamlar Önemlidir hareketi de seçimlere önemli yatırım yaptı... Oylarımız için taleplerimiz var. Bize ses verilmesini, gündemimizin öncelikli konular arasında olmasını istiyoruz.²⁰

19 Reeves, Jay, "5 states OK measures eradicating racist language, symbol," 8.11.2020, <https://apnews.com/article/election-2020-race-and-ethnicity-alabama-rhode-island-elections-8da-ebd98fc582c0c75f7f0dbd298219d> (Erişim tarihi: 8.11.2020)

20 Rahman, Khaleda, "Black Lives Matter co-founder requests meeting with Biden, Harris: 'We want something for our vote'", 9.11.2020, <https://www.newsweek.com/black-lives-matter-co-founder-requests-meeting-biden-harris-1545913> (Erişim tarihi: 10.11.2020)

BLM hareketiyle ilgili çıkarılacak pek çok ders var. Öncelikle taban örgütlenmesinin en etkili örneklerinden birini oluşturan bu hareketin tabanında yer alan aktivistler ve emekçiler arasındaki dayanışmadan ve birleşik mücadelesinden önemli dersler çıkarılmalı. Öte yandan, hareketin mücadelesinde ırkçılık karşıtı mücadelelerle işyerlerindeki sömürü, köleci ve ırkçı mirasa karşı mücadele ile günümüz egemen kurumsallaşmış ırkçı kültürüne karşı çıkış arasında kurduğu birleştirici ilişkiler, göz atmamız gereken zengin dersleri içeriyor. Kurumsal ırkçılığın başlıca temsilcileri Trump ve Cumhuriyetçilere karşı seçimlere katılımı artırmak üzere siyahlar arasında yürüttüğü başarılı aktivist çalışmalar ve bunun sonucu seçim sonuçlarını önemli ölçüde etkilemiş olması gibi elde ettiği somut kazanımlar, gelecekte yürüteceğimiz mücadeleler açısından diğer ders çıkarılacak önemli deneyimler.

Seçimler, yeni dönem ve Demokrat Parti içinde siyasi dinamikler

ABD seçimleri tarihinde John F. Kennedy'nin ardından ikinci Katolik başkan olan Biden, aynı zamanda ABD tarihinin en çok oy alan başkan adayı olarak tarihe geçti. Daha önce, 2008 seçimlerinde aldığı 69.498.516 oy ile rekoru elinde tutan Obama'yı geride bırakan Biden, 79 milyon civarında oy alarak rekoru açık ara tazeledi.

Bu arada 73 milyonu aşan seçmen de Obama'nın rekorunu kırmaya yardımcı olarak, Trump'ın dört yıl daha başkan olması yönünde oy verdiğini de akılda tutmak gerekiyor.

Kazanılan bu rekor oylarda, 2020 seçimlerinin çok çekişmeli geçmesi ve bu nedenle 152 milyonu aşkın seçmenin kullandığı oyla, 1900 yılından bu yana ABD seçimlerinin en yüksek katılımını gerçekleştirmiş olmasının rolü büyük oldu.²¹ 2020 seçimlerinde seçmenlerin yaklaşık yüzde 64,7'si oy kullandı. Bu oranın oy sayımının tamamlanmasıyla birlikte yüzde 66,7 düzeyine ulaşması bekleniyor.²² Bu, 1900 yılında gerçekleşen yüzde 73,7'lik katılımın ardından ABD seçim tarihinin en yüksek katılım oranı. 1900 ve 1908 seçimlerindeki oy verme oranları karşılaştırılırken, o dönemde kadınların, Asya kökenli Amerikalıların ve bazı yerli halkların oy verme hakkının olmadığı akılda tutulmalı.²³

21 Election 2020 Live Results, "Biden elected 46th president of the United States," <https://www.washingtonpost.com/elections/> (Erişim tarihi: 8.11.2020)

22 Schaul, Kevin, Rabinowitz, Kate ve Mellnik, Ted, "2020 turnout is the highest in over a century," 5.11.2020, https://www.washingtonpost.com/graphics/2020/elections/voter-turnout/?iti-d=sf_elections_election-analysis (Erişim tarihi: 11.11.2020)

23 Krawczyk, Kathryn, "2020 election sees highest voter turnout in

2020 seçimlerinde, ABD seçim tarihinin seçilmiş kadın temsilci sayısı rekoru da kırıldı. Önümüzdeki dönem 129 kadın temsilci Senato ve Temsilciler Meclisi'nde yer alacak. Amerikan Kadın ve Politikalar Merkezi'nin Müdürü Debbie Walsh, Amerikan siyasetinde kadınların temsiliyetine ilişkin başarısının uzun bir mücadele sonucu elde edildiğini, ancak bu konuda ilerleme kaydedilmiş olmasına karşın, "kadınların hâlâ toplam temsilcilerin ancak yüzde 30'unu oluşturduğunu" açıkladı. Kongre'de ilk temsilci olma başarısını gösteren Jeannette Rankin'in seçildiği 1917 yılından günümüze kadar toplam 366 kadın ABD siyasetinde temsilci, delege veya senatör olarak yer aldı.²⁴

Biden, 1973 ile 2009 yılları arasında Senatör olarak görev yaptı²⁵ ve bu süre zarfında Demokrat Parti'nin politikalarının neoliberal yönde dönüşmesinde önemli bir rol oynadı. Geçmişte siyaset içinde yer aldığı süre boyunca iklim değişikliği, göçmen politikaları, Amerikan emperyalizminin askeri müdahaleleri, temel insan hakları ve kürtaj hakları gibi birçok konuda sorunların yanlış tarafından tutum aldı. Bu açıdan bakıldığında, Biden'ın seçimlerdeki zaferinin ardından, Trump'ın onarılması zor ekonomik ve siyasi derin izler bıraktığı ülkede, bu izleri kökünden silecek radikal, yenilikçi ve eşitlikçi bir değişim sürecini başlatmasını beklemek yanlıdır.

Ancak, seçimlerde söz konusu olan diğer bir seçenek olarak Trump'ın ikinci dönem başkanlığının çok daha büyük felaketlere yol açacak olduğunu da dikkate almak gerekiyor. Son dört yıllık süre içinde hayata geçirilen politikaların en çok kaybedeni olan emekçiler, göçmenler, azınlıklar ve diğer ezilen gruplar açısından bakıldığında, ırkçılık ve yabancı düşmanlığını doruk noktasına taşımış ve kendisi gibi düşünmeyen herkese karşı uyguladığı baskıları acımasız düzeylere taşımış olan Trump'a göre Biden görece tercih edilir bir seçenek olarak duruyor.

Biden yönetiminin Trump'ın göçmen çocuklarını ailelerinden koparması gibi acımasız politikaları değiştirmesi, dönüşüm yönünde bazı kapsamlı olumlu

a century," The Week, 12.11.2020, <https://theweek.com/speed-reads/949579/2020-election-sees-highest-voter-turnout-century> (Erişim tarihi: 12.11.2020)

24 O'Kane, Caitlin, "A record number of women expected to serve in U.S. Congress in 2021," 6.1.2020, <https://www.cbsnews.com/news/women-congress-record-number-2021/> (Erişim tarihi: 8.11.2020)

25 "United States Senate career of Joe Biden," Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Senate_career_of_Joe_Biden (Erişim tarihi: 12.11.2020)

adımlar atması söz konusu. Bunlar kuşkusuz çok anlamlı olacak. Ancak, Biden'ın gelecek dört yıllık dönemde gerçekleştireceği dönüşümün, Trump öncesi dönemdeki dengelere geri dönüşle sınırlı olmasından daha öteye geçmeyeceğini şimdiden öngörebiliriz.

Demokrat Parti, Biden'ın seçim zaferine karşın Temsilciler Meclisi ve Senato seçimlerinde aynı başarıyı elde edemedi ve beklentilerin altında kaldı. Temsilciler Meclisi'nde beklentilerin aksine kayıp verdiler, ancak buna rağmen çoğunluk konumlarını korumayı başardılar. Senato'da ise durum pek o kadar parlak değil. Cumhuriyetçiler Senato üyelerinin yüzde 50'sini garantilemişken, Demokratların dengeyi kurması 5 Ocak tarihinde iki üyelik için tekrarlanacak olan Georgia eyaletinin Senato seçimlerine bağlı. Bu seçimlerde Cumhuriyetçiler üyeliklerden biri ya da her ikisini kazanması durumunda, Senato'da çoğunluğu ele geçirmiş olacak.

Bu başarısızlıklar parti içi şiddetli tartışmalara ve karşılıklı suçlamalara yol açtı.

Oklar özellikle partinin sol kanadını temsil eden, sağlık hizmetlerinin herkes için erişilebilir olmasını savunan ve BLM hareketinin yanında yer alan Alexandria Ocasio-Cortez gibi isimlere yöneldi.

Partinin merkez kanadında yer alan Virginia eyaleti temsilcisi Abigail Spanberger, partisinin seçimlerdeki başarısızlığına yönelik "Bir daha asla 'sosyalist' veya 'sosyalizm' kelimelerini ağızımıza almamız gerekir... bu yüzden değerli üyelerimizi kaybettik" diyerek, partinin sol kanadına saldırdı. Puerto Rico'lu yoksul bir aileden gelen, Kongre'ye seçilen en genç temsilci olan ve kendisini "demokratik sosyalist" olarak tanımlayan Ocasio-Cortez, konuyla ilgili olarak seçimlerin ardından basına verdiği bir demeçte "[bize] parti dışından büyük bir destek var, ancak parti içinde ilerici kokan her şeye karşı had safhada hasmane tutumlar söz konusu" sözleriyle hayal kırıklığını ifade ederek, ileride politikayı bırakabileceğine işaret etti.

Ocasio-Cortez, parti içi çekişmelerle ilgili olarak Senato için yeniden aday olup olmayacağına ilişkin bir soruya "gerçekten bilmiyorum" diyerek, tereddütlerini ve hayal kırıklığını şöyle ifade etti: "Mesele stres. Mesele şiddet. Kendi partinden gelen desteğin olmaması. Kendi partinin seni düşman olarak görmesi."²⁶

Ocasio-Cortez, New York Times'ta yayınlanan söyleşisinde, partisinin Senato ve Temsilciler Meclisi

26 Vlamis, Kelsey, "AOC said she might quit politics, as some centrist Democrats blame progressives for House losses, NYT says," 8.11.2020, <https://www.businessinsider.com/aoc-says-she-may-quit-politics-dems-blame-progressives-losses-2020-11> (Erişim tarihi: 8.11.2020)

seçimlerinde beklenenin altında oy almış olmasını, partinin kadrolarının beceriksizliğine bağladı ve şayet Biden bir sonraki ara seçimlerde partinin sol kanadını üst mevkilere yerleştirmese, partinin 2022 yılındaki ara seçimlerde büyük yenilgiye uğrayacağı uyarısında bulundu. Partisinin sağ kanadından gelen BLM hareketiyle ilişkiler ve “Yeşil Yeni Düzen” programına ilişkin saldırıları da reddeden Ocasio-Cortez, “Biden, kazanmasında kritik rol oynayan, Detroit ve Philadelphia kentleri ile Georgia eyaletinde seçimlere yüksek katılımı sağlayan taban hareketinin aktivizminin farkına varmaz ve taban hareketini bünyesine katmazsa, partinin seçim sandıklarıyla ilişkisini koparmış olacağı” uyarısında bulundu.²⁷

Ocasio-Cortez, parti içindeki tartışmalarda sağ kanadın çıkışlarına yönelik daha çok sesini yükselten temsilci olsa da bu konuda yalnız değil. Kendisi gibi parti içinde sol kanadı temsil eden ve öne çıkan 3 kadın temsilci daha var. Dörtlünün bir diğer üyesi olan Ilhan Omar, 1997 yılında ABD’ye göç eden Somalili bir göçmen. 2000 yılında Amerikan vatandaşlığını kazandı ve 2019 yılında Temsilciler Meclisi’ne seçilen ilk iki Müslüman kadından biri oldu. Trump yönetiminin göçmen politikalarına şiddetle karşı çıkan mücadelesiyle takdir kazandı. Ancak antisemit görüşleri nedeniyle de tartışma yarattı. Daha sonra bu konuda özür dileyerek, geri adım attı.

Dörtlünün bir diğeri de Rashida Tlaib. Diğerleri gibi, Tlaib’in geçen yıl Kongre’ye seçilmesi tarihi bir başarı oldu. Filistinli göçmen bir aileden gelen Tlaib, Kongre’ye seçilen ilk Filistin asıllı Amerikalı oldu. Tlaib, Omar’la birlikte Kongre’ye seçilen ilk iki Müslüman kadından biri. 14 kardeşe sahip olan Tlaib, ailesinde lise ve üniversiteyi bitiren ilk kişi oldu.

Dörtlünün bir diğer üyesi, Massachusetts eyaletinden seçilen ilk Afro-Amerikalı olan Ayanna Pressley. Temsilciler Meclisi’ne seçilmesinden bu yana sıkı bir kürtaj hakkı savunucusu oldu ve yoksulların genel sağlık haklarını güvence altına alan “Medicaid” hizmeti kapsamında, yoksul vatandaşlar için kürtaj masraflarının karşılanmasının kaldırılmasına yönelik girişimlere karşı mücadele etti. Kendisi de cinsel saldırı mağduru olan Pressley, cinsel saldırı mağdurlarının daha iyi korunmasını savunan çıkışlar yaptı. Verdiği bir demeçte, Trump’ı başkan olarak değil, Beyaz Saray’ı “işgal etmiş” biri olarak gördüğünü belirtti.

Dört kadın temsilci de 3 Kasım’da gerçekleşen seçimlerde yeniden seçildi.

27 MacCarthy, Tom, The Guardian, 8.11.2020, “Alexandria Ocasio-Cortez ends truce by warning ‘incompetent’ Democratic party”, <https://www.theguardian.com/us-news/2020/nov/08/alexandria-ocasio-cortez-ends-truce-by-warning-incompetent-democratic-party> (Erişim tarihi: 8.11.2020)

Trump, Amerikan vatandaşı olan söz konusu Kongre üyesi kadınlara karşı nefretini her fırsatta saçmaktan geri durmadı. 2019 yılında attığı Twitter mesajlarında, dörtlüye yönelik “[bunlar] aslen hükümetleri tam bir felaket olan ülkelerden geldi... neden geri dönüp, geldikleri tamamıyla batık ve suça sıvanmış bu yerleri düzeltmek için mücadele etmiyorlar,” diye yazdı.²⁸

Biden ve önümüzdeki dönem politikaları

Biden, gerçek anlamda bir enkaz devralıyor. Geçmiş tahribatları onarmak epey bir zaman alacak gibi görünüyor. Yeni dönemde öncelikli hedeflerinin başında pandemi ile mücadele olacak.

Trump’ın pandemi ile mücadele politikası, daha doğrusu mücadeleyi engelleyen adımları, ABD’nin dünyada en yüksek hastalık bulaşma ve ölüm vakalarına sahip ülke olmasına yol açtı. Vakalar özellikle seçim kampanyalarının son aylarında önemli ölçüde arttı ve 17 Kasım 2020 itibarıyla 11 milyonu aşan hasta ve 250 binden fazla ölümlü vaka sayısına ulaştı. Buna göre, dünya toplam hasta vaka sayısı içinde ABD yüzde 20,5 oranla başı çekiyor.²⁹

Durum bu kadar vahim olmasına karşın Trump yönetimi, pandemi nedeniyle milyonlarca insanın işsiz kalarak, işverenler tarafından sağlanan sağlık hizmetlerinden yoksun bırakıldığı bir dönemde, Yüksek Mahkeme’ye başvurarak, herkes için uygun maliyetli genel sağlık hizmeti garantisi sağlayan yasanın (AffordableCare Act) iptal edilmesini talep etti.

Biden henüz başkanlığı devralmasına haftalar olmasına rağmen şimdiden geçiş döneminde çalışacak olan bir Korona virüs görev gücü oluşturdu. 20 Ocak 2021’de göreve başlamasıyla birlikte virüsün yayılmasını engellemeye yönelik bir dizi ciddi önlem alması bekleniyor.

Trump’ın sağlık alanında bir başka önemli tahribatı da uluslararası dayanışmanın en çok ihtiyaç duyulduğu, yakın tarihin en büyük pandemi krizinin ortasında, Dünya Sağlık Örgütü’nden çekilmesi ve ABD’nin ödemekle yükümlü olduğu fonları kesmesi oldu. Biden’in danışmanlarının medyaya verdiği demeçlerden anlaşıldığı kadar yeni yönetim, 6 Temmuz 2021’de yürürlüğe girecek olan bu üyelikten ayrılma sürecini geri çevirmeyi planlıyor.

Trump’ın 2016’dan bu yana ABD adalet sistemine müdahalesi, sistemi kökünden değiştirecek boyutlarda oldu. Görevde kaldığı süre içinde atadığı sağcı yargıçlar, Cumhuriyetçilerin ABD hukuk sistemi içindeki ağırlığını önemli ölçüde artırdı.

28 BBC News, 15.7.2019, “Trump to congresswomen of colour: Leave the US,” <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-48982172> (Erişim tarihi: 7.11.2020)

29 Covid-19 Tracker, <https://bing.com/covid/local/unitedstates>

Trump, Başkan Jimmy Carter'ın ardından ABD tarihinin en çok yargıç atamasını yapan başkanı oldu. Görev süresi boyunca toplam 220 atama gerçekleştirdi. Bunların 162'si yerel mahkeme, 53'ü istinaf mahkemele-ri, 3'ü Federal Yüksek Mahkeme ve 2'si diğer mahkeme atamaları oldu.³⁰ Bu veriler, Trump'ın ülkedeki federal mahkeme sisteminin temel üç ayağında görevli olan toplam 792 yargıcın 1/3'üne yakın kısmını atamış olduğunu gösteriyor.³¹

Trump'ın özellikle Federal Yüksek Mahkeme'ye müdahalesi önemli. Seçim öncesi yaşamını yitiren liberal Ruth Bader Ginsburg'un yerine teamüllere aykırı bir şekilde, seçim sonuçlarını beklemeden dindar bir Katolik olan, kürtaj ve eşcinsel evliliklere karşıtlığı ile tanınan Amy Coney Barrett'ı atamış olması, mahkemenin dengelerini önemli ölçüde değiştirecek. Trump'ın bu atamalarının ardından Yüksek Mahkeme'de dengeler muhafazakarlar lehine 6'ya karşı 3 olarak değişti. Bu durum, kürtaj ve genel sağlık hizmetleri gibi Cumhuriyetçiler tarafından iptal edilmesi talebiyle mahkemeye taşınan yasal düzenlemelerin geleceği açısından önemli. Yüksek Mahkeme'ye atanan yargıçlar ömür boyu görev yapıyor, o nedenle bu dengelerin yakın gelecekte değişmesi pek olası görünmüyor.

Trump'ın altüst ettiği kendisinden önceki Amerikan dış politikaları arasında, ABD'nin küresel liderliğini sarsan adımlar başta geliyor. Başkanlığının dördüncü ayında, Avrupa'ya ilk ziyaretinin hemen ardından, görece zayıf askeri güçlere sahip Avrupalı müttefikleri için son derece önemli olan NATO anlaşmasının 5'inci maddesini onaylamayı reddetti.³²

Biden, bu tahribatları onarmayı amaçlayan adımlar atmaya şimdiden başladı. Nitekim, ABD'nin müttefikleriyle ilişkilerinin temelinde "demokratik prensiplerin" yatması gerektiğine işaret ederek, "küresel bir demokrasi zirvesi" çağrısı yaptı.³³ Elbette bu retoriğe

30 "Federal judicial appointments by president," BallotPedia, https://ballotpedia.org/Federal_judicial_appointments_by_president#Comparison_of_Article_III_judicial_appointments_over_time_by_president (Erişim tarihi: 12.11.2020)

31 Gramlich, John, "How Trump compares with other recent presidents in appointing federal judges," Pew Research Center, 15.7.2020, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/07/15/how-trump-compares-with-other-recent-presidents-in-appointing-federal-judges/> (Erişim tarihi: 7.11.2020)

32 Bu, NATO üyelerinden birine saldırı söz konusu olduğunda, diğer üye devletlerin saldırıya uğrayan devletin yanında yer almasını düzenleyen bir madde.

33 Kempe, Frederick, "Biden eyes 2021 summit as chance to rally world democracies," Atlantic Council, 23.9.2020, <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/inflection-points/biden-eyes-2021-summit-as-chance-to-rally-world-democracies/> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

fazla aldanmamak gerekiyor, zira aslında Biden'ın dış politika gündeminin başında, ABD'nin küresel liderliğini yeniden onarmak geliyor. Buna da öncelikle Batı Avrupalı müttefikleriyle başlaması bekleniyor.

Müttefikleriyle onarması gereken bir diğer alan da ekonomik ilişkiler. Trump, Kanada, Almanya ve diğer çok sayıda müttefikine ekonomik yaptırımlar ve yüksek gümrük tarifeleri uyguladı ve uygulamaya devam ediyor. Biden yönetimi muhtemelen bu alanda iş birliğine yönelik daha ılımlı politikalar izleyecektir.

20 Ocak'ta yemin ederek başkanlık görevine başlamasının hemen ardından atması beklenen ilk adımlardan biri de 2021 yılının Şubat ayında sona erecek olan Rusya ile nükleer silahların azaltılmasına yönelik START antlaşmasını (Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması) yenileme girişimi olacak. Trump, Rusya'nın taleplerine karşın antlaşmayı uzatmayı reddediyor.

Trump'ın verdiği ağır hasarlardan biri de ABD'yi, 195 ülkenin imzalamış olduğu Paris İklim Anlaşması'ndan çekmiş olması. Bu çekilme, seçimin ertesi günü olan 4 Kasım'da yürürlüğe girdi. Böylece ABD, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin katılımcısı ülkeler arasında Paris İklim Anlaşması'na katılmayan yegane ülke oldu. ABD, anlaşmadan çekilmeden önce "Yeşil İklim Fonu"na 3 milyar dolar katkıda bulunmakla yükümlüydü. Anlaşmadan çekilmesiyle birlikte iklim araştırmaları için kullanılan bu mali yükümlülüğünü de yerine getirmeyecek.

ABD'nin bu adımıyla birlikte, anlaşma kapsamında düzenlenen karbon emisyonlarına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmesi de beklenmiyor. Anlaşmanın taraflı olmaktan çıkışıyla birlikte karbon salımı konusunda daha esnek davranabilecek. Diğer ülkeler, Amerika'nın aksine karbon salımları konusunda daha sıkı düzenlemelere tabi olacak olmaları nedeniyle, ekonomik rekabet açısından olumsuz etkilenecekleri konusunda daha şimdiden endişelenmeye başladı.

Trump'ın anlaşmadan çekilmesi, madalyonun bir yüzünü yansıttıyor. Diğer yüzünde ise doğaya verilecek muazzam tahribatlar söz konusu. Trump yönetimi bu yıl 29 Ekim'de Amerika'nın en büyük ormanı olan Alaska'nın Tongass Ulusal Ormanı'nda ticari tomruk faaliyetlerine izin verdi. Bu izin, ticari şirketlerin 38 bin kilometre karelik bir alanda yol açma ve ağaç kesme gibi faaliyetlerinin önünü açıyor.

Yönetim bu adımlarla da yetinmeyip, rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir enerji yatırımlarını da engelliyor. 29 Eylül'de Florida, Georgia ve Carolina açıklarında, okyanus kıyılarında sondaj çalışmalarını engelleyen moratoryumu genişleterek, rüzgar enerjisi projelerini de kapsama aldı.

Bunun dışında, Trump yönetimi tarafından petrol ve doğal gaz çıkarılması amacıyla kamu topraklarının özel şirketlere kullandırılması, Alaska gibi doğası büyük ölçüde el değmeden kalmış olan eyaletteki ulusal petrol rezervlerinin yüzde 85'inin özel şirketlere açılması, doğal yaşam alanlarında ayılar ve diğer avcı hayvanların avlanmasının yasaklanması ve nesli tükenmekte olan Atlantik mavi yüzgeçli orkinosun korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin kaldırılması, nesli tükenmekte olan türlerin korunmasına dair kanunun değiştirilerek, hayvanların ve bitkilerin korunmasının zorlaştırılması gibi adımları attı.³⁴ Liste bu şekilde uzayıp gidiyor.

Trump yönetiminin bu adımlarına karşı Biden, seçim kampanyası sırasında 2 trilyon dolar bütçeli bir iklim planı sundu. Plan, 2035 yılı itibarıyla enerji santrallerinde fosil yakıtların kullanımının sonlandırılması, enerjinin verimli kullanılması amacıyla ülke altyapısının yenilenmesi, en fazla hava kirliliğine maruz kalan yerleşim yerlerinin korunmasına yönelik adımlar atılması gibi önlemleri kapsıyor.

Ancak Biden'ın planı iklim aktivistlerinin beklentilerinin gerisinde kalıyor. Örneğin bu yıl Ağustos ayında yaptığı bir açıklamada Biden, tazyikli su, kum ve kimyasallar kullanılarak, toprağa büyük zarar veren kaya gazı çıkarma yöntemlerini yasaklamayacağını açıkladı.³⁵

Biden, Washington'da geçirdiği 50 yıla yakın sürede Demokrat Parti'nin en enerjik dış politika liderlerinden biri oldu.

1990'larda Yugoslavya'nın dağılma süreci sırasında bölgeye Amerikan müdahalesinin savunucusu olan Biden, daha sonra NATO'nun Sırbıları bombalamasını savundu, Kosova'nın bağımsızlık ilanını ve Gürcistan'ın NATO'ya katılmasını destekledi.³⁶

Biden, Demokrat Parti'nin üst düzey pozisyonlarından biri olan, Senato'nun Dış İlişkiler Komitesi Başkanı sıfatıyla Bush'un Irak'ın işgalinin meşrulaştırılması için uydurulmuş olan "kitle imha silahları" yalanını

destekledi. Bu oylama yapıldığı sırada, Amerikalıların büyük çoğunluğu savaş karşıtı bir tutum içindeydi. Nitekim on binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan savaşın ardından, Saddam Hüseyin'e karşı yöneltilen bu suçlamaların yalan olduğu ortaya çıktı. Biden, Senato'daki bu günlerinde Irak savaşını ve Bush'un politikalarını desteklemeye devam etti ve Irak'ın üçe bölünmesini savunan bir tutum sergiledi.³⁷

Suriye'ye müdahaleye karşı çıkan Biden, yakın zamanda Trump'ın Almanya'dan asker çekmesini eleştirerek, Amerikan silahlı güçlerinin Doğu Avrupa'ya yerleştirilmesini savundu.

Bütün bunlar bize Biden yönetiminden beklentilerimizin sınırına işaret ediyor.

Nitekim Amerikan siyaseti ve parti içindeki dengeleri göz önünde bulunduran Amerikalı dilbilimci, filozof, tarihçi ve politik bir aktivist olan Noam Chomsky, Biden'ın zaferi ve önümüzdeki dönem elde edebileceği başarılarının sınırları konusundaki kuşkularını, şu sözleriyle paylaşıyor:

Trump, Biden'ın seçim zaferine rağmen, müthiş bir zafer kazandı... Biden içi boş bir tekne. Sıkı bir ilkesi olduğunu sanmıyorum. Partiyi yöneten ve temelde Wall Street'in bir kanadı olan DNC'yi [Demokratik Ulusal Komite] aşması gerekiyor. Öte yandan ilerici herhangi bir şey yapmaya kalksa, Federal Yüksek Mahkeme kendisini engellemek üzere karşısında duruyor...³⁸

Trump'ın seçim yenilgisi, son dört yıldır yaşanan sorunlara yönelik yürütülecek yeni dönem politikalar açısından kısmen umut veriyor olsa da Biden'ın siyasi geçmişi bize, başkanlığı boyunca kendisinden önceki Demokrat Partili başkanların uyguladığı politikalarından çok farklı bir mücadele içinde olmayacağını gösteriyor.

Dolayısıyla, önümüzdeki dönem pandeminin yol açtığı sorunlar, ırkçılık ve ayrımcılık, göçmen ve mülteci sorunları, iklim değişikliği, ekonomik krizler ve küresel militarist gerginlikler gibi başta gelen meselelerin açılmasında, son döneme damgasını vuran ve gelecek açısından umut veren taban hareketlerinin mücadelesi daha da önem kazanıyor.

34 Chang, Alvin, Holden, Emily, Milman, Oliver ve Yachot, Noa, "75 ways Trump made America dirtier and the planet warmer," The Guardian, <https://www.theguardian.com/us-news/ng-interactive/2020/oct/20/trump-us-dirtier-planet-warmer-75-ways> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

35 McKeever, Amy, "Latest: Trump's and Biden's environmental policy promises and actions," National Geographic, 28.10.2020, <https://www.nationalgeographic.com/science/trackers/latest-trump-biden-environmental-policy-promises-actions/> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

36 Gordon, Michael R., "A Democratic Leader on Foreign Policy, in Iraq and the Balkans," The New York Times, 23.08.2008, <https://www.nytimes.com/2008/08/24/us/politics/24policy.html> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

37 Golshan, Tara ve Ward, Alex, "Joe Biden's Iraq problem," Vox, 15.10.2019, <https://www.vox.com/policy-and-politics/2019/10/15/20849072/joe-biden-iraq-history-democrats-election-2020> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

38 Confino, Jotam, "Noam Chomsky: 'White Supremacy Is a Deep Principle in U.S. Society – and Jews Are Familiar With That,'" Haaretz, 16.11.2020, <https://www.haaretz.com/us-news/premium-chomsky-white-supremacy-is-a-deep-principle-in-u-s-society-and-culture-1.9311389> (Erişim tarihi: 16.11.2020)

Küresel iklim ve BLM gibi taban hareketlerinin mücadeleleri bize kurulu düzenin ve statükonun sınırlarını aşan radikal fikirlerin kitleler arasında popüler olabildiğini bir kez daha kanıtladı. Seçimler sırasındaki artan kutuplaşma ve siyasi gerilimler ve bunun sonucu ortaya çıkan siyasi tartışma ortamının, kitlelerin politik konulara olan duyarlılığını artırdığını; emekçiler ve diğer mağdur grupları, içinde buldukları zorlu koşulları aşmaya yönelik radikal ve devrimci fikirlere daha alıcı hale getirdiğini bir kez daha gözlemledik.

Önümüzdeki dönem yapılması gereken, radikal politikalara daha açık olan bu kitleler ile emekçiler ve taban hareketlerini bir araya getiren, sosyal değişimi hedefleyen mücadeleler için somut adımlar atmak olacak.

Ek-1

Trump ve ırkçılık

Trump, iktidarı boyunca kendi dünya görüşünden farklı düşünenlere karşı saldırgan politikalarla cevap verdi. Seçim kampanyasının önemli bir unsurunu, göçmenler, azınlıklar ve siyahlara karşı ırkçı, ayrımcı ve yabancı düşmanlığına dayanan politikalar oluşturdu. Trump'ın bu konudaki sayısız ırkçı ve ayrımcı tutum, yorum ve davranışlarından bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Yasal oturum belgeleri olmayan 5400 göçmen çocuğu, anne babalarının sınırı tekrar geçme çabalarından caydırmak amaçlı olarak ailelerinden kopardı ve konumları açıklanmayan yerlerde gözaltında tutulmalarını sağladı. Söz konusu ailelerin avukatları, tüm çabalarına rağmen ekim ayı itibarıyla henüz 545 çocuğun ailesini tespit edebilmiş değildi. Bu uygulamalar, insan hakları kuruluşları tarafından “devlet eliyle yasaların çiğnenerek, çocuklara yönelik uygulanan suiistimaller” ve “işkence” olarak eleştiriliyor.
- Beyazların üstünlüğünü savunan aşırı sağ eğilimli, “Trump'ın entrikalar çeviren, şeytana tapan, Demokratik Parti'nin desteklediği pedofillerle mücadele etmekte olduğu” gibi komplo teorileri üzerinden örgütlenen QAnon adlı örgüte yönelik verdiği bir demeçte şunları söyledi: “Bunlar ülkemizi seven insanlar. Pedofillere çok karşı olduklarını biliyorum, onlara karşı çok sıkı mücadele ediyorlar.”
- Neonazi gruplara olan sempatisini saklamak gereğini pek duymadı. İngiltere'de bir Neonazi örgütü olan “Önce Britanya” (Britain First) Partisi'nin Twitter mesajını yeniden tweetledi; kendisini destekleyen aşırı sağ silahlı milis grubu olan Proud Boys'a “geride, beklemede kalın” mesajı verdi.

- Savaş suçu işlemekten mahkûm olan üç ordu mensubunu affetti.
- Ulusal Amerikan Futbol Ligi (NFL) oyuncularının polis şiddetini protesto etmesi nedeniyle, futbolculara yönelik olarak “orospu çocukları” diyerek cinsiyetçi küfür etti.
- Barışçıl ırkçılık karşıtı göstericilere karşı göz yaşartıcı gaz kullanılmasını, gaz kullanılmasının “güzel bir yanı var” diyerek övdü.
- 2017 yılının başında yedi Müslüman ülke vatandaşlarına yönelik seyahat yasağı koyan ve Suriyeli mültecilerin ülkeye girişini kalıcı olarak engelleyen Başkanlık kararnamesini imzaladı. Gelen eleştiriler karşısında yasağın, “ülkeyi teröristlerden koruyacağını” savunarak, “bunun dinle bir ilgisi yok, bu terörle ilgili,” dedi. Oysa 11 Eylül 2001 saldırılarından bu yana Amerikan topraklarında Müslüman teröristler tarafından toplam 94 kişi öldürüldü. Bunların hiçbiri vize yasağı getirilen ülkelere değildi.
- Trump, sık sık yoksul ülke halklarına yönelik açık ırkçı ve hasmane yorumlarda bulundu. Bunlardan biri de Haiti, El Salvador ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenlere yönelik sözleriydi: “Neden tüm bu bok çukuru ülkelere gelen insanları alıyoruz ki?”
- Bir demecinde, Amerikan Yahudilerinin İsrail'e karşı sadakatsiz olduğunu iddia etti. Latin Amerika ülkelerinden ABD'ye doğru ilerleyen göçmen kitlelerinin, bir Yahudi olan George Soros tarafından finanse edildiğini ileri sürdü.
- Köle sahibi beyazların kurmuş olduğu ve köleci sistemin devamını sağlamak amacıyla iç savaş çıkarmaktan çekinmeyen eyaletlerden oluşmuş olan Konfederasyon'un anısına dikilen anıtları “mirasımızın güzel örnekleri” diye övdü.

Trump, seçim kampanyası boyunca polisin eylemcilere sert müdahale etmesi yönünde direktifler verdi. Bazı eyaletlerde, kimlikleri gizlenmiş silahlı “görevliler”, plakasız ve herhangi resmi bir işareti olmayan arabalarla sivillere müdahale ederek, eylemcileri göz altına aldı. Polis, şiddet içermeyen eylemler örgütleyen göstericilere karşı plastik mermiler ve boyalı köpüklü su kullandı.

Trump taraftarları, ırkçılık karşıtı eylemlere katılanların üzerine öldürme ve yaralama amacıyla arabalarını sürdü. Polisin şiddeti sadece eylemcileri değil, kamu hizmeti veren gazetecilere de yöneldi.

29 Ekim'de Guardian gazetesinde yayınlanan ve önceki beş ayı kapsayan bir rapor, polis şiddetinin boyutlarını açıkça gösteriyor. Binden fazla polisin

yetkilerini ihlal etmesiyle ilgili verileri derleyen raporun bulgularına göre, polis:

- 500'den fazla olayda biber gazı ve göz yaşartıcı gaz kullandı.
- 60 yasal olayda, “yasadışı toplanma” gerekçesiyle göstericileri tutukladı.
- 19 olayda, beyazların üstünlüğünü savunan faşist eylemcilere yönelik hoşgörülü davranarak, çifte standart uyguladı.
- 5 sağlık emekçisine saldırdı.
- 11 olayda göstericilerin dağılmasını engelledi.³⁹

Ek-2

ABD Başkan Yardımcısı Kamala Harris kimdir?

ABD'de başkanlık seçimlerinde Başkan adayının yanı sıra Başkan yardımcısı da halkoylaması ile seçiliyor. Kamala Harris, ABD'nin 231 yıllık seçim tarihinde, federal başkanlık seçimlerinde seçilen ilk kadın, ilk Asya kökenli ve ilk siyah kadın başkan yardımcısı oldu.

Harris, Jamaika göçmeni bir baba ve Hindistan göçmeni bir annenin çocuğu olarak 1964 yılında Kaliforniya'da doğdu. 1986 yılında ABD'nin önde gelen ve tarihsel olarak siyahların devam ettiği Howard Üniversitesi ve 1989 yılında Kaliforniya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 2003 yılında San Francisco bölge savcısı olarak görev yapan Harris, 2010-2014 yılları arasında Kaliforniya eyaletinin ilk kadın ve ilk siyah adalet bakanı olarak görev yaptı.

Harris, eşcinsel evlilikleri ve ölüm cezası gibi konularda sola daha yakın dursa da “yeterince ilerici bir tutum olmadığı” gerekçesiyle sık sık eleştirildi.⁴⁰ Kendisini hem ilericiler hem de ılımlara cazip gelen ve pragmatik sorun çözücü biri olarak tanıtan Harris, seçim kampanyası sırasında aşamalı bir gelişimi amaçlayan ve kadınlar, beyaz olmayan gruplar ve düşük gelirli Amerikalılar gibi tarihsel olarak marjinalleştirilen azınlıklara odaklı siyasi bir kampanya yürüttü.

Ancak Kaliforniya'da bölge savcısı ve adalet bakanı olarak görev yaptığı sırada bazı uygulamaları ve

39 Barr, Caelainn, “Nearly 1,000 instances of police brutality recorded in US anti-racism protests,” <https://www.theguardian.com/us-news/2020/oct/29/us-police-brutality-protest> (Erişim tarihi: 29.10.2020).

40 Honderich, Holly ve Dissanayake, Samantha, “Kamala Harris: The many identities of the first woman vice-president,” BBC News, 9.11.2020, <https://www.bbc.com/news/election-us-2020-53728050> (Erişim tarihi: 12.11.2020)

kararları eleştiri konusu oldu. Örneğin, bir polis katiline yönelik ölüm cezası verilmesini reddetmesine karşın, Kaliforniya eyaletinin ölüm cezası uygulama sistemini de savundu. Polislerin ırkçı önyargılar konusunda eğitilmesi programını uyguladı, ancak polislerin bazı silahlı vakalarının araştırılması çağrılarını da sırt çevirdi.

Ek-3

ABD'de seçim sistemi antidemokratik

ABD'nin seçim sistemi, günümüzde dünyada cumhuriyetle yönetilen ülkeler arasında uygulanan en sorunlu ve antidemokratik seçim sistemlerinden biri.

Seçimler, her dört yılda bir Kasım ayının ilk pazar-tesi gününden sonra gelen salı günü (hayır, yazım hatası yok, ABD anayasasında böyle yazıyor) gerçekleşiyor. ABD, federal seçimleri çalışma günü gerçekleşen ve seçim gününün tatil olmadığı az sayıdaki demokrasi ülkesinden biri.

Bu durum seçimlere katılım oranının önemli ölçüde düşük olmasının nedenlerinden biri. Belçika, İsveç ve Türkiye gibi ülkelerde oy veren vatandaşların sayısı, toplam seçmen sayısının yüzde 80'inin üzerinde seyrederken, ABD'de bu oran ortalama yüzde 50'ler düzeyinde.

Başkanlık seçimlerinde adaylar halkoylamasıyla seçiliyor, ancak halkın oyları başkanın seçimi için belirleyici olmayabiliyor. Halkoylaması sonuçları ne olursa olsun, adaylardan hangisinin başkan olacağına dair nihai karar Seçmenler Kurulu (Electoral College) belirliyor. Seçmenler Kurulu üyesi delegeler, genel seçimlerde seçmenlerin oyları doğrultusundan belirleniyor, ancak bazı eyaletlerde delegelerin partilere göre dağılım kotaları tam olarak oy oranlarını yansıtmayabiliyor.

Çoğu kez seçim ile ilgili kararı halkoylamasının sonuçları doğrultusunda veren kurul üyeleri, seçmenlerin verdiği oylardan farklı bir adayı seçme yetkisine de sahip. Nitekim 2016 seçimlerinde Hilary Clinton 2,87 milyon daha fazla oy almış olmasına karşın, delegeler tarafından Trump'ın başkan olmasına karar verildi. Dolayısıyla, ABD'de seçmenlerin verdiği oylara dayalı temsili seçim sisteminin sonuçlarını nihai olarak belirleyen, Amerikan seçmenlerinin verdiği oylardan farklı bir adayı seçmeye yetkili toplam 538 kişiden oluşan⁴¹ temsili bir kurul söz konusu. Bu kurulun vereceği 270 ve daha fazla oy başkanı belirliyor.

Başkanlık seçimlerinde hangi adayın başkan

41 435 Temsilciler Meclisi ve 100 Senato üyesini temsilen birer üye ve özel bir statüye sahip olan başkent Washington DC'yi temsilen 3 üyenin toplamından oluşuyor.

seçildiğine dair verilecek nihai resmi karar, seçim günü sonrası günler alabiliyor. Zira, sadece ABD dışında değil, ülke içinde yaşayan seçmenler de oylarını posta yoluyla kullanabiliyor.⁴²

Bu oylar ve ayrıca sayısı oldukça yüksek olan ABD dışında görevli ordu mensupları ve diğer ABD vatandaşlarının oylarının sayımı seçim gününden sonraya sarkabiliyor. Ancak her eyaletin posta yoluyla verilen oyların sayımının bitirilmesine ilişkin son tarihi farklı. Bu yılki seçimlerde, pandemi nedeniyle bu seçeneği kullanan seçmenlerin sayısı çok daha yüksek oldu. 94 milyondan fazla seçmen oyunu posta yoluyla kullandı.⁴³ Dolayısıyla oyların sayım süresi, seçim gününden sonra eskisine göre daha uzun sürdü. Geleneksel olarak Demokrat Parti seçmenleri posta yoluyla oy kullanmaya, Cumhuriyetçi Parti seçmenlerinden daha eğilimli. Bu nedenle seçim kampanyası boyunca Cumhuriyetçi Parti yetkilileri, posta yoluyla oy kullanılmasını engellemek için, yasa dışı yollar da dahil olmak üzere, ellerinden geleni yaptı.

ABD seçim sisteminin gariplikleri bununla da bitmiyor. Kasım ayının başında seçilen yeni başkan, yeni dönem görevine 80 güne yakın bir zaman sonra, bir sonraki yılın 20 Ocak tarihinde başlıyor. Bu süre boyunca seçimi kaybeden eski başkan görevine devam ediyor ve teamüller gereği çok etkin bir rol almasa da istediği takdirde başkanlıkla ilgili tam yetkilerini kullanabiliyor.⁴⁴

Bu geçiş süresince Trump'ın olası yeni bir yasa önerisinin Senato tarafından onaylanması gerekiyor ve Senato'daki dengeler nedeniyle bu yasaların onaylanma olasılığı çok düşük. Bu durumda daha önce de yaptığı gibi Başkanlık kararnamele yoluyla bazı değişiklikleri gerçekleştirmeye çalışabilir. Ancak bu tür kararnamele, genelde oldukça sınırlı bir çerçeveye sahip olup, yürürlükte olan yasalara tabi. Konunun uzmanı hukukçulara göre, Trump'ın başkanlığı devredeceği 20 Ocak tarihine kadar yol açabileceği az hasar söz konusu olabilir. Ancak, bu süre içinde üst düzey atamalar yaparak, bazı önemli devlet kurumlarında politikaları etkileyebilir.

42 Posta yoluyla oy vermek eskiden sadece seçim sandıklarına gidemeyecek durumda olan vatandaşlar için geçerliydi. Ancak günümüzde birçok eyalet bu hakkı tüm seçmenlere tanımış durumda.

43 Feiner, Lauren, "More than 94 million ballots have been cast ahead of Election Day, over two-thirds of 2016's turnout," 2.11.2020, <https://www.cnbc.com/2020/11/02/election-early-voting-more-than-94-million-ballots-cast-already.html> (Erişim tarihi: 6.11.2020)

44 ABD'de bu duruma ilişkin görevin etkisiz olmasına gönderme olarak, "topal ördek" (lame duck) deyimini kullanılıyor, ancak eski başkan isterse, başkan olarak tüm yetkilerini kullanabilir.

ABD’de ırkçılık, sınıf ve direniş

Ozan Tekin

“Negrolar, kendi uyanışları, kendi otonomi talepleri ve kendi güçlerinin demokratik seferberliğinin sonucunda sınıf temeline doğru ilerleyeceklerdir. Küçük burjuvazi “toplumsal, siyasi ve ekonomik eşitlik” ve “kendi kaderini tayin hakkı” taleplerini sahiplenecektir; ancak mücadele içerisinde bunları kazanma konusunda dirayetsiz olduğu ortaya çıkacaktır. Negro proletaryası, çığırkan küçük burjuvaziyi proletarya devrimi yönünde peşine takarak ilerleyecektir. Bu onlar için belki de en önemli yol. Dolayısıyla ‘kendi kaderini tayin hakkı’ talebini yükseltmememiz için bir neden göremiyorum.”

Lev Troçki, 28 Şubat 1933, *Prinkipo*

Dünyanın en güçlü kapitalist ülkesi ABD’de 2020 yılına damgasını vuran en önemli olaylardan biri, siyah bir yurttaşın, George Floyd’un polis tarafından acımasızca öldürülmesi üzerine başlayan protesto gösterileri oldu. Kendiliğinden bir öfke patlaması olarak sokağa yansıyan ve giderek Black Lives Matter inisiyatifinin ifadesi hâline gelen eylemler, 2020’nin ABD’deki diğer önemli sayılabilecek gelişmelerini de şekillendirdi. Örneğin, George Floyd gösterileri, bir yandan pandemiye karşı Donald Trump’ın umursamaz ve yanlış politikalarına tepkinin de içerildiği bir arena hâline geldi. Yine bu eylem dalgasının, dünyanın aşırı sağcı Trump’tan kurtulmasının önünü açan başkanlık seçimlerinin sonucunu belirleyen en önemli faktörlerden birisi olduğu da yadsınamaz bir gerçek.

George Floyd’un 8 dakika 46 saniyede katledilmesine karşı başlayan hareket, ilk bir buçuk ayında ülkenin farklı yerlerinde 4 bin 700 gösteride 15 ila 26 milyon kişinin sokaklara çıkmasına yol açtı. Bunun, ABD tarihindeki en kitlesel protesto dalgası olduğu tahmin ediliyor.¹ Ayrıca, pandemi koşullarında bazı ülkelerde eylemlerin yasaklanmasına, diğerlerinde ise yapılmamasının tavsiye edilmesine rağmen, Antartika hariç tüm kıtalarda ve toplamda 60’dan fazla ülkede dayanışma eylemlerinin tetiklendiği bir durumla karşı karşıya kaldık.² Uganda’dan Sri Lanka’ya, Kore’den İtalya’da dünyanın birçok yerinde insanlar ortak bir duyguyla George Floyd için harekete geçtiler.

1 Waite, 2020.

2 Wikipedia, 2020

Kitlelerin bu denli sinirlenmesinde elbette Trump’ın rolü büyük. Ancak ABD’nin yerleşik siyasi sisteminin iddialarının aksine, Trump ırkçılıktan azade özgür bir toplumun içinden kazara çıkmış ayrıksı bir lider değil. Bu yazıda ABD tarihinde ırkçılığın ne kadar köklü olduğuna bakmaya ve ABD’nin “özgürlükler ülkesi” hâline gelişinin bu kurumsallaşmış ırkçılığı geriletmek için verilen aşağıdan mücadelelerin tarihi olduğunu hatırlatmaya gayret ederken, baskı ve ayrımcılıkları açıklamaktan uzak kimlikçi teorilerin yerine meseleyi sınıf perspektifine oturtmaya çalışacağım.

İrkçılığın doğuşu

İrkçilik evrensel ve ebedi bir olgu değil. İnsan doğasının bir parçası değil. Spesifik olarak kapitalizmin küresel bir sistem olarak kendini kurguladığı ve serpiştiği sürecin bir ürünü.

Kapitalizm öncesi sınıflı toplumlarda yine sömürü, baskı ve ayrımcılık vardı. Fakat bu toplumlarda, sömüren ile sömürülen arasındaki eşitsizlik resmi çerçevede tarif edilmişti. Feodal toplumda derebeyi ile köylü eşit değildi. Antik Yunan’da “sivil” ile “barbar” arasında bir ayrım olduğu kesindi. Kapitalizm, önceki sistemlerden farklı olarak, en azından resmi söylem düzeyinde bir “eşitlik” vadedyordu. Fakat öte yandan, Marx’ın *Kapital*’in I. cildinde anlattığı gibi, öyküsü insanlık tarihine “kandan ve ateşten harflerle” yazılmıştı. Bazı insanların neden eşit olmadığını ve köleliğe mahkûm olduklarını açıklamak gerekiyordu. İrkçılığın bir ideoloji olarak şekillenmesi, bu ihtiyaca farklı dönemlerde verilen yanıtların toplamından ibaretti.

17. yüzyıldan itibaren Afrika’dan 12 milyon kişi, ABD’deki şeker, tütün ve pamuk tarlalarında zorla çalıştırılmak üzere yola çıkarıldı. 1,5 milyon kişi yolculuk sırasında hayatını kaybetti. Geri kalanlar, Avrupalı sömürgecilerin geldiği Amerika’nın güney bölgelerinde, daha sonradan Batı Avrupada büyük fabrikaların kurulmasını sağlayıp Sanayi Devrimi’ne yol açacak ilkel sermaye birikimini sağlamak üzere tarımsal üretimde çalıştırıldılar.

Bilimsel ırkçılık, kapitalizmin “eşitlik” iddiasıyla çelişki oluşturan bu durumu açıklıyordu. Afrikalıların siyah derisi, onların Avrupalılardan farklı bir tür olduklarının göstergesi ve “daha az insan” olarak değerlendirilmelerinin gerekçesiydi. Milyonlarca insanın gemilerde balık istifi, zincirlerle bağlanarak, mezbahayı andıran bir ortamda (öyle ki, yapabildiği köleler, acılarını sona erdirmek için okyanusun ortasında gemiden atlıyorlardı) bir kıtadan bir diğerine satılmak üzerine taşınmasını açıklamak için çok güçlü bir anlatı gerekliydi. İrkçılık, böylesi köklü bir ideoloji olarak bugünlere kadar taşındı.

Yani ırklar aslında ortak biyolojik özellikler, belirli benzer hayat deneyimleri veya kültürler üzerinden şekillenen bilimsel bir olgu değil, tamamen kapitalist sınıfın ihtiyaçlarını karşılamak için “toplumsal olarak inşa edilmiş”, yani uydurulmuş kavramlardır.

Britanya kolonisi Virginia’ya Angola’dan ilk köleler 1619 yılında getirilmişti. İlk birkaç on yıl dingin geçtikten sonra, ilk köle ayaklanmaları da başladı. 1676’da Bacon ayaklanması olarak bilinen süreç, Afrikalı kölelerle, Avrupa’dan Amerika’ya yerleşme hakkı karşılığında “senetli kölelik” yapmak üzere getirilen beyaz yoksul hizmetçileri birleştirdi. Aylar süren ayaklanma, Virginia kolonisinin başkentini Vali Berkeley’e bağlı güçlerden ele geçirmeyi başardı. Bu isyanı anaakım tarihçiler dahi “yoksul beyazlarla köle siyahların birleştiği süreç” olarak tanımlıyor; bundan sonraki süreçte ırkçılık siyahlarla beyazları bölmek için de kullanılmaya başlandı. Yoksul beyazlara çok az da olsa haklar verilerek, siyahlara karşı ayrıcalıklı kastın üyeleri oldukları ifade edilmek istendi. Virginia’da isyandan sonra bu durum hukuki formlara da büründü.

Köleliği bitiren ayaklanmalar

Bacon İsyanı tekil bir örnek değildi. Kuzey Amerika’nın birçok yeri 17. ve 18. yüzyılda köle ayaklanmalarıyla sarsıldı. 1791’deki Haiti Devrimi, Saint Domingue’deki (bugünkü Dominik Cumhuriyeti’nin coğrafyası) Fransız yönetimine son verdi. Siyah kölelerin ayaklanması köleliği bitirdi. Bu boşluktan faydalanıp Haiti’yi ele geçirmek isteyen İngiliz ordusu, köleler karşısında 80 bin askerini kaybettiği utanç verici bir yenilgi aldı. Haiti Devrimi, kölelik düzenini alaşağı edilebileceğini göstermesi açısından bir dönüm noktasıydı. Kapitalist sınıfı da böldü. Artık egemenlerin bir kısmı, “özgür emek” yoluyla kârlarının daha garanti olacağını, kölelik gibi arkaik yöntemlerin terk edilebileceğini düşünüyorlardı. 1831’de Jamaika’da 60 bin köle ayaklandı. İngiliz ordusunun isyanı vahşice ezmesi bir ay sürdü. Bu süreçte yüzlerce İngiliz askeri öldü. Ancak İngiliz köle ticaretinin de sonu böylesi isyanların ardından geldi. Aşağıdan mücadeleler ve İngiliz işçi sınıfı içerisinde bunlara verilen destekler olmasa, egemenler kölelikten kendi kendilerine vazgeçmezlerdi. Haiti ve Jamaika’nın yanı sıra Panama, Barbados, Bahamalar ve bölgenin tüm topraklarında sürekli olarak köle isyanları gerçekleşti.

ABD’de ise köleliğin kaldırılması için büyük bir iç savaş gerekti. 1860’ta başkan seçilen Cumhuriyetçi Parti adayı Abraham Lincoln, köleliğe ahlaki olarak karşı çıkıyor ve onun yaygınlaşmasını istemiyordu, ancak tam anlamıyla bir kölelik karşıtı değildi. Örneğin siyahların oy kullanımına veya beyazlarla evlenmesine karşı duruyordu. O dönemki siyasi tartışmalarda yer alan önerilerden biri olan, kölelerin Afrika’ya geri gönderilmelerini destekliyordu. Bu kadarı bile Güneyli köle sahiplerini korkutmaya yetti. Lincoln’ün başkan seçilmesinden sonra beyaz üstünlükçü ortamın tehlikeye girebileceğini düşünen 7 köleci güney eyaleti ABD’den ayrılmıştı. Kuzey, bunları tekrar birliğe katmak için savaşımaya başladı. Ancak kölelik için savaşan ve kölelerin ürettikleriyle lojistik olarak desteklenen bir güce karşı savaşı kazanmanın yolunun köleciliğe karşı çıkmaktan geçtiğini fark ettiler. İlk başta güneylilerin özel mülklerini korumaya çalışıyorlardı. Ancak ilerleyen

yıllarda bu imkansız hâle geldi. Başta köleleri özgürleştirmekten bahsetmeyen Lincoln, Özgürlük Bildirgesi'ni yayınladı. Güneydeki neredeyse tüm beyazları düşman olarak görmeye başladılar. Bu süreçte 200 bin siyah köle, kuzeyin ordularına katılarak burada savaştı. Bu kadar kritik bir rol oynamaları, savaş sonunda kölelik tamamen sona erdirilmeyecekse bile, önemli ölçüde yara alacağını gösteriyordu. Kuzey devletleri kendilerine sığınan köleleri sahiplerine iade etmeme kararını çok erken aşamada almışlardı. Güney'de ayrıca köleler tarlalarda genel grev başlattılar ve köle sahiplerinin gelirine büyük bir darbe indirdiler. Savaşın seyri içerisinde, Kuzey askerleri, yalnızca hükümetlerini korumak için değil, onu bir dönüşüme tabi tutmak için mücadele ettiklerinin farkına varmışlardı. Kapitalist sınıf içi bir ayrışmanın ürünü gibi başlayan savaş, devrimci bir savaşa dönüştü.

Karl Marx ve Friedrich Engels bunu fark etmişlerdi. Marx, 1864'te Birinci Enternasyonal adına Abraham Lincoln'e yeniden seçildiği için onu tebrik eden bir mektup kaleme aldı. Savaş boyunca da Kuzey'i destekledi. Engels daha çok işin askeri boyutuyla ilgileniyor, Marx ise hem New York Tribune'e hem de Avrupa gazetelerine işin ekonomik ve siyasi boyutunu anlatan makaleler yazıyordu. Onlara göre, bu, 1776 Bağımsızlık Savaşı'ndan sonraki ikinci devrimdi.

Jim Crow yasaları

İç Savaş'ı Kuzey kazanınca kölelik resmi olarak kaldırıldı. 13 yıllık bir Rekonstrüksiyon ("Yeniden yapılanma") dönemi yaşandı. Bu süreçte özgürleşen siyah köleler muazzam haklar elde etti. Güney'de bu haklar Kuzey'in askeri varlığıyla korunuyordu. Siyahlar oy hakkını elde ettiler, siyasi pozisyonlara seçilmeye başladılar. Kendi kiliselerini kurdular. Ancak güneyde ırkçılık ve köle sahiplerinin gücü hiçbir zaman tam olarak kırılmadı. Ku Klux Klan (KKK) gibi terör örgütleri kurarak Rekonstrüksiyon döneminde getirilen kazanımların geri alınması için karşıdevrimci bir mücadeleye giriştiler. Lincoln'ün bir suikastle öldürülmesinin ardından başkan olan Andrew Johnson, eski köleci güney liderleriyle bir ortaklaşma bulma çabasına girişti. Güney'in eski liderleri köleliği geri getirmeyi başaramadılar ancak Jim Crow yasalarının devreye konulmasıyla ırk temelli ayırım yeniden yasal hâle getirildi. Okullar, restoranlar, kamusal alanlar, ulaşım araçları gibi hayatın birçok alanında beyazlar siyahlara üstün kılındı. Lokantalarda beyazların yemek yediği bölüme siyahlar giremiyordu. Otobüslerde siyahlar beyazlara yer vermek zorundaydı.

Ancak 1960'ların Sivil Hakları Hareketi'yle sonlandırılabilir olan bu uygulamalara ırkçı ideolojinin yeni biçimleri eşlik ediyordu. Ten rengi üzerinden ırksal üstünlük iddiaları itibarsızlaşmaya başlayınca, beyaz üstünlükçüler, siyahların kriminal suçlarından bahsetmeye başladılar. Çok yaygın bir iddia, siyahların beyaz kadınlara

bir tehdit oluşturdukları yönündeydi. Rekonstrüksiyon döneminin kazanımlarına karşı çıkan beyaz üstünlükçü grupların propaganda malzemelerinde, onlara verilen fazla hakların siyahları "tembelliğe ittiği" yazılıydı. Bugün göçmenlere yönelik ırkçı argümanların izini, 19. yüzyılın ikinci yarısında KKK benzeri örgütlerin propagandasında sürmek mümkün.

Jim Crow yasalarının uygulanması, aynı zamanda ABD'de linç olaylarında tırmanışa yol açtı. Siyahların haklarını savunan sivil toplum örgütü NAACP'nin verilerine göre, 1882-1968 arasında toplam 4 bin 743 linç gerçekleşti. Bunların yüzde 72,7'sinde kurban siyahlardı.³ Linç edilen beyazların çoğu ise siyahlara yardım etmeye çalışan veya linç karşı çıkan kişilerdi. Hukuki kararların siyahların aleyhine işlemesinin yanında, örneğin beyaz bir adamı zehirlediği iddia edilen bir siyah kadın, hapishanedен çıkarılıp çırucıplak soyulduktan sonra infaz edilebiliyordu. Bu vahşi uygulama uzun yıllar boyunca devam etti.

Sivil Haklar Hareketi

1950'lere gelindiğinde manzara hâlâ kurumsallaşmış ırkçılığın devam ettiği bir ABD idi. Örneğin 1955 yılında, Chicagolu 14 yaşındaki bir genç olan Emmett Till, Mississippi'ye yazın aile ziyaretine gittiğinde, bir beyaz kadınla flörtleştiği iddiasının sonucu olarak, kadının kocası ve erkek kardeşi tarafından işkenceyle öldürülmüştü.⁴

Siyahların içinde bulunduğu durum, egemen sınıfın, siyasi sistemin birtakım lütuflarıyla değişmedi. Öfkelenen siyahlar ve ırkçılık karşıtları muazzam bir hareket başlattılar. 1955'te Rosa Parks'ın bir otobüste beyaz birine yer vermeyerek başlattığı isyan, Alabamadaki Montgomery'de 381 günlük ulaşım boykotunu tetikledi.⁵ 1960'larda kuzeyin birçok kentinde işçi sınıfına karışan siyahların hareketi iyice güçlendi. Sivil itaatsizlik eylemlerine öğrenciler de katılmaya başladı. ABD devleti, iletişim teknolojilerinin güçlendiği bir dönemde, herkesin gözleri önünde büyük bir şiddet uyguluyordu. Siyahlarla beyazların eşitliğini savunanlar kameralar önünde dövülüyor, gözaltına alınıyorlardı. 1963'te hareket güneyde ekonomiyi felç eden grevler ve kitle gösterileriyle sürdü. Washington'daki John F Kennedy hükümeti bir yandan bu basıncın altında kalıyor, diğer yandan güneyin ırkçı patronlarına karşı çıkarak partisini bölmek istemiyordu. Martin Luther King Ağustos 1963'te tarihi "Washington Yürüyüşü"nü gerçekleştirdi ve yüz binlerce kişinin karşısında efsanevi "Bir hayalim var" konuşmasını yaptı. Dönemin ABD Başkanı Johnson 1964'te sivil haklar yasasını kongreden geçirmek zorunda kaldı.

3 NAACP.

4 Lee, 2020.

5 Marksist.org, 2017.

Diğer yandan hareket gitgide radikalleşiyordu. Martin Luther King, sorunun kapitalizm olduğunu keşfetmişti. Vietnam Savaşı’na karşı çıktığında, daha önce onu “ılımlı lider” olarak kahramanlaştıran liberal gazeteler bu kez saldırıya geçti. Siyahların hareketi radikalleşerek King’den de kopuyordu. 1964 ile 1968 arasında siyahlar ABD’nin tüm şehirlerinde irili ufaklı ayaklanmalar gerçekleştirdiler. Ancak devlet, 1965’teki oy verme hakkını tanıyan yasa değişikliğinden daha fazlasını yapmayacağını söylüyor ve bu gösterilere de saldırıyordu. Siyahlar bu dönemde işçi hareketinin içinde aktif yer aldılar ve grevler örgütlediler. Martin Luther King bunlara desteğini ifade etti. Güneyin egemenleri de yasal değişimler karşısında “direniş” çağrısı yapıyor ve öldürme, bombalama gibi saldırı dalgaları başlatıyorlardı. King, 1968 yılında Memphis’te siyahların örgütlediği bir greve destek için gitmişken kaldığı otele suikast sonucu öldürüldü.

Siyahların eşitlik ve özgürlük talepleri radikalleşti, 1960’ların ikinci yarısından itibaren kapitalizmi hedef alan, sınıf vurguları yapan Kara Panterler dalga dalga büyüdü. Silahlı kanadı da olan ve kısa sürede binlerce üyeye ulaşan hareket, bazı yerlerde polisin ölçsüz saldırılarını denetleme görevi üstleniyordu. “Siyahların gücü” motosuyla yola çıkan Kara Panterler, yalnızca ırkçılığa karşı değil, sınıf ve cinsiyet eşitsizliklerine karşı da mücadele ediyordu. LGBTİ+ bireylerin taleplerini sahipleniyordu. Tüm ezilenlerin birliği vurguları yapıyordu. Bu dönemde Fred Hampton gibi kapitalizmi hedef alan aktivistler öne çıktı. 1968 hareketinin tüm dünyada gerilemeye başladığı dönemde Kara Panterler de etkisini kaybetti.

Siyahların 1950’lerin ortasından 1970’lerin sonuna kadar yarattığı radikalizm, ABD egemen sınıfını ürküttü. 1980’lerden itibaren artık siyahların tamamen eşit oldukları, genel siyasi tartışmalarda kabul gören bir tutum hâline geldi. Ancak pratikte durum böyle değildi.

İrkçılık bugün de sürüyor

Siyahlar, beyazlara göre iş hayatı, sağlık, eğitim gibi birçok konuda dezavantajlı olmaya devam ediyorlar. Bunun yanı sıra yaşadıkları en büyük sorunlardan biri polis şiddeti. Her bin siyah erkekten biri, polis tarafından öldürülerek hayatını kaybediyor. Bu oran, beyaz erkeklerde görülenin iki buçuk katı.⁶ 2015 yılında yayınlanan bir araştırmaya göre, silahsız siyah erkeklerde bu oran silahsız beyaz erkeklerin 3,49 katına çıkıyor.⁷ Washington Post’ta çıkan bir araştırmaya göre, siyahlarla beyazlar arasındaki ekonomik uçurum, birçok açıdan 1960’lardakine ya eşit ya da daha kötü. 1972’den beri yayınlanan Emek Gücü Bürosu İstatistikleri’ne göre siyahlar arasında işsizlik beyazların hep iki katı oldu. 2016 yılında, yoksulluk sınırının altında

yaşayan siyahların oranı beyazların iki buçuk katıydı.⁸ Covid-19, siyahları beyazlara göre çok daha fazla vurdu. Bir araştırmaya göre, ABD’de siyahlar, toplumun yüzde 13’ünden azını oluşturmasına rağmen, hastanelik olan Covid-19 vakalarının yüzde 33’ünü oluşturuyorlar.⁹ Bu istatistikler dilediğimiz kadar uzatılabilir.

Ve siyahlar, bu hayat koşullarına her zaman isyan ettiler. Sivil Haklar Hareketi’nin ardından da, her iki üç yılda bir ses getirici eylem dalgaları oldu. Örneğin 29 Nisan 1992’de, tamamı beyazlardan oluşan jüri, Rodney King adlı siyah yurttışı öldüresiye döven polisleri akladığında, Los Angeles’ı isyanlar sardı. 1980’de Florida’da, 1984’te Massachusetts’te, 2001’de Cincinnati’de, 2009’da Oakland’da yaşananlar bunlardan bazıları.

Black Lives Matter hareketi

Siyahların Hayatı Önemlidir (BLM) hareketinin doğuşuna böyle koşullarda gelindi. İlk kez 2012’de 17 yaşındaki siyah genç Trayvon Martin’i öldüren George Zimmerman’ın aklanmasıyla Twitter’da hashtag olarak dolaşmaya başlayan bu söz, 2014 yılında Ferguson’da Michael Brown ve New York’ta Eric Garner’in öldürülmesinin ardından başlayan protestoların temel sloganı hâline geldi. Siyahların hareketi 2010’da bu isim altında örgütlenmeye başladı ve oldukça ses getirdi. 2013’ten itibaren katı bir liderliği olmayan yatay bir ağ olarak örgütlenmeye başlayan BLM, seçim süreçlerinde dahi sözü geçen ciddi bir kitle hareketine ve ırkçılığa karşı herkesin kendisini altında konumlandığı bir şemsiyeye dönüştü. Eric Garner’in öldürülürken söylediği “Nefes alamıyorum” sözünü en popüler mottolarından biri hâline getiren hareket, 2020’ye kadar her yıl gerçekleşen çok sayıda siyah ölümünde, katillerin aklanmasında sokaklara çıkarak varlığını hissettirdi.

BLM hareketi bir yandan, Sivil Haklar Hareketi’nin iddiası olan, siyahlar toplumda üst pozisyonlara gelebildiğinde sorunların çözüleceği tezine de bir itirazdı. Buradan hiçbir şeyin değişmediği gibi pesimist bir sonuç çıkarmak doğru olmaz. Fakat kurumsal ırkçılığın izlerinin silinmesine, hatta bir siyahın ABD başkanı olabilmesine rağmen, siyahların ırkçılık kökenli sorunları olduğu yerde duruyordu ve bunlara karşı çetin mücadeleler verilmesi elzemdi.

Ve bu mücadeleler, George Floyd’un öldürülmesiyle ciddi bir ivme kazandı. Bu hareket, ırkçılığın yalnızca polis teröründen ibaret olmayıp eğitim, sağlık, eğlence dünyası, işsizlik, medya gibi her alanda ne kadar etkili bir olgu olduğu yönünde bilinç oluşturdu. Aynı zamanda bütün dünyada kölecilerin hekkellerini devirecek kadar radikalleşmiş bir öfke yarattı. Angela Davis gibi on yıllarını mücadeleye adanmış bir antikapitalist aktiviste bile “Bugün

6 Edwards, Frank vd, 2019.

7 Cody, 2015.

8 Wilson, 2018.

9 Dyer, 2020.

hâlâ hayatta olup bunlara tanıklık ettiğim için kendimi şanslı hissediyorum”¹⁰ dedirtecek kadar muazzam bir protesto dalgası başladı.

Hareketin radikalliği, bu tip durumlarda geleneksel olarak polisi destekleyen belediye başkanlarının bile defansif açıklamalar yapmalarına ve ırkçılık karşıtlarına tavizler vermelerine yol açtı. Bu elbette yalnızca 2020 yazının değil, yıllardır verilen mücadelelerin ürünüydü. George Floyd'un öldürülmesinin ardından, Amazon'un en çok satan kitaplar listesinin ilk iki sırasını ırkçılıkla ilgili eserler aldı.

Sistem karşıtlığı

Ve Floyd'un öldürülmesiyle patlak veren öfke, belki uzun zamandır ilk kez, ırkçılıkla ilgili yaşanan sorunların kapitalist sistemle bu kadar ilişkilendirilmesine yol açtı. Fotoğraflara yansıyan bir hemşire, elinde “Covid’le mücadele ettik, şimdi polisle mücadele edeceğiz” dövizini tutuyordu. Gerçekten de ırkçılık karşıtlığıyla antikapitalizme isyan birleşti. Polis fonlarının kısıtlanması talebi, kapitalist devlet aygınının çekirdeğini oluşturan yapılardan birini sorgulamaya açtı ve ABD’de 1990’lardan beri solun en önemli taleplerinden birini anaakım siyasete taşıdı. Bazı eyaletler, bu konuda adımlar atacaklarını duyurmaya başladılar. ABD’de polisin oluşumunun iki amacı vardı: birincisi, Güney’de köleleri disipline edip kuzeye kaçmaya çalışanları avlamak, ikincisiyse kuzeydeki işçi sınıfını kontrol altında tutmak.¹¹ Polis in doğuşuna neden olanlar birleşti ve ABD’nin sokaklarını doldurdu.

Hareket tüm ezilenleri ve sisteme öfkelenenleri içine çekti, El Paso’da geri gönderme merkezinde tutulan göçmenler George Floyd ile dayanışmak için açlık grevine gittiler. Seattle’da göstericiler birkaç günlüğüne polisin kontrolünün kaybolduğu bir otonom bölge ilan ettiler. Duvarlara Karl Marx’ın kendisini “terörizmle” suçlayanlara verdiği yanıtı alıntılar yazıldı.

Örgütlü emek hareketi ilk andan itibaren gösterilerin merkezindeydi. Hemşireler, postacılar ve uçuş görevlilerinin örgütlendiği sendikalar, Ressamlar Birliği gibi çok çeşitli kurumlar hareketle dayanışma açıklaması ve eylemler yaptı. New York ve Minneapolis’te otobüs şoförleri gösterilerde gözaltına alınanların polis merkezlerine götürülmesi için ulaşımı sağlamayı reddetti. Kaliforniya’da liman işçileri, ülkenin birçok yerinde öğretmenler polis şiddetine karşı grevler ve eylemler yaptılar.¹²

ABD’li sosyalist Virginia Rodino, Trump’ı seçimlerde gerileten en önemli şeyin sosyal hareketler olduğunu

10 DuVernay, 2020.

11 Hummel, 2020.

12 Delatolas, 2020.

tartıştığı bir yazısında, bunun merkezine George Floyd gösterilerini koyarken şöyle diyordu:

İrkçi polis şiddetine karşı gerçekleşen devasa ve tarihi gösteriler, insanların sistem ve onun üzerindeki güçleri hakkındaki algılarında deprem niteliğinde değişikliklere yol açtı. Black Lives Matter, milyonlarca sıradan insanı siyah gençlerin önderliğinde sokaklara çekti. Hareket, bu ülkenin üzerine kurulduğu ırkçı temelleri sarstı ve gençlerin başını çektiği iklim hareketini ve silahlara karşı okul öğrencileri hareketini takip ederek, basitçe bir diğer kurumsal siyasetçiye oy vermek yerine sistem değişikliğini talep etti.¹³

Kitlese isyanların önemi

Enternasyonal Sosyalizm dergisinin okurları açısından, bu hareketin yarattığı türbülansın iki kritik tartışma bağlamında anlamı var.

Birincisi, bu tarz eylem dalgalarının sınıf mücadelesi açısından yarattığı muazzam potansiyel. Bunları “kimlikçi” diye küçümseyen solun örgütlü yapıları artık tarih oldu; ancak bu tarz argümanlara zaman zaman rastlamak mümkün. Sosyalizm mücadelesi mekanik, belirli kalıplar dışına çıkamayan, ezberlenmiş, kendini tekrar eden olaylar bütünü değildir. Toplumsal mücadeleler ve devrimler, son derece karmaşık, birçok farklı kanalı bir araya getiren, kendi içerisinde çelişkileri de barındıran süreçlerdir. Lenin 1916’da İrlanda’yı sarsan Paskalya Ayaklanması’na “darbe” diyen ve onu küçümseyen sol eğilimlerle tartışırken şöyle ifade ediyordu:

Toplumsal devrimin, sömürgelerde ve Avrupada ayaklanmalar olmadan, *bütün önyargılarıyla* küçük-burjuvazinin bir kesiminin devrimci patlaması olmadan, siyasal bakımdan bilinçsiz olan proleter ve yarı-proleter yığınların, toprakbeyliği, kilise, krallık boyunduruğuna karşı, ulusal vb. boyunduruğa karşı hareketi olmadan düşünülebileceğini sanmak, *toplumsal devrimi reddetmektir*. Bu bir ordunun belirlenmiş bir noktada mevziye girerek ‘biz sosyalizmden yanayız’ ve bir başka ordunun da bir başka noktada saf tutarak ‘biz emperyalizmden yanayız’ diyeceğini ve o zaman toplumsal devrim olacağını sanmak olur! Ancak böylesine ukalâca ve gülünç bir görüş açısından hareket ederek İrlanda ayaklanmasına ‘darbe’ diye sövülebilir.

‘Saf’ bir toplumsal devrim bekleyen kimsenin ömrü, bunu görmeye yetmeyecektir. Böylesi, gerçek bir devrimin ne olduğunu hiç anlamayan sözde-devrimcidir.¹⁴

Gerçekten de devrim “ezilenlerin şölenu”, sisteme karşı öfke duyan farklı yığınları ve sosyal mücadeleleri bir araya getiren, ancak örgütlü işçi sınıfının önderliğinde başarıya ulaşabilecek toplumsal bir altüst oluşturu. Marksistler elbette “yeni toplumsal hareketler” gibi

13 Rodino, 2020.

14 Lenin, 1992.

kavramsallaştırmalarının devrimci dönüşümün asıl öznesi olacağı gibi bir görüşe karşı işçi sınıfının kolektif gücünü, mücadelesi içinde bilincindeki keskin sıçramalara yol açabilecek potansiyelini ve yeni bir dünyayı kurma kabiliyetini tartışmışlardır. Ancak bu eşitlik ve özgürlük için mücadele eden hareketlerin reddi değil; tam tersine onların içinde yer alan, onları güçlendirmeye ve sisteme karşı bütünlüklü bir öfkeye kanalize etmeye çalışan bir tutumdur. Rosa Luxemburg, Marx’ın işçi sınıfını tarihsel bir kategori olarak konumlandığını anlatırken, onu “burjuva toplumundaki sosyal varoluşlarının benzerlikleri aracılığıyla dayanışmaya sürüklenen ücretli çalışanlar yığını” olarak tanımlar.¹⁵ Bu dayanışma, işyerlerinde verilen hak arayışlarında olduğu gibi, sokaklarda belirli talepler üzerinden yürütülen mücadeleler içerisinde de gelişebilir. Ve bu dayanışmanın gelişmesini zorlayan her durum bizim için kıymetlidir, çünkü işçi sınıfının liderliğindeki bir toplumsal dönüşüm için egemen sınıfın bizi bölen fikirlerinin etkisinin kırılması ve bu dayanışmanın, yani işçi sınıfının birliğinin sağlanması olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

İşçilerin birliği

Bu da bizi ikinci tartışmamıza getiriyor. Marksistler toplumdaki tüm ezme ve ezilme ilişkilerinin, yani farklı baskı biçimlerinin son tahlilde kapitalist sistemin devamlılığını sağlamaya yaradığını, dolayısıyla egemen sınıf tarafından yukarıdan aşağı inşa edildiğini iddia ederler. Baskının kökenlerini farklı yerlerde arayan “imtiyaz teorisi” gibi tartışmalar *Enternasyonal Sosyalizm*’in daha önceki sayılarından birinde ele alınmıştı.¹⁶ Bu analiz, yalnızca sözü geçen baskıları tarihsel ve toplumsal bağlamından koparttığı için değil, aynı zamanda ona karşı mücadele perspektifini yanlış yorumladığı, bunun üstesinden yalnızca o baskıya maruz kalanların çabasıyla gelinebileceğini iddia ettiği için de yanlıştır.

Ezilenler için hep yukarıdan, bir takım “bilinçli”, “aydınlanmış” kişilerin bir şeyler yapması gerektiğini vaaz eden egemen sınıf anlatılarına karşı sıradan insanların öznelğine vurgu yapmakta hiçbir sakınca yok. Ancak ezme-ezilme ilişkilerini ortadan kaldırmanın en kalıcı ve kesin çözümü, “ezen” kimliğin içerisinde bir çatlak açmak ve onun toplumsal tabanını ve meşruiyetini azaltmaktan geçer. Bunun anahtarı da sınıf kavramıdır.

Yani demek istiyoruz ki, daha önce sözünü ettiğimiz işçi sınıfının sosyal varoluşundan kaynaklanan dayanışma sağlandığında, ırkçılık, cinsiyetçilik, LGBTİ+ nefreti gibi ayrımcı fikirlerin sıradan insanlara hiçbir faydası olmadığı anlaşılabilir. Bu da bahsi geçen ezme-ezilme ilişkisinin ortadan kaldırılmasının yolunu açar.

15 Luxemburg, 1903.

16 Choonara ve Prasad, 2018.

Yazının konusu olan ABD’deki siyahlara yönelik ırkçılığa karşı mücadelenin tarihinde, buna dair zengin deneyimlerin izini sürmek mümkün. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Birmingham ve Alabama gibi güney şehirlerinde maden ve çelik sektörlerinde siyah ve beyaz işçiler omuz omuza mücadele ediyor, patronlar grevleri kırmak için ırkçılık kartını öne sürmesine rağmen başarılı olamıyordu. Beyaz üstünlükçü Ku Klux Klan’ın etkili bir şekilde terör uyguladığı bu bölgelerde, siyahların ve beyazların aynı sendikalarda örgütlendikleri birleşik mücadele dalgası, grevler yenildikten sonra bile bir süre ırkçılığın izlerinin silinmesine yol açmıştı.¹⁷ 1865’te New Orleans’taki liman işçilerinin grevinde, aynı şehirde 1892’de gerçekleşen siyah ve beyaz işçilerin ortak örgütlendikleri sendikaların genel grevinde ırkçılığın yenildiği deneyimleri görmek mümkün.¹⁸ ABD’deki Komünist Parti, 1919’da kurulduktan sonra ırkçılığa karşı mücadeleyi hep önde tuttu. 1931’de, iki beyaz kadına tecavüz suçlamasıyla yargılanıp tamamen beyaz bir jüri tarafından suçlu bulunan 9 siyah genç, Scottsboro Çocukları için siyahlarla beyazları birleştiren bir kampanya örgütledi. Bu başarılı oldu ve gençlerden dördü hakkında suçlamalar düşürülürken hiçbiri idam edilmedi. Komünist Parti, görevini “beyaz ve siyah işçileri birbirinden ayıran ırkçı önyargı bariyerlerini yıkmak ve onları ortak düşmanlarını devrimci bir biçimde devirecek şekilde birleştirmek” olarak tarif ediyordu. 1938’e gelindiğinde, ABD toplumunda siyahların oranı yüzde 11 iken, Komünist Parti üyelerinin yüzde 9’u siyah işçilerden oluşuyordu.¹⁹

1960’ların Sivil Haklar Hareketi’nin ateşi içerisinde yükselen siyahların örgütü Kara Panterler Partisi de ırkçılığa karşı mücadeleyi antikapitalizmle birleştiriyordu:

Kara Panterler Partisi, emperyalizmin, kapitalizmin, ırkçılığın ve faşizmin güçlerine karşı mücadele eden herkesle devrimci dayanışma içerisinde. Dayanışmamız bu şeytanlara karşı burada ve başka ülkelerde mücadele eden herkese uzanmaktadır. (...) kapitalizme karşı siyah kapitalizmiyle, emperyalizme karşı siyah emperyalizmiyle, ırkçılığa karşı siyah ırkçılığıyla mücadele etmeyeceğiz. Bundan ziyade, sosyalist gerçekçilikten doğmuş bir proletarya enternasyonalizminden türemiş dayanışmayla bu şeytanlara karşı duracağız.²⁰

Siyahlarla beyazların birlikte mücadele geleneği 1992’de Los Angeles’taki isyanlarda da devam etti. Bugün de George Floyd gösterilerinde aynısını görebiliyoruz. Portland, beyazların en büyük çoğunluğu oluşturduğu ABD şehirlerinden biri olmasına rağmen, bu hareketin en

17 Mahamdallie, 2003.

18 Sustar, 1994.

19 D’Amato, 1997.

20 The Guardian, 1970.

dinamik unsurlarından biriydi ve burada iki aydan fazla süre boyunca her gün eylemler düzenlendi. Portland'da sokağa çıkanlar "Bu bir isyan değil, devrim" sloganları atıyorlardı. Tüm ABD medyası protestolara beyazların yoğun katılımını konuşmaya başladı. Üç şehirde sokak eylemlerine katılarak gördükleri her beşinci kişiyle konuşan bir grup akademisyenin araştırmasına göre, New York'taki eylemlerin yüzde 61'ini, Washington'daki göstericilerin yüzde 65'ini ve Los Angeles'dakilerin yüzde 53'ünü beyazlar oluşturuyordu.²¹

Sonuç

Black Lives Matter'ın 2020 Haziran'ından itibaren başlayan hareketliliği hepimizi heyecanlandırmalı ve ilham vermeli. Baskıya karşı direnmek, ırkçı sistemde gedikler açmak, mücadele içerisinde farklılıklarımızı keşfetmek ve zafere ulaşmak mümkün. Trump'ı Beyaz Saray'dan gönderen, George Floyd cinayetinin korkunçluğu karşısında polisleri "siyahları bacaklarından vurmalarını" öneren Biden'in seçim kampanyası değildi. ABD'de mücadele eden yoldaşlarımızın da aktardığı gibi, birçok sosyal hareketle birlikte, ırkçılık karşıtı muazzam isyandı.

İşçi sınıfını seferber eden bu tarz hareketler, kolektif bir bilincin gelişmesine yardımcı oluyor. Birleşmeyi engelleyen fikirlerin etkisini hızla darmadağın ediyor. Ve dünyanın en güçlü kapitalist devleti bile sıradan insanların gücü karşısında çaresiz kalabiliyor.

Aşağıdan sosyalizm geleneği, ancak böyle hareketler içerisinde en aktif unsurlar olarak ve onların en ileri aktivistlerinin devrimci örgütlerde bir araya gelmesini sağlayarak güçlenebilir. Bu olmadığında hareketlerin etkisi geçici oluyor, büyük bir istekle sokağa çıkan kitleler evlerine dönüp pasif bir şekilde "büyük siyaseti" izlemeye koyuluyorlar. Malcolm X'ten Angela Davis'e devrimci siyahların geleneği, ezilenlerin tüm mücadelelerinde böylesi birlikleri inşa edebilecek öncü aktivistler kuşağı konusunda umudumuzu yeşertmeli.

Kaynakça:

- Choonara, Esmé ve Prasad, Yuri, 2018, "İmtiyaz teorisinin yanlışları nelerdir?", *Enternasyonal Sosyalizm* (Sayı: 3), <https://www.enternasyonal sosyalizm.org/imtiyaz-teorisinin-yanlislari-nelerdir.html> (Erişim tarihi: 08.11.2020)
- Cody, Ross T, 2015, "A Multi-Level Bayesian Analysis of Racial Bias in Police Shootings at the County-Level in the United States, 2011–2014", *Plos One*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4634878/> (Erişim tarihi: 17.10.2020)
- D'Amato, Paul, 1997, "The Communist Party and Black Liberation in the 1930s", *International Socialist Review* (Yaz 1997), <https://isreview.org/issue/1/communist-party-and-black-liberation-1930s> (Erişim tarihi: 07.11.2020)
- Delatolas, Iannis, 2020, "BLM rebellion is a mass movement", *Socialist Review* (Temmuz/Ağustos 2020), <https://socialistreview.org.uk/459/blm-rebellion-mass-movement> (Erişim tarihi: 26.10.2020)

- DuVernay, Ava, 2020, "Ava DuVernay Interviews Angela Davis on This Moment—and What Came Before", *Vanity Fair* (Eylül 2020), <https://www.vanityfair.com/culture/2020/08/angela-davis-and-ava-duvernay-in-conversation> (Erişim tarihi: 07.11.2020)
- Dyer, Owen, 2020, "Covid-19: Black people and other minorities are hardest hit in US", *the bmj*, <https://www.bmj.com/content/369/bmj.m1483> (Erişim tarihi: 29.10.2020)
- Edwards, Frank vd, 2019, "Risk of being killed by police use of force in the United States by age, race–ethnicity, and sex", *Pnas.org*, <https://www.pnas.org/content/116/34/16793> (Erişim tarihi: 17.10.2020)
- Harmon, Amy ve Tavernise, Sabrina, 2020, "One Big Difference About George Floyd Protests: Many White Faces", *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/06/12/us/george-floyd-white-protesters.html> (Erişim tarihi: 22.10.2020)
- Hummel, Thomas, 2020, "How we can defund the racist police", *Socialist Review* (Eylül 2020), <https://socialistreview.org.uk/460/how-we-can-defund-racist-police> (Erişim tarihi: 31.10.2020)
- Lee, ArLuther, 2020, "An American tragedy — the lynching of Emmett Till", *The Atlanta Journal-Constitution*, <https://www.ajc.com/news/weekend-read-an-american-tragedy-the-lynching-of-emmett-till/SS-YUCF7CZRELXLS4UVEWJG5PDY/> (Erişim tarihi: 29.10.2020)
- Lenin, Vladimir İlyiç, 1992, "Ulusların Kaderlerini Tayin Hakktı", çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, s. 173
- Luxemburg, Rosa, 1903, "Marxist Theory and the Proletariat", *Vorwärts* (Sayı: 64), <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1903/03/14-abs.htm>, (Erişim tarihi: 03.11.2020)
- Mahamdallie, Hassan, 2003, "Defying the colour line", *International Socialism Journal* (Sayı: 98), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj98/mahamdallie.htm> (Erişim tarihi: 28.10.2020)
- Marksist.org, 2020, "24 Ekim 2005: Elveda kız kardeşim Rosa Parks", 2017, Marksist.org, <https://marksist.org/icerik/Kadin/8416/Elveda-kiz-kardesim-Rosa-Parks>, (Erişim tarihi: 13.10.2020)
- NAACP, "History of Lynchings", *NAACP*, <https://www.naacp.org/history-of-lynchings/> (Erişim tarihi: 01.11.2020)
- Rodino, Virginia, 2020, "US elections: The movement is the key", *Socialist Review* (Kasım 2020), <https://socialistreview.org.uk/462/us-elections-movement-key> (Erişim tarihi: 08.11.2020)
- Sustar, Lee, 1994, "The roots of multi-racial labour unity in the United States", *International Socialism Journal* (Sayı: 63), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj63/sustar.htm> (Erişim tarihi: 25.10.2020)
- The Guardian, 2020, "Black Panthers: Behind the myth", 1970, *The Guardian* (Şubat), <http://jfk.hood.edu/Collection/Weisberg%20Subject%20Index%20Files/B%20Disk/Blacks%20Miscellaneous/109.pdf> (Erişim tarihi: 31.10.2020)
- Waite, Thom, 2020, "Black Lives Matter is the biggest movement in US history, data suggests", *Dazed*, <https://www.dazeddigital.com/politics/article/49718/1/black-lives-matter-biggest-movement-in-us-history-data-suggests-george-floyd> (Erişim tarihi: 08.10.2020)
- Wikipedia, 2020, "List of George Floyd protests outside the United States", https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_George_Floyd_protests_outside_the_United_States (Erişim tarihi: 21.10.2020)
- Wilson, Valerie, 2018, "50 years after the riots: Continued economic inequality for African Americans", *Economic Policy Institute*, <https://www.epi.org/blog/50-years-after-the-riots-continued-economic-inequality-for-african-americans/> (Erişim tarihi: 17.10.2020)

21 Harmon ve Tavernise, 2020.

Krizler derinleşiyor

Joseph Choonara

Covid-19 salgını ve beraberindeki çoklu krizlerin “yaşamın olağan akışını” sekteye uğrattığı, hayatın er ya da geç kaldığı yerden devam edeceği düşüncesi, 2020’yi berbat bir sapma olarak görmemize neden olabiliyor.¹ Pandemiyle karşılaşmamız bizler için nasıl bir bahtsızlık olursa olsun —ki bu dergi onun esasen sermayenin doğayı acımasızca yağmalaması yüzünden yaşandığını ileri sürer— ortaya çıkardığı krizler, zaten yaşanmakta olan sorunların şiddetli bir şekilde büyüyüp yoğunlaşmasının sonucudur.

Özü itibarıyla sömürüye ve kaotik bir rekabete dayalı birikim temelinde yükselen kapitalizm, doğayı ve insan yaşamını kendinden daha az önemli sayan irrasyonel tutumu sürdürerek ayakta kalabiliyor. Ekolojik yıkımın iklim krizine sebep olduğunu, aynı zamanda gıda ve su rezervlerinde düşüşe yol açtığını ve beraberinde yepyeni virüs tehditlerini de getiren kitlesel yok oluş olaylarıyla sonuçlandığını bu yıl öğrenmedik; bunlar zaten çoktandır bildiğimiz gerçeklerdi. Bunlara ilaveten, ekonomik büyümedeki uzun süreli durgunluğun toplumsal tedirginlik ürettiğini, geride bıraktığımız on yıllar boyunca gelişimine tanık olunan siyasi yönetim sistemlerini aşınmaya uğrattığını gösteren bolca kanıt da mevcuttur. İşte Covid-19’un devinime geçirdiği koşullar bunlardı. Ve aynı nedenle, Enternasyonal Sosyalizm’in bir önceki sayısında, karşı karşıya kaldığımız bu tabloyu “üçlü kriz” olarak sunmuştum; ekolojik yıkım, pandemik felaket ve ekonomik çöküş. Çoklu krizlerin bu üç boyutunun her biri derinleşmeye devam ediyor ve onlarla birlikte, bağlantılı oldukları siyasi krizler de küresel kapitalizmin yürütücüleri için tehdit oluşturacak şekilde büyüyor.²

ABD Cehennemi

Birleşik Devletler’deki durum gerçekten cehennemi andırıyordu. Kasım’daki seçimlere yaklaştıkça sular daha da ısındı. Ağustos ortasından, benim bu makaleyi kaleme

¹ Iannis Delatolas, Richard Donnelly, Sheila McGregor, John Rose ve Mark Thomas’a görüşlerini bildirdikleri için teşekkür ederim.

² Bkz. Choonara 2020a, 2020b, 2020c

aldığımız Eylül ayının sonlarına kadar, Kaliforniya, Oregon ve Washington'ı kapsayan batı bölgeleri cayır cayır yandı. Haber bültenlerinin sunduğu Batı Yakası görüntülerinde cehennem kızılına boyanmış gökyüzüne, Doğu Yakası'ndan paylaşılan fotoğraflardaysa bu alevlerden yayılan dumanların Atlantik'e kadar ulaştığına tanık olduk. Bir önceki yıl Avustralya'daki yangınlarda, Çin'in güneybatısında, Sibiryaya veya Brezilya'da karşılaştığımız türden, daha önce eşi benzeri görülmemiş alevler bir kez daha her yeri kapladı.³ Türümüzün sebep olduğu (daha doğrusu, kapitalizmin sebep olduğu) iklim değişiminin kontrol edilemeyen yangınların sayısını ve yıkıcılığını artırdığını gösteren çok güçlü bulgulara sahibiz. 1984-2015 aralığına odaklanan bir araştırma, alışılmadık sıcaklık artışı ve kuraklığın, ABD'de yangına karşı duyarlı bölgelerin sayısını ikiye katladığını gösteriyor.⁴ Arazi kullanımı, ormancılık faaliyetleri ve hava modelleri değişime uğradıkça görülme sıklığı artan yıldırımlar da zaten yayılmakta olan orman yangınlarını daha şiddetli olacakları seviyeye geçmeye zorluyor.⁵ Kaliforniya'da yaşamakta olan Marksist kent kuramcısı [ayrıca yazar, tarihçi ve çevrebilimci] Mark Davis'in yazmış olduğu gibi:

İklim değişiminin ateşe verdiği bir dünya, bitki ekolojisi adına tehlikeli bir dönüşüm başlatır... Bu yüzyılın başlarında, su kaynakları planlamacıları ve itfaiye teşkilatlarının odağında ağırlıklı olarak, La Niña döngüsünün şiddetlenmesinden kaynaklı çok yıllık kuraklık tehditleri ile güçlü ve süregelen yüksek basınç tepeleri bulunuyordu —ki her ikisi de antropojenik ısınmaya atfedilebilir. En büyük korkuları, son on yılda yaşanan büyük kuraklıkta (ve bu muhtemelen son 500 yılın en kötü kuraklığıydı) gerçeğe dönüştü... Yakınlarda tanık olduğumuz böylesi felaketler, bilim insanlarını, karşılaştıkları bu yeni fenomeni 'çok şiddetli kuraklıklar' olarak tanımlamaya mecbur bıraktı. Yirminci yüzyılın alışlagelmiş ortalama yağış miktarının görüldüğü yıllarda bile, aşırı yaz sıcakları —yani bizim için 'yeni normal' sayılan koşullar— bitki topluluklarında ve su haznelerinde buharlaşmaya sebep olarak olağanüstü su kaybına yol açıyor. Bol yağışlı bir kışın ardından gelen erken bahar bizleri çiçekli bitkilerin gösterişli teşhiriyle büyülerken, aynı zamanda yabancı otların da sürüsüne bereket her yerde bitmelerine yol açar ve bunlar da yakıcı yaz aylarının fırınında, 'şeytan rüzgârları' [Santa Ana rüzgârları] geri dönene dek kızartılıp, rüzgârlar başlar başlamaz tutuşmaya hazır hale getirilirler.⁶

3 Dunne, 2020

4 Abatzoglou ve Williams, 2016.

5 Bkz. Trump yönetiminin 2018 yılında gerçekleştirdiği iklim değerlendirmesi, https://nca2018.globalchange.gov/downloads/NCA4_2018_FullReport.pdf

6 Davis, 2020.

Donald Trump'ın tepkisi, tahmin edilebileceği gibi, iklim değişikliğini reddetmek üzerine kuruluydu ve kendisine yöneltilen soruları, "Tekrar soğumaya başlayacak; izleyin ve görün" diyerek yanıtlıyordu.⁷ Trump'ın bu konudaki politik tutumu, karbon emisyonları yoğunluğunun artırılmasını ve çevre koruma yasalarının gevşetilmesini teşvik eden seleflerinden bile daha ileri gitti.⁸ Bu, elbette, tanık olunan ABD felaketinin birçok unsurundan biriydi sadece. Bu yazının hazırlandığı sırada, ABD'de neredeyse 6,5 milyon Covid-19 vakası vardı, yani küresel toplamın beşte birinden fazlaydı. Ölüm sayısı ise 200 bine yaklaşıyordu. Tüm bunlar, ülkeleri bu tür salgınlara hazırlıklı olma durumlarına göre sıralayan 2019 Küresel Sağlık Güvenliği Endeksi'nin ilk sırasında yer alan, muazzam kaynaklara sahip bir ülkede yaşanıyor.⁹ Trump, Hastalık Kontrol Merkezi (CDC) ve Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) gibi, ulusal tepkiyi organize edebilecek kurumları sistematik olarak itibarsızlaştırdı, sindirdi, susturdu ve bilimsel tavsiyeler sunan resmi kurumların içini boşaltma ya da onları yok sayma gibi taktiklere başvurdu.¹⁰ Deneyimli gazeteci Bob Woodward'un Trump ile yaptığı röportajın kaydına odaklanan son kitabı, başkanın Şubat ayının başlarında Covid-19'un yaratacağı tehlikenin tam anlamıyla farkında olduğunu ve dahası onun kendi sözleriyle ifade edersek, bilhassa "mütemadiyen hafife almayı" tercih ettiğini "çünkü paniğe neden olmak istemediğini" ortaya seriyor.¹¹ Bu, yönetimin kapsamlı tepkisini de şekillendiren bir tutum oldu. Örneğin, başkanın yakın iş birliği içinde olduğu kişilerden Michael Caputo, CDC araştırmacılarını Trump'a karşı komplo kurmakla itham ettiği tuhaf bir olayın patlak vermesiyle birlikte, Eylül ayında, Sağlık [ve Sosyal Hizmetler] Bakanlığı'nın halkla ilişkiler sorumlusu olarak yürüttüğü görevinden iki aylık izin kullanmaya zorlandı.¹²

Salgının kontrol altına alınamaması, ABD'deki ekonomik toparlanmanın kısa ömürlü olabileceği, en iyi ihtimalle, 2019'a göre çok daha düşük üretim seviyelerinde dengelenebileceği yönündeki endişeleri güçlendirdi. Bloomberg'in derlediği veriler, ABD, İsveç ve Britanya dâhil olmak üzere, bir grup "nal toplayan" devlette ekonomik faaliyetlerin, kriz öncesi dönemin yüzde 70'inde istikrara kavuşabildiğini; Almanya, Fransa

7 BBC News, 2020a.

8 Sirota, 2020a.

9 Maxmen ve Tollefson, 2020.

10 Maxmen ve Tollefson, 2020; Karlawish, 2020.

11 Woodward, 2020, s. 11-12. Woodward bu bilgiyi kamuoyuyla daha önce paylaşmayıp, kitabın tanıtımını yaparken kullandığı için haklı eleştirilere maruz kaldı.

12 Stacy, 2020.

ve İspanya'da ise yüzde 80'in biraz üzerindeki bir seviyede dengelendiğini gösteriyor.¹³ Birleşik Devletler'de ekonomik çöküşün yükü, orantısız bir şekilde işçiler, kadınlar, siyahlar ve diğer azınlıkların omzunda. Marksist iktisatçı Michael D. Yates şöyle söylüyor:

İşsizlik, istihdam ve pandemi bağlamında bakıldığında; siyahlar, yerli halklar, beyaz olmayanlar (BIPOC) ve kadınlar orantısız şekilde mağdur oldular. Siyah, yerli ya da Latin kökenliyseniz, Covid-19'dan ölmeye ihtimaliniz beyazlara oranla çok daha yüksektir. Ön saflardaki emekçilerin yüzde 40'ından fazlası beyaz değil... Pandemi ayları boyunca, Siyahlar ve Latin kökenlilerdeki işsizlik oranları beyazlara kıyasla daha yüksekti.¹⁴

Bu istihdam ve sağlık krizleri ve beraberinde 1960'lardan bu yana görülmüş en büyük isyanlardan biri olan ırkçılık karşıtı Siyahların Hayatı Önemlidir (BLM) hareketinin yankıları 3 Kasım'da yapılacak başkanlık seçimlerine zemin oluşturdu. Doğrusu, BLM hareketine 15 ila 26 milyon insanın katıldığını öne süren tahminler de dikkate alındığında, bunun ABD tarihindeki en büyük intifada olabileceği görülüyor.¹⁵

Böyle şiddetli dalgalanma eğilimindeki öngörülmesi güç değişkenlik karşısında, ABD seçimlerinin sonuçlarını şimdiden tahmin etmeye çalışmak için fazlaca gözüpek olmak gerek. Gerçi durgunluk ekseriyetle görevdeki ABD başkanlarının aleyhine görülür (ve yaşanmakta olan halk sağlığı felaketinin de aynı şekilde değerlendirilmesi beklenebilir) ancak Trump, merkez Demokrat rakibi Joe Biden'ın içler acısı kampanyasından faydalanma fırsatını da kaçırmıyor. Bu durum "çoşku farkı" diye adlandırılan şeyi yaratıyor: Biden destekçilerinin yalnızca yüzde 43'ü adayları için heyecan duyduklarını belirtirken, Trump taraftarlarında bu oran yüzde 59 civarında. Biden, Bernie Sanders'ın başarısızlığa uğrayan demokratik adaylık süreci ve ırkçılık karşıtı mücadelesinin radikal yükselişinden ayrı konumlandı — kapsamlı bir sağlık sistemi oluşturulmasına karşı çıktı, sermaye dostu politikalara bağlılığını vurguladı ve BLM protestocularını onaylamadığını gösterdi.¹⁶ Oysa seçime aynı partiden katılan başkan yardımcısı adayı Kamala Harris'i destekledi. Harris'in bu mevkideki ilk siyah kadın olma potansiyeli, halihazırdaki ırkçılık karşıtı duyarlılığın onaylanmasına da dönüşebilirdi. Ne var ki Harris'in, polisin daha sert tutum alması gerektiğini savunduğu Kaliforniya'daki başsavcılık sicili, BLM hareketine katılanların çoğunda, zaten var olan öfkeyi biraz daha artırdı.

13 Van Roye ve Orlik, 2020.

14 Yates, 2020.

15 Buchanan, Bui ve Patel, 2020.

16 Örneğin bkz. Sirota, 2020b.

Biden kampanyasının kendini baltalaması bir tarafa, ayrıca bir de muhafazakârların boyunduruğu altındaki mahkemelerde alınan bazı kararlar ile haklardan mahrum bırakılma süreçleri işletiliyor. Sözgelimi, Federal Yüksek Mahkeme, Florida eyaletinde ödenmemiş para cezaları ya da harç borçları bulunan kişilerin oy kullanma hakkının engellenmesine izin veren bir karar alabiliyor. Bu, yüz binlerce seçmenin sandığa gitmesini engellemek anlamına gelir.¹⁷ Bu listeye Trump'ın, posta ile gönderilen oyların rekor seviyeye ulaşacağını bildiği için, ABD posta hizmetlerine aktarılan fonları kısma girişimi de eklenmeli. Ona göre, oylamanın bu şekilde yapılması hileli bir seçime yol açacak, gerçek sonuçların "aylar veya yıllar" boyunca hesaplanamaması gibi bir sorun yaratacağı. Bunun üzerine, Financial Times gibi anaakım gazeteler bile Trump'ın seçimi kaybetse bile Beyaz Saray'ı terk etmemek için neler yapabileceğine dair bazı tahminler yürütmeye başladılar.¹⁸

Marksist solun önemli bir kısmı, Hal Draper'ın "Kötünün İyisi Kim Olacak" (1968) başlıklı makalesinde tipik bir biçimde ifade ettiği görüşündeki gibi, seçmenlerin kapitalizm yanlısı iki partinin tekelinde yürütülen seçimlerde, bu ikisinden birine oy vermek zorunda bırakıldıklarını belirtip ikili sisteme karşı çıkmaya devam ediyor.¹⁹ Üzerine eklenen yarım asırlık deneyim, Draper'ın elini biraz daha güçlendirdi. Burada önemli mesele, Trump dehşetine bir dönem daha katlanmaktansa Biden'a oy vermeyi tercih eden solun utanılacak bir şey yapmadığını görebilmek ve aynı zamanda üçüncü bir partiye, mücadele hareketlerine giriş bileti verip destek sunabilmektir. Daha açık bir ifadeyle, Demokrat Parti'ye bir değişim aracı olarak güvenmek, radikal hareketlerin enerjisini sönmüleştirip gücü, kapitalizme gönülden bağlı olan bu neoliberalerin kendilerini bazı reformlarla yenilemeleri gibi göstermelik bir çabaya kanalize eder ve bu nedenle stratejik bir hata yapılmış olur. Bu siyasetin temsilcilerini göreve seçmek, ABD'de muteber, solu temsil eden üçüncü bir partinin kurulmasını geciktiriyor —ve Tarık Ali'nin "aşırı merkez" olarak tanımladığı şeyin güç kazanmasına yol açıyor.²⁰ Barack Obama, Hilary Clinton ve şimdi de farklı derecelerde

17 Bkz. Berman, 2020.

18 Manson ve Shubber, 2020. Son derece karmaşık ve anti-demokratik olan ABD seçim sisteminde, eyaletlerin, oy oranlarıyla ilgili itiraz ya da anlaşmazlıkları çözmek için 8 Aralık'a kadar vakti oluyor. 14 Aralık'ta ise Seçim Kurulu'na bir döküm sunuyorlar. Kongre, kurulun oylarını 6 Ocak tarihinde sayıyor. Kimin daha yüksek oy aldığı konusunda hala sürmekte olan bir anlaşmazlık varsa, Yüksek Mahkeme'den karar vermesi isteniyor ki başkan 20 Ocak'ta görevine başlayabilsin.

19 Draper, 1967.

20 Ali, 2018, bölüm 7.

değişim vaat edebileceği görülen Biden gibi siyasetçiler, eşitsizliği ve kurumsal zenginleşmeyi daha uç noktalara taşımalarının yanı sıra içeride ırkçılığa, dışarıdaysa emperyalizme destek veriyor, Trump gibi figürlerin ortaya çıkışına yol açan bir inanç yitimi üretiyorlar. ABD’de yaşanan krizin ölçeği göz önüne alındığında —BLM ve Demokratik Sosyalistlerin büyümesiyle canlanan radikal hareketin ölçeği de gözden kaçmamalı— ehvenişerci sistemin dışında işleyen yeni bir sol yaratma fırsatının kaçırılması gerçek bir trajedi olurdu.²¹

Radikal sağ ve pandemi

Kötünün iyisi siyasetine muhalefet etmek, Trump’ın eylemlerine kayıtsız kalmak anlamına gelmez. Bir yandan hezimet ekonomisi, diğer taraftan kontrolden çıkmış bir salgınla karşı karşıya kalan Trump, tepki olarak sağcı, ırkçı tabanına özgü unsurları seferber ederek konumunu güçlendirmeye çalıştı. BLM’e verdiği karşılık, yani “Anti-fa” etiketini kullanan bağımsız toplulukları terör örgütü olarak adlandırması, bunun en belirgin dışavurumlarından biriydi. Yine BLM’e karşılık verdiği bir tweet’te, 1967’de, o zamanın polis şefi Walter Headley tarafından dile getirilmiş olan “yağma başlarsa ateş de başlar” ifadesini kullandı. Headley aynı yıl gerçekleştirilen bir basın toplantısında, o gençlerin “Sivil Haklar mücadelesinden nemalanan 15-21 yaş aralığındaki genç serseriler” olduklarını söylemiş, “Polis vahşeti suçlamasına aldırmadığını”, ne olursa olsun onlarla savaşacağını belirtmişti.²² Trump, sığındığı bu “kanun ve nizam” referansına biraz daha cila atmak amacıyla, Portland’taki protestocuları taciz etmeleri, onlara saldırımları ve zorla alıkoymaları için ABD İç Güvenlik Bakanlığı’na bağlı federal yetkilileri görevlendirdi.²³ Sonbaharın başlarında Beyaz Saray’da gerçekleştirilen Amerikan tarihi konulu bir konferansta verdiği demeç, bu yaklaşımına dair bir özet niteliğindedir:

Solcu çeteler kurucularımızın heykellerini alaşağı ettikleri, kutsal abidelerimize hakaret ettikleri bir şiddet ve anarşi kampanyası yürüttüler... Sol, kolluk kuvvetlerinin karşısına dikilip saldırgan ve şiddete eğilimli bir taarruz başlattı... Bu radikallere liberal politikacılar, düzen medyası ve hatta büyük şirketler tarafından yardım ve yataklık edildi... Solun başlattığı bu isyan ve kargaşa, okullarımızda onlarca yıldır gerçekleştirilen solcu beyin yıkama faaliyetlerinin doğrudan bir sonucudur... Üniversiteli gençlerimizi eleştirel ırk kuramı ile zehirliyorlar. Bu, Amerika’nın nefret dolu ırkçı bir ulus olduğunu iddia eden Marksist bir doktrindir.²⁴

21 Güncel bir Marksist yaklaşım için bkz. Lemlich, 2020; Post ve Smith, 2020.

22 Sprunt, 2020.

23 Pengelly, 2020.

24 www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-white-house-conference-american-history

Trump öte yandan da aşırı sağcı hiziplere apaçık ve giderek artan bir destek sundu. Sözelimi Portland’da BLM protestocularına saldıran Proud Boys [Onurlu Çocuklar] ve Patriot Prayer [Yurtsever Duası] gibi faşist grupların oluşturduğu silahlı milis gruplarını, “müthiş bir vatanseverlik” örneği olduğunu söyleyerek övdü. Bununla da yetinmedi, yerel milislerin çağrısına istinaden yasadışı yollardan elde edilen bir tüfekle Wisconsin, Kenosha’ya gidip iki sivil öldüren 17 yaşındaki gence atıfta bulunan “Kyle Rittenhouse, Trump’a oy verme kararı alma nedenimi özetleyen iyi bir örnektir” şeklindeki bir tweet’i “beğendi”.

Trump, QAnon’un destekçilerini, yani ABD başkanının Hillary Clinton, Bill Gates ve çok daha beklenmedik bir isim olan Tom Hanks gibi seçkin figürlerden oluşan (insan kaçakçılığı yapıp, çocuk kanı içen) küresel bir şeytani grupla savaştığını iddia eden komplocu gruptan bile övgüyle söz etti. QAnon, uzun süredir bir dizi aşırı sağcı içeriği yaymakta olan 4chan ve 8chan çevrimiçi forumlardan türemiş bir gruptur.²⁵ Küresel çevrimiçi takipçilerinin sayısı milyonları bulsa da bu hareketin kaç destekçisi olduğunu bilmemiz mümkün değil. Ancak “Q” sembolünü Trump yanlısı toplantılarda düzenli olarak görmek mümkündür. Hatta QAnon’un bazı iddialarını benimsemiş olan Marjorie Taylor Greene, Cumhuriyetçiler kanadından aldığı biletle Temsilciler Meclisi’ne seçilmeyi de başardı.²⁶ Burada gözden kaçırılmaması gereken asıl mesele, “Q” tarafından yayılan ve çeşitli aşırı sağcı fenomenlerin, hatta politikacıların desteğiyle güçlendirilen bir dizi tuhaf inanış değil, daha ziyade kendisini aşırı sağın tutumu içinde bulanıklaştırıp bir şekilde onunla bütünleşerek çok daha kapsamlı bir sağcı hareketi canlandırıyor olmasıdır. QAnon destekçileri, George Soros ve Rothschild ailesi gibi isimleri karanlık bir entrikanın içinde konumlandırıp, geçmişte Nazi örgütlerinin birbirine tutunup güçlenmesine hizmet eden türden bir antisemitizmi de teşvik ediyor. Dahası, salgın patlak verdiğinde, QAnon destekçileri, aşı karşıtı kampanyacılar ve virüsün kökeni ya da yayılması ile ilgili

25 4chan’ın geçmişi 2003’e dek uzanır. Kullanıcılarının anonim paylaşımlar yaptığı bu oluşum, bir dizi liberteryen siyasi akıma da ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca gençlere yönelik içerikler, memler ve abartılı seviyede kadın düşmanlığına da rastlayabilirsiniz. 8chan ise, onun daha aşırı ve özgürlükçü bir sürümü olarak 2013’te kuruldu. Video oyunları kültüründe “GamerGate” olarak bilinen, kadınlara yönelik çevrimiçi bir taciz kampanyası ile ilgili tartışmalarda 4chan’ın, yaptığı yorumlar nedeniyle engellenmesinden sonra öne çıktı. Kadın düşmanlığının yanı sıra, ırkçı ve antisemitik içerikler de yayıyor. Örneğin El Paso’daki Latinx halkını hedef alan toplu katliamlarda ve Yeni Zelanda’daki Christchurch cami cinayetlerinde, bizzat şüphelilerin kendileri tarafından yapılan paylaşımlarla ünlenmişti. Şifreli paylaşımları QAnon hareketine yol açan “Q”, ilk olarak Ekim 2017’de 4chan’da yayımlandı, daha sonra 8chan’a taşındı.

26 Roose, 2020.

çılginca ve epeyce kapsamlı komplo teorilerine inananların etrafında toplanmaya başladılar. Örneğin Info Wars adlı web sitesini yöneten ve bolca QAnon içeriği paylaşan aşırı sağcı komplo teorisyeni Alex Jones gibi figürler, Teksas'ta gerçekleştirilen maske karşıtı protestoları örgütlemekle kalmayıp, virüsün Bill Gates'in Amerikalılara mikroçip takma planının bir parçası olduğu iddiasını da sürekli gündemde tuttular.²⁷

Dünya genelinde, hemen herkes salgının başlangıcıyla birlikte bir miktar oryantasyon yitiminden muzdarip olmuşken, (çeşitli milliyetçi ve ırkçı oluşumlardan ibaret olan ve buradan beslenen, daha sert faşist gruplar için alan yaratan) radikal sağ kendisini yeniden yönlendirmeye başladı. Pek çok durumda bu akımlar liberaller ve komplocu muhalefet temelinde kök salmaya çalışıyor —iklim değişikliğini inkâr, homofobi ve salgını göçmenlerle, mültecilerle özdeşleştirme gibi sağcı klişelerden faydalanmayı da ihmal etmiyorlar tabii.

Ağustos ayında Londra'da salgın önlemlerine karşı gerçekleştirilen bir protestoya yaklaşık 10 bin kişi katıldı, 19 Eylül'de benzer büyüklükte bir gösteri daha düzenlendi. Her ikisi de komplo teorisyenleriyle doluydu. Gösterilere katılanların büyük bölümü faşist bile değildi aslında. Ve İngiltere'deki komplocu protestoların, yerleşik aşırı sağ ile Almanya ya da ABD'de olduğu kadar güçlü bir organik bağı da yoktur (en azından şimdiye dek öyleydi). Fakat "Britanya İçin" (For Britain) gibi bazı faşist grupların da bu protestolara katıldığı görüldü. Ağustos'ta Trafalgar Meydanı'nda toplanan Britanya Faşistler Birliği, QAnon'un ve aşırı sağın diğer komplo teorisyenlerinin ürettiği teorileri sahneden tanıttı.²⁸ Berlin'de, neo-Nazi NPD üyelerinin de katılımıyla, 1 Ağustos'ta Querdenken ("Karşı Düşünce") bayrağı altında birleşen on binlerce kişi Covid-19 önlemlerini protesto etti. Aralarında, neo-faşistler ve görece daha "saygın" ulusal muhafazakârlar arasında patlak veren gerilimi yatıştırmaya çalışan —daha önceki bir anti-faşist karşı-hareketin ilk dalgasını takiben yükselen— radikal sağ parti AfD de mevcuttu. Querdenken hareketi zamanla yayıldı ve Ağustos sonunda Berlin'de düzenlenen bir gösteride, (içlerinde, Alman parlamentosuna saldırma girişiminde bulunmuş kişilerin de yer aldığı) 40 bin katılımcıyı harekete dâhil etti. Bu hareketin sloganı bile düpedüz QAnon'dan alınmıştı: "Birimiz nereye, hepimiz oraya!"²⁹ Avustralya, Melbourne'un da dâhil olduğu bir dizi başka ülkede, buna kıyasla küçük ölçekli fakat benzer nitelikte gösteriler gerçekleştirildi. Örneğin Mayıs ayında, radikal sağ Vox partisi, İspanya'daki sokağa çıkma yasağının sona erdirilmesi için bir araç konvoyu çağrısı yaptı. Viyana'da ise

Querdenken'den ilham alan protestocular LGBTİ+ bayrağını parçaladıklarını göstermek için sahneye çıktılar.³⁰

Salgına karşı daha sıkı önlemler alınması gerektiğini savunan işçi sınıfının, BLM hareketinin dinamizmini de arkasına alıp, bu türden [faşist] hareketleri geri püskürtmeye yönelik zemin hazırlaması gerekir. Ancak bu, aşırı sağın karşısına dikilecek, ırkçılığa meydan okuyacak ve gelişmekte olan faşist hareketler ya da herhangi bir kaygan zeminden gelebilecek destek ile kendisi arasına set çekecek hareketlerin yaratılmasıyla başarılabilir.³¹

İki ateş arasında

Radikal sağda yükselen bu hareket, bir yandan pandeminin diğer taraftan ekonomik krizin alevleri arasında yönlerini tayin etmeye çalışan liderlerin yarattığı kapsamlı siyasi krizin suretlerinden biri sadece. Enternasyonal Sosyalizm dergisi yayına hazırlanmaktayken, dünya genelinde 60 milyona yakın doğrulanmış Covid-19 vakası bulunuyordu ve hayatını kaybedenlerin sayısı da bir milyonu aşmıştı. Kıta Amerika'sında günlük vaka sayısı çok yüksek bir seviyede sabitlenmiş, Latin Amerika ülkelerindeki kısıtlamaların gevşetilmesiyle birlikte salgın yeniden yükselişe geçmeye başlamış gibi görünüyordu. İktidarın kısıtlamaları kaldırmaya devam ettiği Hindistan'da ise doğrulanmış vaka sayıları, ABD'yi bile geride bırakabilecek şekilde yükseliyordu. Mumbai gibi mega kentlerde hızlıca yayılmış olan virüs şimdi daha küçük şehirleri ve kırsal bölgeleri de benzer bir yayılımla ele geçiriyor.

Bu esnada Avrupa'da, kıta ekonomilerinin "büyük yeniden açılması" olarak adlandırılan sürecin sebep olduğu, yaşanacağı aylar öncesinde öngörülmüş olan ikinci dalga da devreye girdi.³² İlk dalgadan farklı olarak, bu ikinci dalga şimdilik görülebildiği kadarıyla, siyasi iktidarları tarafından çalışmaya, okula gitmeye ve tüketmeye itilen ama aynı zamanda ve aynı iktidarlar tarafından sorumsuzca davrandıkları söylenerek suçlanan genç insanları ele geçiriyor. Fransa ve İspanya'nın başı çektiği bu süreçte her birinde, Eylül ayına kadar, günlük vaka sayısı 10 binin üzerinde seyrediyordu. İngiltere de bu istikamette ilerledi. Avrupa'nın büyük bölümünde (bölük pörçük uygulanan) yeni kısıtlamalara başvurulurken, ilkbaharda birçok ülkenin yönelmek zorunda kaldığı türden kapsamlı önlemleri gündeme getirmeye pek de niyetli olmadıkları anlaşılıyor —gerçi bir noktada yine mecbur kalabilirler. Onlara kalsa, bu tür önlemlerin toplum sağlığı açısından bir değeri yok çünkü ekonomik bedeline odaklı kaldıkları için basit hesaplar peşindeler. Karşı koyamadıkları bir dürtüyle, biteviye nereden ne kadar kâr edebileceklerine,

27 Palmer, 2020.

28 Ringrose, 2020.

29 Anton, 2020; Buchholz ve Paulokat, 2020; BBC News, 2020b.

30 McGowan, 2020; BBC News, 2020c; Frassl, 2020.

31 Bkz. Thomas, 2019.

32 Choonara, 2020c.

sermayeyi nasıl biriktireceklerine odaklanıyor, bununla çatıştığı için, insan hayatını savunma sorumluluğunu bir kenara bırakıyorlar. İngiltere, bunun açıkça izlenebildiği yerlerden biridir. Barlar ve restoranların yeniden açılması, insanların işyerlerine geri dönmeye bilfiil zorlanmış olmaları ve hepsinden öte, okulların bile tekrar açılması, salgının yeniden canlanmasına yol açtı.³³ Test sistemindeki öngörülmüş çöküş de bunlara eklenince salgının etkisi iyice arttı. Öngörülebiliyordu çünkü hükümet yaz aylarındaki geçici düşüşü fırsat bilip etkili, kapsamlı bir test ve izleme sistemi oluşturmak yerine, “testlerde başarılı olamayan dev Lighthouse Laboratuvarlarını yöneten” Deloitte gibi vurguncu şirketlere ve “hükümetin hedeflerini hiç şaşmadan ıskalayan temas takip sisteminin yöneticisi” Serco’ya bel bağladı.³⁴ Böyle olacağı tahmin edilebilirdi, çünkü okullar ve üniversitelere dönüş zaten normal koşullarda bile soğuk algınlığı ve grip vakalarında yükselişin başlamasına sebep oluyor ki bu da daha fazla teste ihtiyaç duyulacağını gösteriyordu. Sonbaharın gelişyle birlikte, insanların saatlerce beklediği test kuyrukları oluşmaya başladı. Hatta yüzlerce kilometre ötedeki sağlık merkezlerine yönlendirilenler bile oldu.

Tüm bunlar yaşanırken, Imperial College araştırmacılarının yürüttüğü bir çalışma, İngiltere’de Ağustos sonu ya da Eylül başında vaka sayılarının 5,5-12,7 gün aralığında ikiye katlanabileceği bölgeler olduğunu ve R değerinin (her bir taşıyıcının salgını kaç kişiye bulaştıracağını gösteren sayı) 2,0’a kadar yükselebileceğini duyurmuştu.³⁵ Özetle, Boris Johnson hükümeti salgının kontrolünü yitirdi. Beraberinde ekonominin kontrolünü de kaybetti. İlkbaharda başlanan ücretsiz izin stratejisi, iş piyasalarının toparlanması açısından dikkate değer bir etki yarattı ama etkisi giderek azaldı ve nihayetinde ekonomik krizin indirdiği darbe yeniden hissedilir oldu. Mayıs ila Temmuz döneminde, toplam çalışma saati sayısı, bir önceki çeyreğe göre yüzde 9,8 düşüş kaydetti. Londra Ekonomi Okulu akademisyenlerinin sunduğu bir raporda, zorunlu ücretsiz izin kullandırılanların da hesaba katıldığı “gerçekçi istihdamın” Şubat’taki yüzde 77,6 seviyesinden Nisan’da 54,4 seviyesine düştüğü ve Haziran’da biraz toparlanarak yüzde 61,7’ye ulaştığı söyleniyor.³⁶

İşverenler de bu hengâmeden faydalanıp işçilere yönelik saldırılarına devam ediyor. Bu genellikle, “kov ve yeniden işe al” diye bilinen şeye, yani işten çıkarma ve yeniden, daha düşük standartlarda işe alma biçimine bürünür. British Gas’daki 20 bin, British Airways’teki

12 bin, Heathrow Havalimanı’nda çalışan 4.700 işçi ve Manchester’daki Go North West’in 500 otobüs şoförü bu tutumun mağduru oldu. Doğu Londra’daki Hamlet Kulesi konseyinde çalışan işçiler, işçi sendikaları birliğinden gelen bir dayatmayla 4 bin işçinin kovulup yeniden işe alınması üzerine, yaz boyunca greve gitti.

Hükümetin derinleşen krize tepkisi, altıdan fazla kişiden oluşan grupların kamusal ya da özel alanlarda bir araya gelmesini yasaklamaktı. Ne var ki bu kural da örneğin orman tavuğu avlama izni gibi çok sayıda istisnayı içeriyordu. Daha da beteri, kısıtlama işyerlerini, okulları ve üniversiteleri kapsamıyordu. Sonbaharda, üniversitelerdeki öğretim üyeleri tuhaf bir gerçekle karşı karşıya kalacak. Kalabalık amfilerde bir araya gelen öğrenciler, ders bittiğinde kampüsü tek seferde, hep birlikte terk edemezler çünkü yerleşke dışına çıktıkları anda fiziksel mesafe kurallarını ihlal ettikleri gerekçesiyle tutuklanabileceklerini biliyorlar. Bu esnada İngiltere’nin kuzeyinde bölgesel karantina uygulanıyor. Durum kontrolden çıktıkça, buradaki sıkı önlemlerin otoriter bir dil ve yoğun bir ırkçılıkla harmanlanabileceği de görülüyor. Acil Durumlar İçin Bilimsel Danışma Grubu’na bağlı birimlerden biri bunun farkına varıp, tecrit önleminin, nüfusu büyük oranda siyahlar ve Asyalılardan oluşan bölgelerde yürürlüğe konulmasının damgalanma ve ayrımcılığa zemin oluşturabileceğini söyleyip uyarıda bulundu.³⁷

Johnson belki de Avrupa Birliği’ne yönelik tehditkâr davranışlar akımının, kendisine bu davada da yardımcı olabileceğini sanıyordu. İktidarın İç Pazarlar Yasa Tasarısı, Johnson tarafından imzalanan ve AB’den çekilme kararının bir parçasını oluşturan Kuzey İrlanda protokolünün bazı unsurları çığnenerek hazırlandığı için ihtilafların büyümesine sebep oldu. Bu değişiklikler, İngiliz hükümetinin Kuzey İrlanda’yı kapsayacak devlet destekleri sunması ya da Kuzey İrlanda’ya İngiltere’den giriş yapan mallarla ilgili anlaşmalar üzerinde değişiklik yapması durumunda AB’yi bilgilendirme zorunluluğunu ortadan kaldırıyor.³⁸ Hayırlı Cuma Anlaşması’nın ihlal potansiyeli, İrlanda’ya yeniden sıkı sınır yönetmeliklerinin dayatılması ve tasarının uluslararası hukuku da ihlal ettiğinin hükümet tarafından kabul edilmesi nihayetinde İngiltere’nin (AB ile bir ticaret anlaşmasına varamazsa) Ocak 2021’e kadar yürürlükte olması gereken geçiş düzenlemesini gerçekleştiremeyeceği konusundaki endişeleri yeniden uyandırdı. İngiltere’nin AB ile yürüttüğü ve henüz bir sonuca bağlanamamış olan müzakerelerini izleyenlere göre asıl mesele, Johnson’ın etkili danışmanlarından Dominic Cummings’in, Britanya’nın devlet

33 O’Connor, 2020.

34 Chakraborty, 2020.

35 Riley ve diğerleri, 2020.

36 Bell, Codreanu and Machin, 2020.

37 Dearden, 2020.

38 Bir özeti için bkz. www.dlapiper.com/en/uk/insights/publications/2020/09/the-northern-ireland-protocol-and-the-uk-internal-market-bill

desteği kullanma hakkını elinde tutma konusundaki ısrarı. Devlet yardımlarına kısıtlama getirme konusundaki Thatcherçi geleneksel tutumun tersine, Cummings, piyasalara likidite enjeksiyonu yapılmasının pandemi sonrası ekonomiyi canlandıracağını görüyor. Bunun, Muhafazakâr seçim bölgelerindeki yeni destek gruplarını hükümete yaklaştıracığını ve kendisinin en büyük takıntısı olan teknokratik büyük sıçramayı mümkün kılacağını umuyor.³⁹

Bu tartışmalar akla Britanya'nın doğasıyla ilgili önemli meseleleri getiriyor. İrlanda birliği de İskoç bağımsızlığı da solun aktif desteğini hak eder. Buna rağmen, geri dönüp Brexit'in iyi mi yoksa kötü mü olduğu konusundaki bütünüyle ayrıştırıcı tartışmaya odaklanmak doğru olmaz. Aksine birleştirici bir yaklaşımla, işçilerin yaşam standartlarına ve dolayısıyla yaşamlarına yönelik saldırılara odaklanılmalıdır. Krizin olağanüstü ölçeği, solu acilen tutarlı bir tepki vermeye zorluyor. Ancak bu tepkinin, asıl mücadeleye güç verecek ve önünde durmakta olan muazzam büyüklükteki sorunlarla boy ölçüşebilecek kadar radikal olması gerekir. Maalesef çoğu sendika liderleri şimdiye dek seslerini fazla yükseltmeden yakınmakla yetindiler. Bu sırada Keir Starmer liderliğindeki İşçi Partisi de hükümete karşı çıkmak yerine enerjisinin büyük bölümünü Jeremy Corbyn'in mirasını değersizleştirmeye yönlendirdi.⁴⁰ Kârdan Önce İnsan partisinin pandemiye yanıt olarak geliştirdiği "Acil Durum Programı" çok daha umut verici bir yaklaşım sunmaktaydı. Yaygın şekilde benimsenmesi durumunda kapsamlı bir müdahaleye dönüşebilecek bir dizi talepten oluşan program, işçi hareketinin liderlerine, harekete geçmeleri için gereken itici gücü de veriyor. Aynı zamanda, Britanya'da BLM yürüyüşlerine katılan sendikacılar ile Yokoluş İsyanı (Extinction Rebellion) protestolarının son dalgasına katılan aktivistlerin aslında örtüşmekte olan destek gruplarını bir araya getirebilir, hatta yanlarına Corbyn'in yükselişiyle canlanan ama takip eden aylarda umutlarını yitirenleri de çekebilirdi.⁴¹ Talep ettiği tedbirler arasında, randımanlı bir şekilde devam eden şirketlerde işten çıkarmanın yasaklanması, zorunlu izinlerin sonlandırılması, işyerlerinde sendikaların imzasıyla alınacak güvenlik önlemleri ve muazzam bir yeşil yatırım programı da bulunuyordu.

Böylesi bir yaklaşımın etkisi, bu üçlü krizin [ekolojik, ekonomik, pandemik] doğurduğu son derece önemli ideolojik soruların da benimsenmesiyle iyiden iyiye artırılabilir. Küresel ölçekte büyümekte olan tüm hareketlerin umudunu besleyen bir şeyler var. Geçtiğimiz

aylarda dünyanın her yerine yayılan büyük isyanlar şu sıralar salgın nedeniyle kesintiye uğradı, daha da büyüyecekken sönmüldü. Altıncı ayın sonunda görüyoruz ki, bu salgın halihazırdaki kutuplaştırıcı siyaseti daha da şiddetlendiren bir faktöre dönüştü. Sadece sağ radikallere zemin hazırlamıyor; solun karşı konulmaz çekimine kapılanların sayısı da çığ gibi büyüyerek artıyor. Bu, dünya geneline yayılan BLM hareketi için de geçerliydi. Geçtiğimiz aylarda Lübnan, Mali, Tayland, Bolivya ve Belarus'u sarsan isyanlarda da kendini gösterdi.⁴² Bilhassa Bolivya ve Belarus'ta ibretlik olaylar yaşandı. Örneğin Bolivya'da grevler, kuşatmalar ve kitlesel gösterilerle güç kazanan direniş, geçtiğimiz yıl sonbaharda eski başkan Evo Morales'i devirmiş olan sağcı rejime meydan okumaya devam ediyor. Belarus'ta ise Stalinizm'in kalıntıları üzerinde yükselmiş olan diktatör Aleksandr Lukaşenko'nun kontrolündeki fabrikalarda greve giden işçiler sayesinde, Stalin'in 1920'lerin sonundaki karşı-devrimiyile tanınmayacak hale gelene dek tahrif edilen "aşağıdan sosyalizm" geleneğinin yeniden keşfedilmeye başladığı görülüyor ki işte bu umutları yeşerten değişimlerden biriydi.⁴³

Derinleşmekte olan üçlü kriz koşullarında bundan daha iyisi yapılamazdı. Dünyanın her yeri için geçerli: Artık bir seçim yapmamız gerekiyor. Yaşamı ve doğayı muhafaza edeceğiz, yoksa sermayenin dozu artırılmış barbarlığını mı?

Kaynakça

- Abatzoglou, John T, ve A Park Williams, 2016, "Impact of Anthropogenic Climate Change on Wildfire Across Western US Forests", *PNAS*, cilt 113, sayı 42.
- Ali, Tariq, 2018, *The Extreme Centre: A Second Warning* (Verso).
- Anton, Daniel, 2020, "Querdenken Protest in Berlin: Gefährliches Gemisch", *Marx21* (21 Eylül), www.marx21.de/querdenken-protest-in-berlin-gefaehrliches-gemisch
- Bates, Sarah, 2020, "XR Climate Rebellion Ends with Rage at the Financial System", *Socialist Worker* (10 Eylül), <https://bit.ly/3iVc6aS>
- BBC News, 2020a, "US West Coast Fires: I Don't Think Science Knows about Climate, Says Trump", BBC News (15 Eylül), www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-54144651
- BBC News, 2020b, "German Shooting: What We Know about the Hanau Attack", *BBC News* (20 Şubat), www.bbc.co.uk/news/world-europe-51571649
- BBC News, 2020c, "Coronavirus: Anti-Lockdown Car Protest Draws Thousands", BBC News (23 Mayıs), www.bbc.co.uk/news/world-europe-52783936
- Bell, Brian, Mihai Codreanu ve Stephen Machin, 2020, "What Can Previous Recessions Tell Us about the Covid-19 Downturn?", London School of Economics, <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/cepccovid-19-007.pdf>

39 Parker, Brunsdan and Foster, 2020.

40 Starmer, İşçi Partisi'nin sanal parti konferansını fırsat bilip, parti için yeni sloganını açıkladı: "Yeni Bir Liderlik". Daha az ilham verici bir yaklaşım hayal etmek zordur...

41 Bkz. Bates, 2020

42 Bkz. Kimber, 2020; Ungpakorn, 2020; Hylton, 2020; Tengel-y-Evans, 2020. Tayland ve Belarus'taki hareketleri gelecekteki bir sayıda daha ayrıntılı olarak ele almayı umuyoruz.

43 <https://www.dsip.org.tr/index.php/haberler/83-dunya/1285-belarus-ve-lukasenko-ya-karsi-mucadele>

- Berman, Ari, 2020, "Conservative Judicial Decisions Keep Boosting GOP Voter Suppression", *Mother Jones* (11 Eylül), <https://bit.ly/3i1TIS9>
- Buchanan, Larry, Quoc Trung Bui ve Jugan K Patel, 2020, "Black Lives Matter May Be the Largest Movement in US History", *New York Times* (3 Temmuz).
- Buchholz, Christine, ve Rene Paulokat, 2020, "Solidarity Instead of Common Cause with Nazis", *The Left Berlin* (27 Ağustos), www.theleftberlin.com/post/solidarity-instead-of-common-cause-with-nazis
- Chakraborty, Aditya, 2020, "England's Test and Trace is a Fiasco Because the Public Sector has been Utterly Sidelined", *Guardian* (17 Eylül), www.theguardian.com/commentisfree/2020/sep/17/england-test-and-trace-public-sector-boris-johnson-covid
- Choonara, Joseph, 2020a, "A New Cycle of Revolt", *International Socialism* 165 (kış), <http://isj.org.uk/a-new-cycle-of-revolt>
- Choonara, Joseph, 2020b, "Socialism in a Time of Pandemics", *International Socialism* 166 (ilkbahar), <http://isj.org.uk/socialism-in-a-time-of-pandemics>
- Choonara, Joseph, 2020c, "A Triple Crisis", *International Socialism* 167, <http://isj.org.uk/a-triple-crisis>
- Davis, Mike, 2020, "California's Apocalyptic 'Second Nature'", Rosa Luxemburg Stiftung (11 Eylül), <https://rosaluxnycblog.org/california-fires>
- Dearden, Lizzie, 2020, "Coronavirus: Local Lockdowns Increase Racial Tensions and Could Cause 'Divided Nation', Sage Experts Warn", *Independent* (15 Ağustos), www.independent.co.uk/news/uk/home-news/coronavirus-uk-lockdown-local-racism-sage-a9671981.html
- Draper, Hal, 1967, "Who's Going to be the Lesser-Evil in 1968?", *Independent Socialist* (Ocak-Şubat), www.marxists.org/archive/draper/1967/01/lesser.htm
- Dunne, Daisy, 2020, "Explainer: How Climate Change is Affecting Wildfires around the World", *Carbon Brief* (14 Temmuz), www.carbonbrief.org/explainer-how-climate-change-is-affecting-wildfires-around-the-world
- Frassl, Amina, 2020, "The Out of Control Fringes", *Metropole* (19 Eylül), <https://metropole.at/the-out-of-control-fringes>
- Hylton, Forrest, 2020, "Bolivia's Roadblocks", *London Review of Books* (2 Eylül), <https://bit.ly/33UjCwo>
- Karlawish, Jason, 2020, "A Pandemic Plan was in Place", *STAT* (17 Mayıs), www.statnews.com/2020/05/17/the-art-of-the-pandemic-how-donald-trump-walked-the-u-s-into-the-covid-19-era
- Kimber, Charlie, 2020, "Mali's Military Oust Western-backed President Amid Mass Protests", *Socialist Worker* (19 Ağustos), <https://socialistworker.co.uk/art/50512/Malis+military+oust+Western+backed+president+amid+mass+protests>
- Lemlich, Clare, 2020, "Bernie Sanders, the Democratic Socialists of America and the New US Left", *International Socialism* 167 (yaz), <http://isj.org.uk/bernie-sanders-the-democratic-socialists-of-america-and-the-new-us-left>
- Manson, Katrina, ve Kadhim Shubber, 2020, "What Happens if Trump Loses but Refuses to Concede?", *Financial Times* (14 Eylül).
- Maxmen, Amy, ve Jeff Tollefson, 2020, "Two Decades of Pandemic War Games Failed to Account for Donald Trump", *Nature* (4 Ağustos), www.nature.com/articles/d41586-020-02277-6
- McGowan, Michael, 2020, "Ten Arrested and Police Officer Injured at Protest against Victoria's Covid-19 Lockdown Laws", *Guardian* (10 Mayıs), www.theguardian.com/australia-news/2020/may/10/ten-arrested-and-police-officer-injured-at-protest-against-victoria-covid-19-lockdown-laws
- O'Connor, Sarah, 2020, "Goodbye to the 'Pret Economy' and Good Luck to Whatever Replaces It", *Financial Times* (1 Eylül).
- Palmer, Ewan, 2020, "InfoWars' Alex Jones Leads 'We Can't Breathe' Anti-Mask Protest in Texas", *Newsweek* (29 Haziran), www.newsweek.com/news/1591892418580/info-wars-alex-jones-leads-we-cant-breathe-anti-mask-protest-in-texas
- Parker, George, Jim Brunnsden ve Peter Foster, 2020, "Why Boris Johnson is Considering a No-Deal Brexit for a Bruised Economy", *Financial Times* (8 Eylül).
- Pengelly, Martin, 2020, "Portland Clamdown: Why Are Federal Agents there and What Are They Doing?", *Guardian* (21 Temmuz), www.theguardian.com/us-news/2020/jul/21/portland-protests-police-unmarked-cars-what-is-happening
- Post, Charles, ve Ashley Smith, 2020, "Facing Reality: The Socialist Left, the Sanders Campaign and Our Future", *New Politics* (14 Nisan), <https://newpol.org/facing-reality-the-socialist-left-the-sanders-campaign-and-our-future>
- Riley, Steven, Kylie Ainslie, Oliver Eales, Caroline Walters, Haowei Wang, Christina Atchison, Claudio Fronterre, Peter Diggle, Deborah Ashby, Christl. Donnelly, Graham Cooke, Wendy Barclay, Helen Ward, Ara Darzi ve Paul Elliott, 2020, "Resurgence of SARS-CoV-2 in England: Detection by Community Antigen Surveillance", *Imperial College*, <https://bit.ly/3kCKAiW>
- Ringrose, Isabel, 2020, "Reactionary Protest Says No to Covid-19 Safety Measures", *Socialist Worker* (31 Ağustos), <https://socialistworker.co.uk/art/50563/Reactionary+protest+says+no+to+Covid+19+safety+measures>
- Roose, Kevin, 2020, "What is QAnon, the Viral Pro-Trump Conspiracy Theory?", *New York Times* (1 Eylül).
- Sirota, David, 2020a, "Donald Trump has Declared War on the Climate Movement", *Jacobin* (14 Eylül), <https://jacobinmag.com/2020/09/climate-change-california-wildfires-trump>
- Sirota, David, 2020b, "Joe Biden is Severely Hurting His Chances of Beating Donald Trump", *Jacobin* (15 Eylül), <https://jacobinmag.com/2020/09/joe-biden-donald-trump-enthusiasm-gap>
- Sprunt, Barbara, 2020, "The History Behind 'When the Looting Starts, the Shooting Starts'", *NPR* (29 Mayıs), <https://n.pr/33UfDjH>
- Stacey, Kiran, 2020, "Trump Team vs the Scientists: The Battle Over Covid ahead of the Election", *Financial Times* (17 Eylül).
- Tengely-Evans, Tomáš, 2020, "Workers' Strikes and Protests Increase Pressure on Regime in Belarus", *Socialist Worker* (12 Ağustos), <https://bit.ly/3hPEvxR>
- Thomas, Mark L, 2019, "Fascism in Europe Today", *International Socialism* 162 (ilkbahar), <http://isj.org.uk/fascism-in-europe-today>
- Ungpakorn, Giles Ji, 2020, "Huge Anti-Junta Demonstrations in Bangkok", *Ugly Truth Thailand* (16 Ağustos), <https://uglytruth-thailand.wordpress.com/2020/08/16/huge-anti-junta-demonstration-in-bangkok>
- Van Roye, Bjorn, ve Tom Orlik, 2020, "Alternative Data Shows Slow Recovery in Europe, US Lags", *Bloomberg* (17 Eylül).
- Woodward, Bob, 2020, *Rage* (Simon & Schuster).
- Yates, Michael D, 2020, "Covid-19, Economic Depression and the Black Lives Matter Protests", *Monthly Review*, cilt 72, sayı 4, <https://monthlyreview.org/2020/09/01/covid-19-economic-depression-and-the-black-lives-matter-protests>

Covid-19'un kapitalizm teşhiri

Melike Işık

2020 Kasım ayı itibarıyla tüm dünyadaki Covid-19 vaka sayısı 46 milyonu buldu. Bununla birlikte 1 milyonu aşkın kişi hayatını kaybetti.¹ Bu tablo, salgın ilk baş gösterdiğinde nüfusun yalnızca çok küçük bir kısmının hayatını kaybedeceği düşüncesiyle Covid-19'un zararsız bir virüs olarak görülmesinin ne kadar büyük bir hata olduğunu gözler önüne seriyor. Bir milyonu aşkın insanın -ki bu sayının daha da artacağını öngörmek zor değil- hayatı, yöneticiler tarafından ekonomiye, "ulusal çıkarlara", kâra kıyasla yeterince önemli bulunmadı.

Bu makalede, çok normalleştirilmiş olan bu kıyasa biraz mesafe alıp insan hayatını para cinsinden ölçmeye sebep olan sömürü düzeni ve bu düzenin Covid-19 salgınıyla beraber bir kez daha teşhir edilmesi ele alınacak. Hem hükümetlerin hem kapitalistlerin Covid-19 sürecinin yönetimindeki rolleri, salgınları tetikleyen eylemleri, ortaya çıkan salgınları bir tür "yoksul salgınına" çeviren ekonomik politikaları çerçevesinde Covid-19 pandemisinin politik veçhesi üstünde durulacak.

Eşitsizliğin ve çıkar çatışmalarının teşhiri

Covid-19 dünyada yayılmaya başladığından beri, salgına karşı kimi zaman tüm dünyanın kimi zaman ise ulusların kendi içinde tek yumruk olduğu söylendi. Bu söylemlere göre güya salgın, ekonomik, etnik, siyasi, vb. tüm sınırları aşmıştı ve herkes, salgın yüzünden eşit ölçüde risk altındaydı. İşte bu yüzden tüm eşitsizlikler bir süre için görmezden gelinerek salgına karşı tüm toplum bir olmalıydı. Fakat vakaların yoksulların, işçilerin ve etnik azınlıkların yaşadığı bölgelerdeki yoğunluğu, böyle bir eşitliğin söz konusu olmadığını açıkça gösterdi. Hükümetlerin birlik olma çağrıları, Covid-19'un eşit karakteri hakkındaki iddiaları, eşitsizliği gizleyemedi.

Kimi uzmanlara göre yoksullarla zenginler arasında yalnızca hijyen koşulları, evden çalışma ve sağlık hizmetlerine ulaşım imkanları göz önüne alındığında bile, Covid-19

¹ Worldometer, 2020.

sebebiyle ölme riski yüzde 32 civarında değişiklik gösteriyor.² Bununla birlikte yoksullar genelde farklı jenerasyonların bir arada kaldığı daha kalabalık evlerde yaşıyor, bu sebeple riskli yaş gruplarındaki aile üyelerini izole etme imkânından mahrum kalıyorlar. Bu sebeple, risk gruplarına dâhil yoksul kimseler, yoksul olmaları sebebiyle daha da büyük bir risk altındalar.

Covid-19 vakalarında ve ölümlerinde yoksullar kadar etnik azınlıklar da büyük bir risk altında ki bu etnik azınlıklar büyük oranda yoksul tabakayla keşiliyor. İngiltere Ulusal İstatistik Ofisi'nin verilerine göre siyahların Covid-19 sebebiyle ölmesi, bir beyaza göre 4,2 kat daha fazla. Bu farkın oluşmasında, etnik azınlıkların daha düşük refah seviyesine sahip olması ve sağlık hizmetlerine erişimin daha zor olması gibi etmenlerin etkisi oldukça yüksek.³ Bu araştırmalar, her ne kadar Covid-19 temelinde gerçekleştirildiyse de sonuçlar yalnız Covid-19'a ait veriler olmakla kalmıyor; aynı zamanda Covid-19'dan çok daha eski olan kapitalizmin meydana getirdiği eşitsizliğin bir vesikası. Sağlık hizmetlerine erişimdeki engeller bu salgınla beraber başlamadı. Fakat salgın, bu eşitsizliği hiç olmadığı kadar açık bir şekilde teşhir etti.

Salgın, yalnızca vaka ve ölüm oranlarında değil; ekonomik boyutta da işçi sınıfı ile sermayedarlara bambaşka sirayet etti. 2020 yılının ilk 9 ayında tüm dünyada işçilerin gelirlerinde yüzde 10'dan fazla bir düşüş yaşandı.⁴ Amerikalı milyarderlerin servetlerini yarım trilyon arttırdığı ABD'de, pandemi sebebiyle 40 milyon Amerikalı işsiz kaldı, yoksullar günden güne daha da yoksullaştı.⁵ Dünya çapında ise 400 milyon kişi işsiz kaldı. Bu sayıların daha da artması bekleniyor. Toplumun çoğunluğunu oluşturan kesim, salgından böylesi darbeler alırken kapitalistler zenginliklerine zenginlik katmaya devam etti. Öyle ki dünyanın en kârlı 32 şirketinin 2020 yılında, son dört yılda elde ettikleri ortalama yıllık kazançtan 109 milyar dolar daha fazla kazanç sağlayacağı tahmin ediliyor.⁶

Tüm bu veriler, sınıflar arasındaki çelişkinin değişmez kanıtıdır. Fakat kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki büyük çelişki, birtakım araştırmaların derinliklerinde gömülü olmaktan çıktı. Salgının en şiddetli dönemlerinde kimi işletmelerin üretime son hızla devam etmesiyle bu çelişki, zaten ayan beyan ilan edilmişti. Pandemi koşulları, gıda, sağlık gibi sınırlı mecburi alanlar dışındaki

üretimi durdurmayı gerektirirken işçiler otomobil üretimini son hızla sürdürmek için fabrikalarda bir araya gelmeye devam ettiler.⁷ ABD'de et paketleme sektöründe çalışan yaklaşık 27.000 işçi Covid-19'a yakalandı. Bu da demek oluyor ki bu sektörde çalışan her 9 kişiden biri Covid-19'a yakalandı. Ülkedeki en büyük et işleme şirketi olan Tyson Foods, bünyesindeki 8.500 Covid-19 vakasına rağmen fabrikalarını kapatmayacağını bildirdi.⁸ Bu, kapitalist sınıfın kârı insan sağlığının önüne koyduğunun düpedüz bir ifadesiydi.

Zaman zaman sanki salgının gelişiyse işçilerle patronların kaderi birbirine önlenemez bir şekilde bağlanmış gibi bir tablo oluşturuldu. Bu tabloya göre üretime devam edilmesi ya da işçilerin zorunlu ücretsiz izne çıkarılması işçilerin de çıkarınaydı. Çünkü eğer patron iflas ederse -ki onlara göre işçiler ücretli izne çıkarılsa ve sosyalistler tarafından talep edilen diğer haklar sağlansa olacak olan buydu- bundan işçiler de zarar görecek. Bu varsayım doğru olmadığı gibi, kapitalistlerin sahip olduğu servetin büyüklüğünü de küçümsüyor. Eğer Jeff Bezos 876,000 çalışanın her birine 105,000 dolar prim vermiş olsaydı bile iflas etmek şöyle dursun, pandemiden önce olduğu kadar zengin olacaktı.⁹ Gelgelelim kapitalistlerin salgın sürecinden daha güçlü çıkmasıyla Jeff Bezos'un payına daha fazla kâr, işçilerin payına ise daha fazla sömürü düştü.

Aşırı geliştirme çalışmaları: Kapitalizmin vaat ettiği kurtuluşa yoksullara garanti yok

Salgın başladığından beri önce çeşitli komplo teorileri, ardından da birtakım kurtuluş senaryoları ortaya çıktı. Bolsonaro gibi kimi aşırı sağcı liderler, Covid-19'un ciddiyetini reddetti ve onu herhangi bir nezle olarak değerlendirdi. Uzmanların çağrılarına kulak tıkadı ve önerilen önlemleri uygulamayı reddetti.¹⁰ Toplum içerisinde de yöneticilerin Covid'i hafife almasının etkileri görüldü. Covid-19 önlemlerine karşı gösteriler düzenlendi. Fakat bugün salgın öyle bir boyuta ulaştı ki artık inkâr edilmesi mümkün değil.

Salgına karşı hükümetlerin önerdiği ilk yöntemlerden biri, uzmanların hiçbir koşulda tavsiye etmediği 'sürü bağışıklığı' olarak isimlendirilen, milyonlarca insanın ölümünü göze almak anlamına gelen bir yaklaşım oldu. Bu yaklaşım, hem İngiltere'de hem de dünyanın birçok bölgesinde denendi. Sürü bağışıklığına dair senaryolar, bir çeşit sağlamlık fikrini de beraberinde getiriyordu. Yaşlılar ve kronik hastalığı olanlar hayatını kaybedecek,

2 VOA News, 2020.

3 Guardian, 2020.

4 Financial Times, 2020.

5 Business Insider, 2020.

6 Oxfam, 2020.

7 The New York Times, 2020.

8 Oxfam, 2020.

9 A.g.e.

10 Marksist.org, 2020.

“sağlam” olanlar hayatta kalacaktı. Fakat şimdiye kadar sürü bağışıklığı dünyanın hiçbir yerinde başarılı olamadı.

Sürü bağışıklığının felakete sonuçlanmasıyla, aşından medet uman daha realist bir yaklaşım egemen oldu. Aşı geliştirme çalışmaları, salgın tehdidi altındaki herkes için büyük bir umut oldu. Ardından aşı geliştirme yarışları hız kazandı.

Aşı çalışmaları, ulusal bir iş birliğiyle üretilen ve toplumun tüm katmanlarının aynı şekilde faydalanabileceği bir unsur olarak takdim edildi. Oysa ne böyle bir iş birliği söz konusuydu ne de müstakbel bir aşından eşit faydalanma durumu. Zira yönetici sınıf ve kapitalistlerin toplumun geri kalanıyla ilişkisi, müşterek çıkara dayalı bir ilişki değil; daha ziyade parazitvâri bir ilişki.

ABD’de Covid-19 aşısı geliştirme çalışmalarında toplumdan elde edilen vergiler önemli bir rol oynuyor. 2003’teki SARS salgınından bu yana ABD, koronavi-rüs araştırmaları için vergilerden yaklaşık 700 milyon dolarlık bir harcama yaptı. Bu, dünyanın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar yüksek bir harcama.¹¹ Gelgelelim, pandemi sürecinde Amerikalı vergi yükümlülerinin başka ülkelerdeki toplumlara göre daha güvende olmasını sağlamadı ve bu gidişle bundan sonrasında da böyle bir garanti sağlamayacak. Amerikalı vergi yükümlüleri, aşıya ve tedaviye ne zaman ve ne koşullarda erişebileceklerini bilmedikleri gibi, bu erişimin ücretini karşılayabileceklerinden de emin değiller.

Covid-19 aşısı geliştirme bahsinde sıklıkla ülkeler arasındaki bir yarış gündeme geliyor. Hangi ülkenin aşından kazanç sağlayacağı, hangi ülkelerin aşından mahrum kalacağı, aşıyı bulan ülkenin hangi ülkelere bundan faydalanma imkânı sağlayacağı gibi spekülasyonlar mevcut. Fakat konu henüz buraya gelmeden, aşıyı bulan ülkede tüm toplumun eşit ve ücretsiz bir şekilde aşıya erişip erişemeyeceği gibi daha temel bir soru var. Bu soru, hükümetler tarafından bilinçli olarak yok sayılıyor.

Eğer aşı ve tedavi yarışını Amerika kazansa bile kazanan Amerikalılar olmayacak. Aşından asıl kâr edecek olanlar kapitalistler ve yöneticiler. Toplumun en dezavantajlı grupları da bu çalışmalardan virüse karşı bağışıklık kazanmak gibi bir kazanç elde edebilseydi işte o zaman ortak bir çıkar söz konusu olabilirdi. Fakat ABD Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanı Alex Azar’ın da ifade ettiği gibi yeni geliştirilen Covid-19 tedavi ve aşılarına tüm Amerikalıların erişeceğine dair bir garanti verilemiyor.¹² Dolayısıyla aşı geliştirme yarışının sınıfları aşan ulusal bir mesele olduğu iddiası, herhangi bir yalan olmanın da ötesinde, bir yandan farklı ülkelerdeki emekçilere, sanki birbiriyle rekabet

ediyorlarmış gibi bir izlenim veren ve işçilerin egemen sınıfla aralarındaki çelişkileri görünmez kılmaya odaklı, siyasi olarak oldukça kullanışlı bir söylem.

Sağcı liderlerin yönetiminde pandemi süreci

Pandemi krizi, yönetici sınıfı, insan canı ile kâr arasında bir seçim yapmaya ya da bir başka deyişle çok önceden yapmış olduğu bir seçimi ayan beyan tasdik etmeye itti. Elbette yöneticiler kârı seçtiler ve yüz binlerce insanın canı, Trump gibi yöneticilerin “Covid-19’dan korkmayın” söylemlerinde olduğu gibi gündemdeki değerini kaybetti.¹³

Pek çok ülke gibi ABD’nin de pandemi karşısındaki yenilgisi, Covid-19’dan on yıllarca önce neoliberal politikaların sağlık alanındaki hâkimiyetiyle başladı. 2017’deki pandemik simülasyonlar dikkate alınmadı ve önleyici tedbirler için harekete geçilmedi. Ardından pandemi ABD’de yayılmaya başladı, fakat yine de Covid-19 çapında bir salgının gerektirdiği şekilde tedbirler alınmadı. ABD, Dünya Sağlık Örgütü tarafından ücretsiz olarak sağlanan test kitlerini kullanmama kararı aldı. Tüm bu başarısızlıklar, binlerce kişinin hayatını kaybetmesine sebep oldu.¹⁴

Donald Trump yönetimindeki ABD için Covid-19 salgını tam bir felakete dönüştü. Trump, pandemi için gerekli önlemleri almak ve topluma salgının ciddiyetini anlatmak şöyle dursun, adeta bilim insanlarının çağrılarıyla dalga geçercesine eşi benzeri görülmemiş tuhaf-lıklara imza attı. 2020 Nisan ayında ABD’de Covid-19 kaynaklı ölüm sayıları zirveye doğru tırmanırken ve toplum yöneticilerden akliselim açıklamalar beklerken Trump, vücuda ışın verilmesi ve dezenfektan enjekte edilmesi gibi birbirinden tuhaf iki tavsiye sundu.¹⁵ Bu açıklamalar, Trump’ın uzmanların sözlerine tamamen kulak tıkayarak halk sağlığını ne derece hafife aldığını açıkça gösteriyordu.

Bunlarla da sınırlı kalmadı, Nevada ve diğer eyaletlerde büyük çaplı seçim kampanyaları ve mitingler düzenledi.¹⁶ ABD’de salgının hızla yayılışına ve -Kasım başı itibarıyla 236 bini bulan- ölümlere karşı hiçbir sorumluluk taşımadığı, maske zorunluluğu getirmediği için rakibi Joe Biden’ı suçlamasından oldukça belli. Ardından Biden’ın, kendisine henüz başkan olmadığını hatırlatması gerekti.¹⁷

¹³ Diken, 2020a.

¹⁴ Wallace, Liebman, Chaves, & Wallace, 2020.

¹⁵ EuroNews, 2020.

¹⁶ DW, 2020.

¹⁷ BBC, 2020.

¹¹ Mazzucato & Momenghalibaf, 2020.

¹² Mazzucato, 2020.

Otoriteler tarafından topluma aşılana Covid-19'un zararsız olduğu, maskeye gerek olmadığı gibi asılsız haberlerle mücadele etmek için uzmanların işi daha da zorlaştı. Sağlık çalışanları için gerekli önlemler alınmadı ve hükümetin salgına karşı vermesi gereken mücadele, tamamen sağlık çalışanlarının omzuna yüklendi. ABD'de salgının başlangıç tarihinden Eylül ayına kadar 1700'den fazla sağlık çalışanı hayatını kaybetti.¹⁸

Covid-19, Trump gibi aşırı sağcı liderlerin, sağlık çalışanlarından işçilere, öğretmenlerden öğrencilere Amerikalılar için ne kadar büyük bir tehlike olduğunu bir kez daha gözler önüne serdi. George Floyd'un öldürülmesinin ardından başlayan ırkçılık karşıtı eylemlerin de gösterdiği gibi toplumun en dezavantajlı kesimlerinde, pandemi sürecinde çok büyük bir öfke patlaması gerçekleşti. Anketler Biden seçmenlerinin yüzde 56'sının, onu sırf "Trump olmadığı için desteklediğini" gösteriyor.¹⁹ Bu, Covid-19 sürecinde hem Trump'a hem ırkçılığa karşı yükselen devasa öfkenin açık bir göstergesi.

Ulusal çıkarlar ve halk sağlığı

Türkiye'de de pandemi ile mücadele tamamen sağlık çalışanlarının omzuna yüklendi. Her ne kadar yöneticiler bir müddet sağlık emekçilerinden "kahramanlar" olarak bahsederek sömürüyü, rızaya dayalı bir maharet olarak göstermeye çabaladıysa da sağlık emekçilerinin hakları için ses çıkarmasıyla işler değişti. Covid-19'un iş kazası ve meslek hastalığı olması talepleri reddedildi. Hastanelerin kazancı öncelenerek salgın döneminin asıl aktörleri olan sağlık emekçilerinin maaşları eksik ödendi.²⁰ Birçok sağlık çalışanı salgın sebebiyle hayatını kaybetti. En yüksek risk grubunu oluşturmalarına rağmen gerekli önlemler alınmadı. Hükümet sağlık çalışanlarını koruyamadığı gibi izin, istifa ve emeklilik haklarını yasaklayarak onların kendilerini korumasının da önüne geçti.²¹

Türkiye'nin salgın politikasındaki en önemli sorunlardan bir diğeri ise verilerin paylaşılmasında şeffaflığın eksik olmasıydı. Zoraki bir normalleşme sürecinin ardından Sağlık Bakanı Fahrettin Koca hiçbir bilimsel kanıt sunmaksızın "ikinci bir dalga beklenmediğini" ifade etti.²² Bilimsel olarak hiçbir anlam ifade etmeyen bu söylem, egemen sınıf için kâr anlamına geliyordu. Turizmin canlılığı, salgının daha hızlı yayılması pahasına tercih edildi.

18 Reed, 2020.

19 Marksist.org, 2020a.

20 A.g.e.

21 A.g.e.

22 CNN Türk, 2020.

Eylül sonunda Türkiye'deki şeffaflık sorunlarından bir diğeri daha ortaya çıktı: Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, vaka sayısını açıklamadıklarını; yalnızca "hasta" (yani semptom gösteren vaka) sayısını bildirdiklerini ifade etti.²³ Gelen eleştirilere verdiği yanıt ise "halkın sağlığı kadar ulusal çıkarların da korunduğu" oldu.²⁴ Bu, AKP hükümetinin "ulusal çıkar" olarak tanımladığı şeyin halk sağlığından bağımsız olduğunu göstermesi bakımından çok talihsiz bir açıklamaydı. Bu "ulusal çıkar" öyle bir çıkar ki o ulusu meydana getiren bileşenlerin hayatını fütursuzca tehlikeye atabiliyor.

Hükümetlerin "ulusal çıkar" olarak tanımladığı şeyin o ulusu meydana getiren insanlardan bağımsız, onların üstünde bir varlık olarak kurgulanması Covid-19'un öncesinde de sıkça rastladığımız oldukça yerleşmiş bir algıydı. Covid-19 krizi, "ulusal çıkarlar" ile halkın çıkarları arasındaki uçurumun ne gibi tehlikeler meydana getirebileceğini bir kez daha göstermiş oldu.

Çevre sorunlarının küreselliği

Covid-19 kapitalizmin doğa ve hayvanlar üzerindeki tahakkümünün getirdiği tahribatı daha görünür kıldı. Şimdiye kadar benzeri görülmemiş bir tahakküm karşısında doğanın sessizce sahneden ayrılacağı anlayışının gerçekdışlığını açıkça gözler önüne serdi. Covid-19 doğanın tahribatının getirdiği ne ilk araz ne de son. Aksine iklim değişikliği gibi çok daha büyük bir tehlike bizi bekliyor.

Kapitalizmle beraber şimdiye kadar hiç olmadığı düzeylere ulaşan çevresel tahribat (ormansızlaştırma, yoğun tarım, endüstriyel atıklar, santrallerin ve barajların inşası) ekosistemlerde habitat kaybına sebep oluyor. Bununla beraber biyolojik çeşitliliğin korunması gereken bölgeler ile beşerî faaliyetlerin sürdürüldüğü alanlar arasında tampon görevi gören sınırlar gitgide ortadan kalkıyor. Beşerî unsurlar ile yaban türler arasında tehlikeli bir yaklaşma başlıyor. Bu yaklaşma yeni patojenlerin evrimi açısından oldukça elverişli.²⁵ Covid-19 gibi pek çok patojen, sermaye üretiminin ürünlerinden biridir.

Peki, salgının yabani hayvanlardan kaynaklandığını söylemek, asıl müsebbibin kapitalizm değil de Çin toplumu ve onların kültürel pratikleri olduğu anlamına mı geliyor? Hem anaakım medya hem de kapitalist üretim sisteminin salgındaki kabahatini hafifletmeye çalışan kimi sözümona bilimsel çalışmalara göre bu, pekâlâ buraya çıkıyor.

23 Diken, 2020b.

24 Marksist.org, 2020b.

25 Emren, 2020.

Ormansızlaştırmaya en büyük katkıları yapan bir grup uluslararası şirket, 1940'tan günümüze dünyanın farklı bölgelerindeki salgın çıkma riskini gösteren bir harita paylaştı. Bu haritaya göre salgın riskinin en yüksek olduğu yerler Çin, Hindistan, Endonezya ile Latin Amerika ve Afrika'nın bazı bölgeleriydi. Bu harita, ekonomik boyutu göz ardı edilerek yalnız başına dolaşıma sokulduğunda, maalesef buradan salgınlara, riskli bölgelerdeki insanların sorumsuzluğunun, o bölgedeki kültürel pratiklerin, bölge halkının doğayla kurduğu yanlış ilişkinin sebep olduğu gibi tamamen yanlış bir anlam çıkarılabiliyor. Oysa odaklanması gereken nokta, salgının baş gösterdiği bölge değil; salgını tetikleyen küresel ekonomik failerin bu bölgelerle kurduğu ilişki. Salgınların ortaya çıkışı, bu ekonomik ilişkilerle doğrudan bağlantılı. Bölge toplumunun davranışlarına, (sanki ekonomik ilişkilerden bağımsızmış gibi) kültürel pratiklere odaklanmak, doğanın tahribatında asıl inisiyatifi elinde bulunduran bu ekonomik ilişkileri görünmez kılıyor.

Pandemi krizinin bir kez daha ortaya koyduğu üzere çevre sorunları, bölgesel değil küreseldir. Bu, salgınlar için olduğu kadar iklim değişikliği için de geçerli bir prensiptir. Ne küresel ısınma ne de çevresel tahribatın diğer etkileri dünyanın bir bölgesiyle sınırlı kalacak; aksine bu etkiler tüm dünyayı etkisi altına alma potansiyeline sahip. Her ne kadar üretim belirli bir bölgeye odaklansa ve çevresel sorunlar bu bölgelerde yoğunluk kazansa da dünyanın geri kalanı bu sorunlardan tecrit edilemeyecek. Covid-19 salgını, tüm dünyayı etkisi altına alması ve pandemi olarak nitelendirilmesiyle çevresel sorunların küresel sorunlar olduğunu açıkça göstermiş oldu.

Fabrika çiftlikleri

Salgınlarla ilgili edinilen yanlış bilgilerden biri de salgınların yalnızca Çin gibi "anormal" kabul edilen beslenme pratiklerine sahip bölgelerde meydana geldiği iddiası. Günümüzde "normal" addedilen büyük çiftliklere dayalı hayvan endüstrisinin taşıdığı riskler göz ardı ediliyor. Bugün daha fazla kâr için adeta bir şart haline gelmiş yüksek popülasyonlu, hayvanların burun buruna yaşadığı büyük fabrika çiftlikleri, potansiyel bir salgın için biçilmiş kaftan. Bu merkezler daha fazla bulaşmayı ve tekrarlayan enfeksiyonu kolaylaştırıyor.

Fabrika-çiftliklerinde üretim, tamamen patojen virülansının evrimini ve yayılımını tetikleyen unsurlarla çevrenmiştir.²⁶ Her ne kadar hayvancılık, doğal bir süreç içerisinde meydana geldiyse de bugün meydana getirdiği zararlar hem onun hem de kapitalizmin sürdürülebilir olmadığını gözler önüne seriyor.

Sonuç

Yaz sezonunda özellikle turizmin etkisi ve sürü bağışıklığından medet umma sonucunda dünyanın pek çok yerinde zoraki normalleşme süreçleri yaşandı. Fakat okulların açılması, alınan önlemlerdeki yetersizlikler gibi bir dizi etmenin sonucunda vaka ve ölümler oldukça tehlikeli sayılara ulaştı. Kasım ayından itibaren ise Fransa ve İngiltere başta olmak üzere, dünyanın çeşitli yerlerinde yeni bir karantina süreci yaşanacak.

İngiltere'de Ekim sonlarında günlük 25 bini aşkın vaka kaydedildi. Fransa'da ise Ekim ayı sonlarında günlük 50 bini aşkın vaka kaydedilirken, Kasım ayı başında günlük vaka sayısı 60 bin civarındaydı. Her iki ülkedeki sayılar da birinci dalganınkileri katlayarak aşıyor.²⁷ Fransa'da hastanelerin yoğun bakım servislerinin neredeyse yüzde 40'ı Covid-19 hastalarıyla dolmuş durumda.²⁸ Ekim ayı salgında dünya için en kötü ay olarak kayıtlara geçti. Kasım'ın ilk haftasında, küresel günlük vaka sayısının ortalaması 540 bini aştı. Küresel vaka sayısının 30 milyondan 40 milyona ulaşması 32 gün, 40 milyondan 50 milyon ulaşması ise sadece 21 gün sürdü. Bu, bize normale dönüş sürecinin yanlış yönetildiğini gösterdiği gibi, "karantina" olarak adlandırılan sürecin, vakaları minimuma indirmek için gerekli şartları sağlamadığını da göstermiş oldu. Her ne kadar "karantina" olarak adlandırılrsa da pek çok hükümet bu süreçte zaruri olmayan işletmelerdeki üretimi durdurmadı, işyerlerindeki ve toplu taşımadaki kalabalığa bir çözüm getiremedi. İşçi sınıfının önemli bir kısmı hiçbir zaman karantinaya giremedi.

Yeni karantina sürecinin organizasyonu eskisine öyle çok benziyor ki bu, hükümetlerin ilk karantina sürecinde yaşanan sorunlardan ders çıkarmadığını gösteriyor. Tıpkı birinci dalgada gerçekleştiği gibi bu sefer de "işyeri serbest, sokak yasak" şeklindeki anlayış benimsendi. Okullar, işyerleri, üniversiteler açık. Oysa vakaların yüzde 60'ı buralardan kaynaklanıyor.²⁹

Hükümetler hâlâ kârı toplum sağlığının önüne koyuyor ve kapitalizmin temel dinamiklerine zarar vermeden Covid-19'dan kurtulmanın bir yolunu arıyor. Bu uğurda milyonların hayatı tehlike altına atılıyor. Oysa Covid-19 pandemisi, kapitalizmin doğurabileceği krizlerin yalnızca bir ön gösterimi. Eğer Covid-19'un teşhir ettiği sistemsel sorunlar ortadan kaldırılmazsa, gelecekte tüm insanlığı çok daha büyük felaketler bekliyor olacak.

²⁷ Worldometer, 2020.

²⁸ Marksist.org, 2020c.

²⁹ A.g.e.

²⁶ Wallace, Liebman, Chaves, & Wallace, 2020.

Kaynakça

- BBC Türkçe, "ABD Başkanı Trump: Aşı 3-4 hafta sonra hazır olabilir", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54171897> (Erişim tarihi: 16 Eylül 2020).
- CNN Türk, 2020, "Sağlık Bakanı Fahrettin Koca: İkinci dalga beklemiyoruz", <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/son-da-kika-saglik-bakani-fahrettin-koca-ikinci-dalga-beklemiyoruz> (Erişim tarihi: 3 Haziran 2020).
- Deutsche Welle Türkçe, 2020, "Trump'tan aşı 3-4 haftaya hazır açıklaması", <https://www.dw.com/tr/trumpan-a%C5%9F%C4%B1-3-4-haftaya-haz%C4%B1r-a%C3%A7%C4%B1-kla-mas%C4%B1/a-54942171>
- Diken, 2020a, <http://www.diken.com.tr/beyaz-saray-a-do-nen-trump-covid-19dan-korkmayin/>
- Diken, 2020b, "Her vaka hasta değildir" diyen Koca'ya sosyal medya soruyor: #Vakasaysıkaç. (2020, 1 Ekim). Diken: <http://www.diken.com.tr/her-vaka-hasta-degildir-diyen-kocaya-sosyal-med-ya-soruyor-vakasaysikac/> adresinden alındı
- Emren, T., 2020, "Maskeler Düştü "Felaket Kapitalizmi" Ateşe Odun Taşıyor". *Enternasyonal Sosyalizm*: <https://www.enternasyonal-sosyalizm.org/maskeler-dustu-felaket-kapitalizmi-ate-se-odun-ta-siyor.html>
- Euronews, 2020, "Trump'ın koronavirüse karşı dezenfektan enjektör edilmesi önerisine uzmanlardan tepki geldi" <https://tr.euronews.com/2020/04/24/trump-n-koronaviruse-kars-dezenfektan-en-jekte-edilmesi-onerisine-uzmanlardan-tepki-geldi> (Erişim tarihi: 24 Nisan 2020).
- Guardian, 2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/may/07/black-people-four-times-more-likely-to-die-from-covid-19-ns-finds>
- Korona verilerini gizlemek Bakan'a göre "ulusal çıkar". (2020, Ekim 2). <https://marksist.org/icerik/Haber/14592/Korona-verilerini-gizlemek-Bakana-gore-ulusal-cikar> adresinden alındı
- Marksist.org, 2020a, "Sağlık emekçileri tüketiyor, sağlıkçıların kıyımını durdurun!" (<http://marksist.org/icerik/Haber/14764/Saglik-emekcileri-tukeniyor-saglikcilarin-kiyimini-durdurun>) (Erişim tarihi: 28 Ekim 2020).
- Marksist.org, 2020b, "Yönetenler salgını unuttu, enfeksiyon kontrolden çıkıyor", <https://marksist.org/icerik/Dunya/14231/Yonetenler-salgini-unuttu-enfeksiyon-kontrolden->
- Marksist.org, 2020c, "ABD seçimleri - Amerikan korku hikayesi" <https://marksist.org/icerik/Dunya/14783/ABD-secimleri---Ame-rikan-korku-hikayesi> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2020).
- Mazzucato, M., & Momenghalibaf, A., 2020, "Drug Companies Will Make a Killing From Coronavirus", <https://www.nytimes.com/2020/03/18/opinion/coronavirus-vaccine-cost.html> (Erişim tarihi: Ekim 2020)
- Molyneux, D., Hallaj vd., 2020, "Zoonoses and marginalised infectious diseases of poverty: Where do we stand?", <https://parasitesandvectors.biomedcentral.com/articles/10.1186/1756-3305-4-106>
- Oxfam, 2020a, <https://www.oxfam.org/fr/communiqués-presses/benefices-des-entreprises-explorent-les-plus-riches-empoc-hent-des-milliards>
- Oxfam, 2020b, "Power, Profits and The Pandemic". <https://www.oxfam.org/en/research/power-profits-and-pandemic>
- Reed, T., 2020, "More than 1,700 U.S. healthcare workers have died from COVID-19, nurses' union says", *Fierce Health Care*: <https://www.fiercehealthcare.com/practices/report-how-many-u-s-healthcare-workers-have-died-from-covid-19-contracted-job>
- Strauss, D., 2020, *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/fabd4737-fa29-45ca-ad62-1b04c71d7b6a>
- The New York Times, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/07/14/business/economy/automakers-production-shutdown-coronavirus.html>
- VOA News. (2020), <https://www.voanews.com/covid-19-pandemic/poverty-dramatically-increases-covid-19-death-risk-researchers-say>
- Wallace, R., Liebman, A., Chaves, L. F., & Wallace, R. (2020, Nisan 16). "COVID-19 ve sermayenin çevrimleri", <https://sendika64.org/2020/04/covid-19-ve-sermayenin-cevrimleri-rob-wallace-a-lex-liebman-luis-fernando-chaves-ve-rodrick-wallace-584354/>
- Woods, H. (2020, Ağustos). *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/billionaires-net-worth-increases-coronavirus-pandemic-2020-7>
- Worldometer, 2020, <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/us/>

Göçmenler ve işçi sınıfı

Faruk Sevim

Göç, yeni bir olgu değil. Ekonomik, askeri, siyasi, dinsel, çevresel nedenlerden dolayı insanlar daima göç ettiler. Fakat günümüzdeki insan hareketliliği, küresel düzeyde ve tarihte eşi görülmemiş bir hız ve çeşitlilikte gerçekleşiyor. Hem de devletlerin göçmenlere yönelik baskıcı, insanlık dışı politikalarına rağmen.

Birleşmiş Milletler'in tahminine göre bugün yeryüzünde 272 milyondan fazla insan, doğduğu ülke dışında başka bir yerde yaşıyor. Sığınmacılar, mülteciler, iklim ve ekonomik göçmenler uluslararası göçmenlerin çoğunluğunu oluştursa da eğitim, evlilik, emeklilik amaçlı göçmenlere de sıkça rastlanıyor. Aynı zamanda göç vermeyen ve almayan ülke kalmamış gibi. Göçmen işçiler, sanayi, hizmet, tarım ve inşaat gibi sektörlerin en önemli emek gücü kaynaklarından biri. Göçmenlerin geride kalan ailelerine gönderdikleri para havaleleri, çoğu ülke için doğrudan yabancı sermaye girişlerinden fazla. Bununla birlikte emek hiyerarşisinin en alt tabakalarında yer alan, kamu hizmetlerinden en az faydalanan, örgütsüz, güvencesiz bir biçimde çalışan kesimler, yine ağırlıklı olarak göçmen işçiler.

Küresel bir göç çağında yaşamaktayız. Yaşadıkları mağduriyetlere karşı direnç gösteren göçmenler, geldikleri ülkelerde ve göç ettikleri ülkelerde toplumları dönüştürücü bir potansiyele sahiptir. Küresel kapitalist coğrafyanın neredeyse tamamında gerçekleşmekte olan göçün karmaşık yapısını anlamak, günümüz için giderek daha büyük bir önem kazanıyor.

Göçmen işçiliğinin tarihçesi

Göçmen işçilik kitlesel olarak ilk defa 16. yüzyılın başlarında İngiltere'de ortaya çıktı. Toprak sahibi zenginlerin "çitleme" adı verilen ve arazilerinin etrafını çevirme anlamına gelen faaliyetleri sonucunda, yüzbinlerce köylü topraklarını terk ederek şehirlere göç etmek zorunda kaldı.

Çitleme öncesinde, köy evlerinin arazileri ve tarımsal araziler dışında kalan toprakların mülkiyeti ortak ve otlak olarak kullanılıyordu. Bazı toprak sahipleri, yün ve dokuma sanayii için koyun ve pamuk yetiştirmenin, buğday yetiştirmekten daha

kârlı olduğunu fark etti. Bu toprak sahipleri ilk önce köylülerin ortak kullandığı topraklara el koydular ve etraflarını çitlerle çevirdiler. İkinci aşamada ise özel şahıslara ait toprakları satın almaya başladılar.

Mülksüzleşen köylüler, köylerde yaşayamaz hale geldiler ve şehirlerde kurulmaya başlanan fabrikalarda çalışmak için kentlere göç ettiler. Topraklarını satmak istemeyen köylüler ise zorla göç ettirildiler, ekinleri tahrip edildi, evleri yakıldı ve toprakları otlak haline getirildi. Toprak sahipleri de bu otlakları yine çitleyerek mülkiyetlerine kattılar. Çitleme hareketi ve köylerin boşalması 15. yüzyılın sonunda ve 16. yüzyılda doruğa ulaştı. Tarımsal üretim koşullarının değişmesi sonucu şehirlere yığılan kitleler, fabrikalarda çalışmaya başladılar. Kırsaldan kentlere göç eden bu insanlar, tarihteki ilk kitlesel işçi sınıfını meydana getirdiler. Onlarla birlikte, fabrikaların ürünleriyle rekabet edemeyen küçük üreticiler de çökerek, işçi sınıfının bir parçasına dönüşmeye başladılar.

Kapitalizme geçişte, teleskop ve pusula “keşif çağı”nın önünü açtı. Yeni kıtaların keşfi, buradaki kıymetli madenlerin Avrupa’ya taşınmasına, büyük ve hızlı bir değerli maden akışına neden oldu. Bu gelişmeler aynı zamanda sömürgeleştirme dönemini de başlattı.

Bir yandan “keşfedilen” bu yeni kıtalara Avrupa’dan göçler başladı ve yeni yerleşimler kuruldu. Diğer taraftan Afrika’daki siyah emeğin köle emeği olarak büyük tarımsal üretim çiftliklerinde kullanılması, kapitalist birikim sürecini genişleten bir unsur oldu. İlk büyük sermaye birikimi bu dönemde gerçekleşti.

Göçmen işçiler kapitalist sermaye birikiminin kaynağı oldu

Üretim araçlarının mülkiyetindeki değişmeler ve yeni toplumsal sınıfların doğması ile kırsal kesimden kentlere doğru sürekli devam eden bir göç hareketi başladı. Kentlerde nüfus artışı ile birlikte erkekler, kadınlar ve çocuklar sefalet ücretleri karşılığında, sürekli vardiyalar halinde gece gündüz çalışmaya başladılar. Kapitalizmin başlangıcından itibaren göçmen işçiler, işçi sınıfını oluşturan çok önemli bir kesim oldu.

Kapitalistleşme sürecinin belli bir aşamasında ulus-devletlerin kurulması ve vatandaşlık kavramının ortaya çıkması sonucu, binlerce yıldır aynı topraklarda yaşayan insanlar göç etmek zorunda kaldı. Ulus devletler kuruluşlarından itibaren emek hareketini ve göç akışını düzenlemeye çalıştı, kısıtlamaya ve denetlemeye yönelik göç politikaları uyguladı. Ulus devletlerin kurulması sırasında, benzer etnik unsurların farklı ulus devlet sınırları içinde kalması mübadelelere, insanların zorla göç ettirilmesine yol açtı. Mübadele süreçlerinin gerçekleştiği her coğrafyada kanlı olaylar yaşandı.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra göçmen işçi emeğine duyulan ihtiyacın artması, özellikle Batı Avrupa’da göçmenlere ilişkin yeni düzenlemeler yapılmasına neden oldu. 1950’lerde ve 1960’larda Türkiye’den Almanya’ya göçte olduğu gibi pek çok ülke arasında ikili göç anlaşmaları imzalandı. Geçici iş sözleşmeleriyle başlayan bu süreç beklenildiği gibi “misafir” göçmenlerin bir süre sonra ülkelerine dönmeleriyle sonuçlanmadı.

Neoliberal dönemde göçmenlere karşı kısıtlamalar arttı

1970’lerden itibaren kapitalizmin krizi ile birlikte neoliberal uygulamalar başladı. Göçmenliğin giderek artması, kapitalistler için bir fırsat olarak kullanılmaya başlandı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde göçmenlere karşı kısıtlayıcı ve seçici göç politikaları uygulanmaya başlandı. Kapitalist merkezler ihtiyaçları olan emek gücünü göçmen olarak kabul etmeye, diğer göçmenleri engellemeye başladı.

Kapitalizm krizden çıkmak için bu dönemde pek çok farklı stratejiler geliştirdi. Taşeron çalışma biçimleri, enformel çalışma biçimleri yaygınlaşmaya başladı. Ayrıca, teknolojiye ve üretimin organizasyonundaki değişimlerle birlikte üretimin belli bölümlerinin başka ülkelere ve bölgelere kaydırılması söz konusu oldu. Böylece merkez ülkelerdeki emek yoğun sektörler, çevre ülkelere aktarıldı. Bu şekilde Çin, Hindistan ve diğer Asya ülkelerinde kurulan fabrikalar için gerekli emek gücü, o ülkelerdeki iç göçlerle sağlandı. Buralarda göçmen işçiler, çok kötü koşullarda çok düşük ücretlerle çalıştırıldı.

Önceleri emek yoğun, sonrasında pek çok sanayi üretim tesislerinin çevre ülkelere taşınması, kapitalist merkezlerdeki işçiler ve sendikalar tarafından “işlerin çalınması” olarak algılandı. Ama aslında üretimin başka ülkelere ve bölgelere kaydırılması ile dünya çapında işçi sınıfının “kazanılmış haklarının” adım adım geri alınması hedeflenmekteydi.

Üretimin tamamen gelişmekte olan ülkelere kaydırılacağı öngörüsü şimdilik gerçekleşmedi. Bunun yerine bir taraftan üretimin kaydırılacağı korkusunun, diğer taraftan uygulanan seçici ve sıkı göç politikalarının bir sonucu olarak en kötü koşullarda çalışmaya hazır göçmen işçiler, baskılanan ücretler, kötü çalışma koşulları ve uysal bir emek gücü ortaya çıktı.

1970 yılında doğdukları ülke dışında yaşayan 82 milyon insan varken, 2000 yılında bu rakam 175 milyona, 2008’de 200 milyona, 2015’te 250 milyona ulaştı, bugün ise uluslararası göçmen sayısının 272 milyonu geçtiği belirtiliyor. Özellikle Çin ve Hindistan’daki iç göçmenler de dikkate alınırsa göçmen işçi sayısının en az 500 milyona ulaştığı tahmin ediliyor.

Avrupa'da var olan göç akımlarına, 2004 ve 2007 yıllarında AB'nin genişlemesinden sonra, bir de doğu-batı işgücü göçü eklendi. Çok sayıda Batı Avrupa ülkesi, Doğu Avrupa'dan gelen göç akımlarının hedefi oldu. 2004 yılından bu yana Polonya gibi Doğu Avrupa ülkelerinden özellikle Baltık ülkelerine yönelik işgücü göçünün arkasındaki temel itici güç, hiç şüphesiz yüksek işsizlik ve 2008 krizinin ardından kötüleşen yaşam koşullarıydı.

Günümüzde göçün nicel olarak artışıyla birlikte, göçmen işçiler kapitalist büyümenin en ön önemli dinamiklerinden biri haline geldi.

Göçmenler, kapitalizmin yedek işgücü ordusudur

Göçmen emeğinin sermaye birikimi bakımından temel işlevi, onun yedek emek gücü ordusu ya da nispi artı nüfus olması. Bu artı-nüfus sermaye birikiminin hem sonucu hem de ön koşuludur.

Emekçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu artı-nüfus, kapitalist birikimin kaldıracı ve hatta bu üretim biçiminin varlık koşulu halini de alır. Fiili nüfus artışının sınırlarından bağımsız olarak bu artı-nüfus, sermayenin kendisini genişletme konusunda değişen ihtiyaçlarını karşılamak üzere, her zaman sömürülmeye hazır bir insan kitlesi yaratır.

Göçmen emek gücü, kapitalist gelişmenin her safhasında yedek işgücü oluşumunda rol üstlenmişti. İngiltere, Fransa, Almanya gibi batı ülkelerinde sanayileşme süreçlerinin önemli bir kaynağı göçmen emek gücü ve uluslararası göçmenlerdi. 1945 sonrası kapitalizmin genişleme evresinde, merkez ülkeler, devletlerarası anlaşmalarla çevre ülkelerden uluslararası göçmenleri ülkelere kabul etmişti.

Göçmen işçiler emek hiyerarşisinin en altındadır

Sermaye, emek güçlerini sömürmenin yanı sıra işçi sınıfını denetim altına alabilmede işlevselliği nedeniyle de göçmenlere ihtiyaç duyuyor. Göçmen işçilerin istihdamı yoluyla göçmenler ve yerli işçiler arasında ırksal-etnik bir ayırım oluşturularak işçi sınıfı bölünür. Görece daha iyi ücret ödenen, daha iyi çalışma koşulları sunulan işlerde öncelik yerli işçilere tanınır. Göçmen işçiler kirli işler olarak tabir edilen, yerli işçilerin genelde istemedikleri işlerde istihdam ediliirler. Bu yolla bir emek gücü hiyerarşisi oluşturulur ve işçiler arasında çatışma, rekabet ortamı yaratılır. Bu ortamda ortalama ücretlerin düşürülmesi, çalışma koşullarının ağırlaşması, çalışma saatlerinin uzaması mümkün hale gelir.

Göçmenler yedek işgücü ordusunun en kullanışlı kısmını oluşturur

Özellikle belgesiz, yani yasa dışı yollarla göç etmiş ya da vize-oturma süresi dolmuş olanlar, geri dönme ihtimali bulunmayan (savaş, siyasi vb nedenlerle göç eden) mülteciler ve sığınmacılar, ülkesindeki ekonomik ve sosyal koşullara dönmek istemeyenler emek gücü hiyerarşisinin en alt kısmında yer alırlar. Sahip oldukları bu dezavantajlı konumları nedeniyle uzun çalışma saatlerine, düşük ücretlere, güvencesiz çalışma koşullarına rıza göstermek zorunda kalırlar.

Emek gücünü yetiştirme maliyetine katlanmaması bakımından, yani bu maliyeti göçmenlerin geldikleri ülkeye ya da ailelerine yüklemeleri bakımından kapitalistler için göçmen işçi çalıştırmak bir maliyet azaltma unsuru olarak da görülür. Devletler ise uyguladıkları, ırkçılık, ayrımcılık, suçlulaştırma politikalarıyla işçiler arası husumeti tesis etme görevini yerine getirir.

O halde diyebiliriz ki, sermaye birikiminin genel eğilimleri göçmen emek gücünü hem fiili hem de potansiyel olarak artı-nüfus/yedek işgücü ordusu oluşumuna iter, kapitalist devletler de bu süreci aktif bir biçimde sermaye lehine düzenler ve yönetirler.

Göç, genellikle "sömürge" ülkelerden merkez ülkelere doğru olmaktadır

Günümüz uluslararası göç yolları ve süreçlerinin kökleri "tarihsel sömürgeciliğin" yarattığı işbölümüne dayanır. 17. ve 18. yüzyıllardaki köle ticaretine ve Afrika kıtasından insanların zorla göç ettirilmesine dayalı kapitalist üretim, köle ticaretinin sonlanmasından sonra kısa dönemli, geçici, düşük ücretli, ağır çalışma koşulları içeren sözleşmelerle genişlemesini sürdürdü.

Sanayileşme ile birlikte çevre ülkelerden Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın gelişen bölgelerine yönelik emek göçü belirginlik kazandı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, merkez ülkelerin emek gücü ihtiyacını karşılayacak nitelikte ve devletlerin güdümünde bir göç hareketliliği yaşandı. "Misafir işçi" gibi geçici işçi programları temelinde düzenlenen bu emek hareketliliği öngörüldüğü biçimde sonlanmadı. Yani batı ülkeleri, özellikle 1973 krizinden sonra göçmenleri geldikleri ülkelere geri göndermeye çalıştı, ancak göçmenler dönmek yerine kalmayı, hatta ailelerini de yanlarına almayı tercih ettiler.

Kısıtlamalara rağmen neoliberal dönemde göç hareketleri arttı

70'lerin sonunda başlayan neoliberal dönemde, kapitalizmin küresel genişlemesinin yeni biçimleri ortaya çıktı, emek sömürüsü ve çevresel tahribat arttı, küresel ölçekte üretim, finans, dağıtım ve yatırım ağları oluştu. Bu yeni evrede göç hareketleri de hız

kazandı. 1990 sonrası doğu bloku ülkelerinin kapitalist emek piyasasına eklenmesi, Ortadoğu ve Asya ülkelerinde yaşanan siyasal ve askeri sorunlar göçleri artırdı. Çin ve Hindistan ekonomilerinin büyümesi ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan özelleştirme, kapitalist pazara açılma programları sonucu yerinden edilen insanların sayısı hızla arttı. Bu insanların potansiyel emek gücü haline gelmesiyle, son 20 yılda küresel kapitalizm için sömürüye açık emek gücü miktarı iki katına çıktı. Bugün dünyada 2 milyar insan işçi olarak çalışıyor, bunun 180 milyonu uluslararası göçmen işçiler.

Bu gelişmelerle ortaya çıkan yeni küresel işçi sınıfı ve küresel emek gücü ordusu içerisinde göçmenler çok farklı biçimlerde görünür hale geldiler. Emek yoğun endüstrilerin, ücretlerin görece daha düşük olduğu coğrafyalara kayması ile birlikte batı ülkeleri nitelikli emek gücü dışında uluslararası insan göçünü sınırlama/yasaklama sürecine girdi. Emek göçmenlerine ilişkin bu kısıtlayıcı tutum, sığınmacılara ve mültecilere de benzer sertlikte uygulanınca, yasal olmayan yollardan göç ağırlık kazanmaya başladı.

Göçmen işçiler kapitalist merkezlerde niteliksiz işlerde çalışıyorlar

Merkez ülkelerde niteliksiz emek gücüne dayalı endüstriler, yasadışı yollarla ülkeye giriş yapan göçmenlerin ana istihdam kaynağı oldu. Gelişmiş ülkeler özellikle sağlık, eğitim, enformasyon teknolojisi, mühendislik ve yönetim alanlarında yüksek nitelikli emek gücünü çekmek için birbirleriyle rekabete tutuşuyor ve alt yüklenicilik uygulamalarının yaygın olduğu geçici istihdama dayalı temizlik, yemek, inşaat, tekstil, hazır giyim endüstrilerinde ise düşük nitelikli göçmen işçileri istihdam ediyor.

Kapitalist merkezlerde bunlar yaşanırken, başka göçmen çekim merkezleri oluştu. Asya'da büyüyen ekonomilerden Japonya, Tayvan ve Güney Kore'ye ve Ortadoğu petrol ülkelerine yönelik göçler hız kazandı, ayrıca esnek emek gücü piyasalarının yaygınlığıyla bilinen Çin ve Hindistan yine çevre ülkelerden göç almaya başladı.

Günümüzde göç yollarını belirleyen ana unsur, küresel ekonomide büyük sanayinin yer aldığı bölgelerdir. Bu bölgeler, ihtiyaç duydukları emek gücünü komşu bölgelerden çekiyor. Göçün çekim merkezi kapitalist üretim merkezleridir, kaynağı ise büyük ölçüde Afrika, Asya'nın yoksul bölgeleri, Latin ve Orta Amerika ülkeleridir.

Dünya Bankası'na göre, iş bulmaya yönelik ekonomik göçler, toplam uluslararası göçün yüzde 72'sini oluşturuyor.

Kapitalist eşitsiz gelişme sürecinin çevre ülkelere göreli daha düşük gelir, daha yüksek işsizlik ve daha fazla güvencesizlik biçiminde yansımaları, yine çevre ülkelerde uygulanan yapısal uyum programlarıyla milyonlarca insanın mülksüzleşmesi, proleterleşmesi, yoksul ülkeler kaynaklı göçün ana sebepleridir. Bunlara savaş, afet ve siyasal nedenleri eklediğimizde tablo tamamlanıyor.

Kapitalistler "nitelikli" göçmen istiyor

Kapitalist devletler, emek gücü ve devlet arasındaki ilişkiye, bu ilişkiyi sermaye birikiminin lehine olacak biçimde düzenlemek için müdahale eder. Özellikle 90'lı yıllardan bu yana sermaye ve mal dolaşımının serbestleşmesi yönünde yasalar çıkaran devletler, insanların ülkelerarası dolaşımına kısıtlar getiriyor ve göçü düzenlemek istiyor. Bunu yapmaktaki birinci gaye, emek piyasalarında talep edilen niteliğe uygun göçmen emek gücünü kontrol etmektir. Bu anlamda yüksek nitelikli emek gücünü ülkeye çekmek için "nitelikli göçmen programları" düzenliyorlar. Düşük nitelikli emek gücü ihtiyacını ise yasadışı yollarla ülkeye giriş yapmış göçmenlerden karşılıyorlar. Bunu sağlamak için devletler, özellikle gelişmiş ülke devletleri, niteliksiz emek göçünü kısıtlıyorlar. Bu uygulamanın bir diğer işlevi ise yasal açıdan "sınır dışı edilmeye müsait" bir emek gücü kitlesi yaratmak ve böylelikle emek gücü hiyerarşisinin alt katmanlarında yer alan göçmenlerin ağır çalışma koşullarına, iş yeri tacizlerine, uğradıkları etnik ve cinsiyet temelli ayrımcı ve dışlayıcı baskılara göz yummalarını temin etmektir.

Göçmen işçilerin devletler nezdinde karşılaştıkları bir başka sorun, kamu hizmetlerinden faydalanma derecelerinin yerli işçilere/vatandaşlara kıyasla düşük olması. Yapılan araştırmalar, İngiltere içerisindeki göçmen işçilerin kamu hizmetlerinin finansmanına olumlu katkıları olduğu halde, büyük bir kısmının bu hizmetlere erişim iznine sahip olmadıklarını ortaya koyuyor.

Kapitalist devletler göçmen karşıtı politikaları körükliyor

Devletlerin göçmenlerin yaşamını kısıtlayıcı politikaları, toplumsal yaşamda göçmen karşıtı pratiklere dönüşebiliyor. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde göçmenler ve vatandaşlar arasında yaratılmış etnik temelli ayrımlar, kısıtlayıcı göç politikalarıyla birlikte, sokaklara göçmen karşıtlığı biçiminde yansıyor. Oysa ekonomik kriz dönemlerinin en ağır mağdurları göçmen işçiler ve onların aileleridir. Bir araştırmaya göre AB ülkelerinde yerliler arasındaki işsizlik oranı yüzde 3 artış gösterirken, göçmenler arasındaki işsizlik oranı yüzde 7 artmış durumda. Bunun yanında ekonomik kriz dönemlerinde göçmen işçiler sadece işlerini kaybetmekle kalmıyor, ayrıca siyasal ve toplumsal haklarda kısıtlamalarla karşılaşılıyorlar.

Sendikalar ve göçmen işçiler

Sermayenin işçiler arasında yarattığı rekabet, kadın-erkek, etnik gruplar, dini gruplar arasında olduğu gibi göçmen ve yerli işçiler arasında da söz konusu. Geleneksel olarak, göç sendikalar tarafından bir sorun olarak kabul ediliyor. Göçmen işçiler, “iyi düzenlenmiş” emek piyasalarını bozan unsur olarak görülüyor. Sendikalar, göçü; zaten cinsiyet, yaş ve etnik kökene göre bölünen işçilerin, ayrıca ulusal köken ve vatandaşlık durumuna göre de bölünmesi demek olduğunu söylemektedir. Üstelik göçmen işçilerin örgütlenmesinin zor bir alan olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla sendikalar uygulamada işçilerin serbest hareketliliğine karşı, var olan üyelerini ve durumlarını koruyucu bir tavır takınmışlardır.

Daha yakın zamanlarda ise sendikaların, göçmen işçilerle dayanışmanın emek hareketinin enternasyonalist ilkelerine geri dönülmesine yardımcı olduğunu fark ettikleri görülüyor. Sendikaların, emek hareketinde kapsayıcılığa dayalı yeni bir örgütlenme modeline yol açan, göçmenlere yönelik daha kapsayıcı bir tutum benimsemiş olduğu anlaşılıyor. Bu tür örnekler, göçmen işçilerin örgütlenemeyeceği efsanesini de zayıflatıyor. Göçmen işçiler işçi sınıfının ayrılmaz bir parçasıdır ve genellikle işçi hareketlerinin oluşumunda çok önemli bir rol oynamışlardır.

Sanayileşmiş ülkelerde ulusal sendikaların çoğunluğu, düzensiz göçmen işçi alımı yapan işverenlere karşı yaptırım önerilerini destekliyor. Ancak sendikalar günümüzde, göçmen işçiler konusuna, daha çok uluslararası dayanışma ve eşitlik perpektifiyle yaklaşıyor.

Özellikle sendikaların gücünü kaybetmesiyle birlikte, göçmenleri örgütlemek daha da önemli hale geldi. Sendikalar ABD, İngiltere ve Hollanda’da göçmenleri örgütlemek için başarılı kampanyalar yürüttüler, bu kampanyalar özellikle ABD’de sendikaların işçi sınıfıyla tekrar bağlantı kurmasını sağladı. Sendikaların uyguladıkları stratejiler, göçmenlerin çalışma koşullarında iyileştirmeler sağlıyor.

Ayrıca sendikalar göçmenlerin sadece çalışma yaşamından kaynaklı sorunlarında değil, özellikle düzensiz göçmenlerde, oturma ve çalışma izinlerinin alınması, barınma ve kamu hizmetlerine erişim gibi sorunlarının çözümünde de yardımcı olacak politikalar uyguluyor. Örneğin İspanya’daki sendikalar uzun süredir göçmen işçileri destekleyici ve kapsayıcı politikalar yürütüyor. Ancak bu sendikaların temel amacı göçmen işçilerin örgütlenmelerinden ziyade, ağırlıklı olarak onlara yasal ve idari destek sağlamak.

Güney Kore’de sendikalar düzensiz göçmen işçilerin sınır dışı edilmesini önlemek ve bütün işçilerin yasallaştırılmasını sağlamak, sendikal hakları (sendikalaşma hakkı, grev hakkı, toplu pazarlık hakkı) kazanmak,

İstihdam İzin Sistemi’nin kaldırılması ve Çalışma İzin Sistemi’nin uygulamaya konulmasını sağlamak üzere çalışmalar yapıyor. İspanya’da sendikalar, göçmen işçilere yasal statülerine bakılmaksızın eğitim, sağlık hizmetleri ve bazı sosyal yardımların sunulması için yetkililere baskı uyguluyor. İspanya ve İtalya’da hükümet üzerinde baskı oluşturmak için göçmen işçilere yardım birimleri oluşturuldu, Fransa’da göçmen işçilerin oturma ve çalışmalarının kayıtlı hale gelmesi için hükümet politikalarını etkilemek üzere grevler düzenlendi.

Sendikaların toplum içindeki yasal ve yapısal pozisyonlarının farklı özellikleri nedeniyle göçmenlere özgü stratejiler geliştirmesi gerektiği ortadadır. Dolayısıyla dil eğitiminin yanında başka stratejilerin de geliştirilmesi gerekir. Özellikle İtalya ve İspanya örnekleri verilerek sadece işyerinde değil mahallelerde örgütlenmeye ve toplumsal sendikacılık hareketlerine odaklanılması gerektiğini ve sendikaların sivil toplum örgütü gibi hareket etmesi gerektiğini savunanlar vardır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), sendikaların göçmen işçilere ilişkin dört farklı politika uygulayabileceklerini belirtiyor: (1) Hak temelli göç politikalarını desteklemek, (2) Diğer ülkelerdeki sendikalarla birlikte hareket etmek (3) Sendika üyelerini bilgilendirmek ve eğitmek (4) Göçmen işçilere ulaşmak.

Türkiye’de göçmen işçiler ve sendikal hakları

Türkiye geleneksel göç alan ve Batı Avrupa ülkelerine göç veren bir ülke iken, 2011 yılından itibaren emek göçü alan ülke ve/veya transit göç ülkesi konumuna da girdi.

Komşu ülkelerdeki ekonomik istikrarsızlıklar ve siyasi çatışmalar, Doğu ile Batı arasında bir geçiş bölgesi olarak Türkiye’nin coğrafi konumu, Avrupa ülkelerinin kısıtlayıcı göç politikaları ve sıkı sınır kontrolleri sonucunda göçü yeniden yönlendirme çabaları, Türkiye’ye yönelik düzensiz göçün artışına yol açmış bulunuyor.

Türkiye, onayladığı uluslararası sözleşmeler ve T.C. Anayasası hükümleri gereği, göçmen işçilerin temel insan haklarına saygı göstermek ve sendikal haklarını tanımakla yükümlü. Dolayısıyla Türkiye’de göçmen işçiler, Anayasal ve yasal olarak, sendikal örgütlenme ve sendikal faaliyette bulunma haklarına sahip.

Çalışma iznine sahip ve Sendikalar Kanunu kapsamında işçi sayılan bir işte çalışan yabancılar çalıştıkları işkolunda kurulmuş bir sendikaya üye olabilirler. Toplu iş sözleşmesine taraf işçi sendikasının üyesi olmaları veya dayanışma aidatı ödemeleri halinde toplu iş sözleşmesi hükümlerinden yararlanmaları mümkündür.

2821 sayılı eski Sendikalar Kanunu’na göre yabancıların sendikalara üye olmasının önünde bir engel bulunmuyor, yalnızca sendika kuruculuğu için Türk

vatandaşı olmak şartı aranıyordu. Yeni 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda, sendika kurucusu olmak için gereken Türk vatandaşı olmak ve Türkçe okur-yazar olmak şartları ILO'nun 87 sayılı Sözleşmesine uyum sağlamak gerekçesi ile kaldırıldı.

Türkiye'de göçmen işçilerin sorunlarını ve örgütlenmelerini henüz gündemine almamış olan sendikalar, göçmen işçilerin korunması ve göç politikalarının belirlemesi süreçlerinde de etkin değiller. İşçilerin e-devlet üzerinden sendika üyelik başvurusu durumunda, Çalışma Bakanlığı, kayıtsız işçilerin sendika üyelik başvurularını sigorta kayıtları olmadığı gerekçesi ile işleme koymuyor. Halbuki sigortası olmayan işçilerin sendika üyeliğini kabul etmek ve işverenleri hakkında işlem yapmak yolu seçilmesi halinde, gerek sendikal hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesi gerekse kayıtdışının önlenmesi açısından son derece önemli adım atılmış olur. Aynı yaklaşımın düzensiz göçmen işçiler için de geçerli olması gerekir.

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin toplu iş hukuku göçmen işçilerin sendikal haklarına ilişkin herhangi bir özel kısıtlama içermiyor. Ancak bu durum, sendikal hakların hayata geçirilmesinde engellerle karşılaşılacağı anlamına gelmiyor.

Sendikalar, göçmen işçilerin örgütlenmesi çalışmasına başlamadılar

Türkiye'de göçmen işçiler konusunun, henüz sendikaların politika ve örgütlenme gündemine girmediği söylenebilir. Sendikalar göçmen işçilerin korunması, örgütlenmesi ve göç politikalarının belirlenmesi süreçlerinde etkin bir rol oynamıyorlar. Son yıllarda Türkiye'ye emek göçünde artış ve çeşitlenme olmasına karşın, sendikaların emek göçü konusundaki yaklaşım ve konumlarında bir değişim yaşanmadı.

Sendikalar, düzenli göçmenleri sendikaya ihtiyacı olan bir kesim olarak görmüyor, düzensiz göçmenleri ise genel kayıtdışı sorununun bir parçası olarak algılamıyor.

Sendikalarda genel olarak, göçmenlerin örgütlenmesinin zor olduğu anlayışı hakim. Göçmenler kayıt dışı çalışanlar, taşeron çalışanlarla birlikte ele alınıyor ve daha önce (istisnalar dışında hala) taşeron çalışanların örgütlenmesi konusunda pek hevesli olmayan sendikalar, benzer şekilde göçmenlerin örgütlenmesi konusunda da pek hevesli değiller.

Sonuç

Düzenli, düzensiz göçmen yığınlarının sayısının 272 milyonu geçtiği günümüzde tüm göçmenlerin sendikal haklarının tanınması, göç yönetiminde "hak temelli yaklaşım"ın ayrılmaz bir parçasıdır. Göç yönetiminde hak temelli yaklaşım; sendikalaşma hakkını, yerli işçiler

için olduğu gibi göçmen işçiler için de savunmak demektir. Göçmen işçilerin sendikalar tarafından temsil edilmeleri, onların uluslararası belgelerde tanınan temel haklarının güvence altına alınmasına ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine büyük katkı sağlayacaktır.

Pek çok uluslararası belgede göçmenlerin sendikal hakları tanınmıyor. Özellikle 2000li yıllarla birlikte ILO ve diğer uluslararası örgütler "hak temelli göçü yönetme politikaları"na işaret ediyor.

Bazı ülkeler, sendikal hakları ikamet ve çalışma iznine bağlı kılıyor. Diğer bazı ülkelerde ise ulusal mevzuat, göçmen işçilerin sendikal haklarını, ülke vatandaşları ile eşdeğer düzeyde tutmaya izin veriyor.

Elbette yasal olarak bu hakların tanınması önemli. Ancak haklar yasal olarak tanındığında dahi, bu hakların uygulamaya geçirilmesinde büyük sorunlar yaşanıyor.

Kâğıt üzerinde yazılan hakların gerçekleşmesi bir yana çeşitli davalarla yeni düzenlemeler yapılıyor ve bu eşitsiz uygulamalar kural haline getiriliyor. Dolayısıyla işçi sınıfının ve sendikaların sermaye karşısında güç kazanması ancak kadın-erkek, etnisite, ırk, vatan-daş-vatandaş olmayan ayrımlarının ötesinde birlikte örgütlenmesiyle mümkün.

Kaynakça

DİSK-AR yayınları

Erdoğan, S., 2013, "Göçmen İşçilerin Sendikal Hakları", *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu V. Bildiriler*, Petrol İş yayını 118, İstanbul, s. 197-222.

ETUC, 2010, *Birlikte çalışmak: Avrupa Birliği ve Türkiye'de Sendikalar*, Belçika.

Kaygısız İ., 2015, *Güvencesizleşmeye Karşı Örgütlenme Deneyimleri*, PSI Kamu Hizmetleri Enternasyonal.

Tanyılmaz K. ve M.M. Kurtulmuş Kıroğlu, 2007, "Türkiye'de Göçmen İşçiler ve İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri", *Türkiye'de Yabancı İşçiler*, Der. Aylan Arı içinde, Derin Yayınları, İstanbul.

Toksöz, G., S. Erdoğan ve S. Kaşka (2013) *Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Ankara.

Marx ve ekoloji

Sinan Özbek

Marx 1818/1883 yılları arasında, Engels ise 1820/1895 yılları arasında yaşıyor. Bu yıllar kapitalizmin barbarca geliştiği yıllar. Köylü çocuğunun kırdan koparılıp, kentlerdeki fabrikalara tıkdığı, çalışma saatlerinin oldukça uzun olduğu yıllar. Köylü çocuğunun işçiye dönüştüğü ve işçilerin de en sağlıksız koşullarda yaşamaya mahkûm edildiği yıllar. Marx, burjuvazinin daha yüz yıllık egemenliğinde o güne kadarki kuşakların ürettiğinden daha fazla ve sınırsız büyüklükte üretim gücü yarattığını yazıyor. İşte bu gelişme doğa güçlerinin boyunduruk altına alınmasından, makinelerin icadına, kimyasalların endüstri ve ziraata kullanılmasına vb. kadar uzuyor. Marx, kapitalizmin bu gelişmesinde iki şey görüyor: Bir yandan ulusal ekonomilerin dünyaya açılması ve insanın dar sınırlarının parçalanması, ufkunun genişlemesi, diğer yandan da eksiksiz bir yabancılaşmayla her şeyin değerden düştüğü sonsuz bir şeyleşmeye yol açması. İşte bu noktalar aynı zamanda kapitalizmin yol açtığı kötülükleri bağlayacağımız yer. Dolayısıyla kapitalizmin yol açtığı ekoloji sorununu da buradan hareketle ele almak gerekiyor.

Marx'a Yöneltilen Eleştiriler

Buna geçmeden önce hatırlamak gerekiyor: Marx'ın insanlığın düşünce dünyasına girmesi muazzam bir kırılmaya yol açıyor. Bu kırılma, o güne kadar gelen düşünce sistemlerinin topyekûn olarak boşluğa düşmesine neden oluyor. Marx'tan önceki toplumu açıklamaya yönelmiş bütün filozofların görüşleri önemli olmakla birlikte, bağlantıları kopuk kimi zaman da spekülatif bir nitelik taşıyor. Marx, bunun da görülmesine yol açıyor. Kendinden önceki felsefeyi neredeyse yerle bir eden Marx'ın görüşlerinde bir boşluk arama, bir tutarsızlık bulma çabası da hemen o gün başlıyor. Marx ve Marksizm iki koldan ciddi saldırıya maruz kalıyor. Bir yandan Marx'ın düşüncesinin siyasi sonuçlarından ürken egemen sınıfın saldırısı başlıyor diğer yandan da entelektüel dünya, Marx'ın görüşlerine saldıracağı bir boşluk arıyor. Ya da eski büyük filozoflara dayanarak yeni bir yol açmaya çalışıyor. Bunu, entelektüel dünyanın en zavallı durumu olarak görüyorum.

Marx'a yönelen ilk teorik saldırı hemen ölümünden sonra geliyor. İlk ciddi eleştiriyi Paul Bart yapıyor. Eleştiri Marx'ın toplumun yapısını abarttığı, üstyapıyı

ihmal ettiği görüşünü işliyor. Bu kayda değer eleştiri, Engels'in ihmalî kabul etmesi ve nedenlerini açıklamasıyla, giderilemeye açık bir alana dönüşüyor. Nitekim Gramsci'nin yazdıklarının, bu eleştiriye verilmiş tam bir cevap olduğunu görmek gerekiyor. Ne yazık ki Engels'in "özeleştirisi" ve Gramsci'ye rağmen Marksist kimi çevreler, Bart'ın gördüğü boşluğu Marx'a mal ederek teoriyi sürdürmeye devam ediyor.

İkinci eleştiri Marx'ın sınıf kavramını öne çıkararak başta kadınların ezilmesi olmak üzere madunların ezilmişliğini ihmal ettiği noktasına yerleşiyor. Teorik olarak daha cılız bir eleştiri bu. Marx, işçi sınıfının ezilmişliğine değil, üretim ilişkilerinin içinde tuttuğu yere dayanarak, bu sınıfa merkezi bir yer veriyor. Dolayısıyla bu eleştiri teorik olarak pek güçlü bir zemin bulmuyor. Ancak teoriyi işçi sınıfının ezilmişliği üzerinden tartışan Marksist çevreler, bu eleştiriyle cepheleşiyor ve onlara haklılık zemini yaratıyor. Sözünu ettiğim Marksist çevrelerin bu yanlış yorumu, başta Foucault olmak üzere madunlar üzerine verimli görüşler üreten entelektüellerin karşı cepheye itilmesine, yerleştirilmesine yol açıyor.

Üçüncü eleştiri de Marx'ın ekoloji sorununu ihmal ettiği dahası ekoloji sorununun daha da büyüyeceği bir düşünce sistemi geliştirdiği oluyor. Bu son eleştiri, ekoloji sorununun hem pratik dayatması hem de felsefe sorunu olarak ele alınmasıyla başlıyor. Ekoloji felsefesi alanında merkeze konması gereken isim şüphesiz Hans Jonas. Jonas, ekolojik etiği geliştirirken Marksizm'le bir hesaplaşma içine girmek zorunda kalıyor. Bunun nedeni kendi tezlerinin, daha önce Marx'ın söyledikleriyle boşluğa düşeceği endişesi. Jonas, bu eleştirinin önüne geçebilmek için kendi meşrebince bir Marx anlatıyor. Bunun detaylarına girmiyorum. Ancak iki şey söyleyerek geçmeyi düşünüyorum: Bir; Jonas, Marx dediği yerde SSCB anlatıyor. İki; zaten kendisi verdiği röportajda Marx hakkında söylediklerinin yerli yerinde olmadığı tespitiyle soran gazeteciye Marx bilmediğini itiraf ediyor. Şüphesiz bu erdemli bir tutum. Ama bu kez "Bilmediğin bir konuda neden kitabın üçte birini kapsayacak uzunlukta yazıyorsun?" sorusu Jonas'ı bekliyor. Hiç kuşkusuz bunun nedeni Marx ile bir hesaplaşmaya girmeden tezlerini temellendirmesinin imkânsız olması.

Jonas, Marx'ı görüşlerini doğanın tam manasıyla ele geçirilmesi, denetlenmesi anlamında kullandığı "Baconcu program"ın bir devamı ve hatta en yetkin hali olarak niteliyor. Buradaki ilk yanlış doğanın denetlenmesinden bahseden Bacon'ı yanlış, hadi daha hafif bir ifadeyle söyleyeyim noksan kavramakta ortaya çıkıyor. Zira Bacon, doğanın denetlenmesinin, "ancak onun yasalarına uymakla", mümkün olacağını yazıyor. Tam olarak şöyle diyor: "O halde, 'şey'lerin üzerinde bulunan insan imparatorluğu, yalnız sanatlar ve bilimler üzerinde kurulur. Çünkü tabiat yalnızca kendisine boyun

eğilerek idare edilmektedir."¹ Buna rağmen Jonas, Bacon'ı kapitalizmin doğayı hiçe sayan tutumunun felsefedeki referansı olarak anlatılıyor.

Marx: Doğa İnsanın İnorganik Bedeni

Yukarıda Marx'ın felsefe tarihindeki yerinin köklü bir kopuş olduğunu yazdım. Bu kopuşun, kırılmanın gözlenebileceği bir alan da felsefenin kadim doğa-insan (tin, ide) karşıtlığına son vermesi. Marx, insanı doğadan ve doğadaki diğer canlılardan bağlantısız ve ayrı bir yerde gören bütün düşünceleri elinin tersiyle itiyor, ciddiye dahi almıyor. İnsanı zaten olduğu yere bakarak son derece yalın anlatıyor. İnsanı doğadan asla ayrı düşünmüyor. Marx, insanın doğrudan doğruya doğaya dayanarak üretim yaptığını söylüyor. "Duyusal dış dünya olan doğa" olmaksızın üretimin hiçbir türünü mümkün görmüyor. İnsan somut varlığını doğanın ürünlerine - ki bunlar insanın karşısına konut, besin vb. türünde çıkar- dayanarak devam ettiriyor. İşte Marx'a göre, "İnsanın evrenselliği pratikte, bütün doğayı kendi organik olmayan bedeni kılan bu evrensellikte kendini gösterir: Çünkü doğa 1- dolaysız yaşama aracıdır, 2-yaşama etkinliğinin gerci nesnesi ve aracıdır."² Burada ifade edilen insan yaşamının doğaya bağımlı olması aslında sadece ve sadece doğanın kendi kendine bağımlı olması anlamına geliyor. Zira Marx, "insan doğanın bir parçasıdır" ifadesiyle sürdürüyor. Parçanın bütüne bağlı oluşu da -mantık gereği- bütünün kendi içindeki bir bağdır. Doğaya atfedilen bu büyük önemin bir sonucu da sadece doğadan hareket eden bir bilimin hakiki bir bilim olarak kabul edilmesi sonucunu yaratıyor. Bu durumda doğa tarihi ve insanın tarihi karşıtlık içinde bir birlik oluşturuyor. İşte Marx bunu *Alman İdeolojisi* adlı eserde şöyle ifade ediyor: "Biz sadece bir bilim tanıyoruz, tarihin bilimi. Tarih doğanın tarihi ve insanlığın tarihi şeklinde ayrılan, iki perspektiften incelenebilir. Bu iki cephe birbirinden ayrılamaz, insan var olduğu sürece doğanın tarihi ve insanın tarihi birbirine bağlıdır."³ (MEGA Band 5, 567). Bu deme ki tarih ile doğa iki ayrı şey değildir ve insanın önünde devamlı olarak "tarihsel doğa ve doğal tarih" mevcuttur.

Marx, insan türünün kapitalizmden geçmek zorunda kaldığını yazıyor. Ama bu, kapitalizmin geride kalmayacağı, tarihe mal olmayacağı anlamına da gelmiyor. *Grundrisse* adlı eserde Marx, ne eskiye dönüş isteğinde kendini gösteren romantizme ne de kapitalizmin olduğu gibi kalacağını anlatan pozitivizme özel bir önem ve anlam atfediyor. Aslında Marx'ın

1 Bacon, 1999, s. 137.

2 Marx, 1964, s. 515

3 Marx, 1969b, 567.

kapitalist ekonomi eleştirisi bir yandan da doğaya reva görülen barbar yıkıcılığın eleştirisidir. Marx, kapitalizmin daha başlarken hatırlattığım iki temel özelliğinin sonucunda, paranın kendi yanında hiçbir Tanrı'nın var olmasına izin vermeyen biricik Tanrı haline geldiğini yazıyor. Genel geçer olma özelliği taşıyan para, her şeyin değerini belirliyor. *Yahudi Sorunu* adlı eserinde şöyle yazıyor: "O [para] bu nedenle bütün dünyanın insan dünyasının ve doğanın kendi değerini yağmaladı."⁴ Devam eden Marx bugün çevreci hareketi değerlendirirken kullanılacak bir görüş açısı da veriyor: Özel mülkiyetin ve paranın egemenliği altında doğa hakkında oluşturulmuş görüşleri, aslında doğaya saygısızlık ve pratik olarak doğayı aşağılamak olarak yorumluyor.

Marx, Kapitalizmin Doğayı Mahvettiğini Görüyor

Marx'ın yaşadığı yıllarda kapitalizmin yol açtığı çevre sorunları da görülmeye başlıyor. Ancak bu sorunlar henüz bir bağımsız felsefe disiplininin kurulmasına yol açacak kadar boyut kazanmış durumda görünmüyor. Gerçi aynı yıllarda Henry David Thoreau (1817/1862) örneğinde olduğu gibi doğaya dönüş düşüncesi de seyrek bir şekilde görülmeye başlıyor. Marx'ın çevre sorunları konusunda ilk dikkat çektiği nokta, şehirleşme ve şehirlerde nüfus yoğunlaşması. Marx şöyle diyor: "Kapitalist üretim; büyük merkezlerde biriken şehir nüfusunun sürekli ağırlık kazanmasıyla, bir yandan toplumun tarihsel hareket gücünü biriktiriyor, diğer yandan insan ile doğa arasındaki özümlemeyi (Stoffwechsel) bozuyor."⁵ Dikkat edilirse Marx burada iki temel olguyu belirliyor: Kapitalizm, üretim ilişkilerinde tuttuğu yerden dolayı tarihsel bir rol üslenme kabiliyetine sahip işçi sınıfını çoğaltıyor, biriktiriyor. Ama aynı kapitalizm doğa ve insan arasında kopması mümkün olmayan dengeyi bozuyor. Marx'ın bu ikinci vurgusu, yukarıda aktardığım, doğayı insanın inorganik bedeni olarak gören düşüncesiyle bağlantılı. İnsanla onun inorganik bedeni olan doğa arasındaki ilişkinin parçalanması, bir yandan insanın diğer yandan da doğanın tahrip olması anlamına geliyor. Nitekim Marx bu gelişmenin, şehirdeki işçinin beden, tarım işçisinin de ruh sağlığını bozduğunu yazıyor. Kapitalist tarımdaki her ilerleme toprağın yağmalanması sanatına dönüyor. Toprak verimliliğinin kısa vadede arttırılmasına yönelik her girişim, uzun vadede verimliliğin yok edilmesi oluyor. Marx ve Engels, tarım ve endüstri alanında atılan her adımın, doğanın yağmalanmasına dönüştüğünü görüyor, bunu tekrar tekrar yazıyor. Özellikle ormanların yok edilmesinin yarattığı sonuçları tartışıyor. Ormanların yok

edilmesi nem oranını etkileyerek, bitki örtüsünün de değişmesine neden oluyor. Tam da bu noktada Iring Fatscher'in tespitini hatırlamak gerekiyor: Fatscher, Marx'ın anlattıklarını endüstriyel tarımın yol açtığı çevre sorununun oldukça iyi temellendirilmiş bir öngörüsü olarak yorumluyor.

Engels de kapitalizmin çevre felaketine neden olduğunu görüyor. Yer yer daha vurgulu ifadelerle soruna işaret ediyor. *Doğanın Diyalektiği* adlı kitabında insan ve hayvanların doğa üzerinde nasıl bir etki yaptığını da tartışıyor. Hayvanların doğayı değiştirmesi etkin bilinçli bir eylem sonucu olmuyor. Ne zaman ki insan burnunu hayvanlarla yaşadıkları doğa arasına sokuyor işte o aşamada sorunlar da ortaya çıkıyor. Engels'in örneği çarpıcı, zira benzer örnekler günümüzde de yaşanagelıyor. Engels insanların beraberinde getirdiği keçi ve domuzların çokluğu yüzünden, Yunan ormanlarının yok olduğunu anlatıyor. Yakın zamanda da bir benzer çöküşü Avustralya için tespit ediyoruz: Beyaz adamın bu kıtaya taşıdığı yerli olmayan hayvan türleri kıtayı istila ediyor ve yerli hayvanların soyunu kurutuyor. Engels çarpıcı bir gözlem daha yapıyor: 1500'lü yılların sonunda İspanyol gemiciler işgal edilen Amerika'dan patates getiriyor. İspanya ve İngiltere'de başlayan patates üretimi giderek yayılıyor. Başlangıçta patates yoğunlukla hayvan yemi olarak kullanılıyor. İşte Engels, bunun sonucu olarak ortaya çıkan nişastalı yumurtaların yol açtığı hastalıkları dahi tartışıyor. Bu örnek bize daha birkaç yıl önce gündemimize yerleşen suni yemden kaynaklanan "deli dana hastalığını" hatırlatıyor. Engels açıkça insanın doğaya yönelen eyleminin yıkıcı bir niteliğe büründüğünü yazıyor. İnsan amaçları için doğayı denetim altına alıyor ama bu bir insan topluluğunu egemenlik altına almaya benziyor. Egemenlik altına alınan direniyor. Engels'e göre insan doğaya onun dışındaki bir güçmüş gibi egemen olamaz. Bu noktada Engels Marx'ın yazdıklarına dönüyor: İnsan her şeyiyle etiyle, aklıyla ve beyniyle doğanın parçasıdır. Engels devam ediyor: "Doğa üzerinde kurduğumuz bütün egemenlik, başka bütün yaratıklardan önce onun yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulamadan öteye gidemez."⁶ Jonas, doğanın vahşice yağmalanması anlamında kullandığı "Baconcu ideal" tanımından geçerek, Marksizm'le Bacon arasında bir benzerlik kurarken, bu noktayı görmeliydi! Engels'i takip ediyorum: "Şimdiye kadar var olmuş bütün üretim tarzları ancak emeğin en yakın, en dolaysız yararlı etkisine ulaşmayı amaçlamıştır. İlerde ortaya çıkan, yavaş yavaş yinelenerek ve yığılarak etkili duruma gelen sonuçları tamamen ihmal edilmiştir."⁷ Burada da hatırlatma yapmak gerekiyor: Jonas'ın

4 Marx, 1964, s. 374-375.

5 Marx, 1968a, s. 528.

6 Engels, 1968, s. 453.

7 a.g.e., s. 455.

günümüz etiğine yönelen en büyük eleştirilerinden biri “şimdiki zamanla sınırlı” olmasıdır. Engels’ten aktardığım son cümledeki “şimdiye kadarki üretim tarzı” ifadesini çıkarıp, yerine “şimdiye kadarki etik” ifadesini koyarsanız, Jonas’ın etik eleştirisine başladığı noktayı yakalarsınız. Jonas’ı bir kenara bırakıyorum. Engels’in çok daha çarpıcı sözleri geliyor: “Doğa üzerinde kazandığımız zaferden dolayı çok fazla böbürlenmeyelim. Böyle bir zafer karşısında doğa bizden öcünü alır. Her zaferin beklediğimiz sonuçları, ilk aşamada sağladığı doğrudur. Ama ikinci ve üçüncü aşamada da büyük çoğunlukla ilk sonuçları ortadan kaldıran bambaşka önceden görülmeyen etkileri vardır.”⁸

Sonuç Yerine

Dikkat edilirse Marx’a ekoloji konusunda yönelen eleştirinin de kaynağı, Marx ve SSCB’nin özdeşleştirilmesi. Bu eleştirilerin bugün de sürebilmesinin temel nedeni SSCB ve hâlâ orada olup bitenleri Marx’ın görüşlerinin bir uygulaması, sosyalizm ya da sosyalizmin bir türü olarak gören çevreler. Bunlar, sosyalist hatta komünist SSCB tespitinden, dejenere işçi devleti tezine kadar genişliyor. Bu çevreler solda yer aldıklarından, en sağdan gelen eleştirinin en kibar ifadesiyle güçlenmesine neden oluyorlar. Kuşkusuz SSCB’nin Marx ile özdeşleştirilmesine dayanarak yapılan eleştiriler, siyasi bir karalama kampanyası olarak sağdan geldiğinde anlaşılabilir bir durumdur. Daha sorunlu olan ve Marksist düşünceye daha fazla zarar veren, solun kimi kesimlerinin SSCB’yi bir şekilde sosyalizmle bağlantılı görmesi...

Bütün bunlarla Marx’ın bir ekoloji felsefesi geliştirdiğini söylemiyorum. Zaten böyle bir iddia, diyalektik düşünmeye ters düşerdi. Dahası Marx ve Engels’te ekoloji açısından talihsiz denebilecek ifadeler de rastlanabilir. Burada iddia etmek istediğim, Marx ve Engels’in kapitalizmin bir ekolojik felakete de yol açacağını görmüş olmalarıdır. Marx’ın tarihteki önemini ve onu doğru kavramanın yolunu; en kısa, en öz olarak, Engels’in cenaze töreninde yaptığı konuşma gösteriyor. Engels, Marx’ın mezarı başında yaklaşık olarak şöyle diyor: “Bu adam Darwin’in canlılar dünyasında yaptığı şeyi, toplumlar için yaptı. Toplumun işleyiş yasalarını keşfetti.” Bu karşılaştırma bize bir şey daha söylüyor: Marx’tan önce toplum hakkında yazılanlar, tıpkı Darwin öncesinde canlıları açıklamak için yazılanlar gibi... Bundan önceki toplum hakkındaki bütün konuşmalar, filozofların bütün yazdıkları, çoğu zaman naif, çoğu zaman spekülasyon... İşte Marx hakkında konuşmaya kalkan herkesin göz önünden ayırmaması gereken nokta burası. Aynı zamanda, Marx’ı doğru kavramak için hareket edilecek nokta da burası.

Kaynakça

- Bacon, Francis, 1999, *Novum Organum*, çev. Sema Önal Akkaş, Doruk yayıncılık, Ankara.
- Engels, Friedrich, 1968, *MEW Band 20*, Dietz Verlag, Berlin.
- Marx, Karl, 1964, *MEW Band 1*, Dietz Verlag, Berlin.
- Marx, Karl, 1969a, *MEW Band 2*, Dietz Verlag, Berlin.
- Marx, Karl, 1969b, *MEW Band 5*, Dietz Verlag, Berlin.
- Marx, Karl, 1968a, *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie*, Erster Band, Dietz Verlag, Berlin.
- Marx, Karl, 1968b, *MEW Ergänzungs Band*, Dietz Verlag, Berlin.
- Özbek, Sinan, 1995, “Hans Jonas’ın Ekolojik Etiği”, *Felsefe Tartışmaları*, sayı 18 içinde, İstanbul.
- Özbek, Sinan 1999, “Hans Jonas’ın Ekoloji Bağlamında Marx Eleştirisinin Eleştirisi”, *felsefelogos*, sayı 6 içinde, İstanbul.

8 a.g.e., s. 452.

Metabolik yarılmanın yeniden keşfi ve gecikmeli takdiri

Ian Angus

Üretim, mübadele ve mülkiyetle ilişkisi bağlamında, modern burjuva toplumu, böylesine kudretli üretim ve mübadele araçlarını bir araya getirmiş olan bu toplum, kendisini çağırın yeraltı dünyasının güçlerini artık kontrol edemez hale gelmiş bir büyücüye benziyor.

Karl Marx ve Frederick Engels

Küresel ısınma. Kasırgalar. Yükselmekte olan deniz seviyesi. Dumanlı ve zehirli hava. Okyanuslardaki asitlenme ve ölü bölgeler. Türlerin yok oluşu. Toprağın aşınması. Tatlı su rezervlerinin tükenmesi. Ozon tabakasındaki incelme. Biyolojik bozunmadan muaf plastikler ve kimyasal kirlenme. Ormansızlaştırma. Çölleşme. Antibiyotik dirençli bakteriler. Tuhaf hastalıklar ve salgınlar...

Liste böyle uzayıp gidiyor... Üst üste binmeye başlayan muhtelif ekolojik krizlerin uygarlığımızın geleceğini tehdit ettiği gezegensel bir acil durumla yüz yüzeyiz.

2009 yılında Stockholm Dayanıklılık Merkezi'nde bir araya gelen, dünyaca tanınan 28 bilim insanı, "insanlık için güvenli bir faaliyet alanı" adını verdikleri, dünyayı yaşanabilir kılmak adına ihlal edilmemesi gereken dokuz 'gezegensel sınır' tanımladılar. Bu kritik sınırların bir tanesinin dahi aşılması, yaşamın ve refahın olumsuz etkilenmesiyle sonuçlanıyor. Hatta sonuçlarının dehşet verici olabileceğini de bildirdiler. 2015'te neşredilen bir güncelleme, dokuz kritik sınırın yedisini daha şimdiden ya aşmak üzere olduğumuzu ya da çoktan ihlal edip tehlikeli bölgeye ulaştığımızı gösterdi.¹

Bu ve benzeri araştırmaların bizi su götürmez bir hükme yönlendirdiğini görüyoruz: İlimli reformlar ya da siyasa değişiklikler böylesi bir ekolojik yıkımı önleyemez. Burada uğraşmak zorunda kaldığımız şey, sırasıyla ele alabileceğimiz münferit sorunlar değil, yerküreyi binlerce yıl yaşanabilecek bir gezegene dönüştüren temel doğal süreçlerde yaşanan, birbiriyle kökten bağlantılı çöküşlerdir.

1 Stockholm Dayanıklılık Merkezi, *The nine planetary boundaries* (Dokuz gezegensel sınır), <https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries/planetary-boundaries/about-the-research/the-nine-planetary-boundaries.html>

İnsan toplumu ve yerküre arasındaki ilişkide korkunç derecede yanlış giden bir şeyler var. Bunun alametlerine odaklanıp asıl sorunu görmezden gelmek tehlikeli bir tutum olur çünkü bir sorunu düzeltelim derken diğerlerini içinden çıkılmaz hale getirebiliriz. Radikal çözümlere ihtiyaç duyduğumuz apaçık ortada. Ne var ki altta yatan nedenleri, yani yaşam destek sistemlerimize saldıran o sistemik hastalığın ne olduğunu tahlil edemediğimiz sürece nasıl bir tedaviye başvuracağımızı bilmek de mümkün değildir.

Marksizm ve doğa

Doğal yaşam ile insan toplumu arasındaki girift ilişkiyi açıklamaya çalışanlar ekseriyetle birbirinden kapsamlı iki kategoriden birine dâhil oluyor. İlki, insanı ve insan uygarlığını doğanın bir parçası olarak görmeyen düalist cephe. Diğeriyse ikisini bütünlük tek bir yapı olarak ele alan monist tutum. Ekolojik yıkımdan düalist yaklaşımı sorumlu tutan çevre yazarlarının sayısı azımsanmayacak kadar fazladır: İnsanlar, doğanın bir parçası olduklarını bir anlayabilseler, ona böyle kötü davranmazlardı. Kimi zaman aynı argümanın farklı şekilde dile getirildiğini de görürüz: Toplamların sürdürülebilir gelişimi, insan merkezli yaklaşımın terk edilip doğa merkezli çevre anlayışının benimsenmesiyle mümkündür.

Daha güncel bir argüman ise doğa ve uygarlığın bir zamanlar birbirlerinden ayrı varlıklar olduklarını, ama artık kapitalist toplum yapısında birbirlerini bütünüyle kuşattıklarını, bunun dışındaki tüm yaklaşımların düalist burjuvaya özgü yanılgılar olduğunu ileri sürer. Çevre felsefesi Richard Evanoff'un ifadesiyle, "İnsan eliyle yapılan her şeyin aslında bizzat doğanın eserleri olduğu, doğaya dair olanlarınsa sadece bir kısmının insanlar tarafından yapılandırıldığı bir kez anlaşıldığında, monizmin çöktüğünü görebiliriz." Doğanın beşeri yönetim ve denetime tabi olma zorunluluğu yoktur. Ve doğa da insan toplumunu çeşitli şekillerde baskılayıp zorlasa bile, uygarlığın neye benzeyeceği konusunda belirleyici değildir. Evanoff daha diyalektik bir yaklaşımı savunur:

Diyalektik yaklaşım ne düalisttir ne de monist... İnsanlar doğal çevrelerini şekillendirirken, eşzamanlı olarak onun tarafından dönüştürülürler de. Ve bu, doğal çevrenin bütünlüğü bağlamında, ne belirleyici ne de belirlenen oldukları anlamına gelir. Buradan devam edince, insan eliyle şekillenmiş olan çevrenin ise doğal çevrenin hem tesis edicisi hem de teşkil edeni olduğu görülür. Ancak insan ürünü çevre de doğanın bütünü için ne belirleyicidir ne de belirlenen.²

Bu diyalektik yaklaşım Marksizm'in de temelini oluşturur. Marx ve Engels, insanları doğanın bir parçası ve doğal çevrelerine muhtaç bir tür olarak gördüler ama monist felsefecilerden farklı olarak, su götürmez

bir gerçekten yola çıkıyorlardı: Çevremizi kuşatan doğal dünyanın sunduğu gıda, hava ve su gibi zaruri ihtiyaçlarımız karşılanmasaydı çaresiz kalır, hatta daha en başında var olamazdık. "Doğa," der Marx; "insanın inorganik bedenidir." — yani biyolojik sistemlerimizden bağımsız, tamamlayıcı parçamızdır. "İnsan, doğadan geçinir. Demek ki doğa da onun bir uzantısıdır aslında, işte bu nedenle, onunla etkileşimini sürdürmeli ve onu beslemelidir ki hayatta kalabilsin."³

Maddesel varlıklar olduğumuz için, doğal yaşamın geri kalanıyla gerçekleştirilen madde ve enerji değiş tokuşundan bağımsız olmamız mümkün değildir ve asla mümkün olamayacak. Marx'ın çağdaşı olan bilimciler, bu zorunlu değiş tokuşu, Almandaca *metabolizma* anlamına gelen "stoffwechsel" sözcüğüyle ifade ettiler.

Bu müşterek bağımlılık, tarihsel materyalizmin ilk prensibi, ama burada durursak, ardından gelen ilkesini gözden geçiririz ki o da, insanların yaşamsal ihtiyaçlarını temin etme yöntemlerinin tarih boyunca değişime uğradığıdır. Belirli bir toplumsal düzen ile doğal yaşam arasında kurulan özgül ilişkiyi anlayabilmek adına odağımızı insanın somut varlığının ötesine kaydırmalı, onun ürettiği ve tütettiği somut toplumsal koşullarını gözden geçirmeliyiz. Marx'ın da yazmış olduğu gibi, bu özellikle, pek çok insanı tabi oldukları doğal yaşamdan koparan kapitalist toplum söz konusu olduğunda önem arz eder.

Açıklanması gereken, canlıların *kardeşliği* ve faal insanlığın doğa ile gerçekleştirdiği metabolik mübadelesinin doğal, inorganik koşulları ya da dolayısıyla doğayı kendine mal etmesi değildir. Bunlar tarihsel sürecin mahsulleri de değildir. Daha ziyade, bir varlık olarak insana özgü organik koşullar ile bu faal mevcudiyet arasındaki bölünmenin, yalnızca ücretli emek ve sermaye ilişkisinde tümünden varsayılmış olan bu ayrışmanın izaha ihtiyacı var.⁴

Marx'ın ta o zamanlarda göstermiş olduğu üzere; kapitalizm, tabiatı gereği karşı koyamadığı kâr ve varlık birikimi dürtüsünü, insani temel ihtiyaçların karşılanmasından daha önemli sayar. Bu süreçte "İnsan ve yerküre arasındaki metabolik etkileşimi altüst eder" ve "toplumsal metabolizmanın, yani yaşamın doğa yasalarıncı bizzat salık verilen metabolizmanın birbirine bağlı süreçlerinde onarılamaz bir uçurum" yaratır.⁵

Tıpkı vücudumuza saldırdığında bağışıklığa zarar veren bir patojen gibi, kapitalizm de hem doğal dünyanın bir parçasıdır hem de onunla savaş halindedir: Hem ona bel bağlar hem de eşzamanlı olarak onun yaşam destek sistemlerini zayıflatır.

3 Marx, 1974, s. 328.

4 Marx, 1973, s. 489.

5 Marx, 1976, s. 949-50.

2 Evanoff, 2005, s.74.

Bu kavrayış, metabolik yarıma kuramının belkemiğini oluşturur. Merhum Del Weston'ın ifadesiyle; "Marx'ın ekolojik eleştirisinin en can alıcı noktasıdır; Toplumsal sistemler ve tabiatın geri kalanı arasındaki kopuşu simgeler."

Metabolik yarıma... İnsanların oynadığı rol de dahil olmak üzere, bütünlüklü bir ekolojik sistemin metabolizmasındaki parçalanmayı ifade eder. Sermaye birikimi mantığının, doğanın yeniden üretim sürecine nasıl zarar verdiği etrafında şekillenen bu kavram, kapitalizmin neden olduğu çevresel bozulmayı, ekolojik sürdürülebilirliği nasıl sekteye uğrattığını ve dolayısıyla doğanın temel işleyişine engel olduğunu imler. Yerküre metabolizmasını 'maliyet ve kazanç' dengesini yitirme yönünde zorlayan kapitalist dünya düzenini büyük bir ustalıkla resmeder.⁶

Marx'ın tarımsal metabolik yarıma dair fikirleri; İngiltere'deki tarımsal ve toplumsal uygulamaların toprağın ihtiyaç duyduğu temel besin öğelerini yok ettiğini, çiftlik sahiplerini giderek artan miktarlarda suni gübre ya da ithal guano kullanmaya mecbur bıraktığını gösteren kimyager Justus von Liebig'in çalışmalarına dayanıyordu. Bu metabolik yarıma gitgide büyüdü, zamanla ona Yerküre Sisteminin temel süreçlerinde gerçekleşen pek çok başka yarımlar da eklendi.

Bu uçurum yalnızca boyutsal olarak büyümekle kalmadı, zamanla daha da içinden çıkılmaz bir hale geldi. Öyle ki insan toplumunun iktisadi faaliyetleri; yerkürenin biyosferi, toprağı, ormanları, suyu ve havasında eş benzeri görülmemiş bir değişime sebep olunca ortaya çıkan antropojenik küresel ısınmayla birlikte Holosen'i de sonlandırdı.⁷

Frederick Engels, tüm canlı organizmaların ortak asli niteliğinin "doğal çevreleri ile sürdürdükleri metabolik etkileşim" olduğunu söylemişti.⁸ Yeryüzündeki yaşamın ve dolayısıyla insanlığın tarihi nihayetinde canlıların varlıklarını sürdürme, ilerleme, madde ve enerji alışverişinde bulunma yöntemlerindeki değişimlerin tarihidir. Bu, metabolizmanın, yani yaşamın en temel önkoşulunun tarihi. Dört milyar yıllık kesintisiz evrim süreci, saymakla bitmeyecek türlerin beraberinde, yaşamın en küçük birimi olan hücrelerden gezegenin bütününe, her seviyeden metabolik bağlantı kuran yaşam ağlarını da yarattı.

İnsan toplumlari ile insan dışı doğa arasındaki ilişkinin ve insan faaliyetlerinin (gelmiş geçmiş en yıkıcı toplumsal düzen aracılığıyla) sebep olduğu, (yaşamın bütünüyle muhtaç olduğu metabolik döngüleri altüst eden) ekolojik krizlerin anlaşılabilmesi için öncelikle bu ilkenin kavranması gerekir.

6 Weston, s.66.

7 a.g.e., s. 66.

8 Engels, 1940, s. 195-7.

Sosyalizm mi çevre mi?

Marx'ın, insanlık ve insan dışı doğanın nasıl bir ilişki içinde olması gerektiğine dair en güçlü söylemlerinden biri, *Kapital'de* yer alan şu satırlardır:

Sosyo-ekonomik biçimlenmeye daha geniş bir görüş açısıyla bakarsak; bir insanın bir diğer insan üzerinde sahiplik iddiasında bulunması ne kadar anlamsızsa, yeryüzü için de kişiye özgü özel mülkiyet o kadar anlamsızdır. Bir toplumun tamamı bir araya gelse, hatta tüm ulus bir araya toplansa ya da var olan tüm toplumlar bu uğurda birleşse bile, bunların hiçbirisi Dünya üzerinde sahiplik iddia edemez. Yalnızca mutasarrıf olabilirler. Yararlanıcılar olabilirler. Ve onu tıpkı bir *boni patres familias* gibi (iyi bir aile babası), gelecek nesillere devredilmek üzere koruyup geliştirmek zorundadırlar.⁹

1870'de, Fransız takipçilerinden oluşan bir grubun bazı vahim eylemleri karşısında canından bezen Marx, "Bütün bildiğim, 'Marksist' olmadığım" demişti [ve şöyle devam etti; "Tanrı beni dostlarımdan korusun!"]. Yirminci yüzyılı yaşasaydı, kendilerini onun siyasi varisleri sayan rejimlerin çevre politikaları karşısında tam olarak aynı cümleyi kurardı. Bunlardan iyi aile babası çıkmaz!

Örneğin, 1960'larda, Sovyetlerin Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı kapsayan devasa nehir derivasyonu projesine bakalım. Amacı, pamuk yetiştiriciliği yapan işletmelere sulama çözümü sunmaktı. Ekili alanlar kısa sürede serpilip gelişti, SSCB de böylece dünyanın en büyük ikinci pamuk ihracatçısı oldu. Ne var ki bölgenin bütününe bakıldığında, eş benzeri görülmemiş bir ekolojik felaketin yaşandığı anlaşılıyordu. Yönü saptırılan nehirlerin aslında, dünyanın en büyük dördüncü gölü olan Aral'ı beslemesi gerekirdi. 1989'a gelindiğinde, göl yüzde 90 oranında küçülmüştü. Arta kalan suyu da aşırı kirlenmeye maruz kaldığı için içme suyu elde edilemedi, yakınlardaki tarımsal işletmeler tuz rüzgârlarıyla tahrip oldu ve bir zamanların bereketli balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği yok olmaya yüz tuttu.¹⁰

Eski Sovyet Birliği ve Çin'de meydana gelen çevresel felaketlerin ikincil sonuçları ya da batıdaki sosyalistlerin önemli bir bölümünün bu türden yıkıcı projeleri görmezden gelmeleri, hatta kimi zaman savunmaları, çevrecilerin Marksizm'i reddetmesiyle sonuçlandı. Sosyalizm ve kapitalizmi çevre karşıtı ikizler olarak görüp üçüncü bir yol aradılar; çevre bilimlerinden türetilmeye çalışılan bir yol. "Ne solda ne de sağda, ön saflarda", 1980'lerde yeşil partilerce rağbet gören bir slogandı. Ve 90'lı yıllarda, çevre politikalarına yeni bir yaklaşım

9 Marx, 1981, s. 911.

10 Feshbach ve Friendly, 1993, s. 73-75.

olarak sunulan “ekolojizm”i geliştirme girişimlerine tanık olduk.

Yeşiller tarafından yazılan bir yığın makale ve kitapta, Marx ve Engels’in yazılarında sosyalizmin çevre karşıtı “ilk günahını” tespit etme üzerine bir arayışa çıktı. En yaygın rastlanan tutumsa modern sosyalizmin kurucularının “üretimcilikle” (*productivism*) — “daha fazla üretim her zaman iyidir” görüşü — ve doğanın önemini yeterince anlayamamış olmakla itham edilme leridir. Marx ile Engels’in yazdıkları ve inandıklarının tamamen yanlış anlaşıldığını gösteren bu eleştiriler, “yeşil çevrelerce”, genel itibarıyla sosyalizmin, bilhassa da Marksizm’in defaten ıskartaya çıkarılmasını meşru laştırmak adına, yaygın şekilde kabul gördü.

Marksistlerin, 1990’lar öncesinde, yeşillere özgü bu “kavrayamama” tutumu karşısında, işin doğrusunu anlatmaya çalışma yönünde dikkate değer bir girişim de bulunmadıkları ya da giderek büyüyen çevresel krizi Marksist perspektiften yorumlayan bir anlayış geliştirmeye eğilmedikleri de buraya not düşülmeli. Az sayıda istisna dışında, 20. yüzyıl sosyalist hareketi çevresel sorunları ya görmezden geldi ya da bu konudaki kaygılarını öteleyip, her şey o zaman (ve mucizevi bir şekilde) çözülebilecekmiş gibi, hiç acelesi yokmuşçasına devrim sonrasına erteledi.

Çağdaş çevre hareketinin 1970’lerdeki ilk dalgasıyla birlikte, bireysel olarak harekete geçen bazı sosyalistler, layıkıyla anlaşıldığında Marksizm’in hızla büyümekte olan çevresel krizi anlama ve yanıt verme konusunda faydalı bir metodoloji sunduğunu göstermeye çalıştılar. Örneğin, István Mészáros’un 1970’de *Deutscher Anma Ödülü* töreninde yaptığı konuşmanın önemli bir kısmı “kapitalizm ve ekolojik yıkım” konusuna adanmıştı.¹¹ Detroitli radikal hukukçu Ronald Reosti ise 1972’de “Çevre Kirliliği: Bunun sorumlusu kim?” (*Pollution: Who is responsible?*) başlıklı, son derece bilgilendirici olduğu halde ne yazık ki pek rağbet görmeyen bir makale yayımladı.

Ne var ki bunlar istisnai örneklerdi. Sosyalist yayınlar kapitalizmin kusurlarını teşhir etmek adına çevre kirliliği konusunu sıkça gündeme taşımış olsalar da bu çevresel meselelere kapsamlı bir çözümleme getiremediler. Hatta en örgütlü Marksist gruplar bile gösterilerden ve çevre kampanyaları inşa etme çabalarından kaçındı.¹²

11 Mészáros, 2015, s. 23-51.

12 Troçkist bir parti olan ABD Sosyalist İşçi Partisi (US Socialist Workers Party) o sıralarda savaş karşıtı hareket, kadın özgürlüğü hareketi gibi konularda aktif rol alıyor, ancak ekolojik meselelere yalnızca partinin gazetesinde değiniyordu. Ve bu yazılarda bile çevre hareketine katılma konusundan hiç bahsedilmiyordu. Bkz. Sheppard, 2005, s. 251.

Yine de, Marksistler daha iyi bir iş çıkarsaydı, çevre hareketi çok daha erken bir dönemde radikalleşirdi ve böylece ekososyalist bir harekete dönüşebilirdi diye bir iddiada bulunmak doğru olmaz. Çünkü Marksist sol, bir yandan neoliberalizmin 1980’lerdeki yükselişiyle, diğer taraftan “sosyalizmin yaşayan örnekleri” sayılan Sovyetler ve Doğu Avrupa’nın rezil çöküşüyle birlikte, yüzyılın sonuna dek fena halde hırpalandı. Sonuç itibarıyla, zaten çevre hareketinde etki yaratabilecek kadar güçlü de değildi — ki hareket de her halükarda sağa meyledip, Margaret Thatcher’ın kestirme ifade-siyle; “kapitalizmden başka seçeneğin bulunmadığı” görüşünü zımnen benimseyecekti.

Buna rağmen, Marksizm’in peşinen reddi karşısın-da, Marksistlerin, radikal yeşiller arasında bile, kendi görüşlerini ortaya koyamamış olmaları tam anlamıyla bir hayal kırıklığıdır.

Melez ekososyalizm

Almancada 1970’lerin sonlarında kullanılmaya başlan-an ökosozialismus sözcüğünden gelen ‘ekososyalizm’, İngilizceye, 1980’de basılan *Eco-Socialism in a Nutshell* (“Eko-Sosyalizm Nedir?”) broşürüyle girdi.¹³ Her iki kullanımında da, kıvılcık-yeşil ahengini yansıtan bir dünya görüşü ya da Marksist bir bakış açısı değil, sosyal demokratik ve çevresel reformların eklektik bir karışımı kastediliyordu.

1989’da faaliyete geçirilen *Capitalism Nature Socialism* (KDS: Kapitalizm, Doğa, Sosyalizm) adlı akademik yayına kadar da Marksizm ve çevrecilik konusunda dikkate alınabilecek kadar önemli bir tartışma başlatılmadı. Dergi daha ilk yıllarında, editör James O’Connor’ın “kapitalizmin ikinci çelişkisi” adlı tezini yayımlamasıyla birlikte geniş çaplı yankı uyandırdı. O’Connor’ın başlattığı tartışma şöyle söylüyordu: Sermaye, çevre karşıtı dürtüleri yüzünden kendi temelini de baltalar; kâr oranında düşüşe neden olur, ekonomik krizler yaratır.¹⁴ 2007’de, KDS kendisini “ekososyalizm dergisi” olarak tanımlamaya başladı ama zamanla editoryal vurgusu daha anarşist bir duruşa evrildi. Fakat maalesef içeriklere erişimin ücretli abonelik yoluyla kısıtlanması ve abonelik ücretinin pek de makul olmaması yüzünden, artık (akademik çevreler dışında) eskisi kadar etkili olamıyor.

Erişebildiğim kadarıyla, “Marksist çözümlemeyi anaakım ekolojizme tanıtmak” tartışmasını başlatan ilk kitabın, İngiliz çevre gönüllüsü David Pepper

13 Bu konuda bir otorite sayılan Oxford Sözlüğü *ecosocialism* sözcüğünü 2008 yılında kabul etti. Broşürden sonra ilk kullanıldığı yer ise *The Times* gazetesiydi (1985).

14 Bu döneme dair temel metinler için bkz. — ki bunların büyük çoğunluğu *Kapitalizm, Doğa, Sosyalizm*’de yayımlanmıştır — M. O’Connor, 1994; Benton, 1996; J. O’Connor, 1998.

tarafından 1993'te kaleme alınan *Derin Ekolojiden Toplumsal Adalet; Eko-Sosyalizm* olduğu görülüyor. Pepper'a göre, Marksizm "kapsamlı bir ekososyalist kuram" sunmamış olsa da "en azından, anaakımı ve anarşist yeşil rotayı ele geçiren müphemlik, tutarsızlık, zihin bulanıklığı ve zaman zaman rastlanan tekdüzeliğe karşı etkili bir panzehir sunabiliyor."¹⁵

Sorun şu ki, 1990'larda birçok ekososyalist tarafından tartışılmış olduğu üzere, bu tutum, bir araya getirildiklerinde pek de iyi bir karışım olmayacağını baştan belli eden iki farklı yaklaşımı kaynaştırmayı hedefliyordu — Yeşil kuramın üzerine Marksizm yazmaya çalışmak ya da tam tersi. O tartışmalarda ele alındığı üzere, böyle bir melezin her şeyden önce, uygulanabilir olması beklenirdi. Ekososyalizmin kendisini bu çıkmazdan kurtarabilmek için başvurabileceği tek yol, yeniden başlamaktı.

Marksist ekososyalizm

Açıkça görüldüğü üzere, "Marksizm + ekolojizm" çıkmaz bir sokaktı. Bunu gören bazı sosyalist aktivist ve akademisyenler, köklere dönüp Marx ve Engels çalışmaları yürütmeyi tercih ettiler. Benimsedikleri yaklaşım, insan toplumu ve doğa arasındaki ilişkinin Marx ve Engels tarafından gerçekleştirilen çözümlenmesi olmalıydı. Ve genel kanının aksine, Marx'ın kapsamlı kapitalizm teşhirinin bizatihi ekoloji üzerinden şekillendiği anlaşıldı. Onun felsefi, iktisadi ve bilimsel temeller üzerinde yükselttiği kapitalist ekoloji eleştirisi günümüzün çağdaş ekososyalizm anlayışı için de temel oluşturuyor. Bu hummalı "yeniden keşif" çalışmalarında öne çıkan iki isim John Bellamy Foster ve Paul Burkett oldu. İkili, Burkett'in ifadesiyle; Marksizm'in çevreciliğe bir alternatif değil, aksine "insan-doğa ilişkilerini, sınıf mücadelesi ve insanlığın özgürleşmesi bağlamında ele alan istisnai bir çevrecilik anlayışı" olduğunu gösterdiler.¹⁶

John Bellamy Foster, *Marx'ın Ekolojisi: Materyalizm ve Doğa* adlı kitabında Marx'ın çevre üzerine görüşlerini sistemli bir yeniden yapılandırma ile ele alma işini üstlendi, onun doğa ve tarih konusundaki materyalist kavrayışını, kendisinin itinayla yürüttüğü tarım ve toprak kimyası çalışmalarıyla birleştirdi. Foster'ın ulaştığı sonuç, kendi zamanının bilimsel algısının çok ötesindeydi. Hatta bugün için bile, ekolojik düşünce olarak tabir edilen şeylerin de önemli bir kısmından ilerideydi. "Marx'ın çalışmasının özünü tümüyle kavrayabilmek, onun doğaya ve tarihe materyalist bir anlayışla baktığını görmekten geçer. Kaldı ki Marx'ın toplumsal düşünceleri de ekolojik dünya görüşünden koparılarak okunamaz."¹⁷

Foster'ın yürüttüğü araştırmaların asıl başarısı, metabolizma ve metabolik yarılmanın Marx'ın kapitalizm çözümlenmesinde hayati bir öneme sahip olduğunun yeniden keşfiydi.

Daha en başında, metabolizma kavramının tamamlayıcı parçalarından biri, yaşamın sürdürülebilirliğini sağlayan ve gelişimi mümkün kılan girift etkileşim ağlarının temelinde onun bulunduğu dair kavrayıştı. Marx 'yarılma' derken, kapitalist toplumlarda, insan mevcudiyetine temel teşkil eden doğa koşullarından kopmanın bir sonucu olarak, insanlık ve yerküre arasındaki metabolik ilişkinin maddesel bağlamda ayırmış olduğunu kastetmişti — bunu, "doğanın, insan var oluşu için şart koştuğu ebedi koşullar" diye tarif ediyordu.¹⁸

Burkett de Marx'ın yapıtları üzerinde sistematik bir çalışma yürüttü ama o, konuyu ağırlıklı olarak politik ekonomi bağlamında ele alıyordu. *Marx ve Doğa: Kızıl - Yeşil Bir Perspektif* adlı kitabında, Marksizm'e yönelik geleneksel yeşil eleştirilerin temelde köklü yanlış anlamaları yansıttığını söyler — örneğin, Marx'ın sınıai büyümeyi her koşulda desteklediğinin ya da doğanın bir limiti ve dolayısıyla da değeri olmadığını düşündüğünün iddia edilmesi gibi. Marx'ın politik ekonomi üzerine gerçekleştirdiği çalışma, "kapitalizme özgü çevresel krizlerin kökenleri, ekolojik mücadele ve sınıf mücadelesi arasındaki ilişki, doğa ve insanın birlikte evrimleşme sürecinin sağlıklı ve sürdürülebilir olması için ihtiyaç duyulanlar hakkında özgün ve faydalı öngörülerde bulunur."¹⁹

Burkett, "Marx'ın kapitalizmin çelişkileri ve krizleri konusundaki tanısının, doğanın üretim koşulları ile bir bağlantısı olmadığı" yönündeki yaygın yeşil iddianın çürütülmesinin ardından, Marx'ın bilhassa çevresel krizlere dair iki farklı senaryo tanımladığını gösterdi. Bunlardan ilki, örneğin 1860'larda yaşanan pamuk krizi ya da 1970'lerde ortaya çıkan petrol krizi gibi, doğadan elde edilen materyallerin tükenmeye yüz tutmasıyla veya kesintiye uğramasıyla yaşanacak krizlerdi. Bunlar dışında bir de, yaşam için gereken koşulların kaybolmasıyla ortaya çıkacak olan krizler vardı.

Aynı zamanda hem doğanın bir parçası hem de sosyal bir tür olan insanın gelişimi için gereken koşulların olumsuz yönde değişmesiyle yaşanacak çevresel krizler ile sermaye birikimi yüzünden baş gösteren çevre krizlerini birbirinden ayırmak son derece önemlidir. Her ikisi de kapitalizm tarafından üretiliyor olsalar dahi, ilk grupta yer alan krizlerin otomatikman diğerini de imlemesi kesinlikle söz konusu değildir — diğer bir deyişle, kapitalizm hem ekolojik hem de toplumsal anlamda, insani gelişime ket vuran mantıkdışı bir sistemdir.²⁰

15 Pepper, 1993, s. 248.

16 Burkett, 2014.

17 Foster, 2000, s. 20.

18 a.g.e., s. 153.

19 Burkett, 2014, s. 6.

20 a.g.e., s. 196.

Burkett, *Marx ve Doğa*'nın ikinci baskısında, ilk grupta yer alan çevresel krizlerin önemini tekrar vurguluyor ama bu kez onları, Marx'ın (John Bellamy Foster tarafından yeniden keşfedilen ve daha geniş bir kapsam kazandırılan) metabolik yarıma kavramıyla ilişkilendirerek ele alıyor.

Foster ve diğerlerinin yakın zamanlı çalışmalarının ışığında gözden geçirildiğinde, Marx'ın metabolik yarıma yaklaşımının — doğa bilimleri, teknolojik gelişim ve dahası küresel sermaye birikimini de içine alacak şekilde, gereğince yeniden yapılandırılmış ve güncelleştirilmiş haliyle — iklim değişikliğinin yarattığı güncel sorunlar, tükeniş, endüstriyel balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği yüzünden çöken okyanus ekosistemleri, ve endüstriyel tarım faaliyetlerinde gereğinden fazla kullanılan kimyasal gübreler nedeniyle yerkürenin azot döngüsünde meydana gelen parçalanmanın sistemik köklerini anlayabilmemizi sağladığını teyit edebiliriz artık. Yarıma yaklaşımının aynı zamanda, ekolojik emperyalizmin teşhirine de yardımcı olduğu kanıtlanmıştır (guano ticareti, şeker kamışı plantasyonları, vb.). Elbette, ekolojik krizleri ortaya çıkarmanın, kapitalist gelişimin tüm tarihi boyunca merkezinde yer alan bir şey olduğunu ve bunun küresel ölçekte az gelişmişlikle sonuçlandığını da görmemizi sağlar.²¹

İkincil krizler?

Solda, Marx'ın kuramının en can alıcı bölümünün ekonomi olduğuna dair bir konsensüs — aslında önyargı demek daha olur — mevcut. Bunu, ekonomik mücadelelerin diğer tüm toplumsal çatışmalardan daha önemli olduğu ve kapitalizmin en ciddi krizlerinin ekonomide yaşanan krizler olduğu varsayımları izler. Marx'ın eserlerine tam da bu nedenle geri dönülmesi gerekiyordu. Tüm o tashih ve güncelleştirme çabaları, çevresel bozulmanın kaçınılmaz olarak ekonomik krizlere de yol açacağını gösterebilmek içindi.

Örneğin James O'Connor'ın kaleme aldığı şekliyle; Marx, toprak tahribatına yol açan şeyin bizzat kapitalist tarımsal faaliyetlerin ta kendisi olduğunu fark etmiş ama “olaylar arasındaki bağlantıyı kuramamış” ve ekolojik yıkımın “sermayenin unsurları için maliyet artışına sebep olabileceğini ihtimaller dahilinde görmemiş”, ki bunun da “nihayetinde ekonomik krizlere yol açacağını” kestirememişti. Bu kör nokta, onu “krizler ve toplumsal dönüşüm üzerine kapsamlı bir çevrebilimsel kuram geliştirmekten alıkoymdu.”²² O'Connor'ın ileri sürdüğü “kapitalizmin ikinci çelişkisi” işte tam olarak Marx'ın bu hatasını telafi etmeye yönelik bir teşebbüstü: Kapitalist “üretim koşullarındaki” zarara odaklanıyordu.

Sosyolog Alan Rudy ise *Marx'ın Ekolojisi*'ne yönelttiği son derece eleştirel yorumunda, Marx'ın “ekolojik

21 a.g.e., s. 19-20.

22 O'Connor, 1998, s. 160.

krizlerin, ekonomik krizlerdeki rolüne dair çözümlenmesinin tamamlanmadığını” dile getirmişti. Rudy'ye göre, Foster “Marx'ın çevresel koşullar ve çelişkiler üzerine söylediklerinin önemini gereğinden fazla abartıyordu” çünkü “Marx metabolik yarılmayı, kapitalist eğilimlerin yol açtığı krizler için hayati öneme sahip bir kavram gibi konumlandırmamıştı.”²³

Daha güncel bir örnek olarak, meseleye O'Connor gibi yaklaşmış olan Jason W. Moore'a da göz atabiliriz. Moore, metabolik yarıma teorisini destekleyenleri ve “sermaye çevriminin, gerçekte var olan teknolojik ve çevresel değişimle bağlantısını” göstermeyi başaramayanları eleştirirken, analizlerini, “(sözde) ekonomik krizler ve (sözde) çevresel krizler arasındaki belirgin Kartezyen bölünme” ile temellendirdiklerini ileri sürüyor.²⁴ Moore'un sunduğu “tekil kuram”, sermaye birikimi krizlerini, [kapitalist bir strateji olan] “ucuz doğa” değerinin periyodik olarak azaltılmasına ve “ekolojik artık-değerleri ucuzlatma eğilimine” bağlar.²⁵

Bu türden argümanlar, ekonomik krizlerin, çevresel krizlerden çok daha önemli ve potansiyel olarak daha devrimsel olduğunu varsayar. Ancak bunun sebebi, Foster'ın öne sürmüştüğü gibi; kapitalist kâr güdümlülük ve çevresel bozulma arasında, ikincisinden doğacak krizlerin son derece tehlikeli olacağını gösterecek bir geribildirim düzeneğinin bulunmamasıdır.

Kapitalizmin, ‘geliyorum’ diye bağırarak çevresel yıkımlarla kuşatılmışken bile, çevresel bozulmaları kâra dönüştürerek birikime devam etme tutumu sergilemesi hiç de hafife alınabilecek bir şey değildir. Örneğin, atık yönetimi endüstrisini devreye sokar, krizi, onu geliştirmek için kullanır. Böylece, geri dönülemez noktaya varana kadar tahrip etmeye devam eder — bu hem insan toplumları hem de dünyadaki canlı türlerinin büyük çoğunluğunu kapsayan bir yıkımdır. Diğer bir deyişle, ekolojik sorunları derinleştirmesinden kaynaklı tehditler çok daha vahim bir durum yaratır çünkü sistem, kendini yeniden yapılandıracak dahili (ya da harici) bir düzenleyiciye sahip değildir. Ekoloji söz konusu olduğunda, iktisadi döngünün yerine geçebilecek bir yöntem yoktur...

Üretim koşullarına ve kapitalizmin ‘ikinci çelişkisine’ odaklanma eğilimi, tüm boyutlarıyla ele alınması gereken çevresel krizlerin önemsizleştirilmesine yol açıyor. Hatta kapitalizmin, kendi tutumunu belirleyen bir ekonomik

23 Rudy, 2001a, s. 143; 2001b, s. 61.

24 Moore, 2011, s. 10, 39.

25 Moore, kendisinin yarattığı “ekolojik artık-değer” kavramının “ölçülemez” oluşundan ötürü “kusurlu bir formülasyon” olduğunu kabul eder. Ölçme yapamayan bir derecelendirmenin, bir şeyin azaldığı ya da kâra yansımalarının ölçülebilir bir değer olduğu yönündeki tespitlerini anlamak zordur. Moore'un argümanının tamamı için bkz. Moore, 2015, bilhassa da 4. Bölüm.

kriz teorisi uyarınca, her şeyi sonuna kadar zorlamasının çevresel etkilerini de yabana atıyor.²⁶

Kutsal değil, mantıksal

Marx'ın Ekolojisi ile *Marx ve Doğa* kitapları, Marx'ın ve Engels'in doğa ya da ekoloji hakkındaki çözümlerinin özüne odaklanan sistematik çalışmalar arasında öne çıkmayı başarmış iki önemli eserdir. Efsaneleri ve tahrife dayanan iddiaları bir kenara süpürüp, Marksist ekolojiye uzanan yoldaki tüm engelleri temizlediler.

Aksi yöndeki iddialara dayanan bazı suçlamalara maruz kalmış olsalar da, yapmadıkları tek şey, Marx ve Engels'e kutsallık atfetmek, "Marksist kutsal metinleri, doğayı kapitalizmden kurtarmak için başvurabilecekleri kusursuz bir kılavuz" gibi görmektir.²⁷ Böylesi bir iddiaya cevaben, "su katılmamış bir saçmalık," diyordu Foster:

Makul bir birey, okyanuslardaki asitlenme ya da hidrolik kırılma gibi iklim değişimi çağına özgü sorunlara, (tüm ihtişamına rağmen) Marx'ın 19. yüzyıldan kalma çözümleriyle bakıp da küresel ekolojik krizi sonlandıracak 'kusursuz bir kılavuz' bulunduğunu düşünmez. Dolayısıyla, buradaki amaç, Marx'ın diyalektiğinden, yani kapitalizmin ekolojik ve toplumsal teşhirinden hangi metodolojik yaklaşımları çıkarılabileceğimizi görmektir... Zaten bunların da sonradan ortaya çıkan tarihsel ve bilimsel gerçeklerle sentezlenmesi gerekir ki güncel toplumsal praksise uygulanabilsin.²⁸

Kohei Saito'nun, çığır açan makalesi *Karl Marx's Ecosocialism'de* (Karl Marx'ın Ekosozyalizmi) gösterdiği üzere, mutlak ve değişmez bir hakikatin varlığına inanmayı reddeden biri olarak Marx'ın, insan-doğa ilişkisi için böylesi bir takdimde bulunmuş olması da zaten beklenemez.

Bunun yerine, maddesel sınırlarımızı, doğa bilimleri ve teknolojinin somut koşulları altında incelemeyi hedefledi. Bu çelişkinin kendisini açığa çıkardığı yer önceden belirlenebilir nitelikte değildir; her bir farklı durum için, o duruma özgü somut bir analiz yapılmasını gerektirir. Böyle bir çözümler için ihtiyaç duyulan temel verileri doğa bilimleri sunar. Aksi takdirde, 'kapitalizm çevreyi yıkıma uğratacaktır' demekten öteye geçemeyen bir eleştiriden ibaret olması da kaçınılmazdır zaten. Marx'ın böyle muğlak bir önermeyle yetinmesi beklenemezdi.²⁹

Burkett ve Foster'ın (ve de onların izinden yürüyen diğerlerinin) Marx'ta bulacağı şey, kutsal yazıtlara atfedilen türden bir yanılmazlık değil, bilakis Saito'nun

ifade ettiği gibi, "sermayenin tarihsel gelişiminde ortaya çıkan insan-doğa uzlaşmazlığına yönelik analizler için esaslı bir metodolojik temel" niteliğindedir.³⁰

Marx'ın ekolojik yönetimini iyileştirip günümüze uyarlamak sadece bir başlangıçtı elbette. Kapitalizmin tıp ve insan sağlığı üzerindeki etkileri konusunda bir dönüm noktası sayılan İkinci Hastalık adlı kitabında Howard Waitzkin, 20. Yüzyıl Marksizmi için; "kurucularının kuramlarına karşı dogmatik bir bağlılık" sergilemekten mustarıptı, der; ve "Marksizm klasiklerinin öngöremediği aktüel gerçeklerle mücadelesinde" yenilgiye uğradı. Teori tek başına yeterli gelmez: Materyalist yaklaşım, tarihsel bir özgülük gerektirir. "Marksist analizler, toplumsal sorunları tarihsel somutluğuyla ve belirli fiziksel gerçeklerle ilişkisi bağlamında ele alarak açıklamaya çalışır. Araştırmaların konuları birbirinden farklı olsa da genel analitik ilkeler her zaman geçerlidir. Ancak somut açıklamalarda bulunmak gerektiği için, her bir sorun kendi bağlamında ele alınır."³¹

Tam bu noktada, bir tarihçi ve çevre gönüllüsü olan Andreas Malm'un şu sözlerini hatırlamak gerekir; "Çevresel sorunlar üzerinde yürütülen bir Marksist soruşturma, yaratıcılığı ve üretkenliği açısından tüm diğer çalışmaları gölgede bırakmıştır: Metabolik yarılma kuramı."³² Son yirmi yılda, birbirinden farklı çevresel sorunların somut analizlerini yapabilmek adına "toplumsal metabolizmanın birbiriyle ilişkili süreçlerindeki onarılamaz yarılmaya" odaklanmayı seçen makale ve kitapların sayısı çığ gibi büyüyerek arttı; iklim değişimi, çevre koruma, antibiyotik direnci, biyolojik çeşitlilik, atık su sistemleri, tarımsal faaliyetler, deniz stoklarındaki çöküş, toprağın aşınması, ve dahası...³³

Gelecekte bu fikir ve analizler, dünyayı yorumlamaktan öteye geçip onu değiştirmeye yönelik katkıları sayesinde eyleme de geçirilip sınanacaklar. Kapitalizmin yarattığı bu derin metabolik yarıkları ancak doğayla el ele vererek çalışmaya adanan bir toplum iyileştirebilir. Ve böyle bir uygarlık hayalini gerçeğe dönüştürebilecek olan da bizzat kitlesel bir ekososyalist harekettir. Ne var ki ekolojik bir toplum yaratmak da kolay değildir. Dolayısıyla sürecin hızlı ilerlemesi beklenemez. Lakin, insanlığın bu günlerde yüz yüze kaldığı bu en çetin görevin mutlaka yerine getirilmesi gerekiyor.

30 a.g.e., s. 260.

31 Waitzkin, 2000, s. 7.

32 Malm, 2018, s. 177.

33 Monthly Review üzerinden, Ryan Wishart, R. Jamil Jonna ve Jordan Besek'in düzenli olarak güncellediği son derece değerli kaynak "metabolik yarılma" etiketiyle takip edilebilir: *The Metabolic Rift: A Selected Bibliography*, Monthly Review. <https://monthlyreview.org/commentary/metabolic-rift/>

26 Foster, 2009, s. 206, 7.

27 Kovel, 2002, s. 211.

28 Foster, 2014, s. 10-11.

29 Saito, 2017, s. 260.

Kaynakça

- Rudy, Allan, 2001a, "Rejoinders", *Capitalism Nature Socialism*, cilt 12, sayı 3.
- Rudy, Allan, 2001b, "Marx's Ecology and Rift Analysis", *Capitalism Nature Socialism*, cilt 12, sayı 2.
- Malm, Andreas, 2018, *The Progress of this Storm: Nature and Society in a Warming World*, Verso.
- Sheppard, Barry, 2005, *The Party: the Socialist Workers Party, 1960-1988*, cilt 1, Resistance Books.
- Pepper, David, 1993, *Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice*, Routledge.
- Westen, Del, 2014, *The Political Economy of Global Warming*, Routledge.
- Engels, Frederick, 1940, *Dialectics of Nature*, International Publishers.
- Waitzkin, Howard, 2000, *The Second Sickness: Contradictions of Capitalist Health Care*, yenilenmiş baskı, Rowman & Littlefield.
- Mészáros, Istvan, 2015, *The Necessity of Social Control*, Monthly Review.
- O'Connor, James, 1998, *Natural Causes: Essays in Ecological Marxism*, Guilford.
- Moore, Jason W., 2011, "Transcending the metabolic rift: A Theory of Crises in the Capitalist World-Ecology", *Journal of Peasant Studies*, cilt 38, sayı 1.
- Moore, Jason W., 2015, *Capitalism in the Web of Life*, Verso.
- Kovel, Joel, 2002, *The Enemy of Nature: the End of Capitalism or the End of the World?*, Zed Books.
- Foster, John Bellamy, 2000, *Marx's Ecology: Materialism and Nature*, Monthly Review.
- Foster, John Bellamy, 2009, *The Ecological Revolution: Making Peace with the Planet*, Monthly Review.
- Foster, John Bellamy, 2014, *Marx and Nature* için yazdığı önsöz, 2. Baskı.
- Marx, Karl, 1973, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*, çev. Martin Nicolaus, Penguin.
- Marx, Karl, 1974, *Early Writings*, Penguin.
- Marx, Karl, 1976, *Capital*, cilt 1, çev. Ben Fowkes, Penguin.
- Marx, Karl, 1981, *Capital*, cilt 3, çev. David Fernbach, Penguin.
- Saito, Kohei, 2017, *Karl Marx's Ecosocialism: Capitalism, Nature, and the Unfinished Critique of Political Economy*, Monthly Review.
- O'Connor, Martin, 1994, *Is Capitalism Sustainable? Political Economy and the Politics of Ecology*, Guilford.
- Feshbach, Murray ve Friendly, Alfred, 1993, *Ecocide in the USSR: Health and Nature under Siege*, Basic Books.
- Burkett, Paul, 2014, *Marx and Nature: A Red and Green Perspective*, 2. baskı, Haymarket.
- Evanoff, Richard J., 2005, *Reconciling Realism and in Enviromental Ethics*, Environmental Values, cilt:14, no:1.
- Benton, Ted, 1996, *The Greening of Marxism*, Guilford.

Türkiye’de iklim politikası

Erkin Erdoğan

Küresel iklim değişikliğinin en önemli ve acil sorunlarımızdan biri olduğu, dünyada ve Türkiye’de giderek daha fazla sayıda insanın üzerinde anlaştığı bir düşünce haline geldi. Konda’nın 2019 yılında yayınladığı bir anket çalışmasına göre¹ Türkiye’de her on kişiden en az altısı iklim değişikliğinden endişe ettiğini belirtiyor ve katılımcıların yarısı iklim değişikliğinin etkilerini hâlihazırda hissettiğimizi söylüyor. Toplumun yüzde 55’i hükümetin bu konuda bir şey yapmadığı, on kişiden altısı ise yerel yönetimlerin çaba göstermediği düşüncesine sahip. İklim krizi hakkında yükselmekte olan farkındalığı her şeyden önce iklim aktivistlerinin ve iklim bilimcilerinin muazzam çabasına borçluyuz. Toplumun küresel iklim değişikliği hakkındaki fikrini değiştiriyor olması, her türden inkârcılığa ve fosil yakıt endüstrisinin oldukça varlıklı lobilerine karşı büyük bir kazanımdır. Ancak ortaya “iklim değişikliğini durdurmak için ne yapmalıyız” diye bir soru atarsak, karşımıza çıkan yanıtlar işin hâlâ başında olduğumuzu ortaya koyar nitelikte olacaktır. Hele Türkiye gibi bugüne dek atmosfere salınmış sera gazlarındaki tarihsel sorumluluğu nispeten az olan piyasa ekonomilerinde, çözüm konusundaki kafa karışıklığı çok daha üst seviyelerde seyrediyor.

İklim değişikliğinin çok boyutlu ve kapitalist ekonomik yapı içerisinde rekabet ve sermaye birikimi gibi mekanizmalar nedeniyle kendiliğinden çözüme kavuşturulamayacak bir konu olduğunu akıldan çıkarmadan bu meseleye yaklaşırsak, iklim politikalarının üzerindeki sır perdesini aralamak bir nebze daha kolaylaşacaktır. Kapitalizm olarak adlandırdığımız dünya çapındaki üretim şebekesi ve bu mekanizmanın başında duran sermayedarlar, varlıklarını her şeyden önce doğal süreçler üzerine kurdukları birikim sistemine borçlu. Bugüne dek hakim olan doğayla ilişkilene biçiminde iklim değişikliğinin dayattığı zaruretler nedeniyle değişiklikler yapma gereksinimi, bir dizi zincirleme reaksiyona neden oluyor. Sermaye birikim sürecinin önceki konumlanışındaki bu zaruri değişiklik ister istemez hem egemen sınıflar içerisindeki, hem de işçi sınıfı ile sermaye arasındaki mücadelenin düzeyine göre yeni bir diziliş yaratıyor. Bu sınıf mücadelesine dinamizmini veren somut soru şu: İklim değişikliğine uyum politikalarına ve karbon emisyonlarını azaltacak düşük karbon ekonomisine

1 Doğru vd., 2019.

geçişin maliyetini kim ödeyecek? İklim değişikliğini durdurmak için gerekli olan çabanın dünya çapında verilmesi gerektiğini de göz önüne alırsak, sorunun boyutunu biraz daha büyütebiliriz: İklim değişikliği politikalarının hayata geçirilmesinde hangi ülkenin ne kadar sorumluluğu var; bu politikaların maliyeti nedir ve bu maliyeti ülkeler içerisinde hangi sınıf ne kadar üstlenecek?

İklim politikasına her farklı çıkar grubunun, endüstrinin ve ülkenin kendi öncelikleri doğrultusunda müdahale ettiği ve kendi işine gelen araçları ön plana çıkardığı bir sır değil. Karbon emisyonlarını azaltma noktasında yarardan çok zararı olan emisyon ticaret sistemi gibi araçların karşımıza hâlâ çözüm olarak çıkarılıyor olması, tam da bu tür mekanizmaların bazı şirketlerin ve devletlerin çıkarlarıyla örtüşüyor olmasıyla alakalı. İklim değişikliği politikalarının sahte değil, gerçek değişimleri yaratabilmesi ve iklim krizinin oluşturduğu maliyetin işçi sınıfına ve ezilenlere değil, bu krizi yaratan sermayedarlara çıkarılabilmesi büyük ölçüde bu tartışmalara müdahale yeteneğimize, iklim hareketinin net tutumlar almasına ve güçlü bir antikapitalist iklim hareketini örebilmemize bağlı.

Türkiye’deki iklim aktivistleri olarak işe öncelikle kendi evimizin önündeki çöpü temizleyerek başlamamız gerekiyor. Bunun için de Türkiye’deki iklim politikasının nasıl bir eksenle belirlendiğini, ne tür çözümlerin tartışıldığını ve bu çözümler içerisinde hangi araçların iklim krizini durdurmak için anlamlı katkılar sunabileceğini detaylı bir şekilde incelemek önemli bir adım. Bu yazıda iktisat, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler yazını içerisinde Türkiye’deki iklim politikaları üzerine yapılan tartışmaları eleştirel bir gözle değerlendireceğim. Elbette ki akademisyenlerden ve araştırmacılardan beklediğimiz şey çok seslilik ve farklı fikirlerin, hele iklim değişikliği gibi kritik ve çok odaklı bir konuda, canlı tartışmaların yürütülmesi. Ancak baştan ifade etmem gerekiyor ki, maalesef değerlendireceğim makalelerde yapılan tartışmanın yürüdüğü anaakım piyasacı eksen oldukça rahatsız edici ve bir aşamadan sonra da can sıkıcı. Sadece adını bile duymadığımız akademik dergilerdeki tartışmaların tonundan bahsetmiyorum, mesela WWF Türkiye ve İstanbul Politikalar Merkezi’nin 2015 yılında yayınladığı “Türkiye İçin Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve Öncelikleri – Türkiye’de İklim Dostu Kalkınma: Makro Düzeyde Bir Değerlendirme” raporu² da böylesi bir zeminde. Ama belki tam da iklim hareketi içerisinde birlikte mesaimiz olmuş arkadaşların böylesi piyasacı çözümleri raporlarla ve makalelerle karşımıza çıkarması, bu konuya nasıl yaklaştığımızı dair temel soruları sormanın ne kadar elzem olduğunu bir kez daha gösteriyordur.

2 Yeldan vd., 2015.

İklim Değişikliği Politikasının Motivasyonu

İklim değişikliğinin Türkiye’ye etkileri üzerine yapılan çalışmaların 2000’li yıllardan ve özellikle de Kyoto Protokolü’nün parlamentoda onayladığı 2009 yılından itibaren yoğunlaştığını görüyoruz. Türkiye Doğu Akdeniz havzasında iklim değişikliğinden doğrudan etkilenecek bir coğrafyada yer aldığı için, bu çalışmaların ortaya çıkardığı detaylı tablo, iklim politikası açısından temel bir hareket noktası oluşturuyor.

Uzuner ve Dengiz’in bu yıl yayınladığı bilimsel bir makaleye göre³ Türkiye’nin sadece yüzde 12’lik bir kesimi çölleşme riskinden muaf bulunuyor. Ülkenin yüzde 60’lık bir bölümü çölleşme açısından hassas ve kritik bölge kategorisinde. İklim değişikliğinin Türkiye’de orman yangınlarını artırması ve yağışlarda azalma, kuraklık, sel ve aşırı sıcak dalgaları gibi uç iklim olaylarına sebebiyet vermesi bekleniyor.⁴ Tarım ve Orman Bakanlığı’nın kısa zaman önce yayınladığı “İklim Değişikliği ve Tarım” başlıklı rapor⁵ Türkiye’nin olası senaryolar üzerinden politika planlaması yaparken önümüzdeki 10 ila 20 yıllık bir vadede 2-3 °C’lik bir ortalama sıcaklık artışını göz önünde bulundurması gerektiğini ifade ediyor. Rapor, TÜSİAD’ın “Tarım ve Gıda 2020” başlıklı çalışmasına referansla, ortalama 1,1 ila 1,3 °C’lik bir sıcaklık artışının 2030-2034 arasını kapsayan ilk dönemde yüzde 1’lik, 2040-2049’u kapsayan ikinci dönemde ise yüzde 1,4’lük bir Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) azalışına yol açacağı tahminine yer veriyor. Resmi düzeydeki iklim değişikliği politikasını belirleyen makasın bir ucunda yer alan olgu bu. Eğer önlem alınmaz ise iklim değişikliği kaçınılmaz bir şekilde refah kaybına ve bir dizi felakete sebep olacak.

Makasın diğer ucunda ise iklim değişikliğini önlemek için gerekli olan politikaların maliyeti yer alıyor. Son yıllarda sekteye uğramış gibi görünse de, Türkiye, gelişmekte olan bir piyasa ekonomisi olarak hızlı bir kalkınma süreci içerisinde ve bunu sürdürmek için yüksek büyüme hedeflerine sahip. Türkiye, hükümet sözcülerinin sıklıkla tekrar ettiği gibi, Dünya Bankası verilerine göre 2018 yılında 771 milyar dolar GSMH ve 9370 dolar kişi başı gelire dünyanın 19. ekonomisi olmayı başarmış bir ülke. Son 15 yıl içerisinde başta imalat, ticaret ve inşaat olmak üzere birçok sektörde gözle görülür büyüme oranları yakalandı. İklim politikasını belirlerken Türkiye egemen sınıfının göz önünde bulundurduğu temel öncelik, bu büyüme patikasına herhangi bir şekilde zarar vermemek ve iklim politikalarını mümkün olduğunca ekonomi üzerinde ekstra bir yük yaratmadan hayata geçirmek. Birçok belgede bu

3 Uzuner ve Dengiz, 2020.

4 Şen, 2013.

5 Özlü vd., 2020.

yaklaşımın izlerine rastlamak mümkün, ama belki de en öz ifadesi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın hazırladığı “Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023” belgesinde bulunuyor:

Türkiye gelişmekte olan bir ülke konumundadır. Bu nedenle, emisyon azaltımı, kapasite geliştirme, uyum, teknoloji transferi, ormansızlaşma ve orman alanlarının bozulması neticesinde artan emisyonların azaltılması konularında gelişmekte olan ülkelere yönelik mevcut ve yeni oluşturulacak finansman imkanları ve mekanizmalardan ülkemizin de faydalanmasına olanak tanınması gerekmektedir. Bir başka ifade ile, Türkiye benzer ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkelere sağlanan finansman ve teknoloji transferi imkanlarından da yararlanmak suretiyle emisyon azaltım eylemlerini ve iklim değişikliğine uyum sağlama çabalarını sürdürmeyi hedeflemektedir.⁶

Net olarak ifade edildiği gibi, Türkiye’nin iklim değişikliği ile ilgili maliyet yaratabilecek bir adım atması, bunun gelişmekte olan ülkelere tanınan uluslararası fonlarla karşılanması koşuluna bağlıyor. Aynı şekilde Türkiye’nin UNFCCC’ye sunduğu Yedinci Ulusal Bildirim’de belirlenen *artıştan azaltım* hedefi de böyle bir şarta bağlı: “Türkiye’nin Yeşil İklim Fonu’ndan uluslararası finansal, teknolojik, teknik ve kapasite geliştirme destek finansmanını kullanabilmesi şartıyla, ilgili COP Kararlarını anımsatan, Azaltım (Önlemler Gözetilen) Senaryosu, 2030 yılına kadar olan Referans (Önlemler Gözetilmeyen) Senaryoya kıyasla yaklaşık 246 Mton CO₂ emisyon azaltımı önermektedir.”⁷ Fakat Türkiye, Kyoto Protokolü ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) içerisinde gelişmekte olan ülke kategorisinde değil, emisyon azaltım yükümlülüğü olan Ek-I ülkeleri arasında yer aldığı için böylesi bir yardımın Türkiye’ye sağlanması söz konusu olamaz. Dolayısıyla da iklim değişikliği konusunda resmi makamlar laf çevirmek ve soyut ifadelerle süslü dokümanlar hazırlamak dışında somut bir adım atmıyor.

İklim Değişikliği Politikalarının Maliyeti

Türkiye’nin iklim stratejisinde kilit bir noktada olan maliyet üstlenmeme tavrının arkasında çeşitli faktörler bulunduğunu öne sürebiliriz ve odaklanmamız gereken şey tam da bu yaklaşımın kendisi. Öncelikle bu maliyet öngörüsünün neye dayandığına ve eğer gerçekten var ise iklim politikasının Türkiye için nasıl bir masraf çıkaracağına bakalım.

İklim politikalarının olası ekonomik ve çevresel etkileri üzerine Türkiye’de yapılmış çalışmaların sayısı son derece sınırlı. Benim bilgim dahilinde olan ilk

önemli çalışmalardan biri Çağatay Telli, Ebru Voyvoda ve Erinç Yeldan’a ait olan 2008 yılında yayınlanmış “Türkiye’de Çevre Politikasının Ekonomisi: İklim Değişikliği Sektörel Emisyon Azaltım Politikalarının Genel Denge Araştırması ile Ekonomik Bir Değerlendirmesi” başlıklı makale. Makalede yazarlardan birinin Devlet Planlama Teşkilatı’nda görevli olduğu, diğer ikisinin ise ODTÜ ve Bilkent’te görev yapan akademisyenler olduğu belirtiliyor. Ayrıca makale Türkiye hükümetinin de doğrudan desteklediği bir proje sayesinde hazırlanmış; dolayısıyla etkili bir çalışmadan bahsettiğimizi ifade etmek gerekiyor. Araştırma 10 sektöre dayanan bir Hesaplanabilir Genel Denge (HGD) modeli üzerine inşa edilmiş. Analize konu olan çeşitli politika senaryoları bulunuyor, ki bunlardan en önemlileri yüzde 90, yüzde 80 ve yüzde 60 olmak üzere üç farklı oranda emisyon kotası oluşturmayı hedefleyen karbon vergisi uygulamaları ile yüzde 10 ve yüzde 20’lik iki farklı orandaki enerji vergisi.⁸ Modelde çevre politikası sonucu elde edilen vergilerin eşzamanlı olarak kamu bütçesine dahil edildiği varsayılmış.

2003-2020 arası bir dönem için projeksiyon yapan çalışmanın sonuçları oldukça çarpıcı. Yazarlar referans senaryoya göre yüzde 60’lık karbon emisyonu kotası (yani görece olarak yüzde 40 emisyon düşüşü) elde etmek için, 2006-2020 yılları arasında yıllara göre değişen yüzde 15 ila 20 oranında bir karbon vergisi uygulamak gerektiğini hesaplıyor. Bu uygulamanın sonucu ise 2020’ye gelindiğinde referans senaryoya göre yüzde 30’luk bir GSMH düşüşü. Yüzde 20 oranında uygulanacak enerji vergisi (modelde kömür, petrol, doğal gaz ve elektrik olmak üzere dört tip enerji girdisi bulunuyor) kotadan farklı olarak yüzde 25,8’lik bir karbon emisyonu düşüşüne yol açıyor ve GSMH’da yüzde 8,8’lik bir azalma yaratıyor. Ancak enerji vergisinin, karbon kotasından farklı olarak neredeyse yüzde 20’ye varan bir işsizliğe yol açacağı bulgusuna ulaşılmış. Makalede bir dizi başka iklim değişikliği politika senaryosu daha analize konu ediliyor, ancak ifade etmek istediklerim açısından bu iki sonuç yeterli olacaktır.

Telli, Voyvoda ve Yeldan’ın araştırmasında yer alan bulguların işaret ettiği temel şey, iklim değişikliğini durdurmak için uygulanacak politikaların Türkiye’de daha önce görülmemiş büyüklükte bir milli gelir kaybına sebebiyet vereceği. Türkiye ekonomisi 1990’lı yıllardan itibaren bir dizi ekonomik kriz yaşadı ve GSMH 1994’te yüzde 6,1, 1999’da yüzde 6,1 ve 2001’de yüzde 9,4 küçüldü.⁹ Makalede öngörülen görece yoksullaşma, bu krizlerin toplamda yarattığı kaybın bile daha ötesinde. HGD modelini kullanan birçok makalede gördüğümüze benzer şekilde, Telli, Voyvoda ve Yeldan’ın

6 T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010, s. 17.

7 T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018, s. 14.

8 Telli vd., 2008.

9 Karluk, 2004, s. 481.

araştırması veri kaynağı, modelin mekaniği ve iklim değişikliği politikalarının işleyişi hakkında sınırlı bilgiler içeriyor. Fakat yine de yüzde 20'lik karbon vergisinin yüzde 30'luk bir milli gelir kaybına yol açacağı gibi uç bir iddiada bulunan bu modelin problemleri yanlarına dair temel birkaç yorum yapmak isterim.

Öncelikle genel denge analizi, kökeninde yer alan neoklasik Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ve buna bağlı olarak var olduğu kabul edilen bir dizi hayal ürünü ön koşul nedeniyle içsel kusurlar barındırır. Bu nedenle modelin dinamiği ve politika senaryolarının dayandırıldığı referans senaryonun kendisi problemlidir. Bu yazıyı bir neoklasik iktisat eleştirisine çevirmek belki gereksiz olacak, ancak son dönemde iklim değişikliği alanında çalışan anaakım iktisatçılar arasında HGD modelleri kullanmak adeta moda haline geldiği için, bir iki noktayı daha kısaca açmakta yarar görüyorum.

Telli, Voyvoda ve Yeldan'ın modelinde yer alan Walrasgil yaklaşım ve genel olarak neoklasik iktisat, ekonomi teorisini, yanlışlığı ve gerçek hayata uyumsuzluğu defalarca kanıtlanmış olan bir varsayımlar dünyası üzerine kuruyor. Bu dünyada bireyler fayda maksimizasyonu ve diğer ekonomik aktörler de kâr maksimizasyonu sağlamak için rasyonel tercihler yapmaktadırlar. Bu rasyonel tavrın sürdürülebilmesi için gerekli olan bilgi toplumuyla tam ve kusursuz bir şekilde paylaşılır. Fiyatlar arz ve talebin buluştuğu noktada oluşur. Her arz kendi talebini yarattığı ve eksik talep gibi bir durum olamayacağı için sistem sürekli olarak optimal bir dengededir. Tasarruflar hep yatırıma dönüşür, para sadece bir değişim aracıdır. Üretim ve gelir paylaşımı sınıf mücadelesinin değil, sermaye ve işgücü arasındaki faktör donatımının bir fonksiyonudur. Piyasaları güç ilişkileri değil, kaynakların fiyat mekanizması üzerinden etkin dağılımı belirler. Öyle bir dünyadır ki bu, "diğer faktörleri sabit tutup ücretleri düşürürseniz, sonuç daha fazla insanın istihdam edilmesi olacaktır".¹⁰ Yani aslında işsizlik de sistemden değil, yapısal olgulardan veya yüksek ücret talep eden çalışanlardan kaynaklanır.

Anaakım iktisat kuramının merkezinde duran Walrasgil yaklaşımın günümüzde genel denge modelleri ile karşımıza tekrar tekrar çıkarılmasını ekonomik eğilimleri anlamaya çalışma ve dünyayı açıklama çabasından ziyade, ideolojik bir manifesto olarak görmek daha doğru olacaktır. Çünkü bu modeller hakikati değil, ideolojik beklentilerin gücünü ölçmeye yarıyor.

Marx'ın Kapital'in ikinci ve üçüncü ciltlerinde detaylı olarak ortaya koyduğu üzere, kâr oranlarının düşme eğilimi¹¹ nedeniyle sermayenin yeniden üretimi

ve dolaşımı¹² hiçbir zaman *denge düzeyinde* gerçekleşmez. Kapitalist birikim süreci içerisinde, Marx'ın sabit sermaye olarak ifade ettiği makine ve fabrika gibi yatırımların oranı, değişen sermayeye, yani emek gücüne harcanan miktara göre artacaktır. Piyasaya verilen ürün miktarının kaçınılmaz olarak fazlaşması ve fiyatların giderek düşmesi ile birlikte sistem bir aşırı üretim krizine sürüklenecek; bu döngü genişleme, durgunluk ve kriz dönemleri şeklinde devam edecektir.

Konu ettiğimiz makaleye dönecek olursak, Telli, Voyvoda ve Yeldan'ın 2003-2020 yılları için hesapladığı referans senaryoya baktığımızda, modelin yukarı yönlü ve yaklaşık olarak çizgisel bir büyüme oranı izlediğini gözlemliyoruz ki bu büyüme de yazarların verdiği yıllık ortalama yüzde 2'lik faktör üretkenlik artışı ile koşullanmış. Bu üretkenlik artışının nasıl bir arka plana dayandırıldığını bilmiyoruz, ancak hâlihazırda 2020 yılında olduğumuz için, modelin tahminleri çıkmış mı diye geriye dönük bir kontrol yapabiliriz. Yazarlar modelin yaptığı sektörel tahminleri sınırlı olarak paylaştığı için detaylı bir şey söylemek zor, ancak sunulan özet grafiklerin ve tabloların incelenmesi sonucunda, referans senaryonun ekonomik gelişmeleri tahmin etmekte ciddi anlamda yetersiz kaldığını, ekonominin dinamik yapısı içerisindeki bir dizi uzun erimli eğilimi yakalayamadığını ve birçok tahmin hatası barındırdığını ilk elden belirtebilirim. Somut bir iki örnek vermek gerekirse, tarım sektörünün ekonomik çıktısı ile ilgili yapılan tahmin neredeyse iki kata varacak kadar hatalı. Model fazla iyimser bir büyüme tahmini yapmış ve enerjiden kaynaklanan karbon emisyon oranını gerçekleştiren miktarın yaklaşık yüzde 30 üzerinde hesaplamış. En azından zaman serisi analizinin basit araçları kullanılıp trendlere bir bakılsa idi, bu kadar büyük tahmin hataları yapılmazdı veya en azından model nerede hata yapıyor sorusu sorulurdu.

Genel denge modellerinde üzeri örtülen başlıca olgulardan biri, az önce de ifade ettiğim üzere, kapitalist üretim, gelir paylaşımı ve rekabet gibi unsurların birer sınıf çatışması sürecinin sonucunda belirleniyor oluşu. İklim değişikliği gibi karmaşık ve egemen sınıflar açısından farklı çıkarların birbiriyle yarıştığı ve doğal olarak karar alması zor olan bir meseleyle ilgili ekonomi politikaların kapsamı ve yol açacağı sonuçlar, basit bir maksimizasyon problemi üzerinden anlaşılabilir. Eğer öyle olsaydı, bu konu hâlihazırda gündemimizden çıkmış olurdu. Fosil yakıt endüstrisinin ekonomi politikası hakkında bir analiz yapmadan, düşük karbon ekonomisine geçişi teknik bir inovasyon düzeyinde incelemeye kalkarsanız, sadece yanlış tahminler yapmakla kalmaz, aynı zamanda kendinizi iklim krizini yaratanların ekmeğine yağ sürerken bulursunuz. Telli, Voyvoda ve Yeldan'ın makalesini bunun acı bir örneği olarak

10 Weeks, 2012, s. 8.

11 Marks, 2015, Bölüm: 13, s. 217-236.

12 Marks, 2013, Bölüm: 21, s. 466-497.

görüyorum. Muhtemelen yazarların ortaya koyduğu sonuçları gören bakanlık yetkilileri ve karar alıcılar, oyalama taktikleri ve soyut ifadeler üzerine kurulu olan İklim Değişikliği Strateji belgesinde ne kadar da doğru bir çerçeve çizdiklerini, Türkiye’yi büyük bir yoksullaşma ve işsizlik riskinden koruduklarını düşünüyorlardı.

Ayrıca, model tasarımı ile ilgili verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, karbon vergisi hesaplanırken, atıkların ve tarım-hayvancılık faaliyetlerinin neden olduğu emisyonlar göz ardı edilmiş. Türkiye’de bu konudaki istatistikler pek detaylı ve güvenilir olmasa da, evsel ve endüstriyel atıklar ile tarım ve hayvancılığın toplamda sebep olduğu karbon emisyonunun 2012 yılı için toplamda yüzde 15’e tekabül ettiğini görüyoruz. Eğer bu faaliyetler de karbon vergisi kapsamında modele eklense idi, muhtemelen hesap edilen yoksullaşma daha da feci bir hal alacaktı. Yine bir başka sıkıntı, endüstriyel işlemlerden kaynaklanan karbon emisyonunun sektörlerin ürettiği çıktı ile doğru orantılı olduğu varsayımı. Hâlbuki her sektör farklı bir endüstriyel süreç izliyor ve doğal olarak farklı bir karbon emisyonu yoğunluğuna sahip. Örnek vermek gerekirse, mineral, kimya ve metal gibi sektörler ile elektronik sektörünün endüstriyel işlemler nedeniyle açığa çıkardığı karbon emisyonları birbirinden oldukça farklı. Bu örnek üzerinden ifade edecek olursak, Türkiye’de elektronik sektörünün endüstriyel işlem karbon emisyonu çok az iken, bahsi geçen diğer sektörlerdeki durum bunun tam tersi. Dolayısıyla farklı sektörlerin farklı emisyon yoğunluklarını hesaba katmayan bir vergi politikası analizi, model varsayımlarının da ötesinde bir dizi sistematik hata barındıracaktır.

Yeşil büyüme?

Türkiye’de olası iklim politikası varyasyonlarını genel denge modeli ile analiz eden bir başka çalışma 2015 yılında yayımlandı.¹³ Dünya Bankası’nda görevli olan Bouzaher ve Sahin ile az önceki makalenin yazarlarından Prof. Dr. Erinç Yeldan’ın kaleme aldığı bu makale, 2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınladığı girdi-çıkıttı tablosundaki verilere dayanıyor. Yazarlarca bu tablodan 2010 yılına ait 12 sektörlük bir sosyal hesaplar matrisi türetilmiş ve onun üzerinden de 2010-2030 yıllarını kapsayan bir referans senaryo oluşturulmuş. Makalede herhangi bir çevre politikasının öngörülmediği referans senaryoya kıyasla iki temel çevre politikasının ekonomiye etkisi analiz ediliyor. Bir önceki makale için ifade ettiğim HGD yaklaşımına dair tüm çekinceleri yine tekrarlıyorum. Ancak bu kez bir ek yapmam gerekiyor.

Yazarlar makalede yanıt aradıkları soruları ifade ederken, “yeşil büyüme”yi sağlayacak en uygun politika bileşimini bulmaya çalıştıklarını belirtiyor. “Yeşil

büyüme” olarak ifade edilen kavram Dünya Bankası’ndan IMF’ye, BM’den OECD’ye, Uluslararası Enerji Ajansı’nda çeşitli hükümet yöneticilerine herkesin ağzında adeta sihirli bir konseptte dönüşmüş anahtar bir ifade. Birbirinden farklı düzlemlerde bu kadar sık kullanıldığı için de aslında ne anlam ifade ettiği giderek tartışılır hale geldi.¹⁴ Ancak yazarların da paylaştığını anladığım görüş, kapitalist ekonomilerde zenginliğin ve gelişmenin temel göstergesi olarak değerlendirilen GSMH artışının çevre politikaları vasıtasıyla sürdürülebileceği varsayımı. Yani iklim değişikliği özelinde ifade edersek, teorik beklenti, GSMH ile karbon emisyonlarının bir korelasyon içerisinde olmaması. Dolayısıyla böyle bir bağlantı olmadığına göre, küresel ısınmayı durdurmak için doğru bir çevre politikasını kapitalizmin inovatif, yenilikçi ve refahı maksimize eden yapısı ile bir araya getirmek yeterli olacaktır. Böylesi bir “yeşil büyüme” patikası ile hem küresel ısınma ve çevre sorunu, hem de az gelişmişlikten kaynaklanan bir dizi sosyal problem, aynı anda giderilebilir.

Bouzaher, Sahin ve Yeldan “yeşil büyüme” konseptinin görece yeni olduğunu söylemiş, ancak benim bildiğim kadarıyla bu akım ABD’li girişimci ve yazar Paul Hawken’in 1993 yılında yayınladığı “Ticaretin Ekonomisi: Bir Sürdürülebilirlik Deklarasyonu” kitabındaki görüşlere dayanıyor, yani yaklaşık 30 yıllık bir tartışmadan bahsediyoruz. Hawken bu kitapta kapitalizmin büyüme sayesinde kat ettiği baş döndürücü mesafeyi irdeliyor ve pürist serbest piyasacı ekole karşı büyümenin ekolojik limitlere dayandığı ve bu şekliyle sürdürülemeyeceği, büyümenin yönetilmesi gerektiği argümanlarını öne sürüyor. Yönetilmeyen büyümenin yol açtığı şeylere verdiği örneklerden biri endüstrileşme nedeniyle yaşanan kirlenme ve ortaya çıkan zehirli atıklar. ABD 1970’lerden bu yana 1 trilyon doların üzerinde bir bütçeyi kirlilikle ve zehirli atıklarla ilgili izleme, mahkeme süreçleri, atıkların bertaraf edilmesi ve azaltılması faaliyetlerine harcamış. İyi ki de bu önleme faaliyetleri hayata geçirilmiş, çünkü atıkların etrafa serbestçe yayılmasına müsaade edilse idi, ortaya çıkacak zarar 1 trilyon dolardan çok daha fazla olurdu.¹⁵ Daha fazla insan hastalığa yakalanırdı, işgücü zarar görürdü, doğal kaynaklarda azalma yaşanabilirdi, vb... Hawken’in verdiği bir diğer örnek ise nükleer santraller. Toplumla nükleer enerjinin maliyeti söylenirken, bir gün bu santrallerin sökülmesi için yapılması gereken masraf ve santralde kullanılan plütonyumun aktif kalacağı 200 bin yıl boyunca ne kadar mal olacak ekstra bir yatırımın sonucunda güvenli bir şekilde korunacağı bizlerden özenle saklanıyor.¹⁶ Oysaki öngörülü bir ekonomik

¹⁴ Dale, 2015.

¹⁵ Hawken, 1993, s. 122.

¹⁶ a.g.e., s. 188.

¹³ Bouzaher vd., 2015.

yaklaşım, yatırım aşamasından önce bu tür masrafları hesaba katar. Benzer bir durum fosil yakıtlar için de geçerli. Eğer küresel ısınmaya yol açan bu endüstrileri, vergiler veya karbonun fiyatlandırılması yoluyla sebep oldukları zararı karşılamak durumunda bırakır ve var olan inovasyon ve elimizde olan teknolojiler ile bu yatırımları dönüştürmeye başlarsak, hem CO₂ sorunumuzu çözmüş, hem de bu dönüşüm yolunda yapacağımız birçok yeni yatırım ve araştırma-geliştirme faaliyeti ile büyük bir büyüme oranı yakalamış oluruz.¹⁷

Hawken’in tezleri, ekolojik iktisat akımı içerisinde Herman E. Daly gibi yazarların öne sürdüğü fiziksel ürünlerde artışı ifade eden büyüme politikalarının sorunun kaynağı olduğu görüşü ile bir kontrast yaratıyor. Ancak bir yandan iklim krizi derinleştikçe küresel kapitalizmin motor gücü diyebileceğimiz uluslararası kurumlar içerisinde “yeşil büyüme” perspektifinin adeta bir can simidi gibi sahiplenildiğini gözlemliyoruz. Günümüzde iyice ana akım eksene oturmuş olan Almanya ve Avrupa’daki Yeşil partilerin de bu teorik yaklaşımın ve bir tür “yeşil kapitalizm”in siyasi temsilcisi haline geldiğini belirtebiliriz.

Açık söylemek gerekirse ben de “yeşil büyüme” denilen şeyin, en azından teorik düzlemde, mümkün olabileceğini düşünüyorum. Ancak böyle düşünmemin sebebi Hawken’in fikirleri ve bunun tek akılcı çözüm olması değil, David Harvey’in bahsettiği gibi “sermayenin çevresel sorunları büyük bir işkolu haline dönüştürmüş olması” ve “çevre facialarının ‘felaket kapitalizmi’ için pek çok tatlı kâr fırsatı” yaratması.¹⁸ Harvey ekolojik iktisat akımı ve eko-sosyalistlerle tartışırken doğanın ekonomisi üzerine bir dizi önemli tespit yapıyor. Hatırlayacak olursak, Daly büyüme paradigmasını ele alırken, ekonomik yapıyı doğal sistemlerin kapalı bir alt kümesi olarak tanımlıyordu.¹⁹ Buna göre, doğa, insanın kontrolsüz biçimde sömürüsüne tabi, “sınırlı bir gezegende” “sınırlı kaynaklara” sahip olan *dışsal* bir varlıktı. Fakat Harvey’in ve onun doktora öğrencisi Neil Smith’in öne sürdüğü gibi, doğa ve insanı düalist bir yapı içerisinde tanımlayan bu bakış açısı gerçeği yansıtmaz ve asıl olarak kökeni Descartes ve Kant’a kadar götürülebilecek bir felsefi yaklaşımın ürünüdür.²⁰ Günümüzdeki birçok modern düşünce okulunun bu tür felsefi dikotomiler üzerine kurulu olduğunu belirten Smith, bakmak gereken temel şeyin, içinde yaşadığımız sistem tarafından *doğanın nasıl üretildiği*

sorusu olduğunu söylüyor.²¹ Harvey ise buradan devamla, ekolojik iktisatçıların iddia ettiğinin aksine, doğal sistemlerin sermayenin dolaşım ve birikim süreçlerinin içsel bir parçası olduğunu belirtiyor. Bunu tarımsal üretimde görebiliriz örneğin. Üretimin planlamadan başlayarak tüm aşamaları, tohumların büyüme ve hasat edilebilecek ürünler haline gelme döngüsü üzerine kuruludur. Kârlı bir üretim yapmak verimi artırmaya bağlı olduğu için, tohumların islah edilmesi ile başlayan ve genetik çalışmalarına kadar giden bir sürecin önü açıılır. Yani sermaye ve doğa birbirinden ayrı iki yapı değildir. Aksine, “sermaye işleyen ve evrilen bir ekolojik sistemdir ve bu sistemin içinde hem doğa hem de sermaye sürekli olarak üretilmekte ve yeniden üretilmektedir.”²² Harvey ve Smith’in doğa kavramını klasik Marksist çizgi çerçevesinde ele alması, onları John Bellamy Foster, Paul Burkett ve Fred Magdoff gibi eko-sosyalist çizgideki yazarlardan ayırıyor ve doğa ile sermayenin problematik ilişkisine sermaye birikim süreçlerinin dinamiğiyle bakmanın önünü açıyor. Bu perspektiften şu önermeye varabiliriz: İklim krizi nedeniyle eskisi gibi kârlı olmadığı anlaşılan bir dizi üretici gücün ortadan kaldırılması, krizin ne yönde çözüleceğine bağlı olarak, ya üretim ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına, ya da yeşil kapitalizmin yeni birikim olanakları yaratarak ortadaki boşluğu doldurmasına sebebiyet verecektir. “Yeşil büyüme” ancak bu anlamda, sermayenin iklim krizine fosil yakıt endüstrisi yıkıldıktan sonra vereceği yanıtlardan biri olarak mümkün olabilir.

Harvey’in ve Smith’in yaklaşımını aklımızın bir köşesinde tutup, “yeşil büyüme” konseptinin iklim değişikliğini bugün durdurmak için faydalı bir araç seti sunup sunmadığı sorusuna dönersek, buna verebileceğimiz cevap negatif olacaktır. Uluslararası kuruluşların da yardımıyla birçok gelişmekte olan piyasa ekonomisinde “yeşil büyüme” adı altında uygulamaya konan kalkınma planları bu yaklaşımımızı doğrulayan örneklerle dolu. Güney Kore’nin 2009 yılında açıkladığı, sürdürülebilir kalkınmanın modern bir versiyonu olarak ifade edebilecek “Yeşil Büyüme için Ulusal Strateji” adlı planın içinden nükleer enerji santralleri ve büyük baraj inşaatları çıktı.²³ “Yeşil büyüme”nin önde gelen örneği olarak görülen Brezilya’da ormanlar yok olmaya devam ediyor ve fosil yakıt bağımlılığı artıyor.²⁴ Avrupa Birliği’nin 20-20-20 adı verilen 2020 yılına kadar karbon emisyonlarını 1990 seviyesine göre yüzde 20 azaltma, yenilenebilir enerji kullanımını yüzde 20’ye çıkarma ve enerji verimliliğini yüzde 20 geliştirme planı, iklimi

17 a.g.e., s. 281.

18 Harvey, 2015, s. 252-253.

19 Daly ve Farley, 2011, s. 61.

20 Smith, 2011, s. 12.

21 a.g.e., s. 49-91.

22 Harvey, 2015, s. 251.

23 Bluemling ve Yun, 2016.

24 Abramovay, 2016.

korumaktan ziyade bir büyüme ve kâr yapma hadisesi.²⁵ Bu nedenle de şirketlerin çıkarlarıyla çeliştiği tüm durumlarda böyle bir plan yokmuş gibi yapıldı.

GSMH’nın çevre sorunları ve karbon emisyonları ile ilişkisi akademik yazında uzunca bir süredir tartışılan ve farklı ülke bağlamlarında birbirinden farklı ampirik sonuçlara ulaşılan bir konu. Çevresel Kuznet eğrileri olarak bilenen hipotez, kişi başı milli gelir arttıkça çevresel bozulmanın da bir süre doğru orantılı olarak artacağını, ancak gelir belli bir seviyeyi aştıktan sonra çevresel sorunların, grafikte ters bir u şeklini takip edecek şekilde, aşağı doğru bir eğilim izleyeceğini öne sürüyor.²⁶ Türkiye’nin 1970’li yıllarda çevre sorunlarından ilk kez bahsettiği kalkınma planlarına bakarsanız, orada da kirlilik gibi problemlerin az gelişmişlikle ilgili olarak ele alındığını, dolayısıyla zenginleşmenin çevre sorunlarını hafifleteceği varsayımı ile bir kalkınma stratejisi oluşturulduğunu göreceksiniz.²⁷ Türkiye’ye ait kişi başı GSMH ve kişi başı karbon emisyonu verilerini incelediğimizde, gelir artışının emisyon yoğunluğunda her hangi bir azalmaya neden olmadığını gözlemliyoruz. Her iki olgu da neredeyse birbirine paralel şekilde yukarı yönlü istikrarlı bir artış izliyor. Yakın zamanda akademik bir dergide yayınlanan Katircioğlu ve Katircioğlu’nun makalesi, çevresel Kuznet eğrileri hipotezinin Türkiye için geçerli olup olmadığını karbon emisyonları, GSMH, enerji kullanımı, kamu harcamaları ve toplanan vergilere ait 1960-2013 verileri üzerinden inceliyor.²⁸ Yazarlar vergi politikası ve kamu harcamalarının bileşiminden oluşan maliye politikası varyasyonlarının karbon emisyonlarına, istatistiksel olarak anlamlı bir negatif etkide bulunduğu sonucuna ulaşıyor. Ancak bu etki kişi başı emisyon oranını azaltacak kadar güçlü değil, sadece artış hızında bir yavaşlamaya neden oluyor. Dolayısıyla Türkiye için, gelir ve karbon emisyonları arasında ters u şeklinde bir çevresel Kuznet eğrisinden bahsetmek istatistiksel olarak mümkün görünmüyor.

Bouzaher, Sahin ve Yeldan’ın makalesine geri dönersek, yazarlar soyut bir arka plana ve çevresel düzenlemelerin inovasyona etkisini araştıran makalelere dayandırdıkları “yeşil büyüme” perspektifini Türkiye ölçeğinde HGD analizi ile inceliyorlar. Araştırmaya konu edilen iki politikadan ilki bir tür çevre vergisi. Ciddi sağlık riskleri yaratan PM10 kirliliğiyle ilişkili olarak endüstriyel işlemler, yanma reaksiyonu ile elde edilen endüstriyel enerji kullanımı ve evsel enerji

kullanımı, ve bunun yanı sıra kentsel katı atık ve atık su oluşumuna sebebiyet veren firma ve haneler, *kirleten öder* prensibiyle Avrupa Birliği standartları baz alınarak vergilendiriliyor. Bu politika sonucunda firmaların rekabetçi kalabilmek adına daha az kirliliğe sebep olan teknolojilere yatırım yapacağı ve kaynakları daha etkin kullanmak için araştırma-geliştirme faaliyetlerine yöneleceği varsayılıyor. Bu iki varsayım, tam olarak nasıl hesaplandığı açıklanmayan kalibrasyonlar vasıtasıyla ve yine yıllık yüzde 2 GSMH artışı ile birlikte HGD modeline ekleniyor. 2010-2030 yılları için yapılan projeksiyonda çevre vergisi ile kirliliğin önemli ölçüde azaltılabileceği, ancak 2030 yılına gelindiğinde referans senaryoya göre yüzde 10 ila 14 oranında bir GSMH azalması yaşanacağı sonucuna varılıyor. İstihdamın ise daha da kötü etkilenmesi söz konusu. 2030 yılı itibarıyla toplam çalışan kişi sayısı referans senaryoya göre yüzde 22 oranında (yaklaşık 6 milyon kişi) azalıyor.

İkinci politika analizinde ise çevre vergisinin yanı sıra karbon vergisinin uygulamaya konacağı varsayılıyor. Elde edilen vergi geliri ile politika senaryosu çerçevesinde yeşil işler destekleniyor ve bunun yanı sıra araştırma-geliştirme faaliyetlerinin finanse edilmesi ile stratejik sektörlerde (otomotiv, inşaat, elektronik, demir ve çelik, makine endüstrisi, beyaz eşya ve tarım) firmaların üretkenlikleri artırılıyor. Bu kez elde edilen sonuç bir öncekinden epey farklı. 2030 yılına gelindiğinde referans senaryoya göre yüzde 2,4’lük GSMH artışı sağlanıyor ve istihdamda yüzde 3,5 oranında yeşil iş ekleniyor. İstihdamda toplam olarak da küçük bir artış var. Çevresel iyileştirme yönünde ise, referans senaryoya göre hava kirliliğinde yüzde 30 azalma ve CO₂ emisyonlarında yüzde 25’lik bir düşüş elde ediliyor. Yazarlar model ile 2020 yılı için CO₂ tonu başına 62 dolar, 2030 yılı için ise 52 dolar marjinal azaltım masrafı hesapladıklarını belirtiyor. Dolayısıyla varılan sonuç, doğru bir politika tasarımı ile hem çevrenin iyileştirilebileceği, hem de GSMH ve istihdamda artış yaratılabileceği, yani “yeşil büyüme” tezinin Türkiye örneğinde geçerli olduğu.

HGD modellerini geçerli bir ekonomik tahmin aracı olarak görmemek gerektiğini düşünsem de, Bouzaher, Sahin ve Yeldan’ın ikinci politika analizi ile ulaştıkları sonucu heyecan verici buluyorum. Ancak birkaç şeye açıklık getirilmesi, bu sonuçları tartışabilmemiz açısından çok daha elverişli bir zemin sağlardı. İlk olarak, modelde kullanılan 2002 yılına ait girdi-çıktı tablolarının ve oluşturulan sosyal hesaplar matrisinin 2010 yılına nasıl bir metodoloji ile güncellendiğinin açıklanmaması sıkıntılı bir durum. 2001 krizinin ardından yaşanan toparlanma süreci ve 2000’li yıllar boyunca AKP hükümetlerinin uyguladığı AB yanlısı neoliberal politikalar hem sektörel bazda hem de makro düzeyde Türkiye ekonomisinde birçok önemli değişim yarattı. Bunlar modele dahil edilmiş mi, edilmişse bu nasıl yapılmış bilmiyoruz.

25 Mahnkopf, 2016.

26 Yandle, 2002.

27 Orhan, 2013.

28 Katircioğlu ve Katircioğlu, 2018.

Bir diğer konu ise politika senaryosunun işleyişi ile ilgili. Kirliliğe yol açan veya karbon emisyonu yapan firmalar ve haneler bir vergi veya harç ödemek zorunda bırakılıyor, bunun karşılığında elde edilen gelirle stratejik sektörlerin üretkenliklerini artırmak maksadıyla araştırma-geliştirme faaliyetleri finanse ediliyor ve yeşil işler destekleniyor. Yazarlar inovasyon fonunun kamu kontrolünde bir kuruma aktarıldığını ve bu inovasyon sonucunda yüksek oranda bir verimlilik artışı varsaydıklarını ifade etmişler. Bu yüksek verimlilik oranının ne olduğunu bilmiyoruz ve ayrıca yazarlar da kabul etmiş ki, böylesi bir inovasyon mekanizması gerçekçi değil. İnovasyon ve teknoloji konusu kendi içinde ayrı ve uzun bir tartışma, o yüzden kısa bir iki şeyi belirtip geçeceğim. Benim bildiğim kadarıyla Türkiye’nin teknolojisini geliştirdiği İHA’lar ve SİHA’lar dışında bir ürün grubu bulunmuyor. Üretim yapan firmalar, teknoloji ve inovasyon konusunda neredeyse tamamen dışa bağımlı. Dolayısıyla gerçekte Türkiye’de bu işe para koysanız da, çok muhtemelen, 20 yıl içerisinde herhangi bir verimlilik artışı elde edemezsiniz. Bu nedenle teknoloji düzeyi, inovasyon fonundan etkilenmeyen dışsal bir faktör olarak modele dahil edilseydi çok daha mantıklı olurdu. Ancak büyük olasılıkla bu durumda “yeşil büyüme” tezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılabilecekti, dolayısıyla böyle bir varyasyonu makalede görmüyoruz. İnovasyon konusunun ne denli zor ve karmaşık bir mesele olduğuna Almanya’daki otomotiv endüstrisi örnek verilebilir. Otomotiv sanayisinin önde gelen oyuncularından biri olan Almanya, geleneksel içten yanmalı motorların kurulu endüstriyel sistem içerisindeki ağırlığı nedeniyle, elektrikli arabalar için gerekli inovasyon hamlesini yapmakta ABD’ye göre geç kaldı. Volkswagen gibi bir dizi büyük firma elektrikli arabalara geçiş kararı almış olsa da, sektör temsilcileri bu konuda trenin kaçırıldığını düşünüyor. Bu nedenle Almanya’da, pil teknolojisi gibi geride olunan bir alana büyük yatırımlar yapmaktan ziyade, endüstri olarak bir sonraki büyük dönüşüm olacağı düşünülen hidrojen teknolojisine geliştirilmesine odaklanma kararı alındı. Bu kapsamda yaz aylarında Alman hükümeti ülke çapında 30 yılı kapsayan bir hidrojen stratejisi belirledi ve bu işe teknolojinin geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını öncelleyen kısa vadede harcanacak 9 milyar avro ayrıldı. Bu endüstri politikalarının bize söylediği şey şu: Ciddi verimlilik artışı yaratacak inovasyonlar ancak büyük yatırımlarla mümkün olur ve bu yatırımlar ancak uzun vadede bir sonuç verebilir.

Düşük Karbonlu Kalkınma Patikası

İklim politikalarının Türkiye’ye maliyetini ve elde edilebilecek faydaları ölçmek için yapılan bir başka çalışma, yine 2015 yılında WWF Türkiye ve Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi tarafından “Türkiye İçin Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve

Öncelikleri” adıyla yayınlandı.²⁹ Yukarıda değindiğimiz iki makaleye de referans veren ve makroekonomik analiz anlamında onların üzerine inşa edildiği anlaşılan çalışma, Prof. Dr. Erinç Yeldan ve Doç. Dr. Ebru Voyvoda tarafından hazırlanan bir HGD modeline dayanıyor. Veri seti olarak yine 2002 yılına ait olan girdi-çıktı tablosu kullanılmış ve buradan hareketle 2005 yılını baz alan bir sosyal hesaplar matrisi hazırlanarak model oluşturulmuş. Girdi-çıktı tablosunun “2002 sonrası GSYH verileri ve makro toplamlar göz önüne alınarak 2010 yılı dengelerini göstermek üzere” güncellendiği ifade ediliyor.³⁰

Bu kez modelin biraz daha detaylandırıldığını ve 18 sektör üzerinden analiz yapıldığını görüyoruz. 2010-2030 dönemini kapsayan projeksiyon, hükümetin planları dahilindeki bir resmi senaryoyu, daha gerçekçi tahminlere dayanarak hesaplanan bir referans senaryoyu ve “İklim Politikası Paketi” adı verilen alternatif bir senaryoyu içeriyor. “İklim Politikası Paketi” kapsamında (a) atmosfere salınan CO₂ tonu başına 70 ila 230 dolar arasında değişen bir karbon vergisinin uygulanması ve (b) bu vergi gelirlerinin aktarıldığı bir yenilenebilir enerji yatırım fonu kurulması öngörülmüş. Ayrıca (c) otonom bir şekilde, yani sistemde kendi dinamikleriyle gelişen enerji verimliliği ve buna bağlı olarak yıllık yüzde 1,5 oranında verimlilik artışı varsayımı yapılmış.

Politika paketinin 2030 yılına kadar uygulanması sonucunda GSMH’nın yüzde 1,2’si kadar bir karbon vergisinin toplanacağı, bu sayede referans senaryoya göre yüzde 23, resmi senaryoya göre yüzde 40 CO₂ emisyon düşüşü elde edileceği ve GSMH seviyesinde yıllık yüzde 1,3 ila 0,1 arasında düşüşler yaşanacağı hesap ediliyor. İstihdamın ise, sebebi tam olarak anlaşılamayan bir biçimde, 2030 yılına gelindiğinde referans senaryoya göre yüzde 3,5 daha düşük seviyede gerçekleşeceği bulgusuna ulaşılmış.

Genel denge analizi ile ilgili hâlihazırda belirttiğim tüm handikapların bu model için de geçerli olduğunu belirttikten sonra, sonuçlar üzerine kısa bir iki şey söylemek faydalı olacaktır. Modelde neoklasik iktisat doktrini çerçevesinde *farz edilen* o kadar çok şey var ki, bir aşamadan sonra karşımızda bir tahminin değil, bir *kurgunun* olduğunu anlıyoruz. Yazarların görüşlerini yansıttığını düşündüğüm için bu kurgunun sonuçlarını önemli bulsam da, HGD yöntemi ile oluşturulan modelin, bir dizi sistematik hata ve hayal ürünü varsayım nedeniyle isabetli bir tahmin yapamayacağını vurgulamak gerekir. Kaldı ki yazarlar da bir uyarı yaparak, “söz konusu modelin ilgili politika araçlarının maliyetini olduğundan daha yüksek gösterme eğiliminde olduğunu”

29 Yeldan vd., 2015.

30 a.g.e., 27.

göz önüne almamızı istemiş.³¹ Sonuçlarda bunu yazacak kadar bir gariplik olduğunu düşünüyorsanız, niye araştırma yöntemini sorgulayarak işe başlamıyorsunuz?

Muhtemelen bize söylenmeyen bir sebebi vardır, ancak hesap edilen karbon vergisinin tasarımı tam olarak nedenini anlayamadığım problematik görünen bazı yanlar olduğunu belirtmeliyim. Şöyle ki, raporda, CO₂ emisyonlarının, endüstriyel işlemlerden, birincil ve ikincil enerji kullanımından ve evsel enerji kullanımından kaynaklandığı ve toplam emisyonun bu gaz salınımlarından meydana geldiği belirtilmiştir.³² Oysa bu bilgi doğru değil. Sera etkisine sebep olan bileşikler içerisinde metan (CH₄) ve nitroz oksit (N₂O) gibi bir dizi gaz daha bulunuyor ve bunların miktarı, hangi aktiviteler sonucu ortaya çıktığı Türkiye makamlarınca 1990 yılından beri düzenli olarak UNFCCC’ye raporlanıyor. OECD’nin 2000 yılında yayınladığı “CO₂ Dışındaki (CH₄, N₂O, HFCs, PFCs ve SF₆) Sera Gazları İçin Vergi Enstrümanlarını Kullanma Potansiyeli” adlı raporda, insan aktivitelerinden kaynaklanan sera gazının sadece yüzde 60’ının karbon dioksit nedeniyle gerçekleştiği, yüzde 15-20 oranında metan, yüzde 20 oranında ise nitroz oksit ve diğer gazlar nedeniyle sera etkisinin oluştuğu ifade ediliyordu.³³ Türkiye için söylersek, Yeldan vd.’nin raporunda yer alan 2010 yılına ait emisyon envanter tablosunda, sera gazlarının yüzde 21’inin (85,64 milyon ton CO₂ eşdeğeri emisyon) karbon dioksit dışı bileşikler halinde atmosfere yayıldığı görülüyor.³⁴ Çoğunlukla tarım ve hayvancılık, endüstriyel işlemler ve atıklar nedeniyle oluşan bu sera gazı emisyonu, anlaşıldığı kadarıyla, modelde karbon vergisine tabi değil. Oysaki OECD raporunda da belirttiği üzere, bu gazların oluşmasına sebebiyet veren ekonomik aktiviteler vergilendirilmeye uygundur ve vergilendirilmelidir.

Bu çalışmada en azından Bouzaher, Sahin ve Yeldan’ın makalesinde gördüğümüz inovasyon fonu ve sıra dışı verimlilik artışı gibi garipliklere sapılmamış olması sevindirici. Dolayısıyla “yeşil büyüme” gibi gerçeklikle bağlantısı epey sorgulanır durumda olan bir yere savrulmak yerine, iklim politikasının bir maliyetinin olacağı tespiti bizlerle paylaşılıyor. Fakat bu sefer de modelin dinamiğinde kulağı tırmalayan başka bir yan var. İklim politikası çerçevesinde bir karbon vergisi öngörülüyor ve gelen para yenilenebilir enerji yatırım fonuna aktarılıyor. Üçüncü bir politika aracı ise hiçbir harcama yapılmadan kendi kendine gerçekleşen enerji

verimliliği. Bu sayede “enerji kaynaklarından birim başına kademeli olarak daha yüksek enerji çıktısı (yılda yüzde 1,5 oranında artış) elde edileceği varsayılıyor”.³⁵ Otomatik olarak gerçekleşen ve raporda herhangi başka bir bilimsel çalışmaya dayandırılmayan böyle bir verimlilik artışı tahmini normal mi? Modele zaten (ne kadar olduğu belirtilmeyen) bir faktör verimliliği artışı dışsal olarak eklenmiş. Buna ek olarak enerji verimliliği artışı koyuluyorsa, en azından bu hesaplamanın mantığını açıklamak gerekmez mi? Ayrıca verimlilik sayesinde niye enerji talebi azalmıyor da, aynı kaynaktan elde edilen enerjinin miktarı düzenli olarak artıyor, anlaşılması güç. Yaptığınız baraj her yıl yüzde 1,5 daha fazla mı elektrik üretecek? Nükleer santralde plütonyumun verimliliği mi her yıl yüzde 1,5 artacak? Bir olasılık, elektrik şebekelerinin yenileştirileceği öngörülüyordur diye düşünüyorum, ancak enerji verimliliği politikası çerçevesinde bir yatırım yapılmadığı için, bunun kendi kendine nasıl gerçekleştiği bir soru işareti. Eğer böyle bir verimlilik artışının maliyetsiz bir politika sonucunda uygulanması mümkünse, bunu sadece “İklim Politikası Paketi” senaryosuna değil, referans senaryoya da koymak daha makul olurdu.

Son bir nokta da karbon vergisinin miktarı ve yaratacağı emisyon düşüşü ile ilgili. Hesap edilen ton başına karbon emisyon azaltım maliyetinin 70 ila 230 dolar seviyesinde olacağı öngörülüyor ki bu sonuç okuduğum diğer çalışmalarla da uyumlu bir tahmin. Kanada, 2019 yılında ton başına 20 dolar ile başlayan, 2022 yılında 50 dolara çıkacak olan bir karbon vergisi politikasını hayata geçirdi. Ancak bu vergi oranı, olması gerekenin altında olduğu için eleştiriliyor. William Nordhaus’un 2017 yılında yayınladığı bir çalışma, küresel ısınmayı 2,5 °C ile sınırlandırmak için 230 dolar karbon vergisi uygulanması gerektiği sonucuna varıyordu.³⁶ Bu konuda yapılmış bir literatür taraması, 75 bilimsel çalışmaya dayanan 588 tahminde, karbonun ortalama sosyal maliyetinin ton başına 196 dolar olarak hesaplandığını gösteriyor.³⁷ Ancak hâlihazırda birkaçını incelediğimiz, iklim politikalarının Türkiye ekonomisine etkilerini araştıran makalelerde karbon azaltım maliyeti konusunda ciddi farklar içeren bulgular var. Yeldan ve Voyvoda’nın 2015 yılında yayınladığı analiz, Telli, Voyvoda ve Yeldan’nın 2008 yılında yayınladığı çalışmaya göre, benzer bir emisyon azaltımını sağlayan karbon vergisi miktarı hakkında farklı bir hesaplama yapıyor. Telli, Voyvoda ve Yeldan’nın 2008 yılında yayınladığı çalışmada, 2003-2020 yılı için yapılan yüzde 20 karbon vergisi senaryosu analizinde, yüzde 21 ila yüzde 22 CO₂ emisyonu düşüşüne yol açacak

31 a.g.e., s. 28.

32 a.g.e., s. 62.

33 OECD, 2000.

34 Yeldan vd., 2015, s. 67.

35 a.g.e., s. 35.

36 Nordhaus, 2017.

37 Tol, 2013.

karbon vergisinin GSMH’nın yüzde 0,86’ına ulaşacağı tahmin ediliyordu. Yeldan ve Voyvoda’nın 2015 yılında yayınladığı çalışmada ise yüzde 23 emisyon indirimi sağlayacak senaryoda karbon vergisinin 2015-2030 yıllarında GSMH’nın yüzde 1,05 ile yüzde 1,20’ine tekabül edeceği hesaplanıyor. Aynı veri setine dayanan ve yazarları büyük ölçüde aynı olan iki çalışmada, karbon azaltım maliyetleri (veya başka bir ifadeyle belirlenmesi gereken karbon vergisi miktarları) arasında fark olması biraz garip.

Kısaca özetlemek gerekirse, WWF Türkiye ve İstanbul Politikalar Merkezi’nin yayınladığı rapor, iklim değişikliğinin Türkiye’ye etkileri ve alternatif politika setlerinin kapsamı hakkındaki düşünceleri okumak açısından önemli olsa da, çalışmanın dayandırıldığı makroekonomik model, bu modele içkin olan liberal ve neoliberal varsayımlar, sonuçların önceki literatürle farklar taşıması ve bunlara dönük bir açıklama getirilmemesi nedeniyle sorgulanır hale geliyor.

Türkiye’nin İklim Değişikliğiyle Mücadelesi

Şu ana kadar üzerinde durduğum yazına iktisadi metodoloji ve incelenen veri seti açısından bir yenilik getirmese de, araştırdığı politika senaryoları, geniş yazar kadrosu ve yayıncı kurumun Türkiye siyasetindeki konumu nedeniyle önemli bulduğum bir başka çalışma 2016 tarihli “Ekonomi Politikaları Perspektifinden İklim Değişikliğiyle Mücadele” başlıklı TÜSİAD raporu. Prof. Dr. Erinç Yeldan’ın proje koordinatörlüğünde hazırlanan bu rapor toplam 22 yazar ve 3 editör tarafından kaleme alınmış.³⁸ Analiz, TÜİK tarafından yayınlanan 2002 yılı girdi-çıkı tablosu verilerine dayanıyor ve bu tablodan hareketle kurgulanan 2005 bazlı bir sosyal hesaplar matrisini kullanıyor. HGD modeli 18 sektör üzerinden çalışıyor ve 2010-2030 yılları için projeksiyon yapıyor.

Raporun kapsamlı durum tespiti oldukça yararlı bilgiler içeriyor, ancak makroekonomik analiz için aynı şeyleri söylemek zor. Model yine bir HGD analizi üzerine kurulmuş ve öncelikle benzer bir karbon vergisi uygulaması öngörmüş. Karbon vergisinin sadece enerjiye odaklanması ve genel olarak HGD modelleri ile ilgili önceden belirttiğim çekinceleri hatırlatmakla yetiniyorum. Rapor içerisinde Türkiye’deki çevre vergilerine dair kanıtlanmaya muhtaç bir dizi sav bulunuyor. Örneğin yönetici özeti bölümünde şu ifadeyle karşılaşıyoruz: “Kirlenici endüstriyel proseslere alternatif seçeneklerin teşvik edilmediği bir durumda, yüksek vergi yoluyla elde edilen tek sonuç üretim maliyetlerinin artması ve maliyeye gelir sağlanması olmakta, bunun ötesinde çevresel etkilerin azaltılması yolunda anlamlı bir başarı elde edilememektedir.”³⁹ Kirliliği azaltacak alternatif

seçeneklere teşvik istenmesini anlıyorum, ancak ‘yüksek vergiler sadece maliyetleri artırıp çok vergi toplamaya yarıyor’ savını öne sürdüğünüzde, fiyat mekanizması denilen şeyin iklim değişikliğini önlemek için bir işe yaramayacağını söylemiş oluyorsunuz. Çünkü karbon vergisi gibi Pigou vergilerinin özünde üretim maliyetini artırmak vardır, alternatifleri teşvik etmek değil. Ekstra maliyet sayesinde *negatif dışsallık* yaratan ürünlerin fiyatı yükselir ve sonuç olarak bu ürünler daha az tercih edileceği için, toplumsal refaha zarar veren ekonomik etkinlikler azalır. Elbette ki fiyat esnekliği olmayan ürünlere fazla vergi koysanız da, insanlar veya firmalar mecburen tüketime devam edecektir. Ancak bu, fiyat mekanizmasının çalışmadığını değil, o ürünün fiyat esnekliğinin olmadığını gösterir. Raporun devamında, Türkiye’de çevre vergilerinin GSMH’ya oranla yüzde 4-5 seviyesinde olduğu belirtiliyor ve OECD ortalamasının yüzde 1 ila 1,5 olduğuna dikkat çekilerek şu sonuca varılıyor: “Buna karşın, CO₂ emisyonunun artış temposunun durdurulamadığı gözlenmektedir. Dolayısıyla, sadece vergilendirme yoluyla, çevre korunması ve iklim değişikliği ile mücadelede başarı elde edilememiştir.”⁴⁰ Türkiye’de karbon emisyonlarını azaltmayı hedefleyen herhangi bir vergi var mı ki böyle bir sonuç elde edilsin? Kamu maliyemiz, gerçek amacı olan çok vergi toplamakta bir sorunla karşılaşmamak için, talep fiyat esnekliği düşük olan ürünlere vergi koymaya özel bir dikkat gösteriyor. Bu durum, Türkiye’nin OECD’ye “çevre vergileri” diye raporladığı, ancak gerçekte çevreyle pek bir alakası olmayan vergiler için de geçerli. Nasıl alkole konulan vergiler alkol tüketimini azaltmayı hedeflemiyorsa, benzine konulan vergiler de insanların daha az yolculuk yapması gibi bir gaye gütmüyor. Dolayısıyla sorun çevre vergilerinin işe yaramaması değil, vergi politikasının doğru bir hedefleme yapmaması.

Raporda referans senaryo ve iki alternatif senaryo için projeksiyon yapılmış. Alternatif senaryolar belirlenirken, yazının başında belirttiğimiz, Türkiye’nin UNFCCC’ye sunduğu Yedinci Ulusal Bildirim’de, “Yeşil İklim Fonu’ndan uluslararası finansal, teknolojik, teknik ve kapasite geliştirme destek finansmanı” alma koşuluna bağlı olarak vaat ettiği, referans senaryoya göre 245 milyon ton (yüzde 21) CO₂ azaltım hedefi baz alınıyor ve bir anlamda bu planın maliyeti çıkarılıyor. Analiz, önceki HGD modellerinde gördüğümüz gibi, nasıl hesaplandığını, ne tür bir arka plana dayandığını bilmediğimiz uzunca bir varsayımlar silsilesinin üzerine kurulu. Örneğin işsizliğin yüzde 9,5 seviyesinden 2030’da yüzde 8 seviyesine gerileyeceği varsayılıyor ve reel ücret de buna göre kalibre ediliyor.⁴¹ Neye göre? Referans senaryolarda karbon emisyonu düşüşünün

38 Yeldan vd. 2016.

39 a.g.e., s. 21.

40 a.g.e., s. 98.

41 a.g.e. 109.

sadece fosil yakıtlara uygulanacak bir enerji vergisi ile sağlanması ne kadar makul, bilmiyorum. Bu sayede endüstriyel işlemler karbon vergisinin dışında bırakılıyor ve politika senaryosu karbon emisyonunun sadece yüzde 70’i ile ilgilenmeyi önüne koymuş oluyor. Başka bir ifadeyle kalan yüzde 30’luk emisyonu oluşturan endüstriyel işlemler (yüzde 15), tarım ve hayvancılık (yüzde 10) ve atıklar (yüzde 6) karbon vergisinden muaf tutuluyor. Bunu şirketlerin üzerindeki vergi yükünün azaltılması olarak da okuyabiliriz.

Modeldeki birinci alternatif senaryonun analizi sonucunda, yüzde 21 oranında CO₂ emisyon azaltımı için 2030 yılı itibarıyla milli gelirin yüzde 4,62’si oranında bir enerji vergisi gerektiği sonucuna ulaşıyor. Vergi politikasının özellikle enerji yoğun demir çelik, tekstil ve otomotiv gibi sektörlerde ciddi bir etki yaratacağı ve referans senaryoya göre yüzde 26 üretim kaybı yaşanacağı hesaplanmış. Toplam GSMH kaybı ise 2030 itibarıyla yüzde 8,7 seviyesinde. İkinci bir politika senaryosunda ise enerji vergisi aynen korunuyor ve elde edilen vergi geliri ile firmalara istihdam vergilerinin azaltılması şeklinde bir destek sağlanıyor. Bunun sonucunda CO₂ emisyonunun referans senaryoya göre 2030 itibarıyla yüzde 15,5 seviyesinde azalacağı, GSMH’nin ise yüzde 3,7 düşük seviyede gerçekleşeceği sonucuna ulaşılmış. İstihdam birinci senaryoda 29,3 milyondan 27,1 milyona düşerken, ikinci senaryoda 29,3 milyonda sabit kalıyor. TÜSİAD raporunun incelediği ikinci alternatif senaryonun, Telli, Voyvoda ve Yeldan’ın 2008 yılında yayınladığı çalışma ile bir dizi benzerlik taşıdığını söyleyebiliriz. 2008’deki çalışmada yüzde 10 oranında uygulanacak ve GSMH’nin yüzde 0,47’ine tekabül eden bir karbon vergisi ile herhangi bir geri aktarım mekanizması olmadan 2020 itibarıyla yaklaşık yüzde 15 CO₂ emisyon düşüşü sağlanacağı hesaplanıyordu. Şimdi ise 2020 itibarıyla yüzde 14, 2030 itibarıyla yüzde 15,5 emisyon düşüşü elde etmek için GSMH’nin yüzde 4,62’si oranında bir enerji vergisi toplanması gerektiği hesaplanıyor, ki bu sonuç da ancak toplanan verginin istihdam desteği olarak şirketlere geri aktarılmasıyla mümkün. Aynı veriyi, aynı metodolojiyi ve aynı modeli kullanan iki çalışmanın bu kadar benzer senaryolarda bu kadar farklı sonuçlar elde etmesi açıklanmaya muhtaç bir durum.

Kısaca sonuçlarına bakmakta yarar gördüğüm son çalışma ise Sevil Acar, Ebru Voyvoda ve Erinc Yeldan’ın 2018 yılında “Düalist bir Ekonomide İklim Değişikliği’nin Makroekonomisi: Bir Bölgesel Genel Denge Analizi” adıyla İngilizce olarak yayınladığı kitap. Adından da anlaşılacağı üzere, kitap bir HGD modeli üzerine kurulu. Ancak bu kez model oluşturulurken TÜİK’in 2016’da yayınladığı 2012 yılına ait girdi-çıkıtı tablosu ve sosyal hesaplar matrisi temel alınmış. Türkiye’de bölgesel girdi-çıkıtı tabloları yayınlanmıyor olsa da, yazarlar, hane halkı anketlerinin sonuçlarını

ve ILO’nun ücret istatistiklerini kullanarak Türkiye içerisinde 7’si yüksek gelirli, 19’u düşük gelirli toplam 26 bölge tanımladıklarını ve yerel yatırım teşviklerini modele dahil edecek şekilde bölge temelli bir sosyal hesaplar matrisi oluşturduklarını ifade ediyorlar.⁴² 18 sektör üzerine kurulan modelde 2015-2040 yıllarına ait referans bir senaryo ile dört önlemler içinde barındıran bir “yeşil kalkınma” senaryosu projeksiyonu yapılıyor. Yeşil kalkınma senaryosuna dahil edilen unsurlar (a) GSMH’nin yüzde 0,1’ne tekabül eden kömür sübvansiyonlarının kaldırılması, (b) takriben GSMH’nin yüzde 2’si kadar bir karbon vergisi toplanması, (c) karbon vergisi gelirlerinin aktarılacağı bir yenilenebilir enerji yatırım fonunun kurulması ve (d) otonom bir şekilde gelişen enerji verimliliğinin birincil ve ikincil kaynakların birim başına enerji çıktısını yüzde 0,5’ten yüzde 1,5’a çıkarması olarak öngörülmüş. Yapılan projeksiyonda referans senaryoya göre ilk on yılda GSMH’nin yüzde 1 azalacağı hesaplanıyor. Ancak 2025 yılı itibarıyla milli gelir her iki senaryoda başa baş noktaya geliyor ve 2040 yılı itibarıyla “yeşil kalkınma” senaryosunun GSMH’si yüzde 7,2 daha yüksek seviyeye ulaşıyor. Yani “yeşil büyüme” tezini destekleyen bir sonuç söz konusu. Toplam CO₂ emisyonları alternatif senaryoda 2040 itibarıyla yüzde 19 azalıyor, elektrik üretiminde güneş ve rüzgârın payı 2012’de yüzde 4 iken 2040’ta yüzde 55’e çıkıyor, kömürün oranı aynı zaman aralığında yüzde 28’den yüzde 10’a, petrolün ise yüzde 44’ten yüzde 28 iniyor. Bu sonuçlara ulaşılması için ton başına konulan karbon vergisi ise 51,3 dolar. Düşük ve yüksek gelir bölgelerinin yeşil kalkınma planına verdiği reaksiyon hemen hemen aynı, sadece GSMH’ya yaptıkları katkının mutlak değerleri arasında fark bulunuyor.

Araştırmaya konu edilen “yeşil kalkınma” senaryosu, WWF Türkiye ve İstanbul Politikalar Merkezi için hazırlanan rapordakine benzer bir nitelikte, fakat bu kez model, bölgesel bazı dinamikleri de içerecek şekilde detaylandırılmış, veri olarak 2012 yılına ait girdi-çıkıtı tablosu kullanılmış ve politika senaryosuna kömür sübvansiyonlarının kaldırılması dahil edilmiş. WWF Türkiye ve İstanbul Politikalar Merkezi’nin çalışmasında “İklim Politikası Paketi” senaryosu çerçevesinde 2030’a kadar yüzde 23 emisyon indirimi (659,3 milyon ton CO₂’den 505,8 milyon ton CO₂’ye) sağlamak için GSMH’da yüzde 1,3 ila 0,1 kayıpları ve istihdamda yüzde 3,5 düşüşü göze almak gerekiyordu. Şimdi ise aynı senaryoya kömür sübvansiyonlarını kaldırmayı dahil edip yüzde 21 emisyon indirimi sağlıyor, GSMH’yı yüzde 7,2 oranında yükseltiyoruz. Ayrıca istihdam 33,15 milyondan 34,22 milyona çıkıyor, yani yüzde 3,2 artış sağlanıyor. Yazarlar bu kadar büyük hesap farklarının neden kaynaklanabileceğine dair bir şey söylememiş. Aklıma gelen olasılıklar şunlar: (a) Önceki

42 Yeldan vd., 2018, s. 107-110.

veri seti yanlış, (b) bu veri seti yanlış, (c) modellerin varsaydığı büyüme dinamikleri arasında fark var, (d) işsizlik oranı varsayımları farklı, (e) yenilenebilir enerji sektörünün büyüme hızı ve yatırım fonuna verdiği yanıt aşırı iyimser hesaplanmış. Olasılıklar artırılabilir, ancak tabii ki en iyisini yazarlar biliyordur. Dolayısıyla, akademik bir yayında bu karşılaştırmalı yorumlara yer verilmemesi büyük bir kayıp.

HGD model yaklaşımından ve neoklasik iktisadın varsayımlarından kaynaklanan bütün problematik yanlar, elbette ki son çalışmada da devam ediyor. Örnek vermek gerekirse, yazarların yayınladığı bir grafikte⁴³ “yeşil kalkınma” politikasının hayata geçmesinin ardından bir yıl içerisinde enerji sektörünün karbon yoğunluğu neredeyse yüzde 30 oranında azalıyor. Devamındaki 21 yılda ise karbon yoğunluğu çizgisel yatay bir eğilim izliyor. Böyle bir hesaplamanın muhtemel sebebi, üretim faktörleri arasındaki ikame esnekliği ve kâr maksimizasyonu ile ilgili yapılan neoklasik varsayımlar olabilir. Dolayısıyla firmanız bir yıl önce bir kömür madeni açmış olsa da, yenilenebilir enerji desteği sayesinde o alan daha kârlı hale geldiğinde madeninizi hemen satıp yeni bir rüzgâr santrali açılıyorsunuz. Bu gibi varsayımlara inanıyorsanız, HGD modelleri sizin için yaratılmış.

Sonuç

Matematik yalan söyleyen bir bilim değil, insanlar yalan söyler. Ekonominin matematiksel bir uzmanlık alanı haline getirilmesi ve iktisat teorisinin simgelerin arkasına gizlenmesi de bununla ilgili. Doğrudan ifade edildiğinde karşı tarafa kabul ettirilemeyecek bir dizi şey, rakamlar, uzun formüller ve şaşalı grafikler ile paketlenip yeni bir buluş gibi tekrar ortaya atılıyor. Gerçeklik ise bunun sadece yeni bir ikna mekanizması olması.

Sayısal modellerin ve matematiğin iktisatta kullanılmasını ben de belli durumlarda faydalı buluyorum. Eğer bir teoriniz varsa, matematiğin ve istatistiğin sağladığı araçlarla bunu geliştirebilirsiniz ve teorinizin gerçek hayat uygulamalarına nasıl yanıt verdiğini ölçmeye çalışabilirsiniz. Ancak döneceğiniz yer yine teori olacaktır. Bir modele ne koyarsanız, sonucunda onu alırsınız. Eğer bir olguyu aynı veri seti ve aynı metodoloji ile ölçüp beş farklı sonuca ulaşıyorsanız ve bunu açıklamaya çalışmak yerine “ne yapalım model bu sonucu veriyor” diyorsanız, ya ne dediğinizin farkında değilsinizdir, ya da kasıtlı olarak bir şeyi saklamaya çalışıyorsunuzdur. Bu yazıda değerlendirdiğim makroekonomik modelleri kuran hocalarımızın uzmanlık seviyelerine baktığım zaman, üzülerek ikinci seçeneğinin geçerli olduğunu görüyorum.

Daha temel bir noktayı belirtiyim. Akademinin, kurumların ve genel anlamda iklim hareketinin işi,

43 a.g.e., s. 136.

sermayeyi “yeşil büyüme” gibi konseptlere ikna etmeye çalışmak mıdır? İklim krizinin verdiği alarm sizin o noktayı geçmenizi hâlâ sağlamadı mı? Elbette ki hem sermayenin aklı çalışan temsilcileri, hem de antikapitalist iklim hareketi, gelmekte olanın “yeşil büyüme” gibi gerçek olamayacak kadar iyi masallar değil, büyük bir yıkım ve distopik felaketler yığını olduğunu görüyor. Fakat kapitalizm birikim ve rekabet mekanizmaları nedeniyle çaresiz ve iklim değişikliğini durduracak adımları atamıyor. Ülke, endüstri ve sermaye blokları içerisinde herkes iklim değişikliği politikalarının maliyetini birbirinin üzerine yıkmaya çalışmakla meşgul ve Türkiye gibi ülkeler *free rider* (bedavacı) pozisyonunda mümkün olduğu kadar uzun bir yol kat edip, arada da yer altındaki bütün kömür rezervlerini çıkarmaya çalışıyor. Günümüzde bu yok oluş cenderisini kırabilecek tek aktör sokaktaki iklim hareketi, bu hareketin toplumu ikna yeteneği ve fosil yakıt endüstrisini durdurmak için yapılan antikapitalist doğrudan eylemler. Umarım bir gün iktisat hocalarımız da piyasaların görünmez eli üzerine üretim fonksiyonları tanımlayıp, şeffaf olmayan modellerle ulaştıkları sentetik sonuçları kalibre etmeye çalışmak yerine, bilim etiği ve iklim dostu bir gelecek adına bu harekete yardımcı olmanın yollarını aramaya başlarlar.

Kaynakça:

- Abramovay, R., 2016, The green growth trap in Brazil, *Green Growth: Ideology, political economy and the alternatives* kitabı içerisinde, der. Gareth Dale, Manu V. Mathai and Jose A. Puppim de Oliveira, s. Londra, Zed Books.
- Acar, S., Voyvoda, E. ve Yeldan E., 2018, *Macroeconomics Of Climate Change In A Dualistic Economy: A Regional General Equilibrium Analysis*, London, Academic Press.
- Bluemling, B. ve Yun, S. Y., 2016, Giving green teeth to the Tiger? A critique of ‘green growth’ in South Korea, *Green Growth: Ideology, political economy and the alternatives* kitabı içerisinde, der. Gareth Dale, Manu V. Mathai and Jose A. Puppim de Oliveira, s. Londra, Zed Books.
- Bouzaher, A., Sahin, S., & Yeldan, E., 2015, *How to Go Green: A General Equilibrium Investigation of Environmental Policies for Sustained Growth with an Application to Turkey’s Economy*, Letters in Spatial and Resource Sciences, 8(1), 49-76.
- Dale, G., 2015, *Origins and delusions of green growth*, International Socialist Review (97), Center for Economic Research and Social Change.
- Daly, H. E. ve Farley, J., 2011, *Ecological Economics : Principles and Applications* (2nd ed.), Washington DC, Island Press.
- Doğru, B., Bağatır, B., ve Pultar, E., 2019, *Türkiye’de İklim Değişikliği Algısı 2019*, İstanbul, KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi.
- Harvey, D., 2015, *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, Çev. Esin Soğancılar, İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Hawken, P., 1993, *The Ecology of Commerce : A Declaration of Sustainability*, Harper Business.
- Karluk, S. R., 2004, *Türkiye Ekonomisi*, (8. Baskı), İstanbul, Beta.
- Katircioğlu, S. ve Katircioğlu, S., 2018, *Testing the role of fiscal policy in the environmental degradation: the case of Turkey*,

- Environmental Science and Pollution Research (25), 5616–5630.
- Mahnkopf, B., 2016, Lessons from the EU: Why capitalism cannot be rescued from its own contradictions, *Green Growth: Ideology, political economy and the alternatives* kitabı içerisinde, der. Gareth Dale, Manu V. Mathai and Jose A. Puppim de Oliveira, s. Londra, Zed Books.
- Marks, K., 2013, *Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi – Cilt: II*, İkinci Basım, İstanbul, Yordam Kitap.
- Marks, K., 2015, *Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi – Cilt: III*, Birinci Basım, İstanbul, Yordam Kitap.
- Nordhaus, W. D., 2017, *Revisiting the social cost of carbon*, Proceedings of the National Academy of Sciences, 114 (7), 1518-1523.
- OECD, 2000, *The Potential for Using Tax Instruments to Address Non-CO2 Greenhouse Gases*, Document No: 96985, COM/ENV/EPOC/DAFFE/CFA(99)110/FINAL, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development
- Orhan, G., 2007, *Institutions and ideas in the institutionalisation of Turkish environmental policy*, Critical Policy Studies, 1(1), 42-61
- Özlu, H., Engürülü, B., Özbek, A. K., Aydın, A., & Özüstün, A. Ö., 2020, İklim Değişikliği ve Tarım, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti – Tarım ve Orman Bakanlığı - Tarımsal Çevre ve Doğal Kaynakları Koruma Daire Başkanlığı.
- Smith, N., 2008, *Uneven Development : Nature, Capital, and the Production of Space*, Athens and London, The University of Georgia Press.
- Şen, Ö. L., 2013, *A Holistic View of Climate Change and Its Impacts in Turkey*, İstanbul, İstanbul Politikalar Merkezi - Sabancı Üniversitesi - Stiftung Mercator Girişimi.
- Telli, Ç., Voyvoda, E., & Yeldan, E., 2008, *Economics of environmental policy in Turkey: A general equilibrium investigation of the economic evaluation of sectoral emission reduction policies for climate change*, Journal of Policy Modeling, 30(2), 321-340.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010, *Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023*, Ankara, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü - İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı, <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Turkiye-Iklim-Degisikligi-Stratejisi.pdf>
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018, *Türkiye'nin Yedinci Ulusal Bildirimi*, Ankara, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü - İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/icerikler/yed-nc--ulusal-b-ld-r-m-20190909092640.pdf>
- Tol, R. S., 2013, *Targets For Global Climate Policy: An Overview*, Journal of Economic Dynamics & Control, 37, 911-928.
- Uzuner, Ç. ve Dengiz, O., 2020, *Desertification risk assessment in Turkey based on environmentally sensitive areas*, Ecological Indicators (114).
- Weeks, J., 2012, *The Irreconcilable Inconsistencies of Neoclassical Macroeconomics: A False Paradigm*, Oxon, Routledge.
- Yandle, B., Bhattacharai, M. ve Vijayaraghavan, M., 2002, *The Environmental Kuznets Curve: A Primer*. Bozeman, Property and Environment Research Center
- Yeldan, E., Voyvoda, E., Berke, M.Ö., Şahin, Ü., Galal, F., 2015, *Low Carbon Development Pathways and Priorities for Turkey – Climate-Friendly Development in Turkey: A Macro Level Evaluation*, İstanbul, WWF-Turkey, Sabancı University İstanbul Policy Center.
- Yeldan, E. vd., 2016, Ekonomi Politikaları Perspektifinden İklim Değişikliğiyle Mücadele, Yayın No: TÜSİAD- T/2016 T/2016,12 – 583, İstanbul, TÜSİAD, https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/download/8413_6162f22e86d7d7c12d3c5a9a77011c75

200. doğum gününde Engels'in mirası

Engels'in o kadar genç yaşta statükoya öfke duymasına neyin sebep olduğu belli değil. Ama dünya işçi sınıfı Engels'in o kadar genç yaşta devrimci olmayı tercih etmesi nedeniyle çok şanslı.

Şanslı çünkü Engels devrimci geleneğin oluşmasına eşsiz bir katkı yaptı. Dünyayı açıklama ve değiştirme mücadelesinin birliği olarak devrimci eylem olmadan, işçilerin bir dönem mücadelesi önceki dönemin deneyimlerinden faydalanamaz. Engels, muhtemelen dünya tarihine burnunu sokan azgınca artan yoksulluğun üstü örtülemez dehşetiyle yüz yüze gelen bir çağın unsuru olduğu için çok genç yaşta eşitsizliğe ve adaletsizliğe sürekli büyüyen bir öfke duymaya başladı. Öfke duymaya başlamasıyla, bu öfkeyi anlamlandırma çabası el ele gitti. İngiltere'de işçi sınıfını ve yoksulları saran dehşeti, salgın hastalıkları, açlığı, yoksulluğu, zamansızlığı, boş vermişliği, iş kazalarını hemen dile getirdi. Ama yine daha 24 yaşında, bu yoksulluğun, karanlığın ve eşitsizliğin içinde işçilerin sadece acı çeken bir kitle olmadıklarını, bambaşka, sınıflı toplumlar tarihinde benzeri görülmeyen bir kolektif dayanışma gücü taşıdıklarını da gördü. Dehşetin içinde umudu gören ve bu umudu kitlelerin eyleminde var olan yaratıcılığın açığa çıkmasında bulan Engels, neredeyse kendi kendine devrimci geleneğin ilk adımlarını inşa etmeye başlamıştı. Gençliğinin ilk yıllarında "Bırakın bizi, genç ve güçlü olduğumuz sürece özgürlük için savaşalım..." diyen Engels, ölene kadar özgürlük için savaşmaktan bir an bile geri durmadı.

Bu özgürlük mücadelesinin sürekliliğinin devrimci geleneğin yaratılmasındaki rolü çok önemli. Dünyayı anlama ve dönüştürme çabasının birliği de öyle. Brüksel'de Marx'la birlikte Komünist Haberleşme Komitelerinin kuruluşunda, bu komitelerin arasındaki bağlantıların sağlanmasında görev alan Engels, Fransa'da devrimci fikirlerin yaygınlaşması için örgütlenmeye gitti. 1846-1847 yıllarında Fransa'da hem Fransız işçi gruplarıyla hem de tüm ülkelerden ama en çok da Almanya'dan gelen işçi gruplarıyla bağlantı kuran Engels'in yoğun propaganda ve örgütlenme çabaları kısa sürede meyvelerini verdi. Özellikle Paris'teki Alman işçileri arasında yaptığı propaganda çalışmalarıyla, işçi hareketi içindeki işçi sınıfının dışında yer alan akımların etkisini kırdı, Marksist teorinin gelişmesi için çok önemli kanalları açtı, en ileri, en tartışmaya

açık işçileri ve sosyalistleri bir platformda birleştirdi ve işçi sınıfının devrimci bir partisinin kurulması için gerekli koşulları yarattı. Lenin 1913 yılında, Engels'in bu yaklaşık bir yıllık faaliyetini şöyle özetliyor: "Böylece Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisinin temeli 67 yıl önce Paris'te atılmış oldu."

İşte devrimci geleneğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında devrimci eylemin rolü burada açığa çıkıyor. Bu, bireylerin devrimci eylemi değil; bu bir kitle hareketinin çıkarlarını ifade etmeye, o harekete yardımcı olmaya çalışan ve o hareketin kendi öncülerinin eylemine yapılan bir vurgu. Böyle bir hareket hem teorik olarak güçlü olmak zorunda hem de pratik olarak işçi sınıfı hareketinin kopmaz, en ileri, en aktif parçası olmak zorunda.

Marksizm'in başı iki sorunla daima dertte olageldi. Birisi milliyetçilik, diğeri teoriklik! Engels'in yaşamı, bu iki eğilimin çeşitli versiyonlarının hareketin saflarının dışına atılması için verilen mücadelenin de tarihi aynı zamanda. Teori, hareketin kendisinden ve ihtiyaçlarından kopuk bir düzeyde işleniyorsa, söz konusu olan Marksist teori olamaz. Bir türlü yayınlanamayan Alman İdeolojisi hakkında Engels şunları söylerken, vurgu yaptığı tam da bu eylemden kopuk teorinin anlamsızlığı: "Biz salt yeni bilimsel sonuçları kalın kitaplar halinde 'bilgili' dünyaya fısıldamak amacını hiçbir zaman gütmüyorduk. Tam tersine, ikimiz de politik harekete çoktan girmiştik; kültürlü dünyada, özellikle Batı Almanya'da belli yandaşlarımız ve örgütlü proletaryayla artan ilişkimiz vardı. Düşüncemizi bilimsel temele oturtmakla görevliydik; Avrupa proletaryasını ve ilk önce Alman proletaryasını görüşümüze kazanmak da bizim için çok önemliydi. Ancak ne yapacağımızı kesin olarak bilirsek işe koyulabilirdik."

Kuşkusuz, komünizmi, "yaratılması gereken bir durum, gerçekliğin kendisini uydurduğu (uyduracağı) bir hedef" olarak değil, "bugünkü durumu ortadan kaldıran gerçek hareket" olarak adlandıran insanlar için, teorinin mistik boyutlara çekilmesine izin verilmemesi olağandır. Marx ve Engels açısından teori, özetle Marksist teori, kendilerini içinde buldukları tarihsel koşullarda hareket eden insanların deneyiminin kavramlaştırılmasıdır. İşçi sınıfının mücadelesinin teorisi, işçi sınıfının gerçekleri ısrarla açıklama, kendi mücadele deneyimlerini yeni mücadele deneyimlerine yön göstermesi açısından tutarlı bir dünya görüşü olarak ifade etmesinin aracıdır.

Devrimci eylemin sürekliliği, hareket geri çekilse de iler atılsa da devrimci mücadele deneyimlerinin yeni mücadele döneminin öncüsü işçi kuşaklarına aktarılması açısından hayati önem taşır.

Engels, bu eylemin her yönüne tutkuyla sarılan bir devrimciydi. 1848 Avrupa devrimler sırasında "birçok çarpışmada ve dört meydan savaşında dövüştü."

Engels'in, bugün işçi sınıfının mücadelesi açısından çok önemli bir katkısı daha var. Bu, Engels'in milliyetçilikle asla uzlaşmaması. Bu uzlaşmazlık, karakteristik bir özellik değil, bu, işçi sınıfıyla burjuva sınıfı arasındaki dünya görüşünün uzlaşmaz bir şekilde farklı olmasından kaynaklanıyor.

Milliyetçiliğin, sadece Engels'in yaşadığı dönemde değil bugün de hemen her ülkede emekçiler üzerinde çok keskin bir etkisi var. Hatta keskin değil de mucizevi bu etkiyi tanımlamak için daha doğru bir tabir olur. Dile kolay, tüm dünyada yaklaşık 3,5 milyar insan işçilik yaparak yaşam sürmek zorunda. Yani, her gün emek gücünü ister devlet isterse özel sermaye olsun, bir patrona satması gerekiyor. 3,5 milyar insan, emek gücünü satamazsa, satabileceği ve geçimini sağlamasına yardımcı olacak başka hiçbir şeyi olmadığı için işsizliğin, açlığın korkunç baskısını hissederek yaşamak zorunda.

Dünyanın tüm ülkelerinde Covid-19 salgınıyla beraber artan işsizlik sorunu yaşanıyor. Salgından önce 180 milyon insan işsizdi, salgınla beraber bu sayı 300 milyona ulaştı. İşsizlik dünya genelindeki 3,5 milyar işçinin üzerinde bir baskı oluşturuyor. Ne İspanya'daki işsizle Güney Kore'deki işsiz arasında, ne de çeşitli ülkelere dağılmış bu 3,5 milyar işçi arasında, dil, din ve ten rengi dışında bir farklılık var. ABD'de de, Rusya'da da, İspanya'da da, Brezilya, Hindistan, Çin ve Türkiye'de de işçiler neredeyse tıpatıp aynı koşullara sahipler. İşçilerin zenginlik karşısındaki pozisyonları aynı. Dünya genelinde en zengin yüzde 10, toplam dünya gelirinin yaklaşık yüzde 40'ını alıyor, en fakir yüzde 10'luk nüfusun payına ise toplam gelirin sadece yüzde 2'si düşüyor! İşçilerin çalışma saatleri, uymak zorunda kaldıkları iş yasaları, sendikalaşma üzerindeki baskılar, kadın işçilerin ücretlerinin erkek işçilerin ücretlerinden düşük olması, iş yasalarının genel olarak işçilerin aleyhine uygulanması, protesto haklarının, örgütlenme özgürlüklerinin sürekli baskılanması, kuşkusuz bazı önemli farklar içerirse de hemen her ülkede işçiler açısından benzerlikler gösterir.

İşte milliyetçilik bu yüzden egemen sınıflar açısından çok sihirli bir fikirdir. Birbirine benzer sınıfsal koşullarda yaşayan 3,5 milyar insanın birbirleriyle değil, sınıfsal koşullarının hiçbir şekilde benzeşmediği insanlarla aynı, neredeyse birleşik bir ruh halinde hareket etmesini sağlar. Özetle, milliyetçilik, bir yoksulun kendisinden 7 bin kat fazla gelir elde eden bir insanla ortak çıkarlara sahip olduğunu düşünmesini sağlayan bir fikri kümelenmedir.

Engels'in milliyetçilikle asla uzlaşmamış olmasının ve daha ilk gençlik yıllarından başlayarak dünyanın tüm ezilenlerinin kaderiyle kendi kaderini birleştirmeye çabalamasının ve ölene kadar işçi sınıfının her ülkedeki örgütlenmesine yardım etmeye çalışmasının nedeni

budur. Bu yüzden, “Tüm ülkelerin işçilerinin çıkarı tek ve aynı, düşmanı tek ve aynı, önlerindeki savaşım da tek ve aynıdır; işçi kitlesi doğuştan ulusal önyargılardan arınmıştır ve tüm yapısı, davranışı özünde insancıl ve milliyetçiliğe karşıdır. Yalnız işçi sınıfı milliyeti ortadan kaldıracaktır ve yalnızca uyanan işçi sınıfı, çeşitli ulusların kardeşliğini sağlayabilir.”

Mücadelesine yakından baktığımızda, yazdıklarını okuduğumuzda, Engels'in mirasının bugün neden güncel olduğu kavranabiliyor.

Aşağıda 1917 Rus devriminin liderlerinden Lenin'in Engels'in ölümünün ardından yazdığı makale yer alıyor. Friedrich Engels'in 1895'teki ölümünün ardından o yılın sonbaharında Lenin'in yazdığı bu yazı ilk olarak 1896 yılında Rabotnik'te yayınlanmıştır¹:

V. İ. Lenin

Nasıl bir zekâ meşalesi söndü Nasıl bir yürek durdu!

5 Ağustos 1895'te Friedrich Engels Londra'da öldü. Dostu (1883'te ölen) Karl Marx'tan sonra, Engels, bütün uygar dünyanın modern proletaryasının en yetkin bilim adamı ve öğretmeni idi. Kaderin Karl Marx ve Friedrich Engels'i bir araya getirdiği andan bu yana, iki arkadaş yaşamları boyunca çalışmalarını ortak bir davaya adadılar. Ve bu yüzden Friedrich Engels'in proletarya uğruna neler yapmış olduğunu anlamak için, çağdaş işçi sınıfı hareketinin gelişiminde Marx'ın öğretisi ve çalışmasının önemi konusunda açık bir fikre sahip olmak gerekir. Marx ve Engels, işçi sınıfı ve onun taleplerinin, burjuvazi ile birlikte kaçınılmaz olarak proletaryayı yaratan ve örgütleyen mevcut iktisadi sistemin zorunlu bir sonucu olduğunu ilk gösterenlerdir. Onlar, insanlığı, onu halen ezmekte olan kötülüklerden kurtaracak olanın, yüce duygulu bireylerin iyi niyetli girişimleri değil de, örgütlenmiş proletaryanın sınıf savaşımı olduğunu gösterdiler. Marx ve Engels, bilimsel çalışmalarıyla, sosyalizmin, hayalcilerin bir buluşu olmadığını, ama modern toplumdaki üretici güçlerin gelişmesinin nihai amacı ve zorunlu bir sonucu olduğunu ilk açıklamasını yapanlardır. Günümüze kadar olan yazılı tarih, sınıf savaşımının belirli toplumsal sınıfların ötekiler üzerindeki birbirini izleyen egemenlik ve zaferlerinin tarihi olmuştur. Ve sınıf savaşımı ve sınıf egemenliğinin temelleri —özel mülkiyet ve anarşik toplumsal üretim— kayboluncaya dek bu sürecektir. Proletaryanın çıkarı, bu temellerin yıkılmasını gerektirir ve bu nedenle, örgütlenmiş işçilerin bilinçli sınıf

savaşımı bunlara karşı yöneltilmelidir. Ve her sınıf savaşımı, politik bir savaşımdır.

Marx ve Engels'in bu görüşleri, şimdi kurtuluşları için kavga veren bütün proleterler tarafından benimsenmiştir. Ama kırklarda, iki arkadaş zamanlarının sosyalist yazınına ve toplumsal hareketlerine katıldıklarında, tamamen yeniydiler. Siyasal özgürlük savaşımına kralların, polis ve din adamlarının despotizmine karşı savaşıma katılan, yetenekli ve yetenezsiz, dürüst ve dürüst olmayan birçok kimse vardı, bunlar, burjuvazinin çıkarları ile proletaryanın çıkarları arasında uzlaşmaz karşıtlık olduğunu göremiyorlardı. Bu kimseler, işçilerin bağımsız bir toplumsal güç olarak hareket etmeleri gerektiği düşüncesini kabul edemiyorlardı. Öte yandan, yalnızca yöneticileri ve egemen sınıfları çağdaş toplumsal düzenin adaletsizliklerine ikna etmenin yeterli olacağına ve o zaman yeryüzünde barışın ve evrensel refahın kolayca kurulacağına inanan, kimi de deha sahibi, birçok hayalci vardı. Savaşsız bir sosyalizm düşünüyorlardı. En sonu, o zamanın sosyalistlerinin hemen hepsi ve genel olarak işçi sınıfının dostları, ancak, sanayinin gelişmesi ölçüsünde büyüdüğünü korkuyla izledikleri proletaryayı bir çıban olarak görüyorlardı. Bu yüzden de, tümü, sanayinin ve proletaryanın gelişmesini durduracak, “tarih tekerleğini” durduracak araçlar arıyorlardı. Marx ve Engels, proletaryanın gelişmesi konusundaki genel korkuyu paylaşmıyorlardı; tam tersine, bütün umutlarını proletaryanın sürekli büyümesine bağlıyorlardı. Proleterler ne denli çoğalır, devrimci sınıf olarak güçleri o denli büyük, sosyalizm o kadar yakın ve o kadar olanaklı olacaktır. Marx ve Engels'in işçi sınıfına yapmış oldukları hizmetler, birkaç sözcük içinde şöyle ifade edilebilir: onlar, işçi sınıfına kendini bilmeyi, kendi bilincine ulaşmayı öğrettiler ve boş hayallerin yerine bilimi koydular.

İşte bunun içindir ki, Engels'in adı ve yaşamı her işçi tarafından bilinmelidir. İşte bunun içindir ki, bütün yayınlarımızda olduğu gibi, Rus işçi sınıfının bilincini uyandırmayı amaçlayan bu makaleler derlemesinde de, modern proletaryanın iki büyük öğretmeninden biri olan Friedrich Engels'in yaşamını ve çalışmasını özetlemek zorundayız.

Engels, 1820 yılında, Prusya krallığının Ren eyaletindeki Barmen'de doğdu. Babası bir imalatçıydı. 1838'de Engels, aile koşullarının zorlamasıyla, lise öğrenimini yarıda bırakarak, Bremen'deki bir ticarethaneye kâtip olarak girmek zorunda kaldı. Ticari işler, Engels'in, siyasal ve bilimsel eğitimini sürdürmesini engellemedi. Daha lisedeyken otokrasi ve bürokratların zorbalığına karşı kin beslemeye başlamıştı. Felsefe çalışmaları onu daha da ileri götürdü. Bu sırada Hegel'in öğretisi, Alman felsefesine egemendi. Engels, onun izleyicisi oldu. Her ne kadar Hegel'in kendisi Berlin Üniversitesinde bir profesör olarak hizmetinde

¹ <https://www.dsip.org.tr/index.php/yayinlar/85-marksistorg/1150-engels-in-sosyalizme-katkilari-v-i-lenin-1895>

bulduğu mutlakiyetçi Prusya devletinin bir hayranı idiyse de, Hegel'in öğretisi devrimciydi. Hegel'in insan aklına ve onun doğruluğuna olan inancı ve Hegel felsefesinin evrenin sürekli değişen ve gelişen bir süreç içinde olduğu yolundaki felsefesinin temel tezi, Berlinli filozofun bazı izleyicilerini —mevcut durumu kabul etmeyi reddedenleri— bu duruma karşı savaşımın da, mevcut yanlışa ve hüküm süren kötülöklere karşı savaşımın da evrensel öncesiz ve sonrasız gelişmenin yasası içinde kök saldığı düşüncesine götürdü. Eğer her şey geliyor, eğer kimi kurumların yerini başkaları alıyorsa, neden Prusya kralının mutlakiyeti ya da Rus çarınının mutlakiyeti, geniş bir çoğunluğun zararına küçük bir azınlığın zenginleşmesi, ya da burjuvazinin halk üzerindeki egemenliği sonsuzluğa dek devam etsindi? Hegel'in felsefesi aklın ve düşüncelerin gelişmesinden söz ediyordu; idealistti. Doğanın, insanın ve insan ilişkilerinin, toplumsal ilişkilerin gelişmesi aklın gelişmesinden türetiliyordu. Marx ve Engels, Hegel'in öncesiz ve sonrasız gelişme süreci düşüncesini savunup sahiplenirken, önyargılı idealist görüşlerini reddettiler; yaşama bakarken gördüler ki doğanın gelişmesini açıklayan şey zihnin gelişmesi değildir, tersine, zihnin açıklanması, doğadan, maddeden çıkarılmalıdır... Hegel ve öteki hegelcilerden farklı olarak Marx ve Engels, materyalisttiler. Dünyaya ve insanlığa materyalist açıdan bakarak, tıpkı bütün doğal olayların temelinde maddi nedenlerin yatmasında olduğu gibi, insan toplumunun gelişmesinin de maddi güçlerin, üretici güçlerin gelişmesiyle koşullandırıldığını gördüler. Gereksinimlerinin giderilmesi için gerekli olan şeylerin üretiminde insanların birbiriyle olan ilişkileri, üretici güçlerin gelişme düzeyine bağlıdır. Ve toplumsal yaşamın bütün görüngülerini, insanın özlemlerini, fikirlerini ve yasalarını açıklayan da bu ilişkilerdir. Üretici güçlerin gelişmesi, özel mülkiyet temeline dayanan toplumsal ilişkileri yaratmaktadır, ama şimdi görüyoruz ki, üretici güçlerin bu aynı gelişmesi, çoğunluğu mülkiyetten yoksun bırakıyor ve onu küçük bir azınlığın elinde biriktiriyor. Modern toplumsal düzenin temeli olan mülkiyeti ortadan kaldırıyor, bizzat o, sosyalistlerin önlerine koydukları hedefin ta kendisine doğru çabılıyor. Sosyalistlerin yapması gereken tek şey, modern toplumdaki durumuna bağlı olarak, hangi toplumsal gücün sosyalizmin gerçekleştirilmesinde çıkarı olduğunu kavramak ve bu güce çıkarlarının ve tarihsel görevinin bilincini vermektir. Bu güç, proletaryadır. Engels, proletaryayı, İngiltere'de, babasının ortağı bulunduğu ticarethanede çalışmak için 1842 yılında geldiği, İngiliz sanayisinin merkezi olan Manchester'da tanıdı. Engels, burada, fabrikanın bürosunda oturmakla yetinmedi, işçilerin başlarını soktukları sefil mahalleleri gezdi, onların yoksulluk ve sefaletini kendi gözleriyle gördü. Ama kendini kişisel gözlemleriyle sınırlamakla da kalmadı. İngiliz işçi sınıfının durumu hakkında kendinden önce yazılanların tümünü okudu, ele geçirebildiği bütün resmi belgeleri

büyük bir dikkatle inceledi. Bu çalışma ve gözlemlerin ürünü, 1845'te yayınlanan bir kitap oldu: *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*. Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'nu yazmakla, yaptığı hizmetin büyüklüğünü yukarıda belirtmiştik. Engels'ten önce de, birçok kimse, proletaryanın acılarını yazmış ve ona yardımın gerekli olduğunu belirtmiştir. Proletaryanın yalnızca acı çeken bir sınıf olmadığını; aslında proletaryayı dayanılmaz bir biçimde ileri iten ve nihai kurtuluşu için savaşıma zorlayan şeyin içinde bulunduğu utanç verici ekonomik durum olduğunu söyleyen ilk kişi Engels'tir. Ve savaşan proletarya kendine yardım edecektir. İşçi sınıfının politik hareketi, kaçınılmaz olarak, işçileri tek kurtuluşlarının sosyalizmde olduğunu kavramaya götürecektir. Öte yandan sosyalizm, ancak, işçi sınıfının siyasal savaşımının amacı olduğu zaman, bir güç olacaktır. Engels'in, İngiltere'de işçi sınıfının durumu üzerine yazmış olduğu kitabının temel fikirleri, şimdi düşünen ve savaşım veren proletaryanın tümü tarafından benimsenen, ama o zaman, tümüyle yeni olan fikirlerdir. Bu fikirler, İngiliz proletaryasının sefaletinin gerçeğe en yakın ve en çarpıcı görüntüleriyle dolu ve çekici bir üslupla yazılmış bir kitaba yerleştirilmişlerdi. Kitap, kapitalizmin ve burjuvazinin müthiş bir suçlamasıydı ve derin bir etki yarattı. Engels'in kitabı, modern proletaryanın durumunu en iyi biçimde sergileyen bir belge olarak, her yerde anılmaya başlandı. Ve gerçekten de, ne 1845'ten önce, ne de daha sonra, işçi sınıfının sefaletinin öylesine çarpıcı ve öylesine gerçek bir betimlemesi çıkmıştır.

Engels'in sosyalist oluşu, İngiltere'ye gelmesinden sonradır. Manchester'da o zamanın İngiliz işçi hareketinde etkin olan kişileriyle ilişki kurdu ve İngiliz sosyalist yayınları için yazmaya başladı. 1844'te Almanya'ya dönerken, Paris'te, daha önceden mektuplaştığı Marx ile tanıştı. Paris'te, Fransız sosyalistleri ve Fransız yaşamının etkisiyle Marx da sosyalist olmuştu. Burada, iki dost, *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi* adı altında ortaklaşa bir kitap yazdılar. *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'ndan bir yıl önce yayınlanan ve büyük bölümü Marx tarafından yazılan bu kitap, temel düşüncelerini yukarıda anlatmış olduğumuz, devrimci materyalist sosyalizmin temellerini içermektedir. "Kutsal Aile", filozof olan Bauer kardeşler ve onların izleyicilerine verilen mizahi addır. Bu beyler, bütün gerçeklerin üstünde, partiler ve siyasetin üstünde duran, bütün pratik eylemleri reddeden ve yalnızca çevredeki dünyayı ve orada meydana gelen olayları "eleştirel" bir biçimde seyreden bir eleştiri öğütüyorlardı. Bu beyler, Bauer'ler, proletaryayı eleştirel olmayan bir kitle olarak hor görüyorlardı. Marx ve Engels, bu saçma ve zararlı eğilime şiddetle karşı çıktılar. Hayali değil gerçek, insan olan bir kişi—egemen sınıflar ve devlet tarafından horlanan işçi—adına, kenardan seyreden bir tutum değil de, daha iyi bir toplum düzeni uğruna savaşım istiyorlardı.

Onlar, kuşku yok ki, proletaryayı, bu savaşımı yürütebilecek olan ve bundan yararlanacak olan güç olarak görüyorlardı. Daha Kutsal Aile'den önce, Engels, Marx ve Ruge'un Alman-Fransız Yıllıkları'nda, özel mülkiyet kuralının zorunlu sonuçları olarak değerlendirdiği, çağdaş iktisadi düzenin başlıca görüngülerini, sosyalist bir açıdan incelediği "Bir Ekonomi Politik Eleştirisi Denemesini" yayınladı. Marx'ın, ekonomi politik bilimini, çalışmalarının gerçek bir devrim yarattığı bu bilimi, incelemeye karar vermesinde, Engels'le temasının bir etken olduğundan kuşku yoktur.

1845'ten 1847'ye kadar Engels, Brüksel ve Paris'te bilimsel incelemeler ile Brüksel ve Paris'teki Alman işçileri arasındaki pratik çalışmaları birleştirerek yaşadı. Burada, Marx ve Engels, gizli Alman Komünist Birliği ile ilişkiler kurdular, birlik, onları, kurmuş buldukları sosyalizmin temel ilkelerinin açıklanması ile görevlendirdi. Marx ve Engels'in ünlü *Komünist Partisi Manifestosu* böyle doğdu, 1848'de yayınlandı. Bu küçük kitapçık ciltler değerindedir: bugüne kadar onun ruhu uygar dünyanın örgütlenmiş ve mücadele vermekte olan tüm proletaryasına güç vermiştir ve ona yol göstermiştir.

Önce Fransız'da patlayan ve sonra da öteki Batı Avrupa ülkelerine yayılan 1848 Devrimi, Marx ve Engels'i gerisingeri, doğdukları ülkeye götürdü. Burada, Ren Prusyası'nda, Köln'de yayınlanan demokratik Neue Rheinische Zeitung'un yönetimini aldılar. İki arkadaş Ren Prusya'daki tüm devrimci-demokratik hareketin kalbi ve ruhu oldular. Gericiler güçlere karşı, halkın özgürlüğünü ve çıkarlarını savunmada sonuna kadar mücadele ettiler. Bildiğimiz gibi, gericiler üstün geldiler. Neue Rheinische Zeitung yasaklandı. Sürgün olduğu sırada Prusya yurttaşlık hakkını yitirmiş olan Marx, sınır dışı edildi; Engels silahlı halk ayaklanmasında yerini aldı, üç muharebede, özgürlük için dövüştü ve isyancıların yenilgisinden sonra, İsviçre yoluyla Londra'ya kaçtı.

Marx da Londra'ya yerleşti. Engels, 1840'lı yıllarda çalışmış olduğu Manchester ticari firmasında, kısa zaman sonra yeniden kâtip oldu, daha sonra da, oraya ortak oldu. 1870'e kadar, Marx Londra'da, o da Manchester'da yaşadı, ama bu, onların canlı bir fikir alışverişini sürdürmelerini engellemedi: hemen her gün mektuplaştılar. Bu mektuplaşmalarda, iki arkadaş, karşılıklı görüşlerini ve buluşlarını birbirlerine ilettiler ve bilimsel sosyalizmin hazırlanmasında iş birliğini sürdürdüler. 1870'te Engels, Londra'ya geçti ve en etkin nitelikteki ortak entelektüel yaşantıları, 1883'te Marx'ın ölümüne kadar sürdü. Bu çalışmaların meyvesi, Marx yönünden, çağımızın ekonomi politişinin en büyük yapıtı olan Kapital, Engels yönünden de irili ufaklı bir dizi yapıt oldu. Marx, kapitalist iktisadin karmaşık olgularının tahlili üzerinde çalıştı. Engels, yalın bir dille yazılmış, çoğu polemik niteliğinde, tarihin materyalist

anlayışı ve Marx'ın iktisadi teorisinin ışığında, daha genel bilimsel sorunları ve geçmişin ve bugünün değişik olgularını kapsayan yapıtlar yazdı. Engels'in yapıtları arasında şunları sayabiliriz: Anti-Dühring (felsefe, doğa bilimleri ve toplumsal bilimlerin çok önemli sorunlarını tahlil ettiği) polemik yapıt. Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (Rusçaya çevrilmiş ve 3. basım St. Petersburg'da 1895'te yayınlanmıştır), Ludwig Feuerbach (Rusça çevirisi ve notları G. Plehanov tarafından yapılmıştır, Cenevre 1892), Rus hükümetinin dış politikası üzerine bir makale (Rusçaya çevrilmiş ve Cenevre'de Sotsial Demokrat, n° 1 ve 2'de yayınlanmıştır), konut sorunu üzerine parlak makaleler ve en sonu, Rusya'nın ekonomik gelişimi konusunda, iki küçük ama çok değerli makale (Rusya Konusunda Friedrich Engels, Zasuliç tarafından 1894'te Cenevre'de Rusçaya çevrilmiştir). Marx, sermaye üzerine yapmış olduğu engin çalışmasının son düzeltmelerini yapmadan öldü. Ne var ki, müsveddeler tamamlanmıştı, arkadaşının ölümünden sonra, Engels, Kapital'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin hazırlanması ve yayınlanması gibi ağır bir görevi yüklendi. İkinci Cildi 1885'te, Üçüncü Cildi de 1894'te yayınladı (ölümü dördüncü cildin hazırlanmasını önledi). Bu iki cilt son derece büyük bir emek gerektirmişti. Avusturyalı sosyal-demokrat Adler, haklı olarak, Kapital'in ikinci ve üçüncü cildini yayınlamakla Engels'in, dostu olan bir dehaya yüce bir anıt, farkında olmadan, üzerine silinmez bir biçimde kendi adını kazıdığı bir anıt diktiğini belirtmiştir. Gerçekten de Kapital'in bu iki cildi, iki insanın yapıtıdır: Marx ve Engels'in. Eski hikâyeler, dostluğun çeşitli dokunaklı örnekleriyle doludur. Avrupa proletaryası diyebilir ki, onun bilimi, aralarında, insan dostluğu konusunda en dokunaklı eski hikâyelerin de ötesine geçen bir ilişki bulunan iki bilim adamı ve savaşçı tarafından yaratılmıştır. Engels, her zaman —ve genel olarak, çok haklı olarak— kendisini Marx'tan sonraya koymuştur. Eski bir arkadaşına "Marx hayattayken, ben ikinci keman oldum" diye yazmaktadır. Yaşayan Marx'a olan sevgisi ve ölen Marx'ın anısına saygısı sınırsızdı. Bu boyun eğmez savaşçı ve bu sert düşünür, derin bir sevgiyle dolu bir ruh taşıyordu.

1848-49 hareketinden sonra, Marx ve Engels sürgünde kendilerini yalnızca bilimsel araştırmalarla sınırlamadılar. 1864'te Marx, Uluslararası İşçi Birliğini kurdu ve bu kuruluşa bir on yıl boyunca önderlik etti. Engels de bu çalışmalarda aktif bir görev aldı. Marx'ın fikirlerine uygun olarak, bütün ülkelerin proletaryasını birleştiren Uluslararası Birliğin çalışması, işçi sınıfı hareketinin gelişmesi içinde son derece önemli bir yer tutmaktadır. Ama Uluslararası Birliğin yetmişlerde kapatılması bile, Marx ve Engels'in birleştirici rollerini aksatmadı. Tersine, denilebilir ki, işçi sınıfının manevi önderleri olarak, önemleri, hareketin kendisinin de ke-sintisiz büyümesi nedeniyle, sürekli olarak arttı. Marx'ın

ölümünden sonra Engels, Avrupa sosyalistlerinin danışmanı ve önderi olmayı tek başına sürdürdü. Onun öğüt ve direktifleri, aynı ölçüde, hükümetin zulmüne karşı, hem güçleri hızla ve durmadan büyüyen Alman sosyalistleri tarafından, hem de ilk adımlarını iyi düşünmek ve tartmak zorunda olan İspanyol, Romen ve Ruslar gibi geri kalmış ülkelerin temsilcileri tarafından tutuluyordu. Bunların hepsi, yaşlı döneminde, Engels'in zengin bilgi ve deneyim hazinesinden yararlanıyorlardı.

Rusça bilen ve Rusça kitaplar okuyan Marx ve Engels, bu ülkeye canlı bir ilgi duymuşlardı, Rus devrimci hareketini sempatiyle izlemişler ve Rus devrimcileri ile ilişkiyi sürdürmüşlerdi. Her ikisi de demokrat olduktan sonra sosyalist olmuşlardı ve demokrat olarak siyasal despotluğa karşı duydukları kin son derece güçlüydü. Siyasal despotlukla ekonomik baskı arasındaki bağın derin bir teorik kavranışı ile bu dolaysız siyasal duygunun birleşmesi ve ayrıca da zengin yaşam deneyimleri, Marx ve Engels'e, müstesna bir siyasal duyarlılık kazandırmıştı. İşte bunun içindir ki, bir avuç Rus devrimcisinin zorlu çar yönetimine karşı kahramanca savaşımı, bu iki güngörmüş devrimcinin kalbinde en sempatik yankısını bulmuştu. Öte yandan, aldatmaca ekonomik yararlar uğruna, Rus sosyalistlerinin en acil ve en önemli görevinden, yani siyasal özgürlüğün kazanılması görevinden yüz çevirme eğilimi, doğal olarak onlarca kuşkuyla karşılandı, hatta bu, toplumsal devrimin büyük davasına doğrudan bir ihanet olarak değerlendirildi. "İşçilerin kurtuluşu, işçi sınıfının kendi eseri olmalıdır" — Marx ve Engels durup dinlenmeden bunu öğretiler. Ama iktisadi kurtuluş uğruna dövüşmek için proletarya, belli siyasal haklar kazanmak zorundadır. Ayrıca Marx ve Engels, Rusya'daki bir siyasal devrimin, aynı zamanda Batı Avrupa işçi sınıfı için de çok büyük önemi olacağını açıklıkla görmüşlerdi. Mutlakiyetçi Rusya, her zaman, genel olarak Avrupa gericiliğinin bir kalesi olmuştur. Almanya ve Fransa arasında uzun bir süre için anlaşmazlık tohumları eken 1870 savaşının bir sonucu olarak, Rusya'nın yararlandığı olağanüstü elverişlilikteki uluslararası durum, kuşku yok ki, yalnızca gerici bir güç olarak mutlakiyetçi Rusya'nın önemini arttırmış oldu. Ancak özgür bir Rusya, ne Polonyalıları, Finlileri, Almanları, Ermenileri ya da öteki küçük uluslardan birini ezme, ne de durmadan Fransa ve Almanya'yı birbirlerine düşürme gereğini duymayan bir Rusya, modern Avrupa'nın savaş yükünden kurtulmasını, özgürce nefes almasını sağlayacak, Avrupa'daki bütün gerici unsurları zayıflatacak ve Avrupa işçi sınıfını güçlendirecektir. İşte bu yüzden Engels, Rusya'da siyasal özgürlüklerin yerleşmesini, Batı'da da işçi sınıfı hareketlerinin ilerlemesi için, gönülden istemişti. Onun kişiliğinde Rus devrimcileri en iyi dostlarını yitirmiş oldu.

Proletaryanın büyük savaşçısı ve öğretmeni Friedrich Engels'in anısını her zaman yaşatalım!

Karl Marx ve ideoloji: Çatışmayı sonuna kadar götürmek

Can Irmak Özınanır

1789 Fransız Devrimi'ni izleyen günlerde, Aydınlanma'nın akla olan inancıyla tamamen pozitivist bir düşünce bilimi geliştirmek üzere Desttut de Tracy tarafından ortaya atılan ideoloji kavramı aradan geçen 230 yılda ortaya çıkışındaki motivasyondan tamamen farklı pek çok şekilde yorumlandı, ancak kavram hâlâ pek çok tartışmanın kalbinde yer almaya devam ediyor. İdeoloji kavramı genellikle olumsuz bir çağrışımla kullanılagelmiştir, bir tartışmada karşıdakinin fikrini değersizleştirilmiş gibi görünen temel argümanlardan biri “ideolojik bakmak”tır, birileri haklarını aramak için sokaklara döküldüğünde genelde egemen sınıf temsilcileri bizlere bu kişilerin asıl dertlerinin ideolojik olduğunu anlatır. Karşı tarafı ideolojik olmakla suçlayan kişi kendisine “ideolojik olmayan” bir nesnellik atfetmiş olur, ideolojik olan ise nesnellikten uzaktır, gayri rasyoneldir. Aslında kavramın bu “olumsuz” çağrışımlarla kullanımı Fransız Devrimi'nden kısa bir süre sonra bir darbeye iktidarı ele geçirirken, kiliseyle ittifak yapabilmek için seküler olan “ideologları” düşman ilan eden Napolyon Bonapart'a kadar uzanır. Napolyon'a göre neredeyse bütün kötülüklerin temelinde ideoloji vardır. İdeoloji kavramı Almanca'ya da bu olumsuz anlamıyla tercüme edilir. 50 küsur yıl sonra kendi sistematik görüşlerini geliştirmek için başlığında “ideoloji” geçen bir kitap yazan Karl Marx ve Friedrich Engels de kavramı genellikle bu olumsuz çağrışımı ile kullandılar. Elbette Marx ve Engels kavrama Napolyon'dan oldukça farklı bir biçimde yaklaşmıştır, ancak ideoloji tartışması o tarihten sonra büyük oranda Marksizm içinde ve Marksizm'in çerçevesinde yürütülmüştür. Bu makalede Marx'ın ideoloji kavrayışı çeşitli metinleri aracılığıyla tartışmaya ve bunun içinde “politik olan”ın izini sürmeye çalışacağım.

1840'lı yıllar Marx'ın düşüncesinin radikal bir şekilde dönüşmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemde hem Genç Hegelcilerle arasındaki köprüleri atarak komünizme yönelmeye başlamıştır hem de bu yıllarda tanıştığı Engels ile birlikte materyalist bir tarih anlayışı geliştirmiştir.

Marx ve Engels'in ideoloji eleştirisi konusunda yazdıkları en kapsamlı eser *Alman İdeolojisi*'ydi. Uzun yıllar boyu Marksizmin içinden çıkan pek çok teorisyen bu eseri okumamıştı. Ne Lenin ne Rosa Luxemburg ne Troçki ne de Gramsci bu esere erişebilmişti. Ancak *Alman İdeolojisi*, Feuerbach Üzerine Tezler ile beraber yazarların

kendi önerdikleri yaklaşım konusunda netlik sağlamaya başladığı, ikisinin de çok etkiledikleri Hegel'i olduğu kadar materyalist anlayışlarının şekillenmesinde çok etkili olan Feuerbach'ı da kendi zihinlerinde yerli yerine oturttukları eserd. Marx, el yazmalarını bir kenara bırakmalarının, eserlerini "farelerin kemirici eleştirisine seve seve terk etmelerinin" sebebini kendi kafalarının netleşmesi olarak gösteriyordu.¹ Marx'ın bu ifadeleri kullandığı *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nin meşhur önsözü de ideoloji üzerine düşünenler tarafından fazlasıyla üzerinde durulmuş bir metin olarak karşımıza çıkıyor. Marx'ın ideoloji konusundaki en son katkısı ise *Kapital*'de meta fetişizmini tartıştığı bölümde karşımıza çıkıyor. Ancak buraya gelmeden önce Marx'ın ideoloji eleştirisinin köklerini öncelikle Marx'ın daha erken dönemdeki eserlerindeki din eleştirisinde aramak gerekir. Marx'ın dini ele alış biçimi ile daha sonra kapitalist toplumdaki ideoloji eleştirisi arasında ciddi benzerlikler bulunuyor.

Gökyüzünün eleştirisini yeryüzünün eleştirisine dönüştürmek

Marx, *Hristiyanlığın Özü* kitabında materyalist bir eleştiri ortaya koymuş olan Alman düşünür Ludwig Feuerbach'tan döneminin pek çok Genç Hegelci'si gibi çok etkilenmişti.

Aslında Marx gibi Feuerbach da önce Hegel felsefesinden etkilenmiş, ancak daha sonra Hegelci idealizmin eleştirisine kalkışmıştı. Feuerbach'a göre Hegel'in ortaya koyduğu diyalektik insanı ve doğayı Mutlak İdea'nın yansımalarına dönüştürmüştü ve tüm dinlerin kökeninde bu anlayış vardı. Feuerbach'ın bu çıkışı Hegel'de dine karşıt öğeler aramakta olan Genç Hegelci'leri çok etkilemişti. Engels, 1841'de *Hristiyanlığın Özü* hakkında övgüler düzüyordu:

Materyalizmi tekrar tahtına oturttu... Bu kitap hakkında bir fikir edinebilmek için, onun özgürleştirici etkisini deneyimlemiş olmak gerekir. Coşku herkesi sardı, hepimiz birdenbire Feuerbachçı olduk²

1843 yılında yazdığı *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi* kitabına bir yıl sonra bir Katkı bölümü yazdı. Bu kitap da yıllar boyu basılmayan kitaplar arasında yer alıyordu. Jan Rehmann'ın belirttiği gibi bu metin aslında din üzerine bir denemeden çok Genç Hegelciler'in din saplantılarını terk etmelerine ve eleştirilerini din alanıyla sınırlamayı bırakmalarına dönük bir çağrıydı.³ Marx da

tıpkı Feuerbach gibi dini insanın kendi özüne yabancılaşması olarak görüyordu. Dolayısıyla eleştirinin başlangıcı Marx'a göre dinin reddedilmesiydi, çünkü göksel bir kurtuluş arayışındaki "ya henüz kendine erişmemiş ya da çoktan yitirmiş olan"⁴ insan özbilincini ve kendine olan saygısını dinde arıyordu. Oysa insanın yabancılaşmış olan arzuları gökyüzünde değil, ancak yeryüzünde hayata geçirilebilirdi. Dolayısıyla Marx'ın sözleriyle "halkın aldatici mutluluğu olarak dinin ortadan kaldırılmasını savunmak, halkın gerçek mutluluğunu istemek anlamına geliyor"du.⁵ Burada Marx, "din eleştirisini bütün eleştirinin önkoşulu" olarak gösteriyordu, ancak Genç Hegelciler'in dine bakışından farklı bir şekilde:

Almanya konusunda dinin eleştirisi tamamen sona erdi ve dinin eleştirisi de tüm eleştirinin hazırlık koşulunu oluşturuyor.⁶

Marx'ın cümlesinin ilk kısmı din eleştirisini bütün eleştirinin temeli kabul ederken aynı zamanda bu eleştirinin Almanya için tamamlanmış olduğunu söylüyordu yani Feuerbach dini eleştirmiş ve görevini tamamlamıştı, ancak daha derine gitmemişti. Marx'a göre eğer insanları tanrı değil, tanrıyı insanlar yaratmışsa, bunu Feuerbach'ın yaptığı gibi insanın sadece dinde gördüğünün kendi yansıması olduğunun bilincine vararak yabancılaşmasını aşacağı yönündeki düşünce spekülatifdir. Bunu aşmak üzere Marx, din eleştirisini ikili bir dünya ayırımından çıkararak toplumsal ilişkiler içine yerleştirir. Ona göre: "...insan, dünyanın dışında herhangi bir yere çekilmiş soyut bir öz değil. İnsan, insanın dünyası, devlet, toplum anlamına geliyor. Bu devlet, bu toplum, dünyanın tersine çevrilmiş bilinci olan dini üretiyor".⁷

Buradan anlaşılabilirliği gibi eleştiri artık dinden değil de, somut ilişkiler içindeki insandan yola çıkmalıdır. Dini gerçekten anlamının da insanın özgürleşmesinin de tek yolu bu materyalist yöntemi izlemektir. Nur Betül Çelik'in sözleriyle ifade edecek olursak: "Marx'ın sözünü ettiği dini yaratan eylem, izinde yaşadığı ve eleştirdiği Batılı modern topluma özgü eylemdi. Din bu toplumun ters dönmüş bilincinin bir yansımasıydı. Bunun nedeniyse, o devlet ve toplumun esasında ters dönmüş bir dünya oluşturmalarıydı. O hâlde dinsel dünya, bu seküler dünyanın bir türevinden başka bir şey değildi".⁸

4 Marx, 2009, s. 191-192.

5 a.g.e, s. 192.

6 a.g.e., s. 191.

7 a.g.e, s. 192. Buradaki tersine çevirme metaforunu Marx pek çok eserinde 'ters yüz etme', 'baş aşağı çevirme' gibi şekillerde sıklıkla kullanmaya devam etti. Bu yüzden Marx'ın ideolojiye yanlış bilincin şeklinde yaklaştığı iddia edildi. Bunu aşağıda tartışacağım.

8 Çelik, 2005, s. 109.

1 "Biz görüşlerimizi açıklığa kavuşturduğumuz, başlıca amacımıza ulaştığımız için, el yazısını farelerin kemirici eleştirisine seve seve terk ettik" (Marx, 2005, s. 41).

2 Aktaran Callinicos, 2009, s. 74-75.

3 Rehmann, 2017, s.39.

Bu durumda Marx açısından felsefenin görevi dinin varlığını sürdürmesine yol açan koşulları ortadan kaldırmaktır: “Böylece gökyüzünün eleştirisi yeryüzünün eleştirisine, dinin eleştirisi hukukun eleştirisine, tanrıbilimin eleştirisi de siyasetin eleştirisine dönüşüyor.”⁹

Ancak felsefe bu eleştiriye spekülâtif bir tarzda sürdüremez, var olan topluma dönük devrimci bir eylemi ortaya koyabilecek olan maddi bir güce yaslanmak durumundadır. Marx’a göre bu güç proletaryadır. Felsefe, maddi silahlarını proletaryada, proletarya ise entelektüel silahlarını felsefede bulacaktır.¹⁰

Bu noktada Marx’ın toplumsal yaşamı praksis ekseninde ele almaya başladığını görebiliriz. İnsanın sabit bir özü yoktur, insan devlet ve toplumun ta kendisi, toplumsal ilişkiler bütünüdür. Ancak henüz Marx’ın proletarya ile felsefe arasındaki ayrımı koruduğunu, dolayısıyla proletaryanın bilincinin yaşam koşullarının dışında felsefede konumlandırıldığını görüyoruz. Feuerbach Üzerine Tezler ve *Alman İdeolojisi* ile bu ayrım aşılacaktır. Feuerbach Üzerine Tezler’de Marx, “Pratikten yalıtılmış düşüncenin gerçekliği ya da gerçek dışılığı üzerine yürütülen tartışma, tamamıyla *skolastik* bir sorundur”¹¹ demektedir. Burada artık Feuerbach’ı açıkça insanın faaliyetini tanımamakla suçlamaktadır.

Feuerbach üzerine tezlerde Aydınlanma’nın da bir eleştirisi bulunmaktadır. Marx’a göre dünya eğitimciler ve eğitilecekler olmak üzere ikiye bölünmez. Nesnel gerçeklik ve akıl diye birbirine karşıt iki düzey yoktur. Burada temel olarak Fransız materyalistlerini eleştirmektedir:

Koşulların değiştirilmesine ve eğitime dair materyalist öğretisi, koşulların insanlar tarafından değiştirildiğini ve eğitimcinin kendisinin de eğitilmesi gerektiğini unuttur. Bu nedenle toplumu iki bölüme -birine toplum üstü bir konum verecek şekilde- ayırmak zorunda kalır.

Koşulların değişmesi ile insan etkinliğinin veya özdeşleşiminin örtüşmesi, ancak *devrimci pratik* olarak kavranıp doğru anlaşılabilir.

Koşulların değişmesi ile insanın faaliyetinin örtüşmesi ancak altüst edici pratik biçiminde kavranıp ussal olarak anlaşılabilir.¹²

Ayrıca artık praksisin öneminin net bir biçimde ortaya konduğu bu metinde, Marx’ın yönteminin en önemli yönlerinden biri de açığa çıkar: İçsel çelişkiler. 4. Tez’de şöyle denmektedir: “Cismani temelin kendi kendinden koparak, özerk bir krallık gibi bulutlara yerleşmesi

olgusu, ancak bu cismani temelin içsel çekişmesi ve iç çelişkisiyle açıklanabilir. Öyleyse bu da kendi içinde anlaşılmalı ve ardından da bu çelişkinin kaldırılmasıyla pratik içinde devrimcileştirilmelidir.”

Dolayısıyla Marx’a göre örneğin din hâlen varsa bunu ortadan kaldırmanın yolu, mevcut toplumu yani artık seküler olan kapitalist toplumu teorik olarak eleştirmek ve pratik olarak yok etmektir. Marx’ın din eleştirisi daha sonradan kapitalist toplumdaki ideolojilere dönük eleştirisinin taşlarını döşeyen bir moment olmuştur.

İdeoloji yanlısı bilinç mi?

Marx’ın ideolojiye salt yanlısı bilinç olarak yaklaştığını söyleyen pek çok yazar bulunmaktadır. Althusser gibi kimi yazarlara göre ise Marx, bir epistemolojik kopuş yaşamış ve gençlik dönemindeki “yanlısı bilinç” gibi “hümanist” kategorileri daha sonra bir kenara bırakmıştır.

Henüz Alman İdeolojisi’nin önsözünde Marx ve Engels, Ludwig Feuerbach, Bruno Bauer ve Max Stirner’i hedef alarak insanların kendileri hakkındaki yanlısı tasavvurlarına dönük felsefi bir savaşla dalga geçerek, amaçlarını “gerçeğin gölgesine kaşı yürütülen bu felsefi mücadelenin gülünçlüğünü ortaya koymak ve gözden düşürmek” olarak özetliyorlardı.¹³

*Alman İdeolojisi’*nde genellikle yanlısı bilinç şeklinde yorumlanan metafor *camera obscura*’dır:

Bilinç, asla bilinçli varlıktan başka bir şey olamaz; insanların varlığı da onların gerçek yaşam süreçleridir. Eğer ideolojilerde insanlar ve onların ilişkileri bir camera obscura’daki gibi baş aşağı duruyor görünüyorsa, bu olgu da, tıpkı nesnelerin gözün ağ tabakası üzerinde ters çevrilmesinin onların doğrudan fiziksel yaşam süreçlerinden ileri gelmesi gibi insanların tarihsel yaşam süreçlerinden ileri gelir.¹⁴

Burada baş aşağı durma metaforu yeniden karşımıza çıkmakta ve tıpkı Marx’ın din eleştirisinde olduğu gibi insanların gözüne dünya olduğu gibi değil de farklı biçimlerde görünüyorsa bunun onların gerçek yaşam süreçlerinden kaynakladığının altı çizilmekte. Marx, genç Hegelcilerin din eleştirilerinin teolojiden yola çıktığını söyler, dolayısıyla bu düşünürler ancak dinler tarihinin çeşitli yönlerini aydınlatabilmişlerdir. Kendi anlayışlarını ise şöyle tanımlar: “Biz yalnızca tek bir bilim tanıyoruz tarih bilimi”.

Dolayısıyla Marx ve Engels açısından, dünyayı anlamak ancak gerçek insanlar arasındaki maddi ilişkilere bakarak mümkündür. İnsanı diğer türlerden ayıran şey üretim yapıyor olmasıdır. İnsanlar geçim araçlarını üretirken kendi maddi yaşamlarını da üretirler. Buradan

9 Marx, 2009, s.193.

10 a.g.e, s. 208.

11 Marx, 2013, s. 15.

12 a.g.e., s. 15-16.

13 Marx ve Engels, 2013, s. 23.

14 a.g.e., s. 34-35.

yola çıkararak Marx ve Engels insanlık tarihine bakarak farklı dönemler içinde farklı üretim tarzlarının olduğunu saptarlar ve bu farklı dönemlerde farklı ilişkiler ve bilinç biçimleri olduğunu söylerler.

Marx ve Engels mevcut ideolojinin ortaya çıkışında işbölümünü görür ve bu noktayı özel olarak vurgular. İnsanlık tarihinde dört temel moment görürler. Bunlardan ilki insanlar tarihi yapabilmek için yaşamlarını sürdürmek zorunda olduğundan, gereksinmelerini karşılayacak araçları üretmektir (içmek, yemek, barınmak, giyinmek ve başka şeyler) yani maddi yaşamın üretimi. Bu bütün diğer faaliyetlerin önkoşuludur. Geçmişte de, bugün de günbegün saatbesaat yerine getirilmesi gereken bir eylem, tarihin temel koşuludur.

İkinci moment ilk gereksinme sağlandığında ortaya çıkan aletlerden kaynaklı yeni gereksinmelerin ortaya çıkmasıdır.

Üçüncü moment ise her gün kendi yaşamlarını yenileyen insanların, yeni yaşamlar üretmeye, kendi kendilerini yeniden üretmeye başlarlar. Bu noktada bir ilişki biçimi olarak karşımıza aile çıkar. Marx ve Engels'e göre aile başlangıçta tek toplumsal ilişkiyken zamanla bu değişmiştir. Aile, nüfusun artmasıyla birlikte dönüşüme uğramış ikili bir ilişki biçimi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bir yandan doğal bir ilişki biçimi, diğer yandan bir toplumsal ilişki yani işbirliği biçimi olarak. Marx ve Engels'e göre göre özel mülkiyet ile aynı şey olan işbölümünün ürünlerinin hem nitelik hem de nicelik olarak eşitsiz bölüşümünün ilk biçimi "kadının ve çocukların evin erkeğinin kölesi olduğu aile içinde gördüğümüz mülkiyeti de içinde barındırır".¹⁵

Bu momentler bir arada yer alır, dördüncü moment ise yine bu tarihsel ilişkiler içinde şekillenen bilinçtir. Bilinç, insanlarla karşılıklı ilişki kurma zorunluluğu sayesinde ortaya çıkmıştır. Tıpkı dil gibi. Marx ve Engels, dilin bilinç kadar eski olduğunu söylerler. Bu toplumsal niteliği bilinci daha başlangıcından itibaren bir toplumsal ürün olarak konumlandırır ve insan var olduğu sürece de böyle olacaktır. Bu momentlerin sonucunda ortaya çıkan "genel çıkar" ile "özel çıkar" arasında bir bölünmedir ve burada da karşımıza dikilen "aldatıcı bir görünüm olarak" devlettir. Yani devletin kendisi de bizzat ideolojinin içinde işlediği kurumlardan biridir.

Dolayısıyla bilinç ve ideoloji Marx ve Engels açısından yanlış bilinç olmaktan çok uzaktır. Ancak bilinç idealist bir tarzda ele alınmamış maddi dünyanın içine yerleştirilmiş, madde ile bilinç arasındaki ikilik ortadan kaldırılmıştır. Jan Rehmann, *Alman İdeolojisi* ile ilgili "yanlış bilinç" eleştirisi karşısında önemli bir noktaya dikkatimizi çeker:

...Marx'ın ve Engels'in toplumsal cinsiyet, sınıf ve devlet konusunda yaptıkları karmaşık düzenleme göz önüne alınca, onların aslında, bönce bir "yanlış bilinç" kavramı yerine, ideolojinin toplumdaki maddi ve kurumsal bir düzenleme olarak anlaşıldığı bir ideoloji kuramı yönünde belirleyici bir değişime imza atmış oldukları bir anda açıkça görülebilir.

Bu açıdan bakılınca, *camera obscura*'nın "yanlış bilinç" için bir mecaz olmaktan çok, sınıflı toplumların "idealist üstyapısı" için bir mecaz olarak anlaşılması *Alman İdeolojisi*'nin çoğunlukla bir dünya görüşünü ya da felsefi geleneği (yani "idealist" geleneği) anlatmakta kullanılan bir kategori ile maddi ve kurumsal bir gerçekliği ("üstyapı"yı) ifade eden bir kategoriye burada birleştirmiş olması, geleneksel bir bilinç söyleminden tarihsel maddeci bir ideoloji kuramına geçişin belirtecidir.¹⁶

Marx ve Engels'te dönüşümün kaçınılmaz bir düzeyi olarak politika

İdeolojinin, somut pratik ve kurumlarla ilişkilenmesi çok sonradan Antonio Gramsci tarafından hegemonik aygıtlar olarak tanımlanan ve geliştirilen kavramla benzerlik içermektedir. Elbette, buradan hegemonya teorisine doğrudan bir yol olduğunu iddia etmeyeceğim, yukarıda da yazdığım gibi Antonio Gramsci'nin, *Alman İdeolojisi* kitabını okumuş olma ihtimali çok düşüktür. Kitap ancak 1932'de Rusya'da basılabildi, Gramsci ise 1934'te sağlığı çok bozulduktan bir süre sonra serbest bırakıldı ve 1937 yılına kadar sağlık sorunlarıyla boğuşarak yaşadı. Ancak burada kronolojik bir tartışma yürütmek niyetinde değilim, temel olarak üzerinde durmak istediğim belki bir hegemonya teorisinin kökleri olarak görülebilecek bir yöntemin bizzat Marx ve Engels'in yazılarında izinin sürülebileceği. Bunun önemi ise Marx'ın ve Marksizm'in çoğu zaman ekonomist veya mekanik bir okunması tarafından geriye itilmeye çalışılan düzeyin, politikanın ve politik olanın altını çizmek.

Alman İdeolojisi, tarihsel materyalizmin temel önermelerini ortaya koyarken bunu devrimci pratikten bir anlayışa bile yalıtmayan ve açıkça kapitalist toplumun eleştirisini komünist bir devrim ufkuyla tamamlayan bir eser. Dolayısıyla Marx ve Engels daha sonra "üstyapısal" olarak tanımlayacakları alanda süren mücadeleleri de sınıf mücadelelerinin parçası olarak görmektedir: "...devlet içindeki tüm mücadelelerin, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadelenin, oy hakkı uğruna verilen mücadelenin vb. vb, farklı sınıfların birbirlerine karşı yürüttüğü gerçek mücadelelerin büründüğü yanıltıcı biçimlerden başka bir şey olmadığıdır"¹⁷

Buradaki "yanıltıcı" cümlesi okuyucu açısından yanıltıcı yaratabilir niteliktedir, burada Marx ve Engels, yine bu mücadelelerin sınıfsal arka planını görmeyen Alman

15 Marx ve Engels, 2013, s. 39.

16 Rehmann, 2015, s. 42.

17 Marx ve Engels, 2013, s. 41.

idealistlerini eleştirmektedirler. Burada içerik doğrudan sınıf çatışmasından doğmaktadır, kavganın biçimleri ise farklılık gösterebilir. Bu, Marx ve Engels'in ekonomist çarpıtmasına karşı önemli bir dayanak noktası oluşturduğu gibi, aksine sınıfsallığı veya ekonomik ilişkileri es geçen ideolojist veya iradeci çarpıtmalara karşı da politikayı savunmayı sağlar. Marx ve Engels'in buradan vardıkları sonuç ise oldukça çarpıcıdır:

Egemen olmak gayretindeki her sınıf, proletaryanın durumunda olduğu gibi, kendi egemenliği eski toplum biçiminin tamamının ve genel olarak egemenliğin ortadan kaldırılmasını gerektirse de, kendi çıkarını yeniden genelin çıkarı olarak sunmak için ki başlangıçta bunu yapmaya mecburdur- her şeyden önce politik iktidarı ele geçirmek zorundadır.¹⁸

İdeolojiyi genellikle genelde burjuva toplumunun başaşağı görünen ilişkilerini ya da birkaç sayfa sonra kullanacakları "idealist üstyapısını"¹⁹ tanımlamak için kullanan Marx ve Engels burada proletarya için de üstyapısal düzeyde de bir mücadele önermekte ve bunu yine somut kurumlar içinde işleyen bir ideoloji olarak ele almaktadırlar. Burada yine ileride hegemonya teorisi olarak karşımıza çıkacak politik mücadelenin ve bir üstyapılar teorisinin ayak seslerini duyarız. Bunun anlamı bu altyapı ve üstyapı olarak konumlandırılan bu iki düzeyin birbirinden mutlak şekilde farklı oluşu değildir, bilakis bu iki düzey sürekli olarak birbirleriyle ilişkili ve hareket hâlinde dinamik bir bütünlük oluşturur.

Altyapı-üstyapı tartışması Marksistler için her dönem en önemli tartışmalardan biri olagelmıştır. İdeoloji ve politika ilişkisi üzerine yazıp çizenler için ise kaçınılmaz bir tartışmadır. Bu metaforların en net biçimde tartışıldığı metin *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*'nin ünlü önsözüdür. 1859 tarihli bu *Önsöz*'de Marx şöyle der:

Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısının, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuksal ve siyasal üstyapının, üzerinde yükseldiği gerçek temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukuksal ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar.

18 a.g.e., s.41.

19 a.g.e., s.44.

İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder.²⁰

Çok sık alıntılanan bu pasaj Marksizm'in pek çok mekanik yorumcusunun sarıldığı ifadelerle doludur. 1917'de Rusya gibi geri kalmış bir tarım ülkesinde yapılan sosyalist devrimin "tarihin yasalarına karşı koymak" olduğunu savunan II. Enternasyonal'in sosyal demokratları buradaki şablonu son derece pozitivist bir evrimci çizgi gibi algılamışlardı. Oysa tarih aşamalardan oluşmuyordu. Michael Löwy'nin tabiriyle II. Enternasyonal'in yaptığı "Diyalektiği, insanlık tarihinin farklı aşamalarının (kölelik, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm) 'tarih yasaları'yla kesin olarak belirlenmiş bir sıra izlediği Darwinci evrimciliğe indirgeme girişimi"ydi.²¹ *Önsöz*'den evrimci bir sonuç çıkartmak sosyal demokratlar açısından sınıf mücadelesini (altyapı) tarihe havale etme ve sosyalist politikayı (üstyapı) parlamento duvarları içinde "işçi sınıfı adına" yapılan bir burjuva politikasına indirgemeye hizmet ediyor, işçi sınıfı ve politika arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırıyordu. II. Enternasyonal'in en önemli lideri ve Marksizm'in Papası kabul edilen Karl Kautsky'nin işçi sınıfına bilincin ancak burjuva aydınları tarafından dışarıdan götürülebileceğini söyleyen tavrı tam da böyle bir kopukluğa işaret ediyordu. Oysa Lenin, Gramsci gibi Marksistlerin yaptığı gibi *Önsöz*'ün çok daha devrimci bir okuması mümkündür. Yukarıdaki alıntı tek başına ele alındığında insanın sanki tarihte hiçbir rolü yokmuş gibi anlaşılabilir oysa Marx neredeyse her eserinde insanın tarih yazdığının altını çizmektedir. *Önsöz*'de yaptığı genel bir soyutlama düzeyinden kapitalizmin yıkımının resmini çekmektedir. Üstelik yukarıdaki pasajın devam daha sonra Marx'ın analizin daha somut düzeylerinde, politika analizlerinde (örneğin *Fransız Üçlemesi*²²) ve dünyayı değiştirmeye çalışırken kullanacağı yöntem hakkında bize önemli bir fikir veriyor:

Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile —ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir—, hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimleri ayırt etmek gerekir.²³

20 Marx, 2005, s. 39.

21 Löwy, 2011, s. 215.

22 Marx'ın ideoloji ve politikayla olan ilişkisini tartışmak için yani *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*, *Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i* ve *Fransa'da İç Savaş* çok daha somut bir zemin sunmaktadır, ancak bu yazının amacı Marx'ta politik olanın teorik zeminini göstermek olduğu için bu kitaplar tartışmanın dışında tutulmuştur. Aynı şekilde başlı başına bir yazı konusu olmayı hak eden ve ideoloji analizinin olmazsa olmazı olan yabancılaşma kavramı da analizin dışında bırakıldı.

23 Marx, 2005, s. 39.

Dolayısıyla aslında sınıf çatışmasının bilincine asıl olarak Marx'ın üstyapısal olarak ayırdığı düzeyde varırız. Bu üstyapının, her iki düzeyi de toptan dönüştürmek için bir mücadele düzeyi olarak konumlandırıldığı anlamına gelir.

Engels bir mektubunda bunu çok daha açık bir şekilde gösterir:

Materyalist tarih anlayışına göre tarihteki nihai belirleyici unsur, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx ne de ben bundan fazlasını ileri sürdük. Buradan hareketle eğer birisi bunu ekonomik ögenin tek belirleyici olduğunu söyleyerek eğip bükerse önermeyi anlamsız, soyut bir ifadeye dönüştürmüş olur.²⁴

Engels'e göre "üstyapının çeşitli öğeleri, sınıf mücadelesinin politik biçimleri ve sonuçları... tarihsel mücadelelerin gidişatına etki eder ve çoğu durumda onların biçimlerinin belirlenmesinde baskın"²⁵ olur.

Antikapitalist bir sınıf politikası

Günümüz sosyalist hareketi içinde bir eğilim sınıfçılığı politikadan kaçışın malzemesi olarak kullanırken, bir başka eğilim de politikayı öncelemeyi bağımsız bir sınıf politikasından kaçıp burjuva politikasına eklemlemek olarak görüyor.

Birinci gruba göre ekoloji mücadelesi, kadınların ve LGBTİ+'ların özgürlük mücadelesi, demokratikleşme için verilen mücadele, barış mücadelesi, göçmenlerin mücadelesi, ulusal kurtuluş hareketleri ve ırkçılık karşıtı mücadele gibi konular işçi sınıfını ilgilendirmiyor, dolayısıyla bu tür konular sınıf politikasının dışında yer alıyor. Bu eğilimin çeşitli versiyonları olmakla beraber böyle bir yaklaşım bu eğilimdekileri onulmaz bir sekterliğe ve hijyenik görünen bir pozisyonda durarak doğrudan ekonomik olmayan bütün mücadelelerden geri durmaya götürüyor. Bu gruptakilerin konjoktüre ilişkin çok bilmiş uyarılar dışında reel politikaya dâhil olmadıkları söylenebilir.

İkinci grupta yer alanlar için ise sosyalist devrim gelecekte bir gün varılacak bir hedef. Dolayısıyla bugün onun için uğraşmaya gerek duymuyorlar. Salt konjoktürel bir bakışla kendilerini sınırlandırıp sınıfı merkezine oturtmayan bir demokratikleşme çabası içine giriyorlar. Burada kurban olan işçi sınıfı politikasının bağımsızlığı oluyor, her şeyi konjoktüre tabi kılınca Türkiye'deki aşırı sağcı iktidar karşısında, içlerinde aşırı sağcıların da yer aldığı burjuva partileriyle ortaklaşma eğilimi ortaya çıkabiliyor.

Biraz karikatürize ettiğim bu iki eğilimle sadece Türkiye'de değil dünyanın pek çok yanında karşılaşmak

mümkün. Eksikliği duyulan ise politikadan kaçmayan, ancak gündelik politik başlıkların işçi sınıfı ve sosyalizmle her zaman bağlarını kurarak tüm ezilenleri etrafında buluşturmaya çalışan antikapitalist bir sınıf politikası.

Marx ve Engels'in yukarıda anlatmaya çalıştığım anlayışı sosyalistlere salt konjoktürel olana takılmadan, toplumsal hareketleri sınıf mücadelesinin çeşitli biçimleri olarak anlama ve müdahale etme olanağı tanıyor. Çatışmayı sonuna kadar götüreceği bir düzey olarak ideolojik mücadele sosyalist bir mücadele açısından kaçınılmaz olarak verilmesi gereken bir mücadele, bunu ise ideolojiyi somut olarak var eden kurumlara ve aygıtlara karşı verdiğimiz maddi bir mücadele olarak kurgulamak ve kendi aygıtlarımızı, sosyalizmin nüvelerini bugünden yarattığımız bir mücadele olarak yürütmek zorundayız.

Bugünün mücadelelerine sırt çeviren bir anlayışın hiçbir kazanım elde etme şansı yok, bu mücadelelerin sınıfsallıktan soyutlayarak müdahale etmeye çalışanlar ise politikayı burjuva politikasının bir türevine indirgedikleri için iyi niyetli fakat tehlikeli bir denizde yüzyüyorlar ve parçası oldukları hareketlerin yıkımına yol açabilecek bir çizgiyi hakim kılmaya çalışıyorlar. Oysa kapitalizmin ekonomik, pandemik ve ekolojik krizinin sistem hakkındaki pek çok haleyı ortadan kaldırma potansiyelinin olduğu bugünlerde bağımsız ve antikapitalist bir sınıf politikasının yani proleter bir hegemonya mücadelesinin şimdi tam zamanı.²⁶

Kaynakça

- "Antikapitalist bir blok için çağrı", 2020, Marksist.org., <https://marksist.org/icerik/Yazar/14330/mobileRedirect> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2020).
- Callinicos, Alex, 2009, *Karl Marx'ın Devrimci Fikirleri*, çev. Attila Tuygan, Antikapitalist Yayınlar, İstanbul.
- Çelik, Nur Betül, 2005, *İdeolojinin Soykütüğü: Marx ve İdeoloji, Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara.
- Engels, Friedrich, 1890, "Engels to J. Bloch in Königsberg", Marxists Internet Archive, https://www.marxists.org/archive/marx/works/1890/letters/90_09_21.htm (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).
- Löwy, Michael, 2011, "Diyalektik ve Devrim: Troçki, Lenin, Lukacs", *Yeni Yüzyılda Diyalektik*, der. Bertell Ollman-Tony Smith, çev. Şükrü Alpagut içinde, Yordam, İstanbul. s. 208-222.
- Marx, Karl, 2005, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl, 2009, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich, 2013, *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok-Olcay Geridönmez, Evrensel Yayınları, İstanbul.
- Rehmann, Jan, 2017, *İdeoloji Kavramları: Yabancılaşma ve Boyun Eğme Güçleri*, Çev. Şükrü Alpagut, Yordam, İstanbul.

24 Engels, 1890.

25 a.g.e.

26 Böyle bir politikayı var etmek için bir girişim için bkz: "Antikapitalist bir blok için çağrı", 2020.

“En büyük derdimiz TC’nin kendisidir” AKP ve CHP karşısında sol

Roni Margulies

Okumak üzere olduğunuz yazıyı yazmak için düşünür ve eşelenirken, iki tane tweet gözüme çarptı. Adamın biri şöyle yazmış: “TC’ye dair en büyük derdi AKP olmayan herkes AKP’lidir.” Bir başkası da şöyle cevaplamış: “TC’ye dair en büyük derdimiz TC’nin kendisidir.” Bu yazıda anlatmak istediklerimi tek bir cümleyle özetlemek zorunda bırakılsaydım, hiç tereddüt etmeden bu tweetlerin ikincisini kullanabilirdim. Ama ille de kendi sözlerimle ifade etmem gerekirse, mesele şu: Türkiye’de sosyalistlerin derdi sadece ve basitçe AKP’den (yani hükümetten) kurtulmak mıdır, yoksa daha temel (yani devletle ilgili) bir dertleri de olmalı mıdır?

Vereceğim cevabı yazının sonuna kadar saklamaya gerek yok: Sosyalistlerin tek derdi, hatta en büyük derdi bile, hükümet olamaz. Bu ancak toplumun parlamenter yöntemlerle değiştirilebileceğine inanan sosyal demokratların tek derdi olabilir. Sosyalistler ise iktidardaki partinin değişmesi ve parlamentodan güzel yasaların geçirilmesi yoluyla sınıf iktidarının ve sömürü ilişkisinin değişmeyeceğini, bunların değişmesi için işçi sınıfının kendi kitlesel eylemi sonucunda kendi doğrudan iktidarını kurması gerektiğini, yani mevcut devleti ortadan kaldırarak kendi iktidar organlarını yaratması gerektiğini bilir. Bu nedenle de sosyalistler elbette hükümetleri (bu hükümetler toplumun hangi kesiminden oy alıyor olursa olsun) dert edinir, elbette hükümetlerle mücadele eder, ama nihai hedefin devlet olduğunu hep akılda ve göz önünde tutar.

Yukarıdaki paragrafta yazılanlar o kadar klasik ve temel düşünceler ki, yazmaya gerek bile olmadığı düşünülebilir. Ama, heyhat, var. Var, çünkü Türkiye’de sosyalistler/sol¹ arasında devlete şu veya bu ölçüde olumlu bakma, her şeye rağmen “bizim

1 Bu yazıda Türkiye solunu eleştirirken ince ayrıntısına girmeden “sol” ifadesini kullanacak ve CHP’nin sol kanadından en radikal sosyalist örgütlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsayacağım. Bunun sonucunda bazı kişi, çevre ve örgütlere haksızlık ediyor olacağımı biliyorum. Onlar lütfen kendilerini tenzih etsinler ve kusuruma bakmasınlar. Üç cümlede bir, “sol” yerine “solun geniş kesimleri” veya “sol, ama şu, şu ve şu hariç” demek pratik değil çünkü.

devlet” diye düşünme ve hatta bazen bazı düşmanlara karşı devlete bel bağlama geleneği var.

Bu geleneğin köklerinin 1923’te, Kemalizm’in yarattığı hayallerde yattığı açık.² Türkiye devletinin tam da diğer burjuva devletler gibi olmadığı, bazı olumlu (“ilerici”) yanları olduğu, bu devletin temel unsurlarından biri olan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin de diğer burjuva devletlerin ordularından tamamen veya epeyce veya biraz farklı olduğu ve koruyucu/kurtarıcı bir rol oynayabildiği hayalleri Türk solunun düşünce dünyasından hiçbir zaman tümüyle silinmemiştir.³

Solun devletle ilişkisini en acımasızca açık eden tarihsel olay 27 Mayıs 1960 darbesi olsa gerek. Bu darbe, en basit şekliyle ifade edersek, Kemalist devletin elinden kaçırmakta olduğunu hissettiği ipleri tekrar eline alma girişimidir. Egemen sınıf böyle bir şey hissetmemektedir, tehdit altında değildir, darbeye ihtiyacı yoktur. Darbe egemen sınıfın çıkarlarını korumak/ilerletmek için yapılmamıştır, 1923 ve sonrasında oluşturulan devlet mekanizmasının kendi konumunu muhafaza etmek için yaptığı bir müdahaledir.⁴ Tam da bu nedenle, sol literatürde (solun az, pek az bir bölümünü tenzih ederek) 27 Mayıs darbesi ya olumlu görülür ya da olumsuz görülmez, görmezden gelinir. Yüzde elliye

2 Bu kökler Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde muhalif aydınların/bürokratların/subayların “devleti kurtarma” çabalarına, “halaskâr zabitan” (kurtarıcı subaylar) örgütlenmelerine kadar götürülebilir mi, bilemiyorum. Kanımca tartışılmaya değer bir konu, ama bu yazının sağlığı açısından burada tartışmamak daha iyi olur.

3 Bu hayaller başlı başına bir yazı konusudur, ama bu yazının konusu olmadıkları için sadece iki üç çarpıcı örnek vermekle yetineyim. İkinci Dünya Savaşı yıllarında askerlik yaptığı ordudan anılarında söz ederken, eski tüfek Mihri Belli o ordunun Kurtuluş Savaşı’nda savaşmış ordu olduğunu, “bugünkü” ordudan farklı olduğunu anlatır. Bugünkü ordu o eski ordu kadar iyi değildir, ama yine de Belli 1960’larda “yurtsever” subayların “ilerici” bir darbesini beklemekte olduğu gibi, 2003 yılında “Türkiye yurtseverliği nedir?” başlıklı bir makalesinde şöyle der: “...biz Türk ordusunun, Kurtuluş Savaşımızın geleneğine sadık kalarak Wolfowitz gibilerini [yani Türkiye’yi Amerika’nın yanında Irak, İran ve Suriye’ye karşı savaşa sokmaya çalışan emperyalistleri] düş kırıklığına uğratmaya devam edeceğine inanıyoruz. Bunu umuyoruz. Türk Silahlı Kuvvetleri’ne duyulan bu göz yaşartıcı güven en veciz ifadesini İlhan Selçuk’ta bulmuştur: “Nerede ordu sosyalist akımın yanında ise orada sosyalizm gerçekleşiyor, nerede karşısında ise orada faşizm galip geliyor. Ordunun milliyetçi güçler safında yer alacağı konusunda tereddüde düşen sosyalist akım başarıya ulaşamaz. Türkiye’de milli kurtuluş savaşı geleneğinde bir ordu var.” (“Devrim stratejisi üzerine açık oturum”, *Ant dergisi*, sayı 56, 23.01.1968).

4 Buna karşılık, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerini egemen sınıfın çıkarlarına/ihtiyaçlarına bağlamak zor değildir: Birincisi 68 hareketini ve onun yarattığı radikal değişim havasını bastırmak için, ikincisi Turgut Özal’ın 24 Ocak kararlarını hayata geçirebilmek ve ekonomiyi liberalize edebilmek için yapılmıştır.

yakın oy alarak seçilmiş üç politikacının ordu tarafından asılması karşısında solun derin üzüntülere kapılması belki beklenemezdi, ama hiç böyle bir şey olmamış gibi davranmanın da biraz tuhaf olduğu düşünülmelidir.

Bütün bunlar, evet, 1923’ten beri süregelen bir sürecin yansımaları, ama son 25 yıldır yeni bir olguya, sürecin bir üst aşamasıyla karşı karşıyayız. Türkiye solu 1990’ların ikinci yarısından beri tek bir meseleye kilitlenmiş ve bu kilidi açabilmek için CHP’ye, kimi bulabilirse ona bel bağlamış durumda. Solu ve daha genel anlamda muhalefeti bu üst aşamaya sıçratan olgu, Cumhuriyet’in kuruluşundan tam 70 yıl sonra İslam’ın nihayet siyaset sahnesine adım atması oldu.

Erbakan’ın sahneye çıkışı

Türkiye’de 1996 yılında çok hayırlı bir gelişme yaşandı. Necmettin Erbakan başbakan oldu. Hayırlı dememin ne Erbakan ve temsil ettiği siyasî akımla, ne de hükümetinin yaptıklarıyla ilgisi var. Zaten iktidara gelmenin ne Erbakan’a ne Refah Partisi hükümetine fazla bir hayrı oldu. Ama Erbakan’ın başbakanlığı Türk solu açısından, Türkiye’de sosyalizmin tarihi açısından olağanüstü yararlı bir dönem başlattı. Niye böyle düşündüğümü biraz açayım.

O güne dek Türk solu, nüfusunun yüzde 99’u Müslüman olan bir ülkede Müslümanları ve Müslümanlığı hesaba katmadan siyaset yapma lüksüne sahipti. Solun Kemalist devlete borçlu olduğu bu lüks, Refah Partisi’nin geniş kitlelerin taleplerini ve düzene muhalefeti şu veya bu ölçüde Müslüman bir çerçevede ifade edebilmesiyle birlikte sona erdi. Artık, dindar insanlar yokmuş gibi siyaset yapmak mümkün olmayacaktı, hâlâ değil ve büyük olasılıkla daha çok uzun bir süre mümkün olmayacak.

Artık solun önünde o güne kadar hiç olmamış bir seçenek vardı: Ya dinin muhafazakâr ve ama aynı zamanda muhalif olabilme özelliğini anlayacak, Müslümanlığın Ortadoğu merkezli olması nedeniyle anti-emperyalist ve Kemalizm karşısındaki konumu nedeniyle devlet karşıtı olabilme özelliklerini kavrayacak, bu durumla hesaplaşacak ve uygun politikalar geliştirecekti, ya da “her din her yerde ve her zaman gericidir, bizi ilgilendirmiyor, dindar insanlar mürtecdir, işimiz olmaz” diyecekti. İkincisini yaptığı durumda, potansiyel olarak, Ortadoğu’da emperyalizmin, Türkiye’de resmî ideolojinin ve devletin yanında saf tutma durumuna düşecekti; dahası kendini kitlelerden tecrit edecek, siyasetin dışında kalacaktı. Bunlardan hangilerinin gerçekleştiğini şimdilik okuyucunun takdirine bırakıyorum.

Erbakan hükümeti Türk solunun önüne İslam sorununu koymakla kalmadı. Hükümetin birinci yılında 28 Şubat 1997 muhtırasının verilmesiyle birlikte bir sorun daha çıktı ortaya. Tarih sahnesine gerçek anlamda

1960'lı yıllarda çıkmış olan Türk solu ilk kez kendisine saldırmayan bir askerî darbe ile karşı karşıya kalıyordu. Dahası, darbenin devirdiği koalisyon hükümetinin iki ortağından biri İslamcı bir partiydi. Hem sol ile alıp veremediği olmayan, hem de “gerici”, “irticacı” bir hükümeti deviren bir darbe! Sol ne diyecekti?

Yine o güne kadar hiç olmamış bir seçenek vardı solun önünde: Ya Kemalist devlet mekanizmasının demokratik süreçlere istediği gibi müdahale etme hakkı, ya seçilmiş hükümetlerin hükümet etme hakkı savunulacak, ya da tarafsız kalınacaktı. Solun çoğunluğu tarafsız kaldı. Ve gerçekte keskin siyasî dönemeçlerde tarafsız kalmak mümkün olamadığı için, seçilmişlerden değil, seçilmemişlerden yana taraf olmak durumuna düşüldü. Bunun böyle olacağını tahmin etmek, 1968 öncesi solun 1960 darbesi karşısındaki performansını izleyen bir gözlemci açısından zaten zor değildi. Dahası, günümüz solunun 12 Mart ve 12 Eylül darbelerine karşı haklı olarak kin kusarken 27 Mayıs hakkında sessiz kalması, aynı dikkatli gözlemci açısından, darbelere karşı ilkeli bir demokratik duruşa değil, sadece solu hırpalayan darbelere karşı olma durumuna işaret ediyordu.

Erbakan hükümetini deviren ‘post-modern’ 28 Şubat darbesinin üzerinden geçen yıllarda İslam ve asker sorunları gündemden düşmedi; cin şişeden bir kere çıkmıştı, bir daha şişenin içine girmedi. Bu iki sorun solun önüne tekrar tekrar geldi ve sol önce kaygan ve kuşkulu, sonra giderek daha net bir şekilde tekrar tekrar aynı tepkileri gösterdi.

Post-modern darbeyi, birkaç yıl sonra, darbeden yararlanarak iktidara gelen koalisyon partilerinin hepsinin silinmesi⁵ ve AKP'nin yüzde 34 ile iktidara gelmesi, askerle temkinli bir şekilde itişmeye başlaması ve müthiş hızlı, müthiş keskin bir dönem izledi: Hrant Dink'in katledilmesi, cenazesi ve “Hepimiz Ermeniyiz” sloganı, 27 Nisan e-muhtırası, Cumhuriyet mitingleri, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığını engelleme çabaları, Anayasa Mahkemesinin bu konudaki kararı, AKP'nin oylarının iktidara geldikten sonraki ilk genel seçimde yüzde 47'ye yükselmesi, Darbe Günlükleri, Anayasa Mahkemesi'nin türban yasası hakkındaki kararı, AKP'yi kapatma davası, Ergenekon davası ve derin devlete yönelik diğer davalar, AKP'yi kapatmama kararı...

Tüm bu can alıcı dönemeçlerde solun bütün büyükçe örgütleri Stalinist, Kemalist ve milliyetçi olduklarını, Marksist olmadıklarını kuşkuyla mahal bırakmayacak şekilde kanıtladı. Eskiden beri böyleydiler elbet, ama eskiden “böyleler mi, değiller mi?” diye tartışılabilir. İslamî gelenekten gelen bir parti ile ordunun karşı

5 AKP'nin yüzde 34,28 oy alarak seçildiği 2002 seçimlerinde bir önceki koalisyon hükümetinin üç ortağının aldığı oylar şöyleydi: Bülent Ecevit'in DSP'si yüzde 1,22, Mesut Yılmaz'ın ANAP'ı yüzde 5,13 ve MHP yüzde 8,36.

karşıya gelmesiyle, tartışma sonlandı. Her şey göz kamaştırıcı bir açıklıkla berraklaşmaya başladı.

Genelkurmay'ın en başarılı birimi

Bu berraklaşma döneminin Refah Partisi'nin iktidara geldiği 1995 yılında başlayıp AKP'nin Gülen Cemaati'yle ittifakının sona ermesi ve derin ve sığ devlet güçleriyle ittifak yapmasıyla sona erdiğini düşünmek makul olur. Dönemin tanımlayıcı özelliği, başta silahlı kuvvetler olmak üzere Kemalist devlet güçlerinin önce Erbakan, sonra Erdoğan hükümetlerini devirme çabaları ve solun bu çabaları olumlaması; Erdoğan hükümetlerinin kendilerini devirmeye çalışan devlet güçlerine karşı adımlar atması ve CHP etrafında kümelenmeye çalışan solun bazı kesimlerinin bu çatışmada devletin yanında saf tutması oldu. Bu hükümetlerin burjuva hükümetler olmasından, egemen sınıfın çıkarlarını temsil eden hükümetler olmasından değil, devletin “laik” hükümetlerin ise “şeriatçı”⁶ olarak tanımlanmasından kaynaklanıyordu.

Genelkurmay'ın hangi birimi ideoloji ve propandadan sorumludur, bilemiyorum, ama söz konusu birim Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en başarılı kollarından biri olsa gerek. Laik-şeriatçı karşıtlığını icat etmek ve bu çerçevede şehirli orta sınıfı (Alper Görmüş'ün ifadesiyle ‘silahsız kuvvetler’i, Binnaz Toprak'ın ifadesiyle ‘endişeli modernler’i) seferber edip hükümete karşı örgütlemek gerçekten dahiyane bir operasyondur!⁷

Bu operasyon uygulanırken, Atatürk portresi ve Türk bayrağı şeriat/hükümet karşıtlığının simgeleri hâline getirildi; 2007 Cumhuriyet Mitingleri'nde en açık ifadesini bulan sivil kitleler hükümetin üzerine salındı; darbenin toplumsal tabanı ve kitlesel desteği yaratılmaya çalışıldı. CHP'den solun bazı kesimlerine kadar çeşitli kesimler bu saldırıya katıldı, ‘endişeli modern’ orta sınıfın yanında yer aldı, yani Genelkurmay'ın operasyonuna (bilerek veya bilmeyerek) dahil olmuş oldu.

Solun söz konusu dönem boyunca sergilediği tavrı, en özlü biçimiyle “Evet, askerın siyasete müdahalesi kötüdür, ama şeriatın daha az kötüdür” şeklinde özetlemek mümkün. Oysa konu hiçbir aşamada laiklik ile şeriat arasında bir seçim yapmakla ilgili değildi. Demokrasiyle ilgiliydi; Kemalist devletin beğenmediği hükümetleri devirme hakkı olup olmadığıyla ilgiliydi; silahlı kuvvetlerin siyasetteki yeriyile ilgiliydi.

6 AKP'nin “şeriatçı” olduğu görüşü/tehlkesi uzunca bir zamandır pek dile getirilmiyor. Ama dönemi yaşayanlar hatırlar, Erbakan'ın seçilmesinden itibaren 10-15 yıl boyunca “şeriat geliyor” yaygarası dağı taşı inlettii. Sonra herhalde en kazma Kemalistler bile bu yaygaranın inandırıcı olmadığını fark etti ve şeriat konusu kapandı.

7 Bu operasyon hakkında daha kapsamlı bir analiz için bkz. Margulies, 2019.

Amiral Özden Örnek'in günlüklerini okuyanlar bilir, dönem boyunca (1923'ten beri olduğu gibi) her atanan kuvvet komutanı kendini silahlı bir gücün değil, memleketin yöneticisi olarak görüyor, öyle davranıyor, öyle plan yapıyordu, başka bir şey yaptığı da pek yoktu. İlk katıldığı Kuvvet Komutanları toplantısından sonra, günlüklerin yazarı amiral "Anlaşılan, bahriyeye ayıracak pek vakit bulamayacağım" diye yazıyordu! Bu toplantılarda seçilmiş hükümetin icraatları, memlekette olup bitenler, dış siyaset, hepsi tartışılıyor ve aktif müdahale hep gündemde tutuluyordu. Gündemde tutmak ne kelime, bizzat müdahale ediliyordu: Rektörlere telefonlar, gazetecilere talimatlar, hukukçulara brifingler, politikacıların kulaklarını bükmele...

Bu böyle sürdükçe, Türkiye'de demokrasiden, değişimden söz etmenin anlamsız olduğu çok açıktı. Ayırım çok keskindi, sol ya buna karşı olacaktı, karşıtlığını belirtecek ve örgütlü hâle getirecekti, ya da başka bir şeyden daha az kötü olduğu için bahaneler uydurup karşı olmayacaktı. Karşı olmadı.

Örneğin, yıllar boyunca her milliyetçi taşın altından çıkan, her cinayet, bombalama ve darbe planına bulaştığı herkesçe bilinen bir grup emekli ve emeksiz asker ve bunların sivil uzantıları 2008 yılının Mart ayında tutuklandığında, Türkiye Komünist Partisi'nin resmî tepkisi şöyle oldu: "AKP'nin Ergenekon adı verilen kontrgerilla örgütlenmesinin uzantısı çeteye yönelik operasyonu hükümetin liberal rüzgârına sağdan ve soldan üfleyenler tarafından büyük bir tezahüratla karşılandı... bu operasyonun daha ağırlık taşıyan yanının ülkede yaratılmak istenen atmosfer olduğu [anlaşıyor]... Veli Küçük, Kemal Kerinçsiz gibi isimlerin içinde bulunduğu çoğu doğrudan ABD tezgâhında yetişmiş 'ulusalcı' gruba yapılan operasyon ülkede esmesi istenen liberal-işbirlikçi rüzgârı kuvvetlendirecek. Operasyon bu kişilerden ziyade girilecek sürece gösterilecek yurtsever tepkileri bertaraf etmeyi hedefliyor." Ergenekon davasının "yurtseverliğe" ve "yurtseverlere" zarar vereceğini düşünen ve bu nedenle derin devletin önde gelen isimlerinden biri olan JİTEM kurucusu emekli jandarma tuğgeneralinin cezaevine girmesini yanlış bulan bir "komünist" partisi!

Bayrak ve Atatürk denizleri şeklini alan, bir dizi daha masum pankartın yanı sıra "Ordu göreve" pankartları da taşındı.

Genelkurmay ve Ergenekoncular AKP hükümetini neo-liberal veya Amerikan emperyalizminin uşağı veya kendine demokrat olduğu için değil, sadece ve basitçe "İslamcı" olduğu için devirmek isterken, buna karşı direnmeyi demokratlık tanımının dışında bulan bir sol yaklaşım da zamanla şekilleniyordu! Oysa toplumun büyük çoğunluğu için çok keskin bir ayırım çizgisi vardı: "İslamcı" olduğu söylenen bir hükümeti eli silahlı

adamların devirme hakkı var mıdır, yok mudur? Bir hükümet sadece biz onu beğendiğimizde mi meşrudur, yoksa çoğunluğun oylarını alması yeterli midir? Bu soruya "Ama halk her zaman haklı değildir ki?" cevabı veriliyorsa, halkın ne zaman haklı, ne zaman haksız olduğuna kim karar verecek, nasıl verecek? "Bağımsızlıkçı ve antiemperyalist" olanlar karar verecek herhalde!

AKP'nin 'açılım'ları

Sorun, AKP'yi devirme çabalarını "TSK'nın seçimle işbaşına gelmiş bir hükümete ve parlamentoya müdahalesi ekseninde" ele almayı, "filler çatışması" diye yok sayıp gerçekte devlet güçlerinin yanında yer almış olmak değildi sadece.

AKP, 2002'de iktidara geldikten herhalde çok kısa bir süre sonra ve tahminimce büyük bir şaşkınlıkla kendisine karşı harıl harıl yapılmakta olan darbe planlarından haberdar oldu. Şaşkınlıkla diyorum, çünkü partinin kurmayları Türkiye'nin çıkarlarından başka hiçbir şey düşünmeyen, devlete karşı en ufak bir tehdit oluşturmayan, şeriatçılıkla alakasız, klasik muhafazakâr, milliyetçi bir parti olduklarını elbette herkesten iyi bildikleri için, devletin bütün kurumlarının kendilerine karşı seferber olacağını beklemiyorlardı. Devletin darbe mekanizmalarının harekete geçtiğini öğrendikten sonra, AKP yöneticileri olağanüstü bir siyasi ustalık ve kıvraklık sergileyerek, Genelkurmay'a ve Genelkurmay'ın açık ve gizli kurumlarına karşı kâh direnerek, kâh alttan alarak, kâh saldırıya geçerek devrilmemeyi becerdi. Uyguladıkları stratejinin bir unsuru, kendi doğal tabanlarının ötesinde kitlelere hitap edecek politikaları gündeme getirmek oldu. Bunların arasında, örneğin, gayrimüslim azınlıkların ve Alevilerin sorunlarını, Kıbrıs sorununu ve en çarpıcısı, Kürt sorununu çözme girişimleri⁸ sayılabilir. Bunlara, bunlar kadar kapsamlı değilse de ideolojik açıda önemli olan, Kemalizm'in azınlıkların törpülenmesi amaçlayan bazı adımlar eklenebilir: 'Andımız'ın kaldırılması, İstiklal Marşı'yla 19 Mayıs törenlerinin kutsallığının azaltılması, askerlerin sivil mahkemelerde yargılanabilir hâle getirilmesi, Anayasa'nın "değiştirilemez" ilk dört maddesinin değiştirilmesinin gündeme getirilmesi gibi.

8 Bu girişimler kuşkusuz eksik, yamuk ve çekingen adımlardı; özellikle Barış Süreci devletin çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde, mümkün olduğunca az ödün vererek ve Türklerin Kürtlere lütfettiği bir adım olarak tasarlanmıştı. Buna rağmen, bu girişimlerin yarattığı genel havayı, bu konuların Cumhuriyet tarihinde ilk kez gündeme getirilip tartışılmasının yarattığı özgürleştirici etkiyi azımsamamak gerekir. Özellikle Kürt illerinde hiç kimsenin azımsadığını sanmıyorum. Barış Süreci öncesinde Diyarbakır'da sokağa çıkmak bile korku verici bir deneyimken, Süreç ile birlikte birkaç yıl süren bambaşka, korkusuz bir dönem yaşadı Kürt halkı. Ben bile, hayatımda daha önce bölgeye hiç gitmemişken o dönemde Diyarbakır, Batman, Mardin, Bingöl ve Lice'de yirmi küsur siyasi toplantıya, konferansa, yürüyüşe katıldım.

Bütün bu politikalar, AKP'nin tabanını genişletmeyi amaçlarken, Türkiye'nin kemikleşmiş ve egemen sınıftan açısından tümüyle gereksiz sorunlarını çözmeyi de amaçlıyordu elbet. Bu sorunlar o dönemde Avrupa Birliği'ne girmek için can atan büyük sermayenin önünü kesmekle kalmayıp ülkenin sırtına gereksiz gerginlikler, istikrarsızlık ve büyük ekonomik maliyetler de yükleyen kamburlardı, çözümleri sorunların mağdurları kadar egemen sınıfı da kuşkusuz memnun edecekti.

Yarım yamalak ve çekingence uygulanıyor da olsalar, egemen sınıfın çıkarlarına hizmet ediyor da olsalar, AKP'nin bu politikaları karşısında solun tavrı ne olmalıydı, ne oldu?

“Ne olmalıydı?” sorusunun cevabı, üzerinde tartışmayı gerektirmeyecek kadar açık. En basit örneklerden yola çıkarsak, Kürt çocuklarının, gayrimüslim çocukların, Türk olmayan bütün çocukların her sabah okulda “Türküm, doğruyum, çalışkanım... Varlığım Türk varlığına armağan olsun” diye bağırarak zorunda olmaları mı iyidir, bu zorunluluğun kaldırılması mı? Egemen ulusun kendi kimliğini azınlıklara dayatması doğru bir şey olamayacağına göre, kaldırılması iyidir. Ama kaldıran hükümet sağcı, gerici ve hatta (ÖDP/Sol Parti'ye göre) “islamofaşist” bir hükümetse ne yapacağız? Sol, açık açık “Herkes ‘Varlığım Türk varlığına armağan olsun’ diye bağırarak zorundadır” diyemeyeceği için, artık bu kadarı ayıp olacağı için, sessiz kalmayı tercih etti. CHP açısından ise konu zaten daha da açıktı. Hükümetin niteliklerinden de bağımsız olarak, Kemalizm'i ve Türk'ün üstünlüğünü sorgulayan bir uygulamaya elbette karşı çıkmak gerekiyordu, CHP dışıyla tırnağıyla direndi. Ve aynı direnişi yukarıda sözü edilen tüm politikalara karşı sergiledi.

Demokrasi, özgürlük ve etkilenen insan sayısı açısından bu politikaların en önemlisi kuşkusuz Barış Süreci'ydı. CHP'nin bu süreç sırasında yürüttüğü baltalama mücadelesi, Türk ordularının tarih boyunca her yerde, her zaman gösterdiği üstün kahramanlıktan geri kalmadı. CHP dışındaki solun epey bir kesimini bu konuda gerçekten de tenzih etmek gerekir, ama “demokrasi olmadan barış olamaz” diyerek veya Kürt hareketinin “emperyalizmin maşası” olduğu bahanesiyle sürece karşı çıkanların sayısı da az değildi.

O dönemde Demokratik Toplum Kongresi Eşbaşkanı olan Ahmet Türk 2013 Mayıs'ında Van'da yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: “Ergenekon'la, milliyetçi kesimlerle bütünleşen CHP'nin bir kesimi barış sürecini adeta ortadan kaldırmaya çalışıyor. MHP bizi incitemez. Onu ve düşüncesini biliyoruz, ama Kemal Kılıçdaroğlu gibi bir Kürt'ün bu sürece karşı

çıkması, gerçekten inanılmaz, anlaşılmaz bir şey. Bu bizi inciten bir durumdur.” Türk, aynı konuşmasında Kılıçdaroğlu'nun “Ben Türklükten vazgeçmem!” sözlerini de eleştirdi: “Biz de diyoruz ki, bizim Türklükle bir sorunumuz yok. Tam tersi, biz halkların kardeşliğini istiyoruz. Türk, Kürt özgürleşsin istiyoruz. ‘Sen, önce Kürt halkının hakları konusunda ne diyorsun, onu söyle, dürüst ol’ diyoruz.”

AKP'nin tüm reform girişimleriyle ilgili olarak CHP'nin tavrı hep aynı oldu: Milliyetçi, Türkçü, devletçi direniş. İki üç örneğine bakalım.

Kılıçdaroğlu 2013 yılı Kasım ayında Andımız'ın kaldırılmasıyla ilgili şöyle dedi: “Çocuklarımızın bir andı vardı, ‘Türküm, doğruyum, çalışkanım’. Onu da yasakladılar. Niye yasaklıyorsun? Türküm, doğruyum, çalışkanım demek ayıp mı? Hepimiz gurur duymalıyız. ‘Türküm’ diyemiyor.”

Kürt sorununun önemli konularından biri olan anadilde eğitim hakkında Şubat 2011'de Van'da yaptığı bir basın açıklamasında Kılıçdaroğlu, “Anadilde öğretime sıcak bakıyoruz, anadilde eğitimin bugün için çözülebilecek bir sorun olduğuna inanmıyoruz” dedi. İki yıl sonra ise, yine Şubat ayında, şöyle dedi: “Herkes anadilini öğrenmeli. Anadili yasağının kalkması için ilk teklifi veren de biziz. Ama anadilde eğitim toplumu böler. Bizim görüşümüz bu. Türkiye'nin tek bir resmî dili olmalı. O da Türkçedir.”

Azınlık vakıflarının devlet tarafından el konulan mülklerinin iadesiyle ilgili yasa tasarısı 2006 Eylülünde Meclis Adalet Komisyonu'nda görüşülürken CHP Çorum milletvekili Feridun Ayvazoğlu, Yunanlıların Sevr görüşmeleri sırasındaki talep listelerinin yedinci maddesinin bu yasayla geri getirildiğini öne sürerek, “Bilmeyerek Türkiye'ye ihanet ediliyor” dedi. CHP Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen'in tasarıya tepkisi ise şöyleydi: “Sevr'e dönüyorsunuz. Azınlıklara tek taraflı taviz vermek Sevr'de vardır.”¹⁰ Meclis'teki bir başka tartışmada eski sendikacı ve CHP İstanbul milletvekili Bayram Meral, AKP'lilere “Hep Agop'un malını savunuyorsunuz, biraz da Mehmet'in malını savunun!” diye bağırды. Nihayet, 2008'de çıkan Azınlık Vakıfları Yasası Anayasa Mahkemesi'ne götürüldü. İtiraz dilekçesini sunan parti CHP, imzalayan da Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu idi.¹¹

10 “Azınlıklara tek taraflı taviz vermek” ifadesi ilginç. Unutmayalım, söz konusu azınlıklar Türkiye devletinin vatandaşları. Devletin verdiği “taviz” ise geçmişte el koyduğu mülkleri kendi vatandaşına iade etmek. Öymen bunun “tek taraflı” olmasına itiraz ettiğine göre, mülklerin iadesine karşılığında devletin kendi gayrimüslim vatandaşlarından bir taviz istemesi gerektiğini düşünüyor!

11 Azınlık vakıflarının mülklerinin iadesi konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için: Agos, 2011 ve Agos, 2013.

9 Andımız'ın sonuna 1972'de “Ne mutlu Türk'üm diyene” sözleri de eklendi.

Bu üçünden daha önemli bir konu yeni bir anayasa meselesiydi. AKP, Ergun Özbudun başkanlığındaki bir heyete 2007 yılında yeni bir anayasa taslağı hazırlattı. Ardından, 2011 seçimlerinden hemen sonra AKP'nin girişimiyle Meclis'te bir Anayasa Uzlaşma Komisyonu kuruldu. Komisyon 2013'e kadar çalıştı ve hiçbir şey başaramadan tarihe karıştı. Bunun nedeni, Erdoğan ve AKP'nin o yıl devletle, Genelkurmay'la, derin devletle, Ergenekon'la ittifak kurmuş, artık yeni ve makul bir anayasa hazırlamaktan vazgeçmiş olmasıydı.

Ancak 2007 ile 2013 arasında, AKP'nin başlattığı yeni anayasa çalışmalarına CHP sert bir muhalefet sergiledi. Bu muhalefetin nedenini belki de en özlü biçimiyle ifade eden, *Sözcü* gazetesiydi: "AKP, anayasa-sadaki başlangıç kısmının ve 'Atatürk milliyetçiliğinin' çıkarılmasını isteyecek." Tartışma genellikle "ilk dört madde" üzerine yoğunlaşıyordu. Bu "değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez" maddeleri AKP'nin değiştireceği düşüncesi/ihtimali CHP milletvekillerini deli ediyordu.

Söz konusu maddeleri herkesin bildiğini varsaymayım, hatırlatayım:

Madde 1 – Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Madde 2 – Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

Madde 3 – Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Millî marşı 'İstiklal Marşı'dır. Başkenti Ankara'dır.

Madde 4 – Anayasanın 1inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez."

Son cümledeki "değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez" saçmalığını bir kenara bırakalım. Bu anlamsız komiklik dışında, rahatsız edici iki nokta vardı maddelerde. Biri, "Atatürk milliyetçiliğine bağlı olma" kavramı; biri de, dilin Türkçe olması. Ama mesele bunlardan ibaret değildi.

Madde 2, "Türkiye Cumhuriyeti... başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan... bir hukuk Devletidir" diyordu. Neydi "başlangıçta belirtilen" bu temel ilkeler? Anayasa'nın başında, ilk dört maddeden önce kısacık bir "Başlangıç" bölümü vardı. Ve bu bölüm baştan aşağı "Türk varlığı", "Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisi", "Türk millî menfaatleri", "Türklüğün tarihî ve manevî değerleri" ile doluydu. CHP'yi işte

bunların kaldırılma ihtimali deli ediyordu. Ve nihayet 2013'te AKP de bu işten vazgeçince, ilk dört madde ve "başlangıçta belirtilen temel ilkeler" hiç değişmeden yaşamlarını sürdürdüler ve CHP muradına ermiş oldu.

AKP'nin belki de en çok tartışma konusu olan olumlu girişimi yine Anayasa'yla ilgiliydi: 2010 yılında 12 Eylül Anayasası'nın bazı maddeleri değiştirildi. Attığı tüm olumlu adımlar gibi, AKP bu adımı da eksik ve yetersiz attı: Sadece 24 madde değiştirildi. Ama değişikliklerin istisnasız hepsi ya olumsuzlukları kaldırıyor (12 Eylül darbesini yapan generallerin yargılanmasını engelleyen maddenin kaldırılması gibi) ya da olumlu değişiklikler getiriyordu (memurlara toplu sözleşme hakkı verilmesi veya Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının getirilmesi gibi). Baskın Oran bu 24 değişikliği "temel hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesi," "askerî vesayetın zayıflatılması" ve "yargıda reform yapılması" başlıkları altında topluyor.¹²

Bu değişikliklerle ilgili olarak yapılan referandumda CHP ve solun geri kalanı "hayır" oyu kullandı. Yani "Hayır, Kenan Evren'in anayasası değişmemelidir, olduğu gibi kalmalıdır" demiş oldular. Niye? Değiştirilen maddeler CHP'nin millî/Kemalist hassasiyetlerinden hiçbirini tırmalamıyor, geri kalan solun ise bizzat kendi taleplerinden bazılarına denk düşüyordu. Dahası, Cumhuriyet tarihinde ilk kez Türkiye nüfusu bir anayasaya doğrudan müdahale edebilecekti, ilk kez bir darbe anayasasını halk kendi oylarıyla değiştirebilecekti. Bu durumda niye itiraz edilir? Belli ki, "hayır" oyunun tek sebebi değişikliklerin AKP tarafından önerilmiş olmasıydı.

Peki, referandumda "evet" (veya "yetmez ama evet") oyu vermek ve AKP'nin yukarıda sözünü ettiğim diğer olumlu girişimlerini desteklemek AKP'yi desteklemek anlamına mı gelirdi?

Öyle olmadığını göstermek için iki basit örnek vermekle yetineceğim. Birincisi şu: Güney Afrika'da sosyalist olduğumuzu düşünelim. Ülkedeki ırkçılığı 1948'de kurumsallaştırarak siyah çoğunluğu tümüyle dışlayan *apartheid* rejimini kuran Ulusal Parti, 1990'da geçiş sürecini başlatıyor, 1962'den beri hapiste olan Nelson Mandela'yı serbest bırakıyor, görüşmelere başlıyor. Süreç 1994'te seçimlerle sonuçlanıyor ve seçimi Mandela ve Afrika Ulusal Kongresi kazanıyor. Süreci başlatan ve yürüten parti, ülkede 1948'den beri hükümet olan, ırkçı/ayırımçı *apartheid* sistemini kurup 46 yıl yöneten Ulusal Parti.

Güney Afrikalı sosyalistler olarak ne diyecektik? Her şeyi Ulusal Parti yaptığına göre, "Bu ırkçı ve habis partinin yaptığı hiçbir şeyi doğru bulmayız, desteklemeyiz"

12 Değişikliklerin Baskın Oran tarafından yapılmış kısa bir özeti için: Oran, 2020.

deyip Mandela'nın serbest bırakılmasına ve geçiş sürecine karşı mı çıkacaktık, "hayır" mı diyecektik? Sanmıyorum. Sürece destek verip "evet" dediğimizde Ulusal Parti'yi mi desteklemiş olacaktık? Yine sanmıyorum ve hiçbir Güney Afrikalı sosyalist de sanmıyordu.

İkinci örnek, İngiltere'den. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, üniversite sistemi genişlemeye ve işçi sınıfının çocukları tarihte ilk kez üniversiteye artan sayılarda gitmeye başlamışken, 1962 yılında Muhafazakâr Parti hükümeti tüm yüksek öğrenimi parasız hâle getiren yasayı çıkardığında, İngiltere'de sosyalist olsaydık, ne derdik? "Bu berbat sağcı partinin tüm yaptıklarına biz karşıyız, desteklemiyoruz, üniversite eğitimi paralı olmaya, işçi çocuklarını dışlamaya devam etmelidir" der miydik? Sanmıyorum.

Açık ki, siyaset böyle yapılmaz. Yine açık ki, Güney Afrika'da Ulusal Parti ve İngiltere'de Muhafazakâr Parti yaptıkları reformları siyahları veya işçi çocuğu gençleri sevdikleri için yapmadılar; temsil ettikleri egemen sınıfın çıkarları için yaptılar. Güney Afrika'nın beyaz egemen sınıfı hem ırkçı rejime karşı bütün dünyanın uyguladığı boykot ve yaptırımlardan hem de Afrika Ulusal Kongresi'nin yürüttüğü müthiş direniş mücadelesinden bunalmıştı. İngiltere egemen sınıfının ise ekonominin savaş sonrasında hızla büyüyen alanlarında istihdam etmek için vasıflı işçi ihtiyacı vardı. Burjuva partilerinin yaptığı reformlar her zaman böyledir: Ya tabandan gelen basınç sonucunda ya da egemen sınıfın bir ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılırlar. Ama bu, reformlara karşı çıkmamız gerektiği anlamına gelmez. Ve karşı çıkmamak, o partileri desteklediğimiz anlamına gelmez.

Tüm umutlar CHP ve Millet İttifakı'nda?

Anlattığım dönem 2013 yılında AKP'nin Gülen Cemaati'yle ittifakının çökmesi, Gezi hareketiyle devasa bir taban hareketinin yükselme potansiyelinin ortaya çıkması ve Baskın Oran'ın ifadesiyle "mukaddesatçı-ulusalcı-milliyetçi-asker" koalisyonunun kurulmasıyla sona erdi. Böylece solun önündeki ikilem de ortadan kalktı: Artık "İslamcı, şeriatçı, İslamofaşist" olan ama arada bir bazı iyi işler de yapmayı akıl eden bir hükümet değil, hem "İslamcı, şeriatçı, İslamofaşist" olan hem de demokrasiyi, hukuku, insan haklarını ayaklar altına alan, alabildiğine otoriter bir yönetim vardı. Buna muhalefet etmek için incelikli taktiklere, uzun boylu düşünüp tartışmaya hiç gerek yoktu, iş artık çok daha kolaydı. Gerçekten de yedi yıldır AKP'nin yaptığı her şeye yüzde yüz karşı çıkmak her durumda doğru yapmış olmak anlamına geliyor.

Dahası, hükümetin yaptıkları sadece sol ve daha genel anlamda muhalefet tarafından yanlış bulunuyor. Yüzde 49.83 oy aldığı 2011 genel seçimiyle karşılaştırıldığında, bugün AKP'nin desteği neredeyse yarıya

düşmüş durumda.¹³ Partinin hem üyeleri hem seçmen tabanı arasında kaygılananların, memnunsuzların, kopanların yüksek sayıda olduğunu görmek zor değil.

AKP'deki bu erimeye paralel olarak memlekette çok çeşitli muhalefet ve direniş hareketleri ve odakları var. Başta kadın hareketi ve yerel çevre hareketleri olmak üzere, bu hareketler tüm baskılara rağmen varlığını ve mücadeleciliğini sürdürüyor ve zaman zaman hükümete geri adım attırmayı başarıyor.¹⁴

Bu durumda, bir yandan AKP erir, bir yandan çeşitli direniş hareketleri yaygınlaşırken, sadece AKP'den kurtulmanın değil, gerçekten olumlu bir değişimi başlatmanın anahtarı, umudu ne olabilir?

Dünyada son bir iki yılda yaşanan birçok gelişme bu sorunun cevabını işaret ediyor: Trump'ın seçim kaybetmesinin temel unsurlarından biri olan Black Lives Matter hareketi; Ukrayna'da Lukaşenko'ya karşı yükselen hareket; Sudan'da kanlı bir diktatörü deviren hareket; Cezayir'de Abdülaziz Buteflika'nın beşinci kez cumhurbaşkanı olma girişimini engelleyen devasa ve başarılı protesto hareketi... Pandemi döneminden önceki yıl boyunca dünyayı sarsan iklim hareketi; Trump seçildiğinde ilk sokağa dökülen ve sonrasında #MeToo ile Amerika'yı sarsan kadın hareketi...

Türkiye'de de birkaç yıldır tüm muhalefeti bir araya getirme arayışı var. Ne var ki, bu arayış AKP ile MHP dışındaki tüm partilerin seçim ittifakını sağlama umut ve çabalarından ibaret. CHP liderliğindeki bu ittifakın hepimizi kurtaracağı hayali iyice yaygınlaştı. Bu ittifaka daha dün MHP'den kopan ve tanımlayıcı özelliği göçmen düşmanlığı olan İYİ Parti'nin dahil olması ittifak arayışında olanlar tarafından görmezden gelinmeye çalışılıyor. HDP'nin ittifaka dahil olması, ama sadece pasif bir oy deposu olarak, kendi politikalarını hiç gündeme getirmeden dahil olması isteniyor. İttifakı cazip kılmak amacıyla sürekli olarak CHP'nin değiştiği anlatılırken, bu partinin Kürt sorunu konusunda, göçmenler konusunda, Türkiye'nin çevre ülkelere askerî müdahaleleri konusunda ısrarla aynı politikaları sürdürmesi hasıraltı ediliyor. Ve elbette, AKP'nin yaptıkları tümüyle hazmedilemez olduğu için, AKP'den bir an önce kurtulma arzusu tümüyle haklı olduğu için, Millet İttifakı'nın milliyetçiliğini, Kemalizmini, Kürt ve göçmen düşmanlığını, içindeki eski ve yeni faşistleri (İYİ Parti), antisemitleri (Saadet Partisi) görmezden gelme, hasıraltı etme çabalarına göz yumuluyor.

13 Son gördüğüm anket 9 Kasım günü Metropoll Şirketi tarafından yayınlandı. "Bu Pazar milletvekili seçimi olsa" AKP'ye oy vereceğini söyleyenler yüzde 28,5 düzeyindeydi.

14 Benim bu satırları yazmamdan birkaç gün önce, sendika konfederasyonları hükümetin kıdem tazminatlarıyla ilgili olarak geçirme-ye çalıştığı bir yasayı engelledi.

CHP'ye ve Millet İttifakı'na bel bağlamak bir politika değil, bir çaresizlik göstergesidir; bir politika değil, politikasızlığın kabulüdür. Sosyalist siyaset “her ne pahasına olursa olsun iktidardaki partiyi düşürmek” için yapılmaz, dünyayı değiştirmek için yapılır. Evet, AKP iktidarının sona ermesi çok iyi olur, ama bir Millet İttifakı iktidarının iyi bir şey olacağını düşünmek mümkün değildir.

Demek ki, sosyalistlerin işi HDP'yi CHP'ye eklemeye çalışmak, çaktırmadan CHP'nin seçime çalışmalarını yürütmek, Millet İttifakı'nı cilalamak değil, kolay veya zor, zahmetli veya değil, tüm muhalefet odaklarını bir araya getiren, tabandan, kitlesel bir hareket inşa etmeye çalışmak, böyle bir hareketin gerekliliğini anlatmaktır.

Kaynakça

- Agos, 2011, “Kararname sorunları çözmüyor”, *Agos*, (9 Eylül)
- Agos, 2013, “Başbakan azınlık mülklerinin iadesi konusunda doğruyu söylemiyor”, *Agos*, (26 Temmuz)
- Margulies, Roni, 2019, “Silahlı Kuvvetler ve ‘Silahsız Kuvvetler’: Devlet, Darbe ve ‘Orta Sınıf’”, *Enternasyonal Sosyalizm*, sayı 4, Mayıs 2019, s. 27-32.
- Oran, Baskın, 2020, “Yazması olup da okuması olmayan laikçi ihvana son defa”, <https://artigercek.com/yazarlar/baskinoran/yazmasi-olup-da-okumasi-olmayan-laikci-ihvana-son-defa>.

Askeri darbeler ve darbelere karşı mücadele

Çağla Oflas

Otoriter liderliklerin üzerinde oturdukları burjuva kurumları aşındırması, siyasal kutuplaşmaların yol açtığı istikrarsızlık, bölgesel emperyalist müdahaleler gibi çok yönlü krizler, darbe mekanizmasının çalışması için uygun ortam sağlıyor.

20. yüzyılda sermayenin krize girdiği, büyük işçi kitlelerinin ayaklandığı koşullarda, seçilmiş hükümetleri devirip toplumu yukarıdan aşağıya yeniden dizayn etmek üzere pek çok kez darbe yapıldı, darbe girişimi gerçekleşti. Darbeler çoğunlukla iktidardaki sağ partilere, zaman zaman da reformist partilere karşı yapıldı. Ancak hepsi işçi sınıfını hedefledi. Darbe sonrasında demokratik alan iyice sınırlarken, işçi sınıfının örgütlerine, demokratik, sosyal, ekonomik kazanımlarına saldırıldı. Darbecilerin hepsi, sınıflar üstü, “tarafsız” bir görüntü sergilemeye özen gösterdiler. Oysa işçi sınıfını demir yumrukla ezerken, krizi sermaye lehine çözümleyip, kriz içerisinde olan devlet mekanizmasını sağlamlaştırdılar. Bu makalede darbelerin sınıf mücadelesinde yarattığı tahribatları tarihsel deneyimler üzerinden aktarırken, darbelere karşı mücadelede işçi sınıfının merkezi rolünü tartışacağım.

Kornilov Darbesi

Rusya’da 1917 Şubat’ında savaşın yol açtığı ölümler, kıtlık ve cephelerdeki durumların iyice kötüleşmesi karşısında öfkeli işçi kitleleri, Çarlık rejimine karşı ayaklanarak demokratik yapılar olan Sovyetleri kurdular. Aynı günlerde dağılan eski hükümetin yerine “düzeni” sağlamak üzere Kerenski öncülüğünde Geçici Hükümet kuruldu. Rusya’da artık ikili bir iktidar vardı ve ikisi birden sonsuza dek varlıklarını sürdüremezlerdi.

Temmuz’da yaşanan ayaklanmalar ve ardından gelen darbe, darbeye karşı mücadele, devrimin kaderini değiştirdi. Bolşeviklerin rehberliğinde darbeyi püskürten işçi sınıfı, Ekim ayında iktidarı almayı başardı.

İşçi sınıfı Şubat ayında monarşiyi devirmiş, kendi hükümet organlarını, Sovyetleri kurmuştu, ancak eski devlet aygıtı, yasalar, mahkemeler ayakta idi. Lenin *Devlet ve Devrim* adlı eserinde, eski çarlık düzeninde devlet aygıtını yürütenlerin yerini Kadetlerin, Menşeviklerin, sosyal devrimcilerin aldığına işaret etti. Lenin de, Marx

gibi, hiçbir reform talebini yerine getirmeyen geçici hükümetin, valilik, bakanlık, bakan yardımcılığı ve benzeri makam ve mevkilerden oluşan “ganimetleri” hiç duraksamadan paylaştığının altını çizdi.¹ Öte yandan, sermaye üzerindeki kapitalist mülkiyet sona ermemiştir. Topraklar büyük arazi sahiplerinin elindeydi. İşçi sınıfı ve yoksul kitleler barış, ekmeğe, toprak ve özgürlük için devrim yapmışlardı. Ancak, yaşam standardında bir değişiklik olmamıştı. Çalışma saatleri eskisi gibi günde 11-12 saattir. Cephelelerdeki askerler savaştan bıkmıştı. Yiyecek, giyecek, teçhizat yoktu.

Geçici hükümet işçilerin taleplerini yerine getirmiyordu. Sovyetler içerisinde çoğunluk olan Menşevikler ve Sosyal Devrimciler, aynı zamanda geçici hükümetin içinde de yer alıyorlardı. İşçilerin taleplerini sırtlarını çevirmişlerdi.

Bıçak kemiğe dayandı

Temmuz günleri öncesinde kitlelerin tahammülü tükenmişti. Savaş, askerlerin yaşamını katlanılmaz duruma getirmişti. Bir Putilov işçisi, Menşevikler ve Sosyal Devrimcileri kastederek şöyle söylüyordu; “Yoldaşlar, biz işçiler ihanete daha ne kadar tahammül edeceğiz? Siz burjuvaziyle ve büyük toprak sahipleriyle pazarlık ediyorsunuz. Biz Putilov işçileri burada 30 bin kişiyiz... istediğimizi alacağız...”²

Tony Cliff *Lenin II-Bütün İktidar Sovyetlere* adlı muazzam eserinde, sözle eylem arasındaki tutarsızlıkların katlanılmaz hale gelerek Temmuz ayaklanmasına yol açtığı altını çizer: “Yüzyıllardan sonra nihayet uykusundan uyanmış insanlar, uzlaşmacı liderlerin, ekmeğe, toprağa, barışa, ulusal baskılardan kurtuluşa olan açlıklarını gidermeleri için sabırlı ve pasif bir şekilde beklemeyeceklerdi.”³

3-4 Temmuz günlerinde Putilov fabrikası ve Kronstand askerlerinin başını çektiği kitlelerin hükümeti düşürmek için başlattığı ayaklanma girişimi, baskı ve gericiliğin güçlenmesine yol açtı. Kerensky'nin başkanlığındaki Geçici Hükümet, Temmuz ayaklanmasında silahlanmış birliklerin ve işçilerin silahsızlanması için harekete geçti. Ayaklanmada yer alan askerlerin tutuklanması ve birliklerin tasfiyesine yönelik bir kararname yayınladı. Lenin'in Alman ajanı olduğunu, Bolşeviklerin askerlerin cepheye gitmesini engellediğini söyleyen bir karalama kampanyası başlattı. Lenin ve Zinovyev saklanmak zorunda kalırken, Troçki, Lunaçarski gibi önde gelen Bolşevik liderler “sosyalistlerin” içinde yer aldığı geçici hükümet tarafından tutuklandı.

1 Lenin, 2016, s.46

2 Troçki, 1998, s.57

3 Cliff,1994, s.314

Kerensky'nin suya düşen diktatörlük hayalleri

Temmuz günleri kapitalistlerin de tahammülsüzlüğünü ortaya çıkardı. Örgütlü işçi sınıfını ezecek, güçlü, demirden bir yumruk ihtiyacı burjuva safların Kerensky'nin etrafında toplanmasına yol açtı. Kerensky Hükümeti olağanüstü yetkilerle donatıldı. Kerensky, askeri bir darbeyle Sovyetleri dağıtacak, kendisi de açık bir diktatörlüğün başına geçecekti. Bunun için General Kornilov ile anlaştı. Oysa, Rusya'da devrim başlamış, savaş nedeniyle ekonomi çökmüş, devlet mekanizması iyice bozulmuştu. Sınıflar arasındaki yaşanan çatışmaların boyutu Kerensky'nin boyunu çoktan aşmıştı.

Nitekim, Sovyetleri etkisiz bırakmak için düzenlediği, Moskova Konferansı'nda egemen sınıfın tüm kesimleri Kerensky'nin değil, General Kornilov'un etrafında toplandı. Konferans, Kornilov'un Sovyetleri ve Bolşevikleri ezecek güç olarak ortaya çıktığı bir gösteriye dönüştü. Hükümet düzeni sağlayamadığı ve mülkiyeti güvence altına alacak önlemler almadığı için eleştirilerin odağı oldu. Kornilov sığınacak tek limandı. Sağcıların “siz artık bizim birlik simgemizsiniz, biz birleştik, Rusya'yı kurtarın”⁴ sözleri de karşı devrimin gelmekte olduğunu kanıtlıyordu.

Kornilov darbesi, Bolşeviklerin taktiği

Ağustos 1917'de Kornilov darbe yapmak üzere harekete geçti. Cepheledeki bütün birlikleri toparlamaya başladı. Kendisini devirme planlarını son anda öğrenen Kerensky, Kornilov'u başkumandanlıktan aldı.

Petrograd'a doğru yürüyüşe geçen Kornilov'un hedefinde örgütlenmiş işçi sınıfı ve Bolşevikler vardı. Bolşevikler, kendileriyle ilgili karalama kampanyaları yapan, parti kadrolarını tutuklatan Kerensky ile fiili bir ittifak kurmakta bir an bile tereddüt etmedi. Bolşevikler darbeyi yenmek için Sosyal Devrimciler ve Menşeviklerle ortak eylem birliği çağrısı yaptılar. Parti liderliğine hala inanan işçiler devrimi savunmak istiyorlardı.

“Kornilov'a karşı savaşıyoruz, fakat Kerensky'i desteklemiyoruz. Aksine onun güçsüzlüğünü sergiliyoruz”⁵ sözlerinden de anlaşılacağı üzere Lenin ne yapılması gerektiğini çok iyi biliyordu. Troçki de Bolşeviklerin politikasını şöyle özetlemişti: “Tüfeği Kerensky'nin omzuna koyup Kornilov'a ateş edin. Kerenski'yle daha sonra hesaplaşılacak.”⁶ Birleşen işçilerin darbeyi engellemesiyle Bolşevikler hemen, darbeci generallerin görevden alınması, işçilerin silahlandırılması ve tutuklu bulunan Bolşeviklerin salıverilmesi gibi önlemler

4 Rabunowitch, 2010, s.139

5 Cliff, 1994, s. 363

6 Troçki, 1998,s.240

alınmasını istediler. Sağ kanat Menşeviklerden Weins-
tein, bir askeri devrimci komite kurulmasını önerdi.
Posta ve demiryolu işçileri harekete geçirildi. Trenler
yanlış rayları izledi. Lokomotifler bozuldu. Telgraflar
yerlerine ulaşmadı.

Birlikler, gerçek görevlerinin ne olduğunu anlatan
ajitatorlarla karşılaştı. Dört gün içinde yenilmez gibi
görünen darbeci güçler kumdan kaleler gibi dağıldı.

Her yer Bolşevizm

Kornilov darbesinin yenilgisi Kerensky'nin de sonunu
getirdi. Binlerce Menşevik ve Sosyal Devrimci asker
ve işçi Bolşeviklere katıldı. 1 Eylül'de Petrograd Sov-
yeti Bolşeviklerin "Bütün iktidar Sovyetlere" önerisini
kabul etti. Ardından Finlandiya, Moskova ve diğer
Sovyetler'de bu öneri kabul edildi. 9 Eylül'de Petrograd
Sovyeti Merkez Yürütme Kurulu'nda Bolşevikler çoğun-
luğu kazandı. Troçki Sovyet başkanı seçildi. Sağcı bir
Menşevik tarafından önerilen Askeri Devrimci Komite
ise Ekim devrimini gerçekleştiren organ oldu. Darbenin
yenilmesine yol açan mücadeleyi örgütleyen Bolşevik-
ler, Ekim Devrimi'nde yönlendirici olmasına sağlayan
güveni tüm işçi sınıfına verebilmiş oldu.

1920 Kapp Darbesi

Almanya'da 1918-23 yılları arasındaki devrimci süreçte,
kuşkusuz en önemli olay 1920'de gerçekleşen Kapp
Darbesi ve darbeye karşı işçilerin mücadelesidir. Al-
man Sosyal Demokrat Partisi (SPD), Komünist Partisi
(KPD) ve Bağımsız Sosyal Demokrat Parti (USDP)
üyesi işçilerin aşağıdan mücadelesi sonucunda dağıtılan
darbe girişimi, birleşen işçilerin gücünü gösterdi.

Kapp Darbesi, Sosyal Demokrat Partiye karşı ya-
pıldı. SPD, monarşinin çöktüğü, devlet kurumlarının
dağıldığı günlerde burjuvazinin imdadına yetişmiş,
işçi hareketi üzerindeki hegemonyasını kullanarak, işçi
konseylerini etkisizleştirmeye çalışmış, yapamadığında
da karşı devrimci güçleri harekete geçirmişti. Ocak
1919'da Berlin'de bir ayaklanmaya kışkırtılan işçiler
SPD tarafında çağrılan askerler ve Freikops birlikleri
tarafından bastırılırken, Rosa Luxemburg ve Karl
Liebknecht katledilmişti. SPD, sosyalistlerin gücünü
kırpıp, devrimin ilerleyişini engelledikten sonra burjuvazi
tarafından gözden çıkarılmıştı.

İşçilerin birliği darbeyi yendi

SPD'li yöneticiler başkenti darbecilere teslim etmişlerdi
ama SPD üyeleri, sosyal demokrat işçiler, sendikacılar
darbeye karşı harekete geçtiler. Genel grev çağrısı bütün
ülkeye yayıldı. Trenler işlemedi, elektrik ve gaz şebeke-
leri çalışmadı. Dört gün sonunda darbeciler çekilmek
zorunda kaldılar. Karşı devrimci güçlerin saldırısı
işçilerin ayaklanmasına yol açmıştı. Takvimi Kasım
1918 öncesine döndürmek isteyen generaller, yeni bir

devrimin başlamasına neden oldu. Kapp Darbesi'nin
tüm işçi sınıfını tehdit ettiğini gören işçiler, darbeyi
mümkün kılan iktidar yapısının yerine kendi iktidar
yapılarını oluşturmaya başladılar.

Burjuvazinin imdadına SPD yetişti

SPD yöneticileri kendilerine silah çevirmiş darbeci-
lerden çok ayaklanan işçi sınıfından korkmaktaydı.
Darbeci generallerle uzlaştıktan sonra, grev ve işgallere
karşı harekete geçtiler. Ayaklanan işçileri vahşi bir
şekilde katlettiler. İşçi sınıfı darbeye karşı başarılı mü-
cadelesiyle çok önemli fırsatlar yakaladı. Pek çok yerde
iktidar organları olan konseyleri kurdu, yeni mevziler
edindi. Eksik olan tek şey Rusya'daki gibi darbe karşıtı
mücadelede kendisini kanıtlayan sağlam bir liderlikti.
Komünist Partisi çok az bir güce sahipti. Ama sayısal
nitelikten çok KPD'nin asıl sorunu politik tutumlarının
yanlışlarla dolu olmasıydı. Darbe sosyal demokratlara
karşı yapılmıştı. KPD durumu iki karşı devrimci güç
arasındaki kavga olarak tanımladı. Bir bildiri yayım-
layarak, işçilerin Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'i
öldüren hükümet için parmağını bile kıpırdatmayaca-
ğını söyledi. Oysa Bolşevikler Kornilov darbesine karşı
mücadelenin önderliğini yapmış, mücadele içinde işçi-
lerin Sosyal Devrimciler ve Menşeviklerden kopmasını
sağlamışlardı. KPD darbeye karşı grev yapan işçilerin
çok gerisinde kalarak, işçileri reformist liderliklerin
insafına bıraktı. KPD'nin sekte tutumu darbecilerin de
odağı haline gelen SPD hükümetinin yeniden güçlenip,
hareketi ezmesine yol açtı.

1973 Şili Darbesi: Halk Cephesi, işçi sınıfının felaketine neden oldu

11 Eylül 1973 tarihinde Salvador Allende'nin liderliğini
yaptığı Halk Cephesi hükümeti, General Pinochet'in
başını çektiği bir darbe sonucunda devrildi. Darbenin
sivri ucu Allende Hükümeti'ne yönelse de asıl hedefte
işçi sınıfı vardı. Allende'yi iktidara getiren işçi hareketi,
kazanımlarını korumak için ileri bir atılım yaparak,
mücadele örgütlerini kurdu. Sınıf mücadelesinin geldiği
boyut, burjuva toplumunun varlığını tehdit edecek
düzeye gelmişti. Egemen sınıf, ABD'nin desteğiyle işçi
hareketine karşı kanlı bir darbe gerçekleştirdi. Darbenin
ardından tam bir devlet terörü uygulandı. Onu takip
eden 12 ayda 30 bin insan öldürüldü. Etkileri nesiller
boyu sürecek darbede İşçi sınıfının en bilinçli en cesur
önderleri yok edildi.

Diktatör Pinochet, Türkiye'de 12 Eylül general-
lerinin yaptığı gibi bir anayasa yazdı. Ve bu sayede
yaşam boyu senatör görevini üstlenerek eceliyle öldü.
Bu darbeci yapı aynı zamanda kamu kaynaklarının
yağmalanmasını, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmet-
lerin özelleştirilmesini, yeni liberal politikaların hayata
geçirilmesini garanti altına aldı.

Halk Cephesi ve devlet

1970 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde, Sosyalist Parti (SP) ve Komünist Parti (KP)'nin oluşturduğu Halk Cephesi adayı Salvador Allende oyların yüzde 36'sını aldı. Allende başkanlık koltuğuna oturmak için burjuvaziyle "Güvenceler Tüzüğü" imzaladı. Buna göre Allende Hükümeti, devlete ve devlet yapılanmasına saygı gösterecek; kiliseye, kitle iletişim araçlarına ve orduya dokunmayacaktı.⁷

Güvenceler tüzüğü'nün imzalanması Şili'de köklü bir değişimin olmayacağı anlamına gelmekteydi. Ancak Allende "halkın iktidarı"ndan bahsediyor, KP de "iktidar alanını" ele geçirdiğini iddia ediyordu. KP ve SP'nin dışında kalan sol kanat partiler de Allende'nin bahsettiği "güvenceler" kısmını sorgulamadılar. Devlet aygıtını "kitlesele tarzda kullandıklarını" iddia ettiler. Oysa, Marx, Paris Komünü deneyimlerini aktardığı *Fransa'da İç Savaş* adlı eserinde mevcut devlet aygıtının parçalanıp, yerine işçi devletini koymanın işçi sınıfı için bir zorunluluk olduğuna işaret etmişti. Allende ve KP ise parlamentoda çoğunluğu elde etmek suretiyle aşama aşama, başta ordu olmak üzere devlet üzerinde denetim kurabileceklerini düşündüler. Lenin *Devlet ve Devrim*'de sınıf çatışmasının ürünü olarak doğan devletin, kapitalist toplumda sömürücü azınlığın, çoğunluk olan işçi sınıfı üzerinde kurduğu baskı aygıtından başka bir şey olmadığını anlattı. Kuşkusuz bu baskı mekanizmasının omurgasını oluşturan ordu, sermeye birikim koşullarının devamının güvencesidir. Halk Cephesi hükümeti ordunun tarafsız kalabileceğini iddia etti. "Güvenceler"den çok daha fazlasını yaptı. Silahlı kuvvetlerin yetkilerini arttırdı. Komutanların maaşlarına zam yaptı. Generallere kabinesinde yer verdi. "Vatansever" ordunun kabinede yer almasını burjuvaziden kurtulmanın bir göstergesi olarak tanımladı. "Sınıflar üstü devlet" anlayışı işçi sınıfının felaketine yol açtı.

Dipten gelen dalga

Allende'nin verdiği "güvenceler" burjuvaziyi teskin edemedi. Daha önemlisi kentlerde işçilerin ve topraksız köylülerin yükselen mücadelesi yüreklerine korku saldı. Allende'nin seçilmesi işçi kitlelerine ileri atılmak için güç verdi. Allende başkanlık sarayına oturdu diye kimse kenara çekilip beklemek istemiyordu. Tarım reformu vaadinden cesaret alan topraksız köylüler, arazi işgallerini arttırdı.

Halk Cephesi hükümetinin birinci yılında mavi yakalı işçi ücretlerinde yüzde 38, beyaz yakalı işçi ücretlerinde yüzde 120 artış yaşandı. İşsizlik yüzde 10'un altına düştü. Öte yandan ücret artışları ekonomiye de canlanma olarak yansdı.⁸ Öğrencilere

parasız süt dağıtımını, toprak reformu gibi bir dizi reform gerçekleştirdi. Bazı büyük sanayi kuruluşlarını ve bankaları tazminat ödeyerek devletleştirdi. 1971 yılında en temel gelir kaynağı bakır madenlerinin devletleştirilmesiyle iktidarın birinci yılındaki görece sükûnet ortamı sona erdi. Aslında "çatışmasız" geçen bu süreçte burjuvaların bir kısmı sermayelerini yurtdışına aktarmış ve hiçbir yatırım yapmamıştı. Pek çok yerde fabrikalara giren para kaynağı devlet destekleriydi. İşçilerin yükselen hayat standardı sonucunda tüketim talebindeki artış orta sınıfın yürüttüğü sistemli stokçuluk nedeniyle şiddetlenen arz darlığına yol açtı. Arz darlığı ve güvensizlik sermayenin hükümete saldırması için olanak sağladı. Nitekim sağcı partiler "Boş Tencerelerin Yürüyüşü" adlı verilen ellerinde boş tencereleri sallayan yüzlerce orta sınıf mensubunun katıldığı bir gösteri düzenledi. Gösterinin komik yanı çoğunun yanlarında hizmetçilerini de getirmiş olmalarıydı. Orta sınıfı hareket geçiren bu gösteri işçi sınıfını denetim altında tutma konusunda hükümete güvensizliği açığa çıkardı. Allende sınıf hareketini denetim altına alamıyordu. Sadece 1971 yılının Ocak ve Aralık ayları arasında 1.278 toprak işgali, 1758'e varan grev gerçekleşmişti.⁹

İşçiler öz örgütlerini kuruyor

1972 yılı Haziran'ında, 22 tutuklu önderin salıverilmesi ve sorumlu yargıcın görevden alınması talebiyle başkent Santiago'da gerçekleşen büyük yürüyüşü grev dalgası izledi. Grevler sonucunda "dişli kayışı-cordon" denilen yeni bir tip örgütlenme ortaya çıktı. Cerrillos'daki cordon Temmuz başında bir bildiri yayımladı ve işçilerin üretim üzerinde denetim kurmalarını ve parlamentonun yerine işçi meclisinin getirilmesini talep etti. Hareket, soldaki partilerin çok ilerisindeydi. İşçiler yeni bir toplumsal örgütlenmenin siyasi organlarını yaratmaya başladılar. Ama sol işçilerin yeni türden örgütlerinin yarattığı olanakları görme ufkuna sahip değildi. SP ve KP cordonlarla arasına mesafe koydu. Allende, "anayasal kurallara" saygılı davranılması gerektiğini düşünüyordu.

İşçiler birleşiyor

İşçilerin aşağıdan mücadelesini kontrol edemeyen Allende'ye karşı burjuvazi harekete geçti. Allende'ye karşı ekonomik sabotaj kampanyası başlattı. Hükümeti devirmek üzere kamyoncular grevi tertiplendi. Amaç ekonomiyi felç etmek, kırsal ve kent arasındaki taşımacılığı durdurarak kentlerde gıda sıkıntısı yaratmaktı. İşçi sınıfının kitlesele mücadelesi karşı devrimci girişimi boşa çıkarttı. Fabrikalarda işçiler patronların sabotaj girişimlerine karşı koyarak, üretimi denetimleri altına aldılar. Öte yandan en varlıklı ailelerin

7 Barker, 2008, s.83.

8 a.g.e, s. 83-84

9 a.g.e, 2008, s.85

oğullarından oluşan faşist çeteler, sosyalistlere, öncü işçilere saldırdılar. Terör yoluyla hareketin mücadele gücünü kırmaya çalıştılar.

Hükümet burjuvazinin kendisine yönelttiği silahları değil, aşağıdan yükselen kitlesel işçi mücadelesini tehlike olarak gördü. Önce olağan üstü hal ilan edildi. Ardından işçilerin hareket etme yeteneğini kısıtlamaya üzere sokağa çıkma yasağı uygulamaya konuldu.

Darbe provası ve darbe

29 Haziran 1973'de Albay Roberto Souper komutasında bir tank alayı başkente girip, yönetime el koyduğunu ilan etti. Birkaç saat içerisinde binlerce işçi greve çıktı, fabrikalar işgal edildi. Sokaklarda ve fabrikalarda inisiyatifi ele alan işçilerin örgütlenme organları ortaya çıktı. Santiago-Centro adında yeni bir cordon örgütlenmesi tüm işçileri bir araya getirdi. Yeni bir devrimci durum ortaya çıkmıştı. Üretim, dağıtım, savunma ve toplumsal hizmetlerin tamamı işçi örgütlerinin eline geçti. Darbenin püskürtülmesinden sonra Allende tekrar olağan üstü hal ilan etti.

Ardından ulusal çapta operasyonlar düzenlendi. İşçi önderleri tutuklanıp, işkenceden geçirildi. İşgal edilen fabrikaları zorla geri alan Hükümet, generallerden oluşan yeni bir kabine açıkladı. Eylül 1973'de Başkanlık Sarayını bombalayan darbenin başındaki General Pinochet hükümetin kabinesinde yer alan generallerden biriydi.

Şili'de işçi sınıfı başka bir dünya için mücadeleye atıldı. İktidar organlarının nüvesi olan Cordon'ları inşa etti. Sermayenin saldırılarına karşı defalarca rüştünü ispatladı. Ama tüm sol yüzünü Halk Cephesi'ne çevirdi. Bu yenilgiyi CIA komplosuyla açıklamak Halk Cephesi politikasının sorumluluğunu gizlemeye yarar. Reformizm devrimci bir durumda burjuva devlet aygıtını savundu ve işçi hareketini ezmek için devletin silahlı güçlerini kullanmaktan çekinmedi.

Türkiye'de işçi sınıfına yapılan en kapsamlı saldırı: 12 Eylül 1980 darbesi

1980 Eylül ayına gelirken, ordunun ülke siyasetine tam anlamıyla el koymasını gerektirecek bütün koşullar neredeyse tamamıyla bir araya gelmişti. Egemen sınıf derin bir temsil kriziyle karşı karşıyaydı. İşçi sınıfı ekonomik krizin etkilerine karşı güçlü bir direniş içindeydi. Krizin çözümü için işçi sınıfının pazarlık gücünün ortadan kaldırılması, bunun için de sendikaların ve sol hareketin ezilmesi gerekirdi.

Sermaye ve ordu

Türkiye'de asker ve sivil bürokrasi yeni bir sermaye birikim rejimi inşasında etkili bir rol oynadı. Sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yapılması gereken

dönüşümler ordunun devreye girdiği olağanüstü rejimler altında gerçekleştirildi. 1950'li yıllarda sanayi sermayesiyle, tüccar ve toprak sahiplerinden oluşan sermaye bloku arasındaki çatışma 1960 darbesine yol açtı. 1960'ların sonundan itibaren siyasal kutuplaşmanın yol açtığı temsil krizi ve işçi hareketinin yükselişe geçmesi, 1971 darbesine yol açtı.¹⁰

1971 darbesi, askeri vesayet altında sermayenin önündeki engellerin temizlenmesi açısından başarılı olamadı. 10 yıl sonra ordu yarım bıraktığı işi tamamladı. Emir komuta zinciri altında gerçekleşen darbe sonucunda, ordu siyasal ve sosyal yaşamın tamamında hâkim konuma yükseldi.

Tony Cliff kapitalist toplumda ordunun sermaye ile ilişkilerini şöyle özetliyor:

Silahlı kuvvetlerin kapitalizme hizmet ettiği doğrudur ancak, bu durum generallerin topluma dayatmaya çalıştığı kendilerine ait çıkarları olmadığı anlamına gelmez. Bir kapitalist kendi çıkarlarını savunmak için gangster çalıştırabilir. Ama bu durum gangsterin kendi çıkarları olmadığı anlamına gelmez. Ekonomi bir toplumun altyapısıdır, askeri kuvvetler ve politika üstyapının bir parçasıdır. Üstyapının altyapıya etkisi vardır. Türkiye'de generaller devasa büyüklükte bir ordu beslemek istiyor. Bu büyüklük, Türkiye'de birçok kapitalistin arzu ettiğinin çok daha üzerinde bir büyüklüktür.¹¹

Gerçekten de her darbe sonrası ordunun ekonomik gücü arttı. 1980 darbesi sonrası OYAK, Türkiye'nin büyük sermaye kuruluşlarından biri durumuna yükseldi. Ordu iktidara gelir gelmez, meclisi feshetti ve hükümeti kapattı. Siyasal partilerin faaliyetlerini durdurdu. Yeni bir anayasa hazırlığına girişti. Günümüzde de varlığını sürdüren 1982 anayasası anti-demokratik baskı koşullarında gerçekleşti. Kenan Evren ve darbeci generaller 2010 yılında yapılan referandum sonucunda yargılandı.

Türkiye ekonomisinin yapısal döngüsü:

Borç krizi

Türkiye 1977-79 yılları arasında derin bir borç kriziyle çalkalanıyordu. OECD 1979 yılında vermeyi taahhüt ettiği 989,3 milyon dolar kredinin yalnızca

10 1960'tan sonra Dünya'da esen 68 hareketi Türkiye'ye de yansdı. İşçi hareketi sendikal ve siyasal örgütlülük düzeyi gelişerek toplumsal yaşamda belirleyici güç konumuna yükseldi. TİP'in kurularak parlamentoya girmesi, DİSK'in kurulması işçi hareketi açısından bir milat oldu. 15-16 Haziran direnişi, işçi sınıfı için büyük bir kalkışmaydı. 1971 askeri cuntası işçi sınıfı hareketini parçalamaya, sendikaların etkisini daraltmaya çalıştı, TİP kapatıldı, solcular hapse atıldı, öğrenci liderleri idam edildi.

11 Cliff, 2014. <https://tonycliffarsivi.wordpress.com/tag/tony-cliff-silahlanma/>

253,7 milyon dolarını ödedi¹². Enflasyon rakamları yüzde 79'lara ulaşmış, hazine boşalmıştı. Akar yakıt bulunamıyordu. Uzun tüp ve gaz kuyrukları ve elektrik kesintileri yaşanıyor. Bu koşullarda Türkiye ekonomisinde köklü bir değişim anlamına gelen "24 Ocak Kararları" IMF tarafından dayatıldı. 24 Ocak Kararlarını dönemin azınlık hükümeti AP'nin başındaki Demirel imzaladı. Emekçiler için "acı reçete" anlamındaki kararlar doğrultusunda; yüzde 49'luk bir devalüasyona gidildi. Böylece IMF'den gelecek kredilerin yolu açılmış oldu¹³. Ancak, bu kararların uygulanması için siyasal alanda ve üretim süreçlerinde mutlak bir otoriteye ihtiyaç vardı. Marx'ın da yazdığı gibi burjuvazinin kendi varlığını sürdürmek için atacağı ilk eşya parlamento oluyor. "Parlamentar rejim her şeyi çoğunluğun kararına teslim eder, peki parlamento dışındaki büyük çoğunlukların kendileri de karar vermek istemezler miydi? Devletin tepesinde keman çalındığı zaman, aşağıdakilerin oynamaya koyulmalarını nasıl bekleyebilirsiniz?"¹⁴ Sermaye açısından ekonomik krizin geldiği aşama "aşağıdakilerin oynamasına" tahammül gösteremeyeceği boyutlardaydı.

Tek engel işçi sınıfı

24 Ocak Kararlarının uygulanmasını önleyecek tek güç işçi sınıfıydı. Bu dönem solun kitleselleşmesi açısından önemli atılım yıllarıydı. Aşağıdan gelen basınç öyle güçlüydü ki, CHP kendini "ortanın solunda" olarak tanımladı. DİSK'in üye sayısı 500 bine ulaşmıştı. 1976 yılında, 1 Mayıs'ta Taksim'de toplanan 200 bin DİSK üyesine Türk İş'ten kopup katılan 26 sendika üyesinin de katılmasıyla işçi sınıfı en büyük toplumsal güç olduğunu kanıtladı. Öyle ki, ordu tarafından gündeme getirilen Devlet Güvenlik Mahkemeleri işçi sınıfının kitlesel gösterileri sayesinde kaldırıldı.

Faşist tırmanış ve işçi hareketi

1977 yılında işçi hareketinde gözle görülür bir yükselme yaşandı. Her yerde grevler, fabrikalarda ve okullarda işgaller yaşanıyor, mücadele sertleşiyordu. Sadece 1977 yılında grev sayısı 167, greve katılan işçi sayısı 60 bin, iş günü kaybı, 6 milyona ulaştı¹⁵. DİSK 1 Mayıs 1977'ye, Milliyetçi Cephe hükümetine karşı gövde gösterisine hazırlanıyordu. Tek hazırlık yapan DİSK değildi. 1 Mayıs 1977, kontrgerilla tarafından örgütlenen 39 işçinin yaşamını kaybettiği bir katliama dönüştürüldü.

12 a.g.e, 2005, s.169

13 Akar, Bila, Birand,2001, s.140

14 Marx, 2002, s.64

15 Petrol İş, 1988, s.274

Sonrasında da faşist saldırılar ve faili meçhul cinayetler tırmanışa geçti. MHP ve devlet tarafından organize edilen yapılar, grevlere, mitinglere, öğrencilere, gazetecilere, aydınlara saldırıyor, her yerde çatışmalar ve ölümler yaşanıyor. Sokak terörünün net bir hedefi vardı: Geniş işçi kitlelerini yıldırma. 1978 yılında DİSK'in çağrısıyla düzenlenen "Faşizme İhtar eylemi" iki saatlik iş bırakma olarak örgütlendi ve eyleme 1 milyon işçi katıldı. Aynı yıl yaşanan Maraş katliamı sonrasında DİSK önderliğinde yapılan protestoya 500 bin işçi katıldı. Maraş katliamı sonrasında ilan edilen sıkıyönetim altında da faşist saldırılar durmadı. Temmuz 1980'de Maden-İş Sendikası Başkanı Kemal Türkler'in katledilmesinin ardından 1 milyon işçi üretimi durdurdu. Faşist tırmanışı durdurabilecek tek güç birleşik işçi mücadelesiydi. Ne yazık ki, DİSK önderliği işçi hareketini mobilize etmekten imtina etti.

Geliyorum diyen darbe

Tariş İşletmelerinde çalışan işçileri işten atıp yerine faşist kadroları yerleştirmek istemesi üzerine, önce Tariş işletmelerinde yaşanan grev ve işgal dalgası ordunun da hareket geçmesi için bir işaret fişegi oldu. Saldırıları işçi hareketinin moralini bozmuştu ama gücünü kıramamıştı. Darbenin arifesi 11 Eylül akşamında bile 100 bin işçi grev çadırlarındaydı. "Geliyorum diyen" darbeyi durdurmak üzere işçi sınıfına güç ve moral verebilecek bir örgütlenmenin bulunmadığı koşullarda darbe gerçekleşti.

12 Eylül darbesi işçi sınıfına ve sola karşı yapıldı. Başta DİSK olmak üzere Türk-İş hariç tüm dernekler ve sendikalar kapatıldı. Grevler yasaklandı. Öncü ve sosyalist işçilerden oluşan binlerce sendika aktivisti tutuklandı, işkencelerden geçirildi. İşçi sınıfının kazanımları askeri diktatörlük altında bir gecede yok edildi. Ücretler Yüksek Hakem Kurul tarafından belirlendi. Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu yeniden düzenlendi; sendikalaşmanın önüne iş kolu barajı getirildi. Kıdem ve ihbar tazminatları kırıldı, yıllık izinler düşürüldü, ikramiyelere son verildi.

Mısır'da devrim –karşı devrim ve zorunlu dersler

Mısır'da 25 Ocak 2011'de başlayan devrim, Temmuz 2013'te gerçekleşen askeri darbeye kesintiye uğratıldı. Yıllar sonra yapılan ilk özgür seçimlerde çoğunluk sağlayan Müslüman Kardeşler ve lideri Mohamed Mursi, darbeci general Abdüfettah El Sisi tarafından azledildi. Darbenin sivri ucundaki hedef bu kez Müslüman Kardeşlerdi. Önce Mursi kaçırıldı ve hapsedildi, protestolar sırasında 2000 destekçisi katledildi. İzleyen günlerde yüzlerce Müslüman Kardeşler üyesi ölüm cezasına çarptırıldı ve on binlercesi hapsedildi. Mübarek rejiminden daha beter bir rejim inşa edildi. Grevler, toplantılar ve gösteriler yasaklandı. Kitle

hareketinde öncü rol oynayan gençlik ağırları, sol aktivistler tutuklandı.

“Dünyayı sarsan 18 gün”

Mısır devrimini ateşleyen, Mübarek rejiminin son on yılında uyguladığı neoliberal politikalar. 2008’de dünya ekonomisinin çökmesi, 2011 devriminin başlıca tetikleyicisi oldu. Mısır’da milyonların kapitalizme meydan okuması, dünya çapında egemenlerin yüreğine korku salarken, aktivistlere ilham kaynağı oldu. Tahrir Meydanı dünya tarihinin neredeyse en kalabalık kitle mobilizasyonuna tanıklık etti. Milyonlar, “dünyayı sarsan 18 günde” 40 yıllık Mübarek diktatörlüğünü yerle bir ettiler. Devlet aygıtına esaslı darbeler vuruldu. Göstericiler, Devlet Güvenlik İstihbaratı (SSI) ofislerini ve hapishaneleri işgal ettiler. 60 yıldır birbirini izleyen baskıcı rejimlerin uyguladığı baskı ve denetimden kurtulan işçi sınıfı ve yoksullar gerçekten demokratik bir toplum inşa etme fırsatı yakaladılar. İşçiler bağımsız sendikaları tanımaya başladı. Binlerce yöneticinin, devlet sendikaları yetkililerinin, iş yeri güvenlik görevlilerinin ve polislerin görevden alınması sağlandı. Her yerde kitleler “ekmek, özgürlük ve sosyal adalet” çağrısı yaptı.

Hareketin motor gücü, işçi sınıfı

Mısır devrimi 2011’de Tunus’ta başlayan ve tüm Arap coğrafyasını saran devrimin en önemli parçasıydı. Hareket kendiliğinden patladı. Ancak içinde pek çok mücadele ve örgütlenme barındırmaktaydı. İşçi sınıfı, Mübarek rejimini zayıflatan hareketin en önemli bileşeni. 2004’ten 2010’a kadar 2.716 grev gerçekleşti, grev ve gösterilere 2,2 milyon işçi katıldı. Bunların en etkili, Mahalla al Kubra’da bulunan Mısır İplik ve Dokuma Şirketi’ne ait dev işletmeleri saran grev dalgası ve bunu takip eden, vergi tahsildarları tarafından gerçekleştirilen, yüzde 325 zamlı sonuçlanan 11 günlük oturma eylemidir.

Tahrir meydanını dolduranların büyük bir kısmı işçilerden oluşuyordu. Dahası İskenderiye’den Kahire’ye, Süveyş’e tüm ülke grevlerle ve işçi gösterileriyle sarsıldı. Sağlık çalışanları, Telecom, Petrol, gübre ve çimento kanal, temizlik, demiryolu, tekstil işçilerinin tamamı grev dalgasına katıldılar.

Genel grevler, ordunun direnme gücünü kırdı ve geri çekilmesini sağladı. Mübarek rejimini yıkan işçiler, devlet güdümünde yozlaşmış sendikaları da çözdüler. Sendika aktivistleri tarafından Mısır Bağımsız Sendikalar Federasyonu (EFITU) kuruldu. Emlak vergisi tahsildarları, pek çok küçük bağımsız sağlık teknisyenleri, öğretmen sendikaları, 8,5 milyon üyeli emekliler derneği ve çeşitli sanayi sektörlerinden bağımsız işçi temsilcileri, bağımsız sendikalara katıldılar.¹⁶

16 Beinin, 2020.

Tehlikeli uzlaşma

Mübarek rejiminin düşmesini takip eden günlerde değişim talepleri artarak devam etti. Mübarek öncesi ve sonrası kurulan liberal, reformist partiler hemen hepsi devrimin dilini benimsedi. Kitle hareketinin etkisi, hepsinin politik beyanlarında ve manifestolarına yansdı. Yapılan ilk özgür seçimlerde Müslüman Kardeşler (MK) parlamentoda çoğunluğu sağladı.¹⁷

Cumhurbaşkanı seçilen Mursi ordu ile uzlaştı. Ordunun başına Tantawi’nin yerine Abdüfettah El Sisi’yi getirdi.

Mursi devrimin taleplerini yerine getirmediği gibi, Mübarek döneminden kalan baskı aygıtını aynen devam ettirdi. Rüşvet, yolsuzluk ve adım kayırmaların devam etmesi kitlelerde hayal kırıklığı yarattı. Özellikle İslami gelenekten gelen Mursi’nin, yetkilerini sınırsız hale getirmeye çalışması, Müslüman Kardeşler’in belediyelerde ve devlet aygıtı içerisinde kadrolaşmaya gitmesi ve bu adımların İslamcı bir parti tarafında atılması, “teokratik bir düzene gidiliyor” korkusu yarattı.

Ekonomik kriz Mursi döneminde iyice derinleşti. Mısır’ın temel gelirini oluşturan turizm çöktü. Devletin döviz rezervleri tükenmeye başladı. Ocak 2013’de Mısır’ın para birimi yüzde 10 değer kaybetti. Mübarek rejimine kıyasla işsizlik yüzde 14’e turmanırken, istihdam yok denilecek kadar azaldı.

Devrimin taleplerinden uzaklaşan liderlikler

Mursi, kendisinin ve kurucu meclisin kararlarını yargı muafiyetine tabi tutan kararname yayınladı. Kararnamelerin ardından muhalefet yeni kurulan Ulusal Kurtuluş Cephesi (NSP)’ne katılmaya başladı. Mursi kararnameyi geri çekmesine rağmen, muhalefetle gerilim çözülmedi. Mübarek destekçileri, yeni liberal kapitalist partiler ve bazı solcu partiler ordu yanlısı gösteriler için seferber oldular, El-Sisi’ye darbe yapması için meşruiyet sağladılar. Nitekim 2013’de gerçekleşen darbenin ardından liderlerin aylardır orduyla görüştüğü ortaya çıktı.¹⁸

17 *İslam Ansiklopedisi*. 1928 yılında kurulan Müslüman Kardeşler, muhalefet hareketinde köklü bir geleneğe sahip yapılanmalardan biridir. Çeşitli dönemlerde aylık, haftalık, on beş günlük sayısı 10’u bulan yayınlarıyla, 1954 yılında 254’ün üzerinde şubesiyle önemli bir kiteselliğe sahipti. MK, Sanayi ve ticari faaliyetler sürdüren şirketlerden elde ettiği gelirlerle yürüttüğü okul, sağlık ocağı gibi sosyal yardımlar sayesinde, kent yoksulları ve işçi sınıfı üzerinde etkiliydi. 1952 yılında Cemal Abdünnâsır’ın başını çektiği “Hür Subaylar” darbesi, onu takip eden Enver Sedat ve Mübarek dönemlerinde, on binlerce üyesi tutuklandı, yayınları ve şubeleri kapatıldı. Baskıya maruz kalmasına rağmen, kiteselliğini koruyabildi, 1990’lı yıllardan itibaren de parlamentoda başarılar elde etti.

18 Marfleett, 2017, Egphttps://isj.org.uk/neoliberalism-the-state-and-revolution-the-case-of-egypt/

Mursi'ye karşı oluşturulan Tamarod (Asi) hareketi ve Ulusal Kurtuluş Cephesi, karşı devrimi başlatmaya yönelik stratejinin parçası oldu. 2013 yılında genç Nasırcı aktivistler tarafından kurulan Tamarod kampanyası geniş bireysel aktivistler ve siyasi partiler tarafından destek buldu, eski rejimin üyeleri ve güvenlik görevlileri buraya katıldı. Subaylar, işadamları, devlet bürokrasisinin önemli figürleri yargıçlar, Mübarek düzeninin Ahmet Şefik gibi kalıntıları desteklerini açıkladılar. 30 Haziran'da Tamarod aracılığıyla organize edilen "ulusal protesto günü" çok büyük bir kalabalıkla gerçekleşti. Ordu, Mursi'ye, "halkın taleplerini karşılı" ultimatomu verdi.

25 Ocak ayaklanmasının talepleri, 30 Haziran 2013'te yoktu. Ekmek, özgürlük ve sosyal adalet talepleri, yerini "düzen" ve "yargı savunmasına" bırakmıştı. Devrimci Sosyalistler ilk kez Tahrir Meydanı'nda, ordunun müdahalesine karşı halkı uyaran dergilerini satamadılar, taciz ve saldırı ile tehdit edildiler. Meydandaki kitle tarafından sürekli orduya müdahale çağrısı yapılıyordu.¹⁹

30 Haziran 2013'te devasa Mursi karşıtı seferberliği, 3 Temmuz'da ordu tarafından gerçekleştirilen darbe izledi. 30 Haziranda Tahrir Meydanı'nda toplanan milyonlar, gerçekten Müslüman Kardeşlerin ihanetine öfke duymaktaydılar. Ancak, öfkeli kitleler, devrimin çalınmasının zeminini oluşturdular. Sonrasında ordu sokaklara egemen oldu. Rabia'a al-Adawiyah'da darbeyi protesto eden Müslüman Kardeşler'e yönelik katliamlar yapıldı.

Muhalefet ve ordu

Darbenin büyük bir kitle seferberliği üzerine gerçekleşmesi kafalarda karışıklık yarattı. Ama karışıklık yaratmasına asıl yol açan Mısır'daki Devrimci Sosyalistler hariç tüm muhalefetin darbeye destek vermesiydi. Bu partiler darbe sonrasında da Sisi'nin darbeye demokratik bir görünüm kazandırma hedefinin parçası oldular. Sisi'nin kabinesinde yer aldılar.²⁰ Mısır'ın önde gelen liberali ve Destour (Anayasa) Partisi kurucusu Muhammed El-Baradei cumhurbaşkanı yardımcısı oldu, daha sonra görevinden çekildi. Bir Nasırcı ve Destour'un kurucu üyesi olan Hüsam Eissa Yükseköğretim Bakanı oldu; reformist Sosyal Demokrat Parti'den Hazım El-Beblavi başbakan oldu. En çarpıcısı ise Halkçı Akım üyesi bağımsız sendika hareketinin kurucusu Kamal Abu Eita'nın Çalışma Bakanı olmasıydı.

Muhalefetin orduyu bir kurtarıcı olarak görmesinin özel bir nedeni de, Nasırcı fikirlerin orduyu

19 Bouharoun,2017.

20 2013, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/misir-da-gecici-hukumet-kuruldu-23748099>

ilişkin nostaljik yanılışmalara yol açmış olmasıdır.²¹ Oysa Mısır'da ekonominin yüzde 20'si Ordu'nun kontrolü altındadır. Özellikle Mübarek döneminde ordu inşaattan nakliyeye kadar çok çeşitli işletmeleri ve sermayeyi elinde tutmaktadır. Generallerin çıkarlarına dokunmadan sermayeye dokunulması düşünülemez bile. Solda da etkili Nasırcı nostalji, Mısır'da ordunun sermaye ile iç içe geçen ilişkisini örtmekten başka bir işe yaramadı.

Mursi de tıpkı 1973 Şili'de Halk Cephesi Lideri Salvador Allende gibi, orduyla anlaşma yaptı, Allende gibi kısa bir süre sonra kendi atadığı Sisi tarafından görevden uzaklaştırıldı, hapisanede hayatını kaybetti. Devlet aygıtının bir değişim aracı olarak kullanılmaya çalışılması felaketle sonuçlandı.

Öte yandan, Mısır solu, bir kitle hareketi olan MK'lerin çelişkili sınıf yapısını göremedi. Göremedi çünkü MK'lere baktıklarında "ortaçağ kalıntısı, gerici ve demokrasi karşıtı" bir hareket gördüler. Mısırlı Devrimci Sosyalist Sameh Naguib, örgütün belkemiğini oluşturan modern orta sınıfın, zengin kesimleri etkilediği kadar, muğlak sosyal adalet söylemlerinin yoksul kesimleri de etkisi altına aldığını söylüyor.²² Nitekim 25 Ocak devriminin ilk saatlerinden itibaren Tahrir meydanını dolduranlar arasında MK üyeleri de vardı. MK liderliği tabanının baskısı sonucu protestolara katılmak zorunda kaldı. Mısır solunun MK'ya yönelik bakış açısının pratik sonucu, burjuvaziyle bir ittifak arayışına girme pahasına MK ile savaşmak ve onu iktidardan göndermekti. Bu yaklaşım, darbe karşısında işçi sınıfını böldü, hareketin felç olmasına yol açtı.

Zorunlu dersler

Kapitalizmin krizlerle boğuştuğu, devrimci durumların ortaya çıktığı günümüzde kapitalist devlet aygıtının doğasının anlaşılması son derece önemli. Marx ve Engels devletin kapitalist sınıfın çıkarlarını güvence altına alan özel bir aygıt olduğunu söyledi. Rusya'da Ekim devriminin en yoğun olduğu dönemlerde Lenin, sınıflar arası uzlaşma fikriyle, devletin çatışmalara aracılık edip olumlu bir şekilde çözeceğine ilişkin fikirlerle mücadele etti. İşçi sınıfının kurtuluşu için devlet aygıtını yıkmının zorunluluk olduğunu anlattı. Mısır'da darbeye karşı işçi sınıfını seferber edecek, devrimci bir odağın küçük olması devrimin yarım kalmasına yol açtı.

21 Mısırda iki etkili siyasal gücün mirasçıları Komünist Partisi ve Müslüman Kardeşler 1952'de Nasır darbesini destekledi. Stalinizmin etkisindeki Komünist Parti değişimin "ilerici" kapitalist sınıfla ittifakıyla gerçekleşebileceği fikrinden hareketle, MK ise sömürge karşıtı olduğu gerekçesiyle darbeyi desteklemiş ama her ikisi de Nasır'ın kovuşturmasına uğramıştır.

22 Bouharoun,2017.

Kaynakça

- Akar, Rıdvan, Bila, Hikmet, Birand, Mehmet Ali, 2001, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Barker, Colin, 2008, *Devrim Provaları*, Çev. Umut Haskan, İrem Yılmaz, Yordam Kitap, İstanbul
- Beinin, Joel, 2020, "Arab workers and the Struggle for democracy" <https://jacobinmag.com/2020/05/arab-spring-workers-struggle-democracy-unions>
- Bouharoun, Jad, 2017, "Understanding the counter-revolution", <https://isj.org.uk/understanding-the-counter-revolution/>
- Cliff, Tony, 1994, *Lenin 2, Bütün İktidar Sovyetlere*, Çev. Tarık Kaya, Barnar Kutluğ, Z Yayıncılık, İstanbul.
- Cliff, Tony, 2014, "Kapitalizm ve Silahlı Kuvvetler", <https://tonycliffarsivi.wordpress.com/tag/tony-cliff-silahanma/>
- İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihvan-i-muslimin#1>)
- Kazgan, Gülten, 2005, *Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929-2009*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Lenin, V.I, 2016, *Devlet ve Devrim*, Çev. M. Halim Spatar, Celal Üster, Yordam Yayıncılık, İstanbul.
- Marfleet, Phillif, 2017, "Neoliberalism, the State and Revolution", <https://isj.org.uk/neoliberalism-the-state-and-revolution-the-case-of-egypt/>
- Marx, Karl, 2002, *Louis Bonaparte'nin 18. Brumaire'si*, Çev. Sevim Belli, Sol yayınları, Ankara
- Petrol iş 1988 yılılığı*
- Rabinowitch, Alexander, 2016, *Bolşevikler İktidara Geliyor*, Çev. Levent Konyar, Yordam Yayıncılık, İstanbul.
- Troçki, Lev, 1998, *Rus Devriminin Tarihi, Cilt 2*, Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, İstanbul.

İkinci Hayat üzerine bir deneme

Figen Dayıcık Fırat

Sınırdaki bekleyen göçmenler ve sınır tanımayan virüsler...

Nurdan Gürbilek

Zihnimizin, vicdanımızın kapılarını açmak için, soru sormak yeterli gibi. Konu sınırlar, göçmenler, ev, yer, yurt ise ve günümüz politikaları bunların üzerine kuruluysa, cevapsız soruların boynu bükük kalır.¹ Metis Yayınlarından çıkan “İkinci Hayat: Kaçmak, Kovulmak, Dönmek Üzerine Denemeler”inde Nurdan Gürbilek, ele aldığı konular, kişilere-konulara eleştirel bakışı, bunlara dengeli yaklaşımıyla bize sorular sorduruyor ve yolunu bu sorularla çiziyor:

İnsan yurda ne kadar ihtiyaç duyar?

İnsana ne kadar toprak lazım?

Evi dağılanın yurdu genişler mi?

Kitapta Nietzsche'nin, “Yolları yollara sormayı ve denemeyi sevdim hep. Bir sorma ve denemeydi benim tüm yürüyüşüm” sözüyle karşılaşırız. Bu söz, söylediğim bağlamdan çok farklı bir şey için seçilmiş olsa da, kitabın yazı serüveni ve Gürbilek'in yaklaşımı bu söz minvalinde gelişmiş gibi. “İkinci Hayat” üzerine tanıtım yazısı yazmak (yeterince iyi tanıtım yazıları da mevcut) kitabın sınırları içinde olacağından, denemelerin çağrıştırdıklarının bendeki izdüşümleri üzerinden bir şeyler yazmak istedim. Yani “denemenin denemesini” yazmak, kitabın sınırsız çağrışımları üzerinden gitmek, yeni sorular sormak istedim.

Ev ya da coğrafya

Yazar sunuş bölümünde, “ev, yurt, sınır, mahalle, toprak, coğrafya” kavramlarının Corona sonrası dünyada olumlu-olumsuz yeni anlamlar kazanacağını, sınırdaki bekleyen göçmenler ve sınır tanımayan virüslerin “yer” fikrini belirleyeceğini söylüyor. Ele alınan kavramlar yazarların, düşünürlerin nasıl deneyimlediği üzerinden tartışılırken zamanın ruhu ya da popüler kültürün bunları nasıl içerdği, alt ve üst yapısıyla toplumun

1 Altıok 2002, s. 206.

bunları nasıl biçimlediği, ideolojilerin olan biteni nasıl sunduğu üzerine değerlendiriliyor.²

Dünyada neler, nasıl değişecek bilinmez ama zamana güvenmek gerek.³ Hiçbir şey aynı kalmıyor, Trump'ın seçimleri kaybetmesi olumlu değişimlerden biriydi; mücadeleyle bir ırkçı durduruldu. Salgının etkisindeki dünyada siyasetçilerin gündemi değişti mi? Hayır. Doğa hâlâ talan ediliyor, bölgesel savaşlar devam ediyor, göçmenler çaresizce bekliyor. Pandemiyle birlikte ülkeler sınırlarını kapattı; Mart, Nisan, Mayıs aylarında dünya durdu. Bugünlerde ise sosyal hayat yasaklandı ama iş dünyası çalışmaya devam ediyor.

Yıllardır Afrika'da, Ortadoğu'da uygulanan sömürü politikaları yoksulluğu ve göç etmeyi zorunlu kıldı. Yaşamak için "ikinci hayat" yolculuğuna çıkan göçmenler Avrupa'ya varamadan Akdeniz ve Ege sularında yaşamını yitiriyor. Sorunun kaynağı olan devletler pandemi fırsatıyla yeni kararlar alma aşamasında. AB, üye devletlerin mülteci alma zorunluluğu kuralını kaldırmayı tasarlıyor. Avrupa Komisyonu'nun yeni göçmenlik anlaşması tasarısında, üye ülkelere zorunlu mülteci kotası uygulanması fikrinden vazgeçiliyor. Tasarı, üye ülkelerin, kendilerine gönderilen mültecileri kabul etmelerini veya ülkelere geri gönderilmelerinin sorumluluğunu üstlenmelerini öngörüyor. Mültecileri kabul etmeleri için üye ülkelere AB bütçesinden kişi başına 10 bin Euro teşvik ödenmesi de tasarıda yer alıyor. Ancak üye ülkelerin mülteci kabul etme zorunluluğu olmayacak.⁴

Yoksulluk, ayrımcılık sınır tanımıyor, zenginler sınır tanımıyor, sınırları çizen kapitalizm sınır tanımıyor.

"Sınırlar", on bölümden oluşan kitabın çarpıcı bölümlerinden biri. Bu bölüme Gürbilek, Saadat Hasan Manto'nun "Toba Tek Singh" adlı öykü kitabıyla başlar. Kitap, sınırlar üzerine, yerin bir gecede aşılmaz bir sınırla ikiye ayrıldığı bir büyük bölünmeden yedi yıl sonra yazılmış ve İngilizler Hindistan'ı terk ettiğinde, geride sadece sömürgeciye değil, birbirine karşı da bilenmiş topluluklardan oluşan bir ülke bıraktığı dile getirilmiş. Öykülerden birinde (delilerin mübadelesi) bir deli görevlilerden kaçıp tırmandığı ağaçta ne Pakistan'da ne de Hindistan'da, "işte tam bu ağacın üstünde" yaşamak istediğini haykırır.

Hindistan 1947'de bir İngiliz avukatın dini hassasiyetlere göre çizdiği bir sınırla ikiye ayrılır. Sih ve

Hindular Hindistan'da, Müslümanlar Pakistan'da yaşayacaktır ve bir günde her şey alt üst olmuştur. Tarihin en büyük zorunlu göçlerinden birinde on milyondan fazla insanın yerinden edildiği, bir milyondan fazla insanın hayatını kaybettiği bu bölünme Irak Savaşı'nı aklıma getiriyor. Irak, demokrasi, özgürlük yalanlarıyla işgal edilmiş, işgali meşrulaştırılmak için basın ve filmler birbirleriyle yarışmıştı. Hollywood'un büyük yönetmeninin(!) çektiği "İskender" filminde⁵ kral, Babil'e özgürlük ve demokrasi getireceğini söylüyordu. İskender'i, Bush'un politikalarına alet etmek dahiyane bir fikirdi. Filmin gösterildiği yılda Irak yağmalanmış, bombalanmış ve Irak'ta taş üstünde taş kalmamıştı. Geride sadece yoksulluk, Sünni-Şii çatışması, bir de yıkılan binalar kaldı. Kısa sürede petrol kuyuları yeni sahiplerini bulmuş, inşaat şirketleri çalışmaya başlamıştı.

Saadat Hasan Manto bir başka öyküsünde kapitalistlerin aynılığının çarpıcı bir örneğini dile getirir: "Mahalle ateşe verildiğinde her şey yanıp kül oldu. Geriye tek bir dükkân kaldı. Tabelada 'İnşaat malzemeleri satılır.' yazıyordu." Sömürgeciler çekildiğinde Irak'ta kan, şiddet, yersiz yurtsuz insanlar kaldı.

Ya Suriye'deki kanlı savaştan geriye kalan? Kıyıya vurmuş minik bir beden. Suriye'den kaçmak zorunda kalan Alan Kürdi ve ailesi "ikinci bir hayat" için yollara düşmüştü. Maalesef tekneleri bir karaya, ikinci bir hayata ulaşamadı ve tüm dünya onun son görüntüsüyle sarsıldı.⁶ Ege kıyısına vuran küçücük bedeni birçok kişiye "Nereden geldi, nereye gidiyor, niçin gidiyor?" sorularını sordurdu ama bugün bu sorular unutuldu, her şeyin faturası (depremin faturası bile) yine Suriyelilere çıkartıldı.

Yaşamın sürmesi için toprağın üstü önemli, altı daha da önemli. Fransa'dan birkaç haftalığına Sivas'a gelen Ermeni bir kadın Sivas'ta vefat eder. Ermeni olması dışında hakkında hiçbir şey bilinmeyen kadının yakınlarına Hrant Dink vasıtasıyla ulaşılır. Sivas toprağındaki annesini almak isteyen kızına, yaşlı bilge müthiş bir metaforla "Su çatlağını buldu," der.⁷ Hrant kendisini çok etkileyen bu metafor üzerine şu sözünü dile getirir; "Evet, bu topraklarda gözümüz var ama üstünde değil altında."

İnsan ve toprak

Gürbilek kitabın "Kökenler ve Başlangıçlar" bölümünde, Tolstoy'un "İnsana Ne Kadar Toprak Lazım" öyküsünün daha çok toprak uğruna canından olan bir adamı anlattığını, Tolstoy'un uçsuz bucaksız topraklarını

2 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/evden-ic-evrene-uzun-yolculuk-mahmut-temizyurekin-yazisi-1739226>

3 Geçgin, 2019, s. 138.

4 <https://gocmeniz.org/f/ab-uye-devletlerin-multeci-alma-zorunluluğu-kuralini-kaldiriyor>

5 Stone, 2004.

6 <https://gocmeniz.org/f/alan-kurdi-oleli-bes-yil-oldu?blogcategory=Makaleler>

7 <https://www.youtube.com/watch?v=qAkRoqekaMg>

köylülere dağıtmak istediğini, yanıtının da açık bir şekilde “İnsana cansız bedeninin sığacağı kadar toprak lazım” olduğunu yazar. Kanla var edildiğiyle övünülen topraklarda yaşayan insanların, kefenin cebinin olmadığını söyleyenlerin yurt, vatan, toprak olgularını Tolstoy üzerinden yeniden düşünmeleri gerekmez mi?

Aynı bölümde yazar, Jean Améry'nin yaşadığı topraklardaki toplama kamplarında acı çekip sonra da sürgün olmanın acısıyla toprak sorusunu “İnsan yurda ne kadar ihtiyaç duyar?” sorusuna dönüştürdüğünü anlatır. Améry'nin yaşadığı Fransa'da “ikame yurt” olarak tabir ettiği para, itibar, şan, şöhret, bunlara ne kadar az sahipse o kadar yurda ihtiyaç duyacağını açıklar. Proust, Beckett, Sartre'in manevi yurttaşları olabileceğini ama onlardan zevk alabilmesinin yolunun sokakta kendi yurttaşlarına rastlamasından geçtiğini, kültürel enter-nasyonalizmin ancak yurdun güvenli topraklarında serpilebileceğini söyler.

Tanıdığın, tanıdığın, kültürel olarak, inanç olarak ortaklaştığın insanlarla bir yerde olmakla yine tanıdığın ama bir şekilde “farklı” ve “yabancı” hissettiğin topraklarda olmak aynı değil. Almanya'da Türkler, Amerika'da Meksikalılar, Türkiye'de Suriyeliler ikinci hayatlarına nasıl anlam yüklüyorlardır, o ülkelerin halkıyla ne kadar iç içeler? Daha çok kendi içlerine kapalı mı yaşıyorlar? Bu sorular, Nurdan Gürbilek'in sürgün olmakla ilgili yazılarına götürüyor beni:

Paris sadece adları bilinen sürgün yazarların değil, varlıklarından haberdar bile olmadığımız, ne yurtlarına dönme ne de yeni bir yurt edinme imkânı olan Ortadoğulu, Uzak Asyalı, Afrikalı göçmenlerin de şehridir. Bu çağın kitlesel yerinden etmelerin karanlık perspektifinden bakıldığında, bir insanın doğup büyüdüğü yerle arasında zorla açılmış bir çatlaktır sürgün. Ne geldiği yerden kopabilmek ne gittiği yere bağlanabilmek, hayatını yitirdiklerine yanarak yaşamak. 90'ların başında hastanede yazmaya başladığı ‘Yersiz Yurtsuz’da Edward Said, ‘Otuz yedi yıldır Newyork'ta yaşıyorum, karaya tutunabildim ama bunca yıl sonra yerinden edilmişlik neden hâlâ içimi kemirmeye devam ediyor.

Jean Améry'nin sürgünlüğüne de değinen Gürbilek, kökende ısrar eden bir dünyada (Rus'sun sen Rus kal) yeni birine dönüşebileceği fikrinin ferahlatıcılığından bahseder, Améry'nin kimlikte ve kökende ısrar etmediğini çünkü ikinci hayatın kendisi için imkânsız kıldığını, kendini Alman Hans Meyer'den kulağa Fransız gibi gelen Jean Améry'ye dönüştürme çabasının sonuç vermediğini, bu nedenle “İnsan yurda ne kadar ihtiyaç duyar?” sorusuna kesinlikli bir cevap verilemeyeceğini dile getirir. Onun derdi yurt kavramının sadece milliyetçilikle anlaşılmasına bir itirazdı belki de. “Yurtsuz” olmak politik bir imkân olarak görülebilir. Aidiyetsizlik ve özgürlük ilişkisi böyle bir tahayyül sunuyor. Yurdu dünya olarak kurunca, onun tüm sorunlarının

yüklenilebileceği düşünülüyor. Neye uyanacağımızın belli olmadığı şartlarda yaşarken kavramlar da sabitliğini kaybetti, çünkü artık dünyada bir ev yok: Evimiz dünya. Sanırım böyle düşünebilmeyi biraz da bir yurda sahip olduğumuzu bildiğimiz için yapıyoruz. Zorla göç etmek zorunda kalmayanın, dünya denen yerin başka bir ülkesinin sınırlarında, yabancılığı, sürgünlüğü deneyimlemeyenin konumu için bahsedilebilir bu durumdan. Bir de elbette yurt kelimesinin kafamızda canlanan o milliyetçilikle, tekilci bakışla birlikte yer etmiş olumsuz anlamı var, “kanla sulanmadan” varlığı düşünilemeyen yer olarak.⁸

Ev nedir? Ev geçmişte bırakılabilir mi? Evi geride bırakmak nasıl olur? Evi bırakamayanların durumu ne? Bir yanda insanın enginlere açılabilmesi için bir koruyucu hücreye, bir eve ihtiyacı olduğunu dile getiren Bachelard, bir yanda buradan uzağa işte, buradan uzağa, hep uzağa buradan, ancak böylelikle hedefe varabiliriz, diyen Kafka, diğer bir yanda kaçmaktan daha eylem dolu bir şey olmadığını söyleyen Deleuze vardır. Tüm bunlara karşılık “yurt saçmalıkları” bu alanı ele geçirdi diye ona duyulan ihtiyacı yok sayamayacağımızı söyleyen Jean Améry, arkalarda bir yerde de evin toplumsal dayanağıyla birlikte bireysel anlamını da yitirdiğini, bugün çoktan çıkar bölgesine dönüştüğünü söyleyen Adorno'nun sesi duyulur: “Ev geçmişte kalmıştır.” Bunları dile getiren Gürbilek, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ev yorumuyla yine birçok sorunun kapısını aralıyor.

Tanpınar'ın ölümünden birkaç ay önce, “Türkiye evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olma imkânı vermiyor. Bu itibarla bizim eve pek benziyor,” dediğini aktarıyor. Bu ev evlatlarına talih çarkını kendileri için çevirme izni vermeyen boğucu, besleyen değil yutan ebeveynidir: “Türkiye beni yedin.” Türkiye yazarlarını yedi mi? Gürbilek bu yemenin kökeni ve Türkiyeli yazarların evle ilişkisine de değinir ve Fırat Mollaer'in “eve dönen adamlar” figürünün Türkiye'de yerlici mitolojinin kurucu figürlerinden biri olduğundan söz eder: Kahramanın yabancı etkilere kapılıp uzaklara savrulması, doğup büyüdüğü topraklara yabancılaşması ama tam kritik anda hakikatini kavrayıp eve dönmesi...

“Türkiye'de birçok şair, yazar, düşünür kendi etkilene, kapılma ya da savrulma hikâyelerini böyle dile getirdi. Yahya Kemal ‘mektepten memlekete’ döner. Tanpınar ‘cezri bir Garpcılıktan’ Şark'a döner. Necip Fazıl, Paris arzusunu geride bırakıp ‘Büyük Doğuya’ döner. Cemil Meriç ‘yarım asır Avrupa tefekkürü ile uğraştıktan sonra’ esas limana ‘bu ülkeye’ döner. Peyami Safa'nın kendisi de ‘Garp treninden’ tam zamanında inip millete döner.” Türkiyeli yazarlar, şairler eve dönmüşler, evin, güvenli sularına sığınmışlar da Tanpınar'ın

8 <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2020/05/14/ikinci-hayat-kacmak-kovulmak-imkanlar-ve-cikmazlar>

dediği geniş insanlığa kendileri dahil ne kadar ulaşabildikleri? Yerelden evrensele mi evrenselden yerele mi dönüş oldu, ev onları evrensellik noktasında yedi mi? Evin gerçek sorunlarıyla mı uğraştılar yoksa devlet denen otoriteyle uyumlu mu yaşadılar?

“Hiç sokakta yatmadım, gün batımını ve tan vaktini gördüm ama ikisi arasında kendime hep gidecek bir yer buldum. Yalnızca yoksulluk ya da kötülüğün, şehri kendilerine karanlıktan gün ağarana kadar dolaşılacak bir manzaraya dönüştürdüğü insanlar, ancak onlar şehrin benden esirgenmiş bilgisine sahip,” diyor Walter Benjamin hiç evsiz kalmamış. Evsiz kalmak bir tercih olabilir mi? Esirgenen bir ev tercih edilir mi? Bir eve sahip olmak nasıl bir duygu? Ev bir liman mı? Cervantes’in dediği gibi, herkesin evi krallığı mıdır?⁹ Nasıl bir krallıkta yaşıyoruz? Krallıklar nasıl yıkılmalı? Soruların yanıtları ortada duruyor.

Göç, sürgün ya da geride bırakılanlar

Gürbilek’in ele aldığı temalardan biri de göç. Göç etmek doğal bir durum. Hayvanlar da insanlar da göç durumunda. Dünya tarihine de göçler tarihi denebilir: Kavimler göçü (resmi tarihin notu) hepimizin malumudur, bu tarih kitaplarında yazar ve ezberletilir. Göçler tarihi dedim ya, Roma İmparatorluğu kuzeyden gelen istilacılar nedeniyle başkenti Konstantinopolî’ye taşımak için göç etmiş; Türkler, Çinlilerin baskılarından ve mevsim şartlarından kaçmak için batıya göç etmiş; İspanyollar, İngilizler zengin Yeni Dünya’nın topraklarına göç etmiş. Bu göçler doğal ve gereklidir, lakin yıllarca sömürülen Afrikalıların, Afganlıların, Ortadoğu halklarının, son olarak da Suriyelilerin göçü dünya için büyük sorun, Türkiye’de doğudan-batıya göç eden yoksul sınıflar büyük bir sorun. Gürbilek’in Edward Said’den milli ya da bölgesel sınırları aşmak isteyen herkes için bir model olabilir umuduyla aktardığı, “Bu dünyada bir göçmen ya da sürgünmüş gibi düşünmek gerekir” sözü güçlü bir ses olarak günümüz politikalarının gölgesinde şimdilik bekliyor. Mücadele ile, bu sorun ve ayrımcılığa dair tüm meseleler bir bir ortadan kalkacaktır.

Kapitalizmi yersiz yurtsuzlaştırma olarak tanımlayan Gürbilek, göç olgusunu, Türk edebiyatındaki yersiz yurtsuzlaştırmanın güçlü anlatıcısı olarak düşündüğü üç yazar üzerinden ele alır: Orhan Kemal’in insanların kitleler halinde köyden Çukurova’ya, Anadolu’dan İstanbul’a doğru yer değiştirmesini ve göçün insanların hayatında yarattığı şiddetli depremi anlattığını; Latife Tekin’in yerinden edilen kitlenin dilsizleştiğini, bir yazar olarak işinin yoksulların sahipsiz, gayrişahsi mirasını duyulur kılmak olduğunu, insanların kitleler halinde gelip kondukları gecekonduların zor yaşamını anlattığını belirtir ve kitabın beşinci bölümünde tüm

eserleriyle değerlendirdiği Ayhan Geçgin’i bu yazarların nasıl etkilediği üzerinde durur.

Bu iki yazarın Ayhan Geçgin’in yazılarına yansıdığını ama Geçgin’de aynı konuların bambaşka bir şekilde karşımıza çıktığını, onun kitaplarında bir yersiz yurtsuzlaşma kasırgası ifadesinin dünyanın dört bir yanından sökülüp kentlere gelen işçiler, işsizler, evsizler, dilenciler, sokak çocukları, tinerciler, kâğıt mendil satan çocuklar, çöp toplayıcılar, savaştan kaçan Suriyeliler, Moldovyalılar, Araplar, Afrikalılar, Kürtler olduğunu yazıyor. Orhan Kemal tüm zorluklara rağmen fabrikalardan yükselen umutla bir halk oluşturur. Tekin ise yoksullardan bir halk yaratır. Geçgin’de ikisi de yok; onun kahramanları birer soru işaretinden ibarettir. Ondaki halk eksik halktır.

Göç etmek ya da sürgün olmak arasında fark var. Kendi iradenle çıkıp gitmekle, zorla, baskıyla çıkmak zorunda kalmak aynı deneyimler değil. Kendi hayatımızda da evden bir vesileyle çıkmanın özgürleştirici bir yanı olduğunu düşünürüz ama konuşanın konumuna göre anlam yer değiştirir. Gürbilek’in söylediği gibi kaçmak ve kovulmak birbirinden farklı. Bu nedenle kaçılan evle kovulduğunuz ev aynı anlamı içermez. Göçmenlikte isteğe bağlılık söz konusu olsa bile insanı göçe zorlayan çoğunlukla olumsuz şartlardır. Sürgün ya da göçmen olarak ikinci hayat hiç de kolay oluşmuyor. Joseph Conrad bir göçmendir. İngiltere’ye ve İngilizceye adapte olmuş gibi görünse de göçmenliğin, sürgünlüğün izleri eserlerine yansımış gibidir. Conrad, bu çağın yakıcı görüntüsünü (karaya vuran insan bedeni) ilk hikâyeleştirenlerdendir: ABD’ye gitmek üzere yola çıkan göçmen teknesi İngiltere açıklarında batır; kazadan bir tek Yanko Goorall kurtulur, zamanla bir iş edinir, evlenir ama hikâyenin sonunda kimsenin anlamadığı bir dilde sayıklayarak tek başına ölür. Karaya çıkabilmiş ama karanın bir parçası olamamıştır.

“Kürtçe, dedi annem, kalbin dilidir. Türkçe müziktir. Bir şarap deresi gibi akar, yumuşak tatlı parlak, Bizim dilimiz, diye bağırdı, acının dilidir. Ölümü tattık hep; dilimizde nefretin acının yükü var.” William Saroyan bir öyküsünde ailesinin parçalanmışlığını, acısını dil üzerinden bu sözlerle yansıtır. Saroyan Anadolu’dan göç eden Ermeni asıllı Amerikalı bir yazar. Fresno’da doğdu. Kaliforniya’nın Fresno ellerinde Bitlis türkülleri çalındı, Saroyan, Bitlis öyküleri dinleye dinleye büyüdü. Gözlemeler, yufkalı yağlı keteler yapıldı, yoğurt taslarına eklemekler doğandı. Bitlis’teydi sanki. Çocuk Saroyan, sürekli öykü dinliyordu Bitlis’e dair. 1964’te daha önce hiç görmediği Bitlis’e gitti. Fikret Otyam, Saroyan’ın o günkü ruh halini, “Ha 56 yaşında koca Saroyan ha ertesi gün bayramda yeni pabuçlarını, giysilerini giyecek çocuk...” diye aktarır.¹⁰ Görülme-

9 Saavedra, Miguel de Cervantes, 2001, s.10.

10 Otyam, 2008.

bilinmeyen bir yere gitmenin heyecanını anlamak için bir göçmen, bir mübadil olmak gerekir. Dedelerim 1927 mübadelesinde Selanik'ten Türkiye'ye göç etti ve Selanik'e özlemleri hiç bitmedi. Hep memleket diye bahsettiler Selanik'ten. Biz torunları Saroyan gibi yanıp tutuştuk o toprakları görmek için. Acının diliyle yoğrulan Saroyan'ın içinde kaç Saroyan var? Hangi dil Saroyan'dır? İngilizce, Kürtçe, Türkçe, Ermenice? Nereye aittir Saroyan? Beş yüz yıl önce Victor Hugo bunun cevabını vermiş: "Memleketini güzel bulan insan daha yolun başındadır; her yeri kendi yurdu gibi gören insan güçlüdür ama bütün dünyayı yabancı bir ülke gibi gören insan mükemmeldir."

"Aşura" Türkiye'deki halklara ve dillere odaklanan bir oyun.¹¹ Oyunda, son yetmiş beş yılın nüfus sayımına göre Türkiye'deki halkların eksilişi ve konuştukları dillerin ölmesi, onlar ölürken de Türkçe'nin gelişip serpilmesi anlatılıyordu çok dilli şarkılarla ve istatistikî bilgilerle. Bu topraklarda Türkçe dışında kaç dil konuşuluyor? Kürtçe, Rumca, Ermenice akla ilk gelenler. Ana dilinde konuşmak isteyen Kürtlerin, Suriyelilerin aşağılandığı, katledildiği zamanlarda yaşıyoruz. Hangi dil diğer bir dilden üstün olabilir ki? Türk dilinin tarihçesini bilenler Türkçe'nin kendi içinde nasıl değiştiğini, evrildiğini de iyi bilir. Bugünkü Türkçe ile eski Türkçe arasında çok büyük fark var. Dil kendini yeniden yaratığına göre dilde tutuculuğun, dille yaratılan baskının anlamı var mı? Aynı dili konuştuğumuz insanlarla hatta en yakınlarımızla anlaşamadığımız oluyor ve iletişim aracı diye tanımlanan dil önemsizleşiyor. Öz Türkçe'yi adeta üslûp haline getiren Tahsin Yücel "Yalan" romanı boyunca dilin anlamsızlığı, iletişimsizliği ve uydurma bir yapı olduğu üzerinde durur. Ayhan Geçgin de "Son Adım" romanında ölü dilden bahseder; "Peki konuştuğun Türkçe denilen bu dil, bu dil senin mi? Artık bundan da kuşku duyuyorsun. Bu dil ağzından ölü bir dil gibi çıkıyor. Ölü bir dil? Senin için anlamı: konuşur konuşmaz ölü bir dile dönüşen dil, sözcüklerin hiçbir şeyi canlandıramadığı bir dünya; kuru bir dünya, kuru bir dil." Anlaşamadığımız, anlatamadığımız, baskı kurduğumuz her konuşma o dilin öldüğünün kanıtıdır. Dillerin başka dillere devlet olması ya da dilin kendi içinde kurallarla baskıcı bir sistem kurması, dillerin diller üzerindeki tahakkümü kabul edilemez.

Dili öldürmek, dili yeniden yaratmak üzerinden Gürbilek dilsel bir vatan tahayyülü üstüne düşünürken yazarın dilsel vatanının imkânına bakıyor: Van Gogh kardeşi Teo'ya yazdığı bir mektupta "sığınak" fikrini kendisi gibi ne yuvası ne de anavatanı olanlar için gerçekte olduğundan çok daha çekici bulduğunu, ressamın keşfedeceği diyar (resim diyarı), hizmetine gireceği ülke (resim ülkesi), sığınacağı yuvanın da resim olduğunu yazar. Van Gogh'tan otuz yıl sonra Fernando

Pessoa'nın "benim vatanım Portekizce" dediğini, Katalan Yazar Juan Goytisolo'nun yazabilmek için İspanya'yı terk ettiğini, yurtsuzluğa katlanabilmek için yazmayı sürdürdüğünü, Foucault gibi bir söylem avcısının da tek gerçek vatanın, insanın ayağını basabileceği tek toprağın, başını sokabileceği, sığınabileceği tek evin çocukluğundan itibaren öğrendiği dil olduğunu, Küçük İskender'in şiiere iltica etmek istediğini anlatır.

Bu dilsel vatan saptamaları Jane Genet'nin şu sözlerine evrilir: Genet'ye kendisini neyin Fransız kıldığı sorulduğunda "dil ve yiyecek" diye cevap verir. Ama Fransızca'yı bir vatan olarak görüp görmediğiyle ilgili soruya yanıtı olumsuzdur; "Hayır, eğer dövüşseydim bir vatana ait olurum ama ne Fransa için ne başka birileri için dövüşmek içimden gelmiyor." Gürbilek, İngilizceden Fransızca'ya iltica eden İrlandalı Beckett'a geçer. Beckett, ne İngilizceden ne Fransızcadan ne de kendi "özel dil"nden bir dilsel vatan olarak söz eder. Kendi özel dili bile örtü gibi gelir, dilbilgisi ve üslûp Victoria çağından kalma bir mayo kadar (askılı ve kapalı) anlamsız ve gereksizdir, dil bir anda yok edilmez ama hiç değilse elden geldiğince kepaze edilebilir, der.

Gürbilek tüm bu görüşler doğrultusunda iki sonuca varıyor. Birincisi, yazarın artık dilsel bir yurdu yoktur, yazar varlığını anlamlandıran o dilsel toprağı (güzel Türkçe, sevgili Fransızca) kaybetmiştir. İkincisi, yazarın bir dilsel yurdu henüz yoktur, dilsel yurda ihtiyacı vardır ama onu ancak çağırabilir, eksikliğini saptayabilir, yaratılmasına katkıda bulunabilir. Yine iki görüşle bu bölümü noktalar: Yazı, sevdiğini (dilsel vatan) ancak arkasında bırakabilirse kurtarabilir (Barthes) ve Van Gogh'un sığınak tarifi; korunaklı bir yurt, sağlam bir malikâne, bir kurtarılmış bölge değil, kapısı kalacak yeri olmayanlara açık bir gece kahvesidir.

Ayhan Geçgin'in kitaplarını değerlendirirken Gürbilek eksik halkın izini sürer ve Deluze'un şu sözlerini aktarır:

Bugün halk "kitle"ye, "kamuoyu"na, bir köken arayışına dönüşerek sahneden çekilmiştir ama bugün eksikliği hissedilen şey halktır. Sanatçı ya da düşünür halkı temsil edemez, onun adına ya da yerine konuşamaz, bir halk yaratmaktan da acizdir, onu ancak çağırabilir, henüz dili olmayan bir halkın eksikliğini saptayabilir: Sanatçı bir halka çağrıda bulunmaktan başka bir şey yapamaz, girişiminin en derininde ona ihtiyacı vardır, onu yaratması gerekmez ve yaratamaz da. Sanat direndir: Ölüme, köleliğe, alçaklığa, utanca direnir.

Ayrımcılığa, dışlanmaya, baskılara direnen milyonlarca insan da sanat da daha güzel bir dünyayı çağırıyor. Bu yoldaki nice yazar, düşünür, şair yazarak, insanlar da mücadele ederek eksik halkayı tamamlayabilir, özgürlüğü çağırabilir. Gülten Akin "Biriken" şiirinde "her şey birikir/ gösteren parmaklar, gören gözler/susan,

11 *Ashura*, 2008, *Garajistanbul*.

konuşan birikir.../bir ülke insan birikir” demişti.¹² Bugün bir ülke değil bir dünya insan birikti, halklar birikti. Gençlik Düşü’nde Ayhan Geçgin de “Arayış önemlidir ama arayıştan da önemlisi, en önemlisi bir çıkış bulmaktır. Yaşamda bir yere doğru çıkmaktır. Yaşamı bir yere, bir yöne doğru açmak, bir yaşam yaratmaktır” diyor. Peki, çıkış nerede? Belki mücadelede, bıkmadan usanmadan ezilenlerin, dışlananların yanında olmakta, biriken halkla birlikte yürümekte.

“Ne olur beni geniş insanlıkla bir temas haline getirin” diyen Tanpınar’ın geniş insanlıkla temas edip etmediği kitabın satırlarında bulunabilir de *İkinci Hayat*’ın yazarının da geniş insanlıkla temas ettiği kesin. Bu yazıyı geniş insanlıkla temas eden Nurdan Gürbilek’in kendi sözleriyle bitirmek istiyorum:

Son yılların popüler “coğrafya kaderdir, yerlici düşüncenin modası hiç geçmeyen “Eve dön!” çağrıları, sadece faşistlerin değil kapitalizmin de temel şiarına dönüşen “Ya sev ya terk et” buyruğu. Kökenler ve başlangıçlar, dağılan evler ve ikinci hayatlar, yerleşenler ve uzaklaşanlar, “dilsel vatan” ve sınırları üzerine denemelerden oluşuyor ikinci hayat.¹³

Kaynakça

- Altıok, Metin, 2002, *Bir Actya Kiracı*, YKY Yayınları, İstanbul.
- Geçgin, Ayhan, 2019, *Son Adım*, Metis, İstanbul.
- Stone, Oliver, 2004, *Alexander*, ABD.
- Saavedra, Miguel de Cervantes, 2001, *Don Quijote*, YKY Yayınları.
- Otyam, Fikret, 2008, *Amerikâdan Bitlis’e William Saroyan*, der. Aziz Gökdemir, içinde, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- Akın, Gülten, 2004, *Ağınlar ve Türküler*, YKY Yayınları, İstanbul.
- Gürbilek, Nurdan, 2020, *İkinci Hayat*, Metis, İstanbul.

12 Akın, 2004,22

13 Gürbilek, 2020.

İklim-Çevre krizine devrimci bir yanıt

Nuran Yüce

Aralık 2015'te 195 ülke Paris İklim Anlaşması'nı kabul etti. Bu Anlaşma 'küresel ısınmanın sanayi öncesi döneme göre 2 derecenin oldukça altında tutulması ve artışın 1,5 dereceyle sınırlandırılması' hedefini içeriyordu. Böylece ülkeler bu sözleşme ile iklim değişikliğinin en kötü sonuçlarından ve zararlarından kaçınmak için net bir eşik belirlediklerini ilan ettiler. Paris Anlaşması'nın kabul edilmesinin ardından Birleşmiş Milletler Hükümetlerarası İklim Paneli'nden (IPCC) özel bir rapor hazırlaması istendi. IPCC'nin 6.000'in üzerinde bilimsel çalışmayı inceleyerek hazırladığı bu özel rapor 6 Ekim 2018 yılında yayınlandı.

Raporun tam adı "1,5°C Küresel Isınma; iklim değişikliği tehdidini önlemek ve sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğu ortadan kaldırılmak için ortaya konan küresel çabaların güçlendirilmesi kapsamında, sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üzerindeki küresel ısınmanın etkilerine ve ilişkili küresel sera gazı emisyon patikalarına dair bir IPCC Özel Raporu"ydü.

Yayımlandığı andan itibaren tam bir bomba etkisi yaratan rapor, emisyon artışı mevcut şekliyle devam ederse, küresel ısınmanın 2030 ile 2052 yılları arasında 1,5°C sınırını geçeceğini söylüyordu: Bu sınırı geçmemek için küresel emisyonların 2030 yılında, 2010 yılına göre yüzde 45 azaltılması, 2050 yılında ise tamamen sıfırlanması gerekir. Hem belirtilen emisyon azaltım miktarlarının büyüklüğü, hem de bu hedeflerin 12 yıl içinde yerine getirilmek zorunda oluşu gerçekten dehşet vericiydi.

Dehşet vericiydi çünkü Paris Anlaşması kapsamında ülkelerin verdikleri taahhütlerle, küresel ısınmayı 3 derecelik artışlara ulaştıracaktı. Ve ülkelerin taahhütleri de 2030'a değil 2050'ye ertelenmekteydi. Oysa raporda, bırakın 3 dereceyi 2 derece ile 1,5 derece arasındaki farkın bile hayati önemde olduğuna ilişkin veriler açıklanıyordu. 2 derecelik sıcaklık artışında; mercan resiflerinin tamamının yok olacağı, sellerin yüzde 170 artacağı, deniz seviyelerinin 10 santim daha yükseleceği, böceklerin yüzde 18'inin, bitkilerin yüzde 16'sının, omurgalıların yüzde 8'inin yok olacağı, 410 milyon insanın şiddetli kuraklığa, 2 milyar insanın en az 20 yılda bir aşırı sıcaklara maruz kalacağı gibi veriler ardı ardına sıralanıyordu. Tüm bu yıkımları durdurmak için de önümüzde sadece 12 yıl kaldığı söyleniyordu.

Bir iklim krizinin içinde olduğumuzu on yıllardır biliyoruz. IPCC'nin 'küresel ısınma vardır, fosil yakıt kullanımı ve arazi yapısındaki radikal değişiklikler nedeniyle atmosferdeki sera gazlarının miktarı artmaktadır, bu da gezegenin ortalama sıcaklığını yükseltmektedir' dediği ilk raporunun üzerinden 30 yıl geçti. Bu otuz yıl içinde, yani sorunun nedenini bildiğimiz andan itibaren, sera gazlarını azaltmak üzere adımlar atılması gerekiyordu. Oysa 30 yılda sera gazları azaltılmadı, artırıldı; sanayi devriminden 1990 yılına kadar olan dönemde 784 milyar ton karbondioksit atmosfere salınmıştı, bunun üzerine, 1990 sonrasında 831 milyar ton daha eklendi.

Daha iki ay önce açıklanan bir araştırma, deniz seviyesinin metrelerce yükselmesine neden olacak Grönland buzullarında kritik eşik geçildiğini ve erimenin hızlandığını söylüyor. Radikal değişimin geçtiğimiz 20 yıl içinde olduğu, gelecekteki nesillerin bu felaketten kaçınabilme şansı kalmadığı da belirtiliyor. Tüm zamanların en sıcak Mayıs ayı bu yıl yaşandı. Sıcaklığın mevsim normallerinin 10 derece üstünde olduğu Sibiryada 'Zombi alevler' adı verilen bir başka tehlikeye kapı aralandığı uyarısı yapıldı. Anlamak ciddi güç ama şu an faal durumda olmaları da Arktik Bölgenin tamamında, aşırı ısınma kaynaklı orman yangınlarını başlatacak zombi alevlerin uyandığı, uydu gözlemleri ile tespit edildi. Bu yıl ABD'yi kasıp kavuran yangınlar için de 'söndürülemeyen yangınlar' denildi. 2003-2019 yılları arasında tüm ülkede şu ana dek görülen yangınlardan daha şiddetlisi yaşandı. Ardi ardına çıkan, çok geniş bir alana yayılan yangınların yaşandığı Kaliforniyada sıcaklık 54,4 derece ölçüldü, Ağustos ayında sıcaklık rekoru kırıldı. Los Angeles'ta tüm zamanların rekoru 49 dereceyle kırıldı.

İklim krizinin ne tür yıkımlara yol açacağına ilişkin çok sayıda bilimsel rapor yayınlandı. Bilimsel raporların öngörülerinden daha hızlı ilerleyen bir krizin içinde olduğumuz, dünyanın dört bir tarafında iklim değişikliğinden kaynaklı felaketlerin her geçen gün şiddetlendiği de ortada. Ama sadece iklim krizi ile karşı karşıya değiliz. Biyolojik çeşitlilik kaybı, toprağın, suyun kirlenmesi...

Gezegensel ölçekte ait ve muhtaç olduğumuz doğal yaşam yıkıma uğruyor, her alanda tehlike çanları son sürat çalıyor. Her bir tehlike çanına karşı yıllar içinde verilen mücadeleler de büyüdü. İklim hareketi de bu yıllar içinde hem büyüdü hem de radikalleşti. "İklimi değil Sistemi değiştir!" "İş İklim Adalet", "İklim Adaleti" sloganlarını hem sahiplenilenlerin sayısı arttı, hem de büyük gösteriler, sokak işgalleri, grevler yapıldı. Irkçılığa karşı mücadele, göçmenlerle dayanışma son dönemde iklim hareketinin içinde de sahiplenilir oldu. Hareketin büyümesinde ve radikalleşmesinde durumun aciliyeti ve bu aciliyete karşı neredeyse hiçbir şey yapılmamış olması da var.

Greta Thunberg'in de aktivisti olduğu Gelecek İçin Cumalar (Fridays For Future) kampanyası, "Birkaç ay içinde dünyanın nasıl değişeceği konusunda hiçbir fikrimiz yok. Fakat şunu biliyoruz: İklim adaleti sağlanana kadar buradayız! Dışarıya çıkıp caddeleri doldursak da çevrimiçi olsak da fark etmez, gerekirse yeni çözümler geliştirir, kendimizi görünür kılmayı başarırız. Buradayız!" açıklaması ve "Geri döndük!" mesajıyla okul grevlerini tekrar başlattı.

Hareketin içinde sorunların kaynağını farklı bir şekilde ele alan ve bu sorunları nasıl çözebileceğimize ilişkin farklı öneriler getiren siyasi öbekler var. Hareketi güçlendirebilecek politik ve teorik tartışmalara ihtiyacımız olduğu çok açık. Bu ihtiyaçlara yanıt vermek üzere Martin Empson editörlüğünde hazırlanan *İklimi Değil Sistemi Değiştir: Çevre Krizine Devrimci Bir Yanıt* isimli kitap Z Yayıncılık tarafından yakın zamanda basıldı. Bu kitap "neden iklimi değil de sistemi?" sorusunu, her biri birbirinden farklı ekolojik ve toplumsal sorunlara eğilerek yanıtlayan 11 makaleden oluşuyor.

Kitap, iklim krizinden biyolojik çeşitlilik kaybına, toprağın aşınmasından gıda krizine, pandemi krizinden plastik sorununa, tüm ekolojik krizlerin temelinde odaklanıyor; bunların neden yaşandıklarını, tarihsel gelişmelerinin ardındaki bilimsel gerçekleri ortaya serek gösteriyor. Empson'un sunuş bölümünde belirttiği gibi, tüm yazarlar, yaşanan bu yıkıcı tehditlerin, doğası gereği anti-ekolojik bir sistem olan kapitalizmden kaynaklandığını, sistemin sebep olduğu ekolojik krizlere sistem içinden üretilen çözümlerin durumu daha da kötüleştirip, çokuluslu şirketlerin kârını artırmaya hizmet ettiğini ve ihtiyacımız olanın devrimci bir dönüşüm olduğunu savunuyor. Ve tüm bu savunuları hakıyla yerine getiriyorlar.

Kapitalizm anti-ekolojik bir sistemdir

Yaşadığımız iklim krizi ve biyoçeşitlilikteki yıkım, çok uzun zamandır bu gezegen üstündeki yaşamı var eden doğal süreçleri, birbiriyle bağlantılı ekosistemleri temelden sarsıyor. Bu iki krizin de kaynağının kapitalist üretim modelidir. Ama bu krizlerin kaynağı kapitalizm olduğunu söylerken, basitçe doğanın sömürülme biçimlerinden ya da sistemin yarattığı 'ikincil krizler' gibi algılanacak bir şeyden değil, bizzat insanın doğa ile kurmak zorunda olduğu ilişkiyi ortadan kaldırmasından bahsediyoruz. Kapitalist üretim modeli inorganik bedenimiz olan doğa ile metabolik birlikteliğimizi baltalıyor.

Kitapta Ian Angus'un "Metabolik Yarılmanın Yeniden Keşfi ve Gecikmeli Takdiri" başlıklı makalesinde Marx'tan aktardığı bir bölüm var:

Açıklanması gereken, canlıların kardeşliği ve faal insanlığın doğa ile gerçekleştirdiği metabolik mübadelesinin

doğal, inorganik koşulları ya da dolayısıyla doğayı kendine mal etmesi değildir. Bunlar tarihsel sürecin mahsulleri de değildir. Daha ziyade, bir varlık olarak insana özgü organik koşullar ile bu faal mevcudiyet arasındaki bölünmenin, yalnızca ücretli emek ve sermaye ilişkisinde tümünden varsayılmış olan bu ayrışmanın izaha ihtiyacı vardır.

İzaha muhtaç olan kısım insanların doğanın bir parçası olduğu, doğal çevremize bağlı bir tür olduğumuz, doğanın sunduğu gıda, hava ve su gibi yaşamsal imkânlar olmasaydı varlığımızdan bile söz edilemeyecek olması değil. Burada kavranması gereken yine Marx'ın "Doğa insanın inorganik bedenidir, biyolojik sistemlerimizden bağımsız, tamamlayıcı parçamızdır" yaklaşımıdır. Marx'ın "İnsan, doğadan geçinir. Demek ki doğa da onun bir uzantısıdır aslında, işte bu nedenle, onunla etkileşimini sürdürmeli ve onu beslemelidir ki hayatta kalabilsin" derken vurguladığı gibi, müşterek bir bağımlılık ilişkisinde olduğumuz, metabolik bir birlikte oluştuğumuzdur. Bitkiler, böcekler, solucanlar, mikro-organizmaların etkileşimi, bu metabolik birlikte, verimli toprağın oluşmasını sağlar. İnsan da doğanın bir parçası olarak bu metabolik birliğin bir parçasıdır. Kendini besleyebilmek için toprağı beslemesi gerekir. Ama diğer canlılardan farklı olarak bunu çok bilinçli bir şekilde yapar. İnsan toplulukları olarak tarih boyunca yaşamsal ihtiyaçlarımızı karşılama yöntemlerimiz, üretim biçimlerimiz ve bu üretim biçimlerine uygun toplumsal yapılarımız sürekli değişti. Ama ilk defa kapitalist üretim modelinde insan ve yerküre arasındaki metabolik etkileşimde, metabolizmaların birbirlerine bağlı süreçlerinde büyük, onarılmaz bir uçurum oluştu.

Fosil yakıtları kullanmaya devam edersek, dünya artık bildiğimiz dünya olmaktan çıkacak. Yağmur ormanlarını kesmeye devam edersek binlerce türün yok oluşuna neden olacağız. Aşırı avlanma, plastik kirliliği ve asitlenme ile deniz ekosistemlerini yok eder haldeyiz. Küresel düzeyde, tüm yaşamı yok oluşa doğru sürüklüyoruz. Bu gidişatin iyi olmadığı çok açık değil mi? Neden bu çoklu krizlerin, yıkımların önüne geçemiyoruz? Bu soruya verilen cevaplar çoğunlukla "bencil insan doğası", "sorumsuz şirketler", "et tüketenler" ve "nüfus fazlalığı" oluyor. Verilen bu cevapların hiçbiri bu büyük yıkımların nedenlerini oluşturmadığı gibi, bazıları doğru da değil. Örneğin sabit, değişmeyen bir insan doğasından bahsedemeyeceğimiz gibi, insan doğasının bencil olmadığına ilişkin de birçok örnek var.

Kapitalist sistemde bir sermaye sahibinin üretimini güdüleyen, kârıdır. Rakipleri karşısında rekabet gücünü korumak ve artırmak için en kısa zamanda en fazla kâr elde etmek, sürekli daha fazla üretim yapmak için sürekli yeni yatırım yapmasıdır. Bu işleyiş kapitalizmin anti-ekolojik özünü oluşturur. Marx'ın ifade ettiği gibi "Kapitalizm tabiatı gereği karşı koyamadığı kâr ve varlık birikimi dürtüsünü, insani temel ihtiyaçların

karşılanmasından daha önemli sayar." Ve bu süreçte "İnsan ve yerküre arasındaki metabolik etkileşimi altüst ederek toplumsal metabolizmanın, yani yaşamın doğa yasalarının bizzat salık verilen metabolizmanın birbirine bağlı süreçlerinde onarılmaz bir uçurum" yaratır. Del Weston, Marx'ın ekolojisinin en can alıcı noktasını, yani toplumsal sistemler ve tabiatın geri kalanı arasındaki kopuşu şöyle ifade ediyor;

Metabolik yarılma... İnsanların oynadığı rol de dahil olmak üzere, bütünlüklü bir ekolojik sistemin metabolizmasındaki parçalanmayı ifade eder. Sermaye birikimi mantığının, doğanın yeniden üretimi sürecine nasıl zarar verdiği etrafında şekillenen bu kavram, kapitalizmin neden olduğu çevresel bozulmayı, ekolojik sürdürülebilirliği nasıl sekteye uğrattığını ve dolayısıyla doğanın temel işleyişine engel olduğunu imler. Yerküre metabolizmasını 'malîyet ve kazanç' dengesini yitirme yönünde zorlayan kapitalist dünya düzenini büyük bir ustalıkla resmeder.

İnsan ve doğa ilişkisinin metabolik birliğini kavramak, bu birlikte onarılmaz bir biçimde yarılmaya uğratan kapitalizmi ortadan kaldırmamız gerektiğini gösteriyor. Ian Angus "İnsan toplumu ve yerküre arasındaki ilişkide korkunç derecede yanlış giden bir şeyler var," diyor; "Bunun alametlerine odaklanıp asıl sorunu görmezden gelmek tehlikeli bir tutum olur çünkü bir sorunu düzeltelim derken diğerlerini içinden çıkılmaz hale getirebiliriz. Radikal çözümlere ihtiyaç duyduğumuz apaçık ortada."

"Geleceğiniz bir çöp kovasının içinde."

Amy Leather'ın kitapta iki makalesi bulunuyor; "Fosil Yakıtlara Çaresizce Adanmak" ve "Kapitalizmin Plastik Sevgisi ve Nedenleri". Bu iki makale de "fosil yakıtlar kapitalizmin ta kendisidir. Fosil yakıtlardan kurtulmak istiyorsak bu sistemden kurtulmaktan başka çaremiz yok" vurgusunu kapitalizm ve fosil yakıtların iç içe geçtiği tarihsel anlatımın içinde yapıyor. Bu sistemin irrasyonel karakterini, doğal varlıkları israf ettiğini, gündelik hayatın vazgeçilmez olarak sunulan plastikten daha iyi teşhir edecek bir örnek yoktur.

Leather "Kapitalizmin Plastik Sevgisi ve Nedenleri" makalesine, dehşet verici boyutlara ulaşan plastik kirliliğine dikkat çeken verilerle başlıyor ve bu hızla giderse 2050 yılına gelindiğinde, okyanuslardaki plastiğin kütlesi, balıkların toplam kütlesini aşmış olacak, diyor. Bu kabul edilebilir bir durum olamaz. Ama Leather'ın dikkat çektiği bir şey daha var; plastikten üretilen bazı ürünlerin faydasının da bulunduğu. Yani asıl sorun plastiğin kendisi değil, üretim süreci. Ve bu süreç sistemin kalbine inme fırsatı sunuyor, diyor. Özellikle doğada yaratılan tahribatın nedeni olarak, insanları, aşırı tüketimi ve kullan-at kültürünü görenler plastik kirliliğine dikkat çekerler. Ama Leather'ın makalesinde de anlatıldığı gibi, plastik, insanların böyle bir talebi

olduğu için girmedir hayatımıza: Kullan-at kültürü bizzat bundan kâr eden şirketler tarafından icat edildi ve sürdürüldü.

Plastik sağlam ve dayanıklı bir malzeme. Plastikten üretilmiş bir ürün uzun süre kullanılabilir. Ama uzun süre kullanmak yenisinin alınmayacağı anlamına gelir. Plastik endüstrisinin buna çözümü, daha fazla kâr getiren tek kullanımlık plastik ürünler oldu. Plastik üreticileri 1956'da "Geleceğimiz bir çöp kovası içinde" diyerek kullan-at çağını başlattılar. Kullan-at ürünleri insanların benimsemesi, davranış alışkanlıklarının değiştirilmesi için çok çaba harlandı. Çünkü insanlar "onar-kullan" sloganıyla, hiçbir şeyin israf edilmemesi gerektiği buhran ve savaş dönemi alışkanlıklarına sahipti. "Tek Kullanımlık Yaşam Tarzı" için medya kampanyaları yapıldı.

1970'lerin ortalarında çıkan naylon poşetler de insanlar tarafından hevesle karşılanmadı. Ama büyük mağazalar kesekâğıdından çok daha ucuza mal olan naylonu kullanmaya başlayınca, rekabet gereği naylon torbalar tüm mağazalarda kullanılmaya başlandı. Sonuçta bugün üretilen plastiklerin yarısını tek seferlik ürünler oluşturuyor, ambalaj ürünleri ise tüm üretimin yüzde 26'sını meydana getiriyor. Leather'ın sözleriyle; "Belki de başka hiçbir şey kapitalizmin mantıksızlığını bundan daha iyi özetleyemez; sonsuza dek dayanabilecek malzemeler, kullanılıp atılmak üzere pazarlanıyor."

Plastik üretimi modern endüstriyel kapitalizmin fosil yakıt temelli ekonomisine bağımlıdır. Petrol ve kimyasal şirketlerin birlikteliği 20. yüzyılın başlarına dayanıyor. Dow, DuPont, ExxonMobil, Shell, Chevron, BP ve Sinopec gibi şirketler fosil yakıt ve plastik üretimini aynı anda yapıyorlar. Plastik içinde yüzdüğümüz bir dünyaya ABD hükümetinin, İkinci Dünya Savaşı boyunca petrokimya tesislerini inşa etmek ya da genişletmek için 3 milyar doların üzerinde para harcadığını, 1945'lere gelindiğinde plastik üretiminin dört katına çıktığını hatırlatmak gerekir.

Dakikada bir milyondan fazla poşet kullanılan bir dünyada yaşıyoruz. Bu poşetlerin geri dönüştürüldüğü iddia ediliyor. Oysa dünyadaki tüm plastiğin sadece yüzde 14'ü geri dönüşüm için toplanıyor. Ve gerçekte ise sadece toplam üretimin yüzde 5'i geri dönüştürülebilir. Geri dönüşüm miktarını artırmak, zorlamamız gereken bir talep, yoksa dönüştürülmeyen her poşet çevre kirliliğine yol açıyor. Ama geri dönüştürülen plastik miktarı, sıfırdan üretilen plastiğin yerine geçemezse kirliliğin önüne geçmemiz de mümkün değil. Oysa şirketler plastik üretimini artırmaya yönelik adımlar atıyor.

Shell, dünyanın en yaygın plastiği olan polietilen-den, her yıl 1,6 milyon metrik ton üretmeye hazırlanan ve bunun için Pennsylvania'da şeyl gazı kullanan milyarlarca dolarlık bir tesis inşa ediyor. Shell'in bu tesisin

inşası için Pennsylvania idaresinden 1,65 milyar dolar vergi indirimi almasından bahsetmeye gerek bile yok aslında. Mobil ise, Texas'taki yeni polietilen üretim hattıyla plastik üretimini 2,5 milyon tondan fazlasına çıkaracak ve bu atılım onu, dünyadaki en büyük plastik üretim ünitesine sahip şirket haline getirecek. Bu esnada Suudi Arabistan'ın petrol şirketi Saudi Aramco ve ülkenin kimya devi SABIC, dünyanın en büyük petrokimya fabrikalarından birini inşa ediyor.

Küresel karbon emisyonlarının üçte birinden 20 büyük fosil yakıt şirketi sorumlu. Bunlardan Chevron, Exxon, BP ve Shell'in küresel karbon salımlarındaki toplam payı yüzde 10. Tarihsel emisyonların yüzde 52'sinden sorumlu olan 100 fosil yakıt şirketi, 1998'den, yani IPCC'nin iklim krizini tüm dünyaya duyurduğu ilk rapordan bu yana küresel karbon emisyonlarının yüzde 71'ini gerçekleştirdi. Daha bu ay Shell sosyal medya üzerinden büyük bir ikiyüzlülükle "Emisyonların azaltılmasına yardımcı olmak için neyi değiştirmek istiyorsunuz?" diyen bir paylaşımda bulundu. Değiştirmek değil, fosil yakıt kullanımına tamamen son vermek istiyoruz.

Leather "Fosil Yakıtlara, Çaresizce Adanmak" makalesinde İngiltere'de sanayi kapitalizminin tarihsel gelişimi ile fosil yakıt endüstrisinin nasıl iç içe geçtiğini anlatıyor. 1800'lerin başında İngiltere'de su ile çalışan eğirme ve dokuma makinelerinin yerini kömürlü buhar sistemlerinin almasının kaçınılmaz olmadığı; endüstri içinde süren savaşı, kapitalizmin doğasına -rekabet, büyüme ve birikim- uygun buhar sistemlerinin kazandığını aktarıyor. Fosil yakıtlardan kurtulmak istiyorsak kapitalizmden kurtulmamız gerekir. Çünkü ikisi de birbirini besleyerek büyüyor.

Askeri ve ekonomik rekabet ile hem fosil yakıtların kullanımı (önce kömür, hemen devamında petrol) hem de kapitalizm küresel düzeye yayıldı. Bu tarihsel süreçte Leather'ın dikkat çektiği çok önemli diğer bir nokta ise kapitalizmin mezar kazıcısı olan işçi sınıfının tarihteki ilk örgütlü, yaygın, işçi eylemlerinin İngiltere'nin kömür madenlerinde gerçekleştirmiş olması. Daha sonraki yıllarda madencilerin grevleri ordu ile bastırılırken, Winston Churchill 1910'da İngiliz savaş gemilerinin yakıtını kömürden petrole çevirme kararı ile devleti "madencilerin siyasi taleplerinden kurtardığını" söylüyor. Tüm altyapısı fosil yakıtlara dayalı kapitalist sistem içinde yenilenebilir enerji kaynaklarına geçilmesi çok büyük yatırımların, kârların bir kenara bırakılması anlamına gelir. Biz bir geleceğimiz olması için "Kömürü toprakta bırak" talebini yükselttikçe, sistem kendi geleceğinin tehdit altına girdiğinin farkına vardı.

Felaket kapitalizmi

2010-2012 arasında 1990'lar boyunca geçerli olan kömür kapasitesinin üstüne iki buçuk kat eklendi. Kısa bir

süre önce Urgewald çevre grubu tarafından hazırlanan bir raporda, Dünya Bankası'nın Paris Anlaşması'ndan bu yana fosil yakıtlara 12 milyar dolardan fazla yatırım yaptığı ve bunun 10,5 milyar dolarının yeni projeler için doğrudan finanse edildiği açıklandı. Geçtiğimiz 23 Ekim'de biyoçeşitliliği ve sürdürülebilir tarımı mahvedeceği kesin olan AB Ortak Tarım Politikası (CAP) Avrupa Parlamentosu'nda onaylandı. Greta Thunberg ve arkadaşlarının başlattığı "CAP'i Geri Çekin!" imza kampanya metni aslında söylenmesi gereken her şeyi söylüyor. Kampanya metninde şu satırlar yer alıyor:

Okul grevleri hareketine duyulan ihtiyaç, iktidar konumundaki insanların, sizin gibi insanların başarısızlığından bahsediyor. Bu Cuma, bu başarısızlığı bir kez daha gösterdiniz. Kâr ve ekonomik açgözlülüğü gezegenin insanlık için yaşanabilirliğini korumaya öncelik vermeye ve zararlı tarım uygulamaları ile toprak verimliliği ve biyolojik çeşitliliğin kaybını sürdürülebilir seçeneklerden daha fazla teşvik etmeye oy verdiniz. Bu seçimler sadece Avrupayı değil tüm dünyayı etkileyecek... En Çok Etkilenen Kişilere ve Bölgelere, insanlığa ve gelecek nesillere felaket ve ıstırap vermeyi seçtiniz, ancak bunu size söylememize ihtiyacınız yok. Bunu neye oy verdiğinizi tam olarak bilerek yaptınız, ne yaptığınızı biliyorsunuz. Şunu da bilin: Bilimi anlıyoruz ve neyin tehlikede olduğunu biliyoruz, izliyoruz ve sizi asla affetmeyeceğiz. Bundan kurtulamayacaksınız.

Finans, hukuk ve politika dünyası, Leather'ın da yazdığı gibi, iklim inkârcılarını barındırıyor olsa da "... egemen sınıfın büyük bölümü iklim değişikliğinin gerçekliğini kabul ediyor. Sorun, bu kişilerin, merkezinde fosil yakıtların bulunduğu bir sistemin vasileri olmalarında yatıyor."

Kapitalist sistem, devamlılığı ve genişlemesi doğrultusunda adımlar atarken, bu arada oluşan krizlerden de kâr etmeye devam ediyor. Ian Rappel "Doğal Sermaye: Türlerin Yok Oluşuna Neoliberal Bir Yanıt" makalesinde sistemin kendisinin doğurduğu çevresel sorunları sömürmek üzere geliştirilen 'doğal sermaye' kavramının nasıl popülerleştiğini; yaşayan doğa içinde kapitalist sermaye birikiminin sınırlarını genişletme aracı olarak nasıl işlev gördüğünü anlatıyor. Martin Empson "Gıda, Tarım ve İklim Değişikliği" makalesinde çokuluslu şirketlerin hâkimiyetinde, kar güdüsüyle şekillenen, her aşaması yoğun fosil yakıt kullanımına dayanan tarımın çevresel açıdan da büyük yıkımların kaynağı haline geldiğini, Sarah Ensor ise "Kapitalizm ve Biyoçeşitlilik Krizi" makalesinde kapitalizmin kâr arzusunun, girift bir bağlaşıklık ağı içinde yaşadıkları için hayatları birbirine bağlı ve pek çok başka organizmaya yaşam desteği sunan türleri yok edişini aktarıyor.

Sistemi değiştirelim

Kohei Saito "Yirmi Birinci Yüzyılda Karl Marx'ın Ekososyalizm Fikri" makalesinde Ekososyalizm'in temel

anlayışını "Sürdürülebilir üretimin maddi koşulları ile kapitalizm birbiriyle çelişir" diyerek özetliyor. Bu çelişki iyice gün yüzüne çıkmış durumda, benzersiz bir yıkımla karşı karşıyayız. Radikal bir değişime ihtiyacımız olduğu çok açık. Bu değişimin insanlar ve doğa arasındaki yaşamsal ilişkiyi, metabolik birlikteliği iyileştirmesi gerekiyor.

Kitapta yer alan son makale Martin Empson'a ait: "Sürdürülebilir Bir Toplum Yaratabilir miyiz?"

Kapitalizmin alternatifi, kapitalizme karşı mücadelenin içinden doğar. Ancak burada önemli olan yalnızca yeni toplumun nasıl doğacağı değil, aynı zamanda nasıl örgütleneceğidir. Keza işçilerin bu süreçte kendilerini nasıl dönüştürdükleri de önem taşır. Marx'ın dile getirdiği gibi:

Hem bu komünist bilincin kitlesel ölçekte üretilmesi hem de davanın başarısı için, kitlesel bir değişim gereklidir. Bu değişim yalnızca tatbiki mümkün bir hareketin içerisinde, yani devrimde gerçekleşebilir. Dolayısıyla devrim, yalnızca egemen sınıf başka türlü alaşağı edilemeyeceği için değil, aynı zamanda onu deviren sınıf yalnızca bir devrim yoluyla kendisini çağların pisliğinden kurtarmayı başarıp, yeni bir toplum kurma aşamasına geçebileceği için de gereklidir.

Bu "komünist bilincin" üretimi, işçilerin kendilerini yeniden yaratmaları ve hak ettikleri konuma yerleşmeleri anlamına geliyor. Doğaya yabancılaşmış bir emek süreci üzerinden bağlantı kuran, atomlarına ayrılmış tüketiciler olmayı reddedip, kendisi de doğanın bir parçası olan, emek veren, yaşadığı dünyayı, gezegene ve topluma müşterek fayda sağlayabilecek şekilde dönüştürenler olmak onların en doğal hakkıdır.

Marksist bir perspektiften iklim krizinin kökenlerini ve bu krizden kurtuluş ihtimallerini tartışan bu kitap, iklim aktivistleri tarafından bir başucu eseri olarak görülmelidir.

SİBER PROLETARYA

Dijital Girdapta Küresel Emek

Nick Dyer-Witthford

Sınıf iktidarı ve bilgisayarlaşma üzerine sert analizleriyle **Siber Proletarya**, enformasyon devriminin karanlık yüzünü bizlere gösteriyor. Kongo'daki koltan madenlerinden Çin'deki elektronik fabrikalarına ve viraneye dönmüş Detroit mahallelerine, teknoloji sayesinde, müreffeh elitler ve güvencesiz işçiler arasında büyüyen kutuplaşmanın nasıl yumuşatıldığını gözler önüne seriyor.

Nick Dyer-Witthford, yaygınlaşan online gözetim ve yoğunlaşan robotlaşmanın ardındaki sınıf tahakkümünü meydana çıkarıyor. Aynı zamanda, bilişim teknolojisinin radikal hareketlerde yarattığı imkânlara göz atıyor; günümüzde yaşanan mücadeleleri bilgisayar ekranının yansıttığı ışıkla irdeliyor.

Bu kitap, modern teknolojik gelişmelere heterodoks Marksist bir analiz sunuyor. Silikon Vadisi'nin yaşadığımız dünyayı nasıl şekillendirdiğini anlamak isteyenler için esaslı bir inceleme.

Z

YAYINLARI

Aktivistler için Rehber

Gramsci
Chris Bambery

Eleanor Marx
Siobhan Brown

Malcolm X
Antony Hamilton

Rosa Luxemburg
Sally Campbell

DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK İÇİN KİTAPLAR!

